

Науково-дослідний інститут публічної політики і соціальних наук
Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського

**ПРАВА ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ:
МИНУЛЕ, СЬОГОДЕННЯ, МАЙБУТНЄ**

Тези доповідей учасників
II Всеукраїнської науково-практичної конференції

(м. Харків, 10 грудня 2021 року)

Харків 2021

**УДК 34(477)(063)
ПЗ5**

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради
Науково-дослідного інституту публічної політики і соціальних наук
(протокол № 12 від 15 грудня 2021 року)

ПЗ5 **Права** людини в Україні: минуле, сьогодення, майбутнє : тези доп. учасників II Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 10 груд. 2021 р.). Харків: НДІ ППСН, 2021. 361 с.

Збірник містить матеріали, у яких висвітлено актуальні проблеми функціонування національної та міжнародної систем захисту прав людини.

Видання розраховане на науковців, викладачів, аспірантів та студентів юридичних закладів вищої освіти, а також юристів-практиків.

УДК 34(477)(063)

Матеріали викладено в авторській редакції з незначними коректорськими правками. Відповідальність за точність поданих фактів, цитат, цифр і прізвищ несуть автори та їх наукові керівники. Деякі доповіді та повідомлення мають дискусійний характер, оскільки в них висловлюється особиста думка автора, яка не завжди збігається з поглядами членів редколегії.

Електронна копія збірника безоплатно розміщується у відкритому доступі на сайті Науково-дослідного інституту публічної політики і соціальних наук (<https://pp-ss.pro>).

© Науково-дослідний інститут публічної політики і соціальних наук; Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського; Пенітенціарна асоціація України; Кримінологічна асоціація України; Союз юристів України; Харківський університет; Юридичний факультет Західноукраїнського національного університету; Льотна академія національного авіаційного університету; Кіровоградський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України; Регіональний центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги у Луганській та Харківській областях; Науково-дослідний інститут соціальної безпеки, політики, права, фінансів та бізнесу, 2021.

ЗМІСТ

Міжнародна та національна системи захисту прав людини: питання функціонування

БАРАНОВА А. М.

Особливості застосування норм міжнародного права в національному законодавстві 11

ГОРДЕЮК А. О., ГЛУШЕНКО В. І.

Суб'єкти міжнародного космічного права: спірні питання їх правового статусу та вплив на розвиток космічної галузі 14

ДЗЮБА О. С.

Питання міжнародно-правової кваліфікації інциденту в Керчинській протоці..... 18

ЗАЙЦЕВА-КАЛАУР І. В., ЯТЧИШИНА І. Ю.

До питання про становлення міжнародно-правового регулювання захисту прав дитини 21

ІВАНОВ Г. Ю.

Обов'язок, як інтереси суспільства, та права людини, як інтереси кожного, на прикладі вакцинації 24

КАЛЬЯН О. С.

Окремі теоретичні аспекти принципів судочинства 28

КАТУНІНА В.

Інформаційна безпека неповнолітніх в мережі Інтернет 30

КОВАЛЕНКО М. В.

Щодо правових підстав набуття статусу біженця в Україні..... 33

КОЖУШКО С. І.

Дерегуляція як небезпечна тенденція розвитку трудових прав в Україні 36

КРАЙНИК Г. С.

Окремі питання захисту права людини на життя в Україні 38

ЛАГУТА В. О.

Альтернативне вирішення спорів: ефективність та особливості правозастосування в Україні..... 41

ЛОМАКІН Ю.

Актуальні проблеми кібербезпеки..... 44

НІКОЛЕНКО І. Ю.

Притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності в формуванні ефективного механізму захисту прав людини 46

ПАЛАМАРЧУК В. В.

Проблеми захисту конституційних прав і свобод громадян України під час врегулювання збройного конфлікту на Донбасі 48

ПЕВЕНЬ С. А.

Україна на шляху до екологізації..... 53

ПОДЗОЛКОВА Т. Ю.	
Моральні та правові засади використання профайлінгу у протидії кримінальним правопорушенням.....	56
ПОЛУЦЬКА В. А.	
Захист прав і свобод людини в умовах пандемії: національний та міжнародний рівні	59
РАКИТЯНСЬКА К. К.	
Практична реалізації доктрини визнання неконституційною законодавчої прогалини в діяльності Конституційного Суду України	61
СТЕПАНИУК Р. А., МАТЮШКОВА Т. П.	
Вплив інтеграційних процесів на розвиток системи криміналістики в Україні	63
УСИК О. О.	
До характеристики завдань міжнародного співробітництва у сфері фізичної культури та спорту	66
ШЕВЧУК Н. В., ДЕРКАЧ Р. С.	
Захист прав військовополонених: норми міжнародного гуманітарного права	68
ЮРТАЄВА К. В.	
Трансформація механізму захисту прав людини у цифрову еру	70
 <i>Права та свободи людини: соціально-гуманітарний аспект</i>	
ŻYWUCKA-KOZŁOWSKA E., SZCZECHOWICZ K.	
Prawo człowieka do życia w perspektywie terroryzmu międzynarodowego	73
ВАСИЛЕНКО А. О.	
Права людини в Україні: минуле, сьогодення	79
ВАСИЛЬЄВА Л. А.	
Суперечності взаємозалежності моралі і права в сучасному суспільстві ...	83
ГУБСЬКА К. С.	
Захист прав людини та інформованність про обмеження в умовах пандемії	85
ГУЦУ С. Ф.	
Соціальні мережи як платформа інформаційних маніпуляцій.....	87
ДУДКА Л. О.	
З історії впровадження громадянської освіти в Україні періоду незалежності.....	90
СВАРНИЦЬКИЙ І. А., ДАХНО А. О., СЛОБОДЗЯН Ю. І.	
Щодо питання формування фізичної культури здобувачів вищої освіти ..	94
ЖУКОВА А. І.	
Права людини в умовах діджиталізації суспільства	97
КОВАЛЕНКО Є. О.	
Перешкоди в доступі до правосуддя	99

КОЛОМОЄЦЬ О. Д., КОЛОМОЄЦЬ С. Д.	
Питання рівного доступу до освіти в Україні в контексті забезпечення основоположних прав людини.....	102
КУЛИШ Н. В.	
Право на інформацію: законодавче закріплення та зміст.....	105
КУРИЛО І. В.	
Щодо етико-правових питань співвідношення прав людини та прав тварин.....	107
КУЧМА О. Л.	
Реалізація принципу «належного урядування» у сфері соціального забезпечення суддів	110
МИРОНЮК О. І., КЕЙВАН С. П.	
Гендерна нерівність: закріплення у свідомості чи проблема століть?	113
ПОКУТНЯ А. М.	
Обов'язкова вакцинація: пошук балансу	117
ПОЛУЯН Д. С.	
Пропаганда та цензура	119
ПРИХОДЬКО Д. О.	
Захист інтересів відповідача від пред'явленого позову.....	121
РЕПАЛЮК В. Я.	
Право на працю: становлення та розвиток.....	124
РУДЕНКО К. С.	
Інтеграція штучного інтелекту у суспільний простір: проблеми і перспективи	127
СЕРГІЄНКО В. В.	
Реалізація окремих положень Конституції України щодо захисту прав та свобод людини.....	130
СІНЬОВА Л. М.	
Особливості волонтерства у сфері соціальної роботи в Україні під час пандемії	135
СТРОК І. А.	
Особливості допиту потерпілого у злочинах умисних тяжких тілесних ушкоджень, заподіяних у стані сильного душевного хвилювання.....	139
ТУРСЬКА В. М.	
Право на судовий захист	143
 <i>Проблеми теорії та практики реалізації прав людини в Україні у приватноправовій сфері</i>	
БОНДАР Н. П.	
Реалізація принципу справедливості при врегулюванні цивільно-правових відносин під час укладення та реалізації договорів на інформаційні послуги.....	146

БУГЕРА А. А.

Актуальні питання медіації в Україні 149

БУДЮКОВА Є. О., БІЛА О. О.

Право дитини на інформацію та підстави обмеження його здійснення в цивільному процесі..... 151

МАРКІН В. О.

Проблематика збереження права на вільний доступ до інформації при реалізації маркетингових стратегій компаній..... 153

МИРОНЕНКО М. О.

Здійснення медіації нотаріусом у сімейних правовідносинах..... 156

НОВІКОВ Д. О., КОХАН А. Р.

Щодо забезпечення трудових прав гіг-спеціалістів у цифровій системі Дія Сіті 158

САВАНЕЦЬ Л. М.

Правові наслідки порушення умови договору щодо кількості товару в договірному праві України та ЄС 160

САДИКОВА Я. М.

Право на правову допомогу в системі правосуддя, дружнього до дитини 163

СПІЦИНА Г. О., БАБЕНКО А. О., МІЖИРІЦЬКА А. В.

Актуальні питання трудового права: досвід України 166

СТЄБЕЛЄВ А. М., СЕЛЕВКО В. Б.

Надмірна тривалість процедури банкрутства є порушенням статті 6 і статті 13 Конвенції про захист прав і основних свобод людини..... 169

ТЕРЕЩЕНКО А. І.

Правове регулювання вакцинації в Україні..... 172

ТОБОТА Ю. А.

Деякі проблеми реалізації прав громадян на свободу працевлаштування на прикладі договору аутстафінгу: приватний та публічно-правовий аспекти 175

ЧУБ Ю. С.

Щодо доцільності законодавчого закріплення медіації як позасудової процедури захисту порушених прав 178

Державна влада, публічне управління та адміністрування і права людини

БІЛОУС Ю. А.

Захист прав людини у мережі Internet: нормативна база публічного адміністрування мереж та діяльності користувачів 181

БОЙКО І. В.

Адміністративне оскарження як спосіб захисту суб'єктивних публічних прав 184

ВЕРБИЦЬКА М. В., БЛАЩАК А.

Експерт у галузі права як учасник в адміністративному судочинстві..... 187

ВОЮЦЬКА В. С.

Похідні межі контрольно-наглядової діяльності за підприємницькою діяльністю в Україні 190

ДОРОФЕЄВА Л. М.

Вдосконалення національної системи захисту прав людини у сфері митних правовідносин 193

ДУБКО А. С.

Реалізація права на безпечне довкілля в контексті публічної фінансової діяльності 197

ДУЛІБА Є. В., ХМАРА М. В.

Відшкодування витрат на правову допомогу в адміністративному судочинстві..... 201

ЄРМОЛЕНКО-КНЯЗЄВА Л. С.

Державна служба та державна дисципліна, як порядок відносин, установлений державою 205

КАНІЩЕВ Г. Ю.

Права людини і конституція (на прикладі Конституції Речі Посполитої 3 травня 1791 р.)..... 209

КИРИЧЕНКО Ю. М., КИРИЧЕНКО Є. В.

Фінансово-економічної безпека як складова національної безпеки України 212

КОЛІСНІЧЕНКО С. Ю.

До характеристики внутрішньої структури адміністративної процедури здійснення нагляду і контролю за охороною, захистом, використанням та відтворенням лісів в Україні 216

ЛЕЩЕНКО В. А.

Правове забезпечення безпеки цивільної авіації в Україні: сучасний стан та перспективи..... 219

МАТВЄЄВА А. В., ЛЕЩЕНКО В. А.

Міжнародні угоди у сфері повітряного права: до питання правової визначеності 221

МАТВІЄНКО Т. М.

Система безоплатної правової допомоги як правозахисна інституція сучасної демократичної правової держави 224

НЕРОДА М. А.

«Community policing» як один із аспектів запобігання та протидії домашньому насильству 227

ОРЛОВСЬКА І. Г.

Соціальний діалог як елемент публічного адміністрування 229

ОСИПЕНКО Ю. О.

Оціночні поняття у податковому праві в аспекті доведення винуватості платника податків..... 231

СТОРОЖУК І. П.

Інформаційні права людини в трудових відносинах..... 234

ЦАРЕНКО Д. Д.

Окремі питання нормативних вимог володіння державною мовою для прокурорів..... 236

ЦИМБАЛІСТІЙ В. А.

Корупція у системі вищої освіти як фактор загрози праву особи на освіту238

ЧЕРНИЦЬКА К. С.

Порушення прав людини в трудових відносинах 242

Права і свободи людини в системі кримінальної юстиції в Україні

АЛЕКСАНДРЕНКО О. В.

Проблеми захисту прав і свобод потерпілих при розслідуванні сексуального насильства щодо дітей 244

БАГАДЕНКО І. П.

До питання розвитку ювенальної юстиції в Україні 248

БАРБАШ Д. К.

Правозабезпечувальний характер діяльності слідчого судді на стадії досудового розслідування 251

БРИДНЯ В. В., ПОЛІТОВА А. С.

Порушення права на життя при вчиненні серійних вбивств 255

ГОЛУБОВ А. Є.

Щодо способів захисту прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження 258

ГОРОБЕЦЬ Н. О.

Міжнародні стандарти відновного правосуддя в Україні 261

ДАНИЛЕНКО Д. О.

Права людини та кримінальне насильство 263

ДРОЗДОВА О. В., ЗАРІЦЬКА К. Г.

Судовий контроль за дотриманням конституційних прав і свобод людини під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій..... 266

ДУБОВИЧ О. В.

Актуальні питання щодо злочинності неповнолітніх як суспільна проблема..... 270

ДУБРОВСЬКА Ю. В., КОВАЛЕНКО А. П.

Забезпечення права на свободу та особисту недоторканість у кримінальному судочинстві 273

ДУНАЄВА Т. Є.

Щодо окремих положень проекту Закону України «Про забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства та інших осіб в інтересах правосуддя» (реєстр. № 5751) 275

ЗАВОРІНА М. А.

Окремі питання криміналістичної характеристики кібератак як негативного фактору впливу на життєво важливі інтереси людини, суспільства та держави 277

ІВАНОВА С. Б.

Основні засади кримінального провадження: презумпція невинуватості 280

КОНОВАЛЬЧИК Є. О.

Призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, за кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я: історико-правовий аналіз..... 282

КОРНІЄНКО В. В., НІКОЛЕНКО М. О.

Протидія незаконному обігу наркотиків цифровими засобами 285

КРЕСТОВСЬКА Н. М.

Дитина у кримінальному провадженні: принцип участі v. ризик вторинної віктимізації 287

КРИВОНОЖЕНКОВА У. Р.

Актуальні аспекти забезпечення права на життя в Україні 292

МОШНЯГА А. В.

Законодавче регулювання протидії корупції в Україні та іноземних державах: теоретико-правове дослідження 296

МУРАЧ Д. В.

До питання вдосконалення антиалкогольного кримінального законодавства в Україні 300

ПАВЛИКІВСЬКИЙ В. І.

Спеціальні норми про відповідальність за посягання на життя та здоров'я у світлі рівноправності громадян за кримінальним законодавством України 303

ПОЛЯНСЬКИЙ А. О., ГАСПАРЯН С. Г., ФЕСЮНІН В. М.

Забезпечення прав людини при здійсненні превентивної діяльності судово-експертних установ..... 305

РОМАНАУСКАС К. А.

Неправдиві показання свідка і потерпілого, як форма протидії розслідуванню 308

РОМАНЮК В. В.

Становлення ювенальної юстиції в Україні 310

СТЕПАНЕНКО А. О.

Обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство 313

ТКАЧЕНКО Д. О.

Проблеми надання медичної допомоги особам в місцях несвободи..... 317

УРБАН В. А.

Криміналістичні аспекти отримання біологічних зразків людини для проведення експертизи..... 319

ФІЛІПЕНКО Н. Є.

Окремі питання захисту прав людини при здійсненні судово-експертної діяльності..... 321

ХРАМЦОВ О. М.

Психічна недоторканість як суб'єктивне право людини та його кримінально-правова охорона..... 324

ШИНКАРЕНКО І. Р., ШИНКАРЕНКО І. І.

Забезпечення прав і свобод людини під час оперативно-розшукового та кримінального провадження щодо діяльності злочинних спільнот 327

ШИНКАРЬОВ Ю. В.

Спеціальні засади призначення покарання як один із елементів механізму забезпечення прав і свобод людини в процесі призначення покарання..... 331

ЩЕРБАК К. В.

Проблемні питання запровадження дізнання у діяльність правоохоронних органів України 333

ЩУДРО А. Є.

Значення суб'єктивних факторів для прав людини під час проведення судових експертиз в Україні 337

ЮХНО О. О.

Особливості використання знань криміналістики прокурором як процесуальним керівником досудового розслідування..... 339

КОБКО Є. В.

Напрями вдосконалення законодавства, що регулює зовнішню діяльність держави у сфері забезпечення національної безпеки..... 343

ЧЕРКАССЬКИЙ Р. А.

Досвід Німеччини у сфері запобігання та протидії злочинності митними органами..... 346

ТАТАРИН Н. М.

Ознаки організації розслідування кримінальних правопорушень 349

БАРАШ Л. Є.

Предмет і засоби злочину, передбаченого ст. 200 КК України: криміналістичний аналіз..... 352

СТАРЧЕНКО В. М.

Сутність забезпечення дисципліни в Державному бюро розслідувань 355

КУРЕПІН Р. Ю.

Сутність та призначення діяльності керівника територіального управління Державного бюро розслідувань 357

МАНИК О. В.

Суб'єкти забезпечення законності затримання особи без ухвали слідчого судді..... 360

**Міжнародна та національна
системи захисту прав людини:
питання функціонування**

**ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА В
НАЦІОНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ**

Анна Миколаївна БАРАНОВА,

*старший судовий експерт сектору
дактилоскопічних досліджень відділу
криміналістичних видів досліджень Запорізького
науково-дослідного експертно-криміналістичного
центру МВС України*

Права та свободи людина і громадянина проголошені в усьому світі найвищою цінністю. Одним із актуальних питань залишається питання можливості їх реалізації та захисту. Утвердження, забезпечення, реалізація прав людини є важливим напрямом діяльності, що вказує на демократичність сучасної правової держави.

Відповідно до статті ст. 3 Конституції нашої держави – людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю [1].

Гарантії дотримання прав людини та їх захисту закріплені як в національних, так і в міжнародних нормативних актах. Основна проблема співвідношення міжнародного і національного права полягає насамперед у визначенні ступеня впливу цих двох видів права один на одного.

16 липня 1990 року Верховною Радою УРСР була прийнята Декларація про державний суверенітет, в якій Розділом X було закріплено наступне положення: Україна визнає верховенство загальнолюдських цінностей над класовими, примат норм міжнародного права перед нормами внутрішнього права [2, с. 2]. Ось тут виникає питання співвідношення норм міжнародного та національного прав.

В доктрині права існують три концепції співвідношення міжнародного й національного права: а) концепція верховенства (примату) міжнародного права; б) концепція верховенства (примату) національного права; в) дуалістична концепція [3, с. 25].

Аналізуючи законодавстві України, то з упевненістю можна сказати, щодо примату міжнародного права. Так у ст. 9 Конституції України зазначається, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною внутрішньодержавного права.

Також відповідно до ч. 4 ст. 55 Конституції кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту звертання за захистом своїх прав та свобод до відповідних міжнародних організацій, членом або учасником яких, є Україна [1].

В ієрархії джерел права в Україні норми Конституції України займають найвищий рівень. Тобто конституційні норми мають найвищу юридичну силу порівняно з іншими джерелами права національної правової системи. Отже

норми міжнародних договорів, ратифікованих Верховною Радою України, мають нижчу юридичну силу, ніж норми Конституції, але вищу, ніж норми інших законодавчих актів України. В ієрархії джерел права національної системи України норми міжнародних договорів «розташовані» між нормами Конституції України та нормами інших законодавчих актів України [3, с. 24].

Вступ України до Ради Європи, засвідчив прийняття Україною на себе цілої низки міжнародно-правових зобов'язань, насамперед, щодо поваги та захисту прав людини. Чільне місце серед виконаних зобов'язань перед Радою Європи займає ратифікація Україною Конвенції про захист прав і основних свобод людини у 1997 р. з визнанням юрисдикції Європейського суду з прав людини [4, с. 40].

Європейський суд виносить свої рішення, керуючись нормами Конвенції і практикою застосування своїх попередніх рішень. Рішення Європейського суду є обов'язковими для держав. Що безпосередньо впливає на систему джерел національного права та являється яскравим прикладом імплементації норм міжнародного права.

Сучасна тенденція зміни варіантів співвідношення національного й міжнародного права багатьох держав зумовлена процесами зближення та взаємовпливу держав для якісного спільного вирішення загальних проблем, для забезпечення миру й безпеки. Практична потреба визначення варіанта співвідношення міжнародного та національного права для України нині є досить гострою, адже зовнішньополітична діяльність нашої держави спрямована на інтеграцію до світової та європейської системи міжнародного співробітництва [5, с. 217].

Варто зазначити, що постанови міжнародного права та постанови права внутрішньодержавного повинні перебувати у злагоді між собою. Внутрішньодержавне право не може суперечити міжнародному. Якщо ж подібні протиріччя є – держава зобов'язана усунути їх. Чим більше держава залучена до системи міжнародних відносин, тим більше вона залежить від міжнародного співтовариства, але тим же більше стає відкритою правова система цієї держави для безпосередньої дії міжнародного права.

Звичайно, що кожна держава у своєму законодавстві визначає власну систему співвідношення через встановлення в конституції норм, що передбачають особливості застосування норм міжнародного права в національному правопорядку.

Отже, у сучасному світі, в умовах постійного зростання взаємопов'язаності між державами, роль міжнародного права, як основного регулятора міждержавних відносин, має стабільну тенденцію до збільшення. Міжнародне право, як система юридичних норм, які регулюють міждержавні відносини з метою забезпечення миру та співробітництва [6, с. 128], повинно мати пріоритетний характер у сучасному правовому регулюванні міжнародних відносин. Особливо гостро це стосується України. Складна військово-політична ситуація на сході країни, питання Криму, цінності кордонів – все це не тільки внутрішньодержавні, а і міжнародні завдання країни.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. с. 141.
2. Бисага Ю.М., Палінчак М.М., Белов Д.М., Данканич М.М. Міжнародні засоби захисту прав та свобод людини і громадянина – Ужгород, 2003. – 57 с.

3. Каленіченко Л.І. Співвідношення національного та міжнародного права в розрізі адаптації національної системи законодавства до європейського законодавства. *Юридичний науковий електронний журнал*. Випуск № 6, 2019 – С. 24-27.

4. Актуальні проблеми сучасного міжнародного права : зб. наук. ст. за матеріалами II Харк. міжнар.-прав. читань, присвяч. пам'яті проф. М. В. Яновського і В. С. Семенова, Харків, 21 листоп. 2016 р. : у 2 ч. / редкол.: А. П. Гетьман, І. В. Яковюк, В. І. Самощенко та ін. – Х., 2016. – Ч. 2. – 490 с.

5. Теорія держави і права: підручник для курсантів та студентів вищих навч. закл. / О.М. Бандурка, М.Ю. Бурдін, О.М. Головка, Д.В. Слинко, Л.І. Каленіченко та ін. Харків: Майдан, 2018. 436 с.

6. Савчук К.О., Драчов О.В. Генезис проблеми співвідношення міжнародного та внутрішньодержавного права. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. Випуск 93 (Частина II), 2010. – С.128.

СУБ'ЄКТИ МІЖНАРОДНОГО КОСМІЧНОГО ПРАВА: СПІРНІ ПИТАННЯ ЇХ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ТА ВПЛИВ НА РОЗВИТОК КОСМІЧНОЇ ГАЛУЗІ

Алла Олександрівна ГОРДЕЮК,

*канд. юрид. наук, доцент, доцент кафедри права
Національного аерокосмічного університету
ім. М. Є. Жуковського «ХАІ»*

Владислав Ігоревич ГЛУШЕНКО,

*слухач магістратури Національного аерокосмічного
ун-ту ім. М. Є. Жуковського «ХАІ»*

Космічна діяльність на сьогодні є сферою з найвищим інноваційним потенціалом, а також одним з із пріоритетних напрямків міжнародного наукового та науково-технічного співробітництва. Це співробітництво здійснюється суб'єктами міжнародної космічної діяльності, які відповідно є суб'єктами міжнародного космічного права. Дослідження правового статусу відповідних суб'єктів є важливим питанням, тому що саме вони визначають основні завдання, цілі, динаміку та перспективи розвитку зазначеної галузі.

Під суб'єктами міжнародного космічного права розуміються учасники міжнародно-правових відносин з приводу діяльності в космічному просторі або використання космічних технологій. Серед відповідних учасників слід, в першу чергу, визначити держави та міжнародні організації. Деякі фахівці до суб'єктів правовідносин у космічній галузі відносять космонавтів, юридичні особи різних видів та навіть людство. У зазначеному переліку фахівці виділяють: первинних суб'єктів; вторинних суб'єктів; додаткових суб'єктів.

Відповідно до Договору про принципи діяльності держав по дослідженню і використанню космічного простору, включаючи Місяць та інші небесні тіла (так званого Договору про космос) (далі – Договір про космос) до первинних суб'єктів держави, які здійснюють космічну діяльність, зокрема, нормотворчу діяльність у космічній сфері відносять держави. Цей договір був прийнятий Організацією об'єднаних націй у 1967 році. Цей «Договір про космос» вважається пріоритетним договором, який регулює космічні дослідження та визнається кодифікацією норм міжнародного звичаєвого права результатом якої є визначення основних засад космічної діяльності [1].

Отже, основними (головними або первинними) суб'єктами міжнародного космічного права є держави, оскільки саме вони здійснюють основний обсяг космічної діяльності та забезпечують нормативну базу для правової регламентації цієї діяльності. Одним із основних принципів космічної діяльності є принцип транспарентності для дослідження і використання космічного простору всіма державами без будь-якої дискримінації на основі рівності і згідно з міжнародним правом, при вільному доступі у всі райони небесних тіл. Ще у 1961 р. Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних націй прийняла Резолюцію «Міжнародне співробітництво у використанні космічного простору в мирних цілях» та закріпила у цьому документі два основоположних принципи космічного права: міжнародне право, в тому числі Статут ООН, застосовуються до космічного простору; космічний простір і небесні тіла можуть вільно

досліджуватись і використовуватись усіма державами відповідно до норм міжнародного права і не підлягають присвоєнню будь-якої з них. В 1963 р. Генеральною Асамблеєю ООН було прийнято Декларацію правових принципів, регулюючих діяльність держав з дослідження і використанню космічного простору. Наступним етапом у розвитку міжнародного космічного права було прийняття зазначеного вище Договору про космос від 1967 р. Таким чином, міжнародним законодавством було встановлено, що керівним нормативним положенням щодо засвоєння космосу є визначення про те, що космічний простір визнається інтернаціональною спільною територією за межами національної юрисдикції окремих держав. Так, відповідно до статті 11, що міститься у Договорі про космос зазначено наступне: «космічний простір, включаючи Місяць та інші небесні тіла, не підлягають національному присвоєнню ані шляхом проголошення на них суверенітету, ані шляхом використання або окупації, ані будь-якими іншими засобами» [1; 2; 3].

Однак слід зазначити, що на сьогодні далеко не всі держави світу займається космічною діяльністю, а тільки високорозвинені (тобто з високим рівнем соціально-економічним розвитку), такі як Сполучені штати Америки; Канада; Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії тощо. У більшості «космічних» держав їх функції як суб'єктів міжнародного космічного права здійснюють спеціально створені державні органи. Вони виконують функції ліцензування космічної діяльності, реєстрації об'єктів, що запускаються у космос, організації, нагляду, контролю за здійсненням відповідної діяльності на території певної держави. Зокрема, у США космічною діяльністю займається достатньо відома всьому світу структура «Національне управління з аеронавтики і дослідження космічного простору США» (NASA), яке є національним агентством уряду США, засноване 1958 року для досліджень у галузі аеронавтики й космічних польотів.

Вторинними, похідними суб'єктами міжнародного космічного права вважають створені державами міжнародні міждержавні організації, зокрема Міжнародна організація супутникового зв'язку (ІНТЕЛСАТ), Європейська організація супутникового зв'язку (ЄВТЕЛСАТ), Європейське космічне агентство (ЄКА), Арабська організація супутникового зв'язку (АРАБСАТ) тощо. Зокрема Європейське космічне агентство (ЄКА або European Space Agency) – це міжнародна організація, що займається здійсненням спільних космічних досліджень, а також практичним використанням штучних супутників. Заснована організація 30 травня 1975 року. Членами організації є 17 європейських країн, 15 країн Європейського союзу (Австрія, Бельгія, Чеська Республіка, Данія, Естонія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Греція, Угорщина та інші), а також 2 країни, які перебувають поза межами юрисдикції ЄС – Швейцарія та Велика Британія. Міжнародні організації визнаються саме вторинними суб'єктами (похідними), тому що створюються державами для виконання певного завдання, вони не встановлюють правил, тобто не займаються нормотворчою діяльністю, але при цьому виступають основною інституціональною формою співробітництва держав як організатор міжнародного спілкування у відповідній сфері.

У космічній діяльності можуть приймати участь певні суб'єкти, які позиціонують як додаткові. У якості прикладу можна зазначити американську неурядову організацію – Space Exploration Holdings, LLC. Організація має відповідну ліцензію від урядових органів США на здійснення діяльності у косміч-

ному просторі. У 2015 році компанія запустила новий та абсолютно безпрецедентний проєкт, який має назву Starlink. Це проєкт американської компанії SpaceX щодо розробки високопродуктивної супутникової платформи для виготовлення супутників зв'язку та запусків великої їх кількості у космос. Утворена таким чином нова система зв'язку зможе надавати доступ до широкому Інтернету у віддалених від комунікацій місцях. Тобто йдеться про те, що юридичні особи також можуть розглядатися як додаткові суб'єкти космічної діяльності у зв'язку з процесами її комерціалізації. Але важливо розуміти, що договори, які укладаються між певними корпораціями та державами не є міжнародними договорами, вони мають цивільно-правовий характер.

З приводу визначення правового статусу таких учасників космічних відносин як неурядова організація або юридична особа, слід зробити важливий акцент на тому, що держава, резидентом якої є певна юридична особа або якщо йдеться про створення у державі спеціальної організації, яка здійснює діяльність у космічному просторі, несе повну відповідальність за неї перед світовою спільнотою, адже, відповідно до статті VI Договору про космос: «Держави-учасниці Договору несуть міжнародну відповідальність за національну діяльність у космічному просторі, включаючи Місяць та інші небесні тіла, незалежно від того, провадиться вона урядовими органами чи неурядовими юридичними особами, і за забезпеченням того, щоб національна діяльність провадилася згідно з положеннями, що містяться в Договорі. Діяльність неурядових юридичних осіб у космічному просторі, включаючи Місяць та інші небесні тіла, має провадитися з дозволу і під постійним спостереженням відповідної держави - учасниці Договору» [1]. Таким чином, у межах цивільно-правових відносин юридичні особи є самостійними суб'єктами, але у міжнародних космічних відносинах вони підконтрольні основному суб'єкту міжнародного права, тобто державі.

Суб'єктами міжнародного космічного права також пропонують визнавати фізичних осіб, маючи на увазі насамперед космонавтів. Мотивується така позиція посиланням на ст. V Договору про космос 1967 р., де вжито вислів «посланець людства в космос», однак це не означає визнання фізичної особи суб'єктом міжнародного космічного права, однак у ст. VIII цього ж договору прописано, що держава, яка запускає об'єкт з екіпажем у космос, зберігає юрисдикційний контроль над ними, тобто представник екіпажу (космонавт) позиціонується як громадянин цієї держави і не є самостійним суб'єктом. Космонавт є особою, яка виконує польоти на благо всього людства, тому до нього й застосовується такий пафосний номінал (посланець людства у космос). А враховуючи той факт, що космонавти приймають безпосередню участь у космічних польотах на перший погляд ми можемо їх назвати безпосередніми учасниками космічних відносин, тобто їх суб'єктами, а відповідно і суб'єктами космічного права. Але з другого боку, суб'єктами відносин є такі їх учасники, які є самостійними в цих відносинах (такі, що самостійно реалізують права та мають відповідні обов'язки). Космонавт в зазначених відносинах не є самостійним суб'єктом, він, відповідно до норми Договору про космос є представником держави і його правовий статус – це статус громадянина певної держави [1].

Також існує ідея розглядання всього людства як суб'єкту міжнародного космічного права, але таку позицію складно вважати науково обґрунтованою, оскільки не можливо визначити правосуб'єктність цієї категорії учасника від-

повідних відносин (тобто як носія певних прав та обов'язків в межах міжнародної космічної діяльності).

Отже, підсумовуючи вище наведений аналіз правового статусу певних учасників космічних відносин, враховуючи той факт, що ці відносини є саме міжнародними, а також керуючись нормами Договору про космос (який є основним міжнародним нормативним актом у сфері космічної діяльності), можна зробити висновок про те що, самостійними суб'єктами зазначених відносин, а відповідно суб'єктами космічного права, можна визначити держави та міжнародні організації, але останні є підконтрольними державам, виконуючи свої завдання (тобто вони мають відносну самостійність як суб'єкти). Держави пріоритетна впливають на космічну діяльність за всіма її напрямками, здійснюючу нормотворчу діяльність як на національному так і на міжнародному рівні у космічній галузі. Щодо неурядових організацій, юридичних осіб, фізичних осіб, яких розглядають у якості суб'єктів міжнародних відносин, то на наш погляд, вони не можуть мати правовий статус самостійних суб'єктів космічного права, навіть додаткових, оскільки підконтрольні у виконанні своїх функцій певній державі, але виконуючи свої функції в космічній сфері, вони мають керуватися основним постулатом: «принести користь людству».

Список використаних джерел:

1. Договору про принципи діяльності держав по дослідженню і використанню космічного простору, включаючи Місяць та інші небесні тіла від 27.01. 1967 р. URL.<https://unoosa.org/oosa/en/ourwork/spacelaw/treaties/intuooouterspacetreaty.html>
2. Міжнародне співробітництво у використанні космічного простору в мирних цілях: Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 20 грудня 1961 р. № 1721 (XVI). URL.<https://www.books.google.com.ua/books?isbn=5041136548>
3. Декларація правових принципів діяльності держав з дослідження та використання космічного простору: прийнята Генеральною Асамблеєю ООН від 13 грудня 1963 р. URL.https://zacon.rada.gov.ua/laws/show/995_a31#Text.

ПИТАННЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ ІНЦИДЕНТУ В КЕРЧИНСЬКІЙ ПРОТОЦІ

Олександра Сергіївна ДЗЮБА,

*студентка третього курсу гуманітарно-правового
факультету Національного аерокосмічного
університету ім. М.Є. Жуковського «Харківський
авіаційний інститут»*

Науковий керівник: *Матвеева А. В.,
канд. юрид. наук, с.н.с., доцент кафедри права
Національного аерокосмічного університету
ім. М. Є. Жуковського «Харківський
авіаційний інститут»*

У 2003 році Росія і Україна підписали угоду про співпрацю у використанні Азовського моря і Керченської протоки [3]. Договір визнає вільне плавання торгових і воєнних кораблів обох держав через протоку. Угода супроводжувалася Спільної заяви про те, що Керченську протоку та Азовське море є історичними внутрішніми водами.

Після вторгнення Росії до Криму в 2014 році вона окупувала західну сторону протоки, а в травні 2018 року відкрила міст через Керченську протоку, який російські назвали «Кримським мостом». Угода також передбачає, що російсько-українське морське співробітництво в протоці має регулюватися «шляхом виконання існуючих угод» і відповідно до міжнародного права, таким як UNCLOS. В цьому відношенні Росія порушила угоду 2003 року, не виконавши свої зобов'язання по UNCLOS.

Росія одноосібно контролює протоку, яка є єдиним можливим виходом до Азовського моря. Стан вод неясний, але в кінцевому підсумку було підтверджено, що відповідно до двосторонньої угоди Азовське море складається з внутрішніх вод, разом які використовує Україна і Росія. Однак кордону водойм не розмежовано. Ситуація ускладнюється через триваючий конфлікт між двома державами з приводу суверенітету Криму.

Делімітація цих вод за угодою, швидше за все, неможлива, так як поставить Україну в дуже невигідне становище. Однак теоретичне розмежування разом з перекладом внутрішніх вод в морські здається більш відповідним. Тоді Росія захопить більшу частину морських зон в Азовському морі, залишивши Україні лише невелику частину моря, яка буде оточена російськими водами і як і раніше не буде мати прямого виходу на протоку.

Україна була частиною СРСР до здобуття незалежності в 1991 році. Азовське море в той час вважалось внутрішніми водами Росії. Це повинно було змінитися з 1991 року, коли Україна стала незалежною державою, і з цього моменту на березі Азовського моря було дві суверенні держави. Як і в подібних ситуаціях, між Росією і Україною постало питання про розмежування моря між обома державами, яке не було вирішене в первісному Договорі між Україною та Російською Федерацією від 2003 року про українсько-російський державний кордон [4]. Деякі питання морського співробітництва вирішені в Угоді про співробітництво у використанні Азовського моря і Керченської про-

токи [5]. Однак ця Угода залишала проблему розмежування для вирішення в майбутньому спеціальною угодою. Такий договір ніколи не заключався [6].

У тому ж році держави уклали Угоду про співробітництво у використанні Азовського моря і Керченської протоки [7]. Певні труднощі виникли щодо тлумачення ст.1. У ній говориться, що Азовське море і Керченська протока мають статус внутрішніх вод. Однак це питання було розглянуто у Спільній заяві Президента України і Президента Російської Федерації щодо Азовського моря і Керченської протоки від 24 грудня 2003 г. Вони підтверджують ст. 1 Угоди про співробітництво від 2003 року. Цей режим збиває з пантелику, і на багатьох картах застосовується «звичайний» або «пропонований» поділ морських зон в Азовському морі відповідно до положень LOSC.

Через те, що політична ситуація в регіоні змінилася, постало питання компетенції Росії регулювати прохід через протоку. Ситуація розгорілася, коли Росія ініціювала будівництво моста, що з'єднує два півострова через протоку. Міст став служити виправданням труднощів судноплавства через протоку. Російська влада розпочала забороняти і припиняти судноплавство через будівельні роботи, а поки забороняє його з міркувань безпеки [8]. З іншого боку, архітектура моста перешкоджає доступу деяких типів суден в українські порти, розташованих в Азовському морі [6].

Вирішальне значення для вирішення спору має визначення правового статусу Керченської протоки. Схоже, що вона не віднесена до Частини III LOSC, тому що не відповідає просторовим вимогам. Вона з'єднує лише територіальні моря однієї держави. Дії Росії є частиною триваючої агресії з 2014 року в порушення Статуту ООН. Однак через існування збройного конфлікту поведінка Росії не є порушенням UNCLOS, оскільки морське право замінюється правом ведення війни на морі. У будь-якому випадку втручання Росії в українські військові кораблі порушує свободу судноплавства відповідно до режиму мирного часу UNCLOS, а також двосторонньою угодою 2003 року по Керченській протоці. У той час як напад Росії на українські військові кораблі і буксири представляється законним застосуванням сили в рамках *jus in bello*, пов'язане з вторгненням і окупацією Криму, звернення Росії із захопленими в полон українськими моряками як зі звичайними злочинцями, а не як з військовополоненими, порушує міжнародне гуманітарне право.

Підводячи підсумок, ситуація повинна визначатися рішенням незалежного міжнародного суду (СПС). До тих пір претензії обох держав залишаються суперечливими. Ця ситуація виникла, зокрема, через 1) відсутність делімітації Азовського моря і 2) анексії Кримського півострова і домагань на його морські зони. Однак, поки півострів знаходиться під суверенітетом Росії, Україна повинна визнати свою компетенцію визначати прохід через протоку. З іншого боку, Росія повинна діяти відповідно до міжнародних зобов'язань, особливо з вимогою співпраці, передбаченою в ст. 44 і 123 UNLOSC.

Крім того, слід взяти до уваги зазначене рішення Міжнародного суду у справі «Суперечка про межі між островами і морями», в якому неявно встановлена вимога про співпрацю в аналогічній ситуації і там, де цього вимагають «практичні потреби». Проте, Росія може користуватися своїм правом регулювати і припиняти судноплавство через Керченську протоку, тому що протока є частиною внутрішніх вод Росії. Що стосується Азовського моря, то ці води ще не розмежовані, і сумнівно, що Росія або Україна продовжать таке розмежування в найближчому майбутньому. Таким чином, відповідно до Уго-

ди про співробітництво від 2003 року Росія і Україна можуть розглядати Азовське море як свої внутрішні води. На підставі цього статусу вони мають право здійснювати свої права і обов'язки в спільному володінні акваторіями, тобто над усім морем, і щодо прав іншого співвласника. Таким чином, обидві держави мають право проводити інспекції всюди на морі. У разі контролю над російськими або українськими судами він повинен здійснюватися відповідно до угод і договорів, укладених сторонами. Такий контроль не повинен перевищувати розумний обсяг.

Підводячи підсумок, ситуація повинна визначатися рішенням незалежного міжнародного суду (СПС). До тих пір претензії обох держав залишаються суперечливими. Ця ситуація виникла, зокрема, через 1) відсутність делімітації Азовського моря і 2) анексії Кримського півострова і домагань на його морські зони. Однак, поки півострів знаходиться під суверенітетом Росії, Україна повинна визнати свою компетенцію визначати прохід через протоку. З іншого боку, Росія повинна діяти відповідно до міжнародних зобов'язань, особливо з вимогою співпраці, передбаченою в ст. 44 і 123 UNLOS.

Крім того, слід взяти до уваги зазначене рішення Міжнародного суду у справі «Суперечка про межі між островами і морями», в якому неявно встановлена вимога про співпрацю в аналогічній ситуації і там, де цього вимагають «практичні потреби». Проте, Росія може користуватися своїм правом регулювати і припиняти судноплавство через Керченську протоку, тому що протока є частиною внутрішніх вод Росії.

Список використаних джерел:

1. Гроций / В. Ф. Коровин // Новая философская энциклопедия : в 4 т. / пред. науч.-ред. совета В. С. Стёпин. 2-е изд., испр. и доп. М. : Мысль, 2010. 2816 с.
2. Конвенция Организации Объединенных Наций по морскому праву URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_057#Text
3. Договір між Україною та Російською Федерацією про співробітництво у використанні Азовського моря і Керченської протоки URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/643_205#Text
4. Договор між Україною та Російською Федерацією від 2003 року про українсько-російський державний кордон URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/643_157#Text
5. Agreement between the Russian Federation and the Ukraine on cooperation in the use of the sea of Azov and the strait of Kerch URL: www.ecolex.org/details/treaty/agreement-between-the-russian-federation-and-the-ukraine-on-cooperation-in-the-use-of-the-sea-of-azov-and-the-strait-of-kerch-tre-149547/?q=agreement+between+the+russian+federation+and+the+ukraine+on+cooperation+in+the+use+of+the+sea+of+azov+and+the+strait+of+kerch
6. Koval D., Schatz V., Ukraine v. Russia: Passage through Kerch Strait and the Sea of Azov. Part I: The Legal Status of Kerch Strait and the Sea of Azov, Voelker Rechtsblog 2018. URL: voelkerrechtsblog.org/ukraine-v-russia-passage-through-kerch-strait-and-the-sea-of-azov/15/08/2019.
7. Азовское море и Керченский пролив – внутренние воды России и Украины, говорится в Договоре между Российской Федерацией и Украиной о сотрудничестве в использовании Азовского моря и Керченского пролива, подписанном по итогам переговоров президентов России и Украины URL: kremlin.ru/events/president/news/30030
8. Filatov Y., Russian perspective on Kerch Strait incident, The Irish Times 2018, available: URL: www.irishtimes.com/opinion/letters/russian-perspective-on-kerch-strait-incident-1.3714950 15/08/2019.

ДО ПИТАННЯ ПРО СТАНОВЛЕННЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ

Інна В'ячеславівна ЗАЙЦЕВА-КАЛАУР,

*канд. юрид. наук, доцент, доцент кафедри
цивільного права і процесу Західноукраїнського
національного університету*

Ірина Юріївна ЯТЧИШИНА,

*студентка другого курсу юридичного факультету
Західноукраїнського національного університету*

У ХХІ столітті забезпечення захисту прав дитини належить до глобальних проблем, у вирішенні яких зацікавлена уся світова спільнота. Молодому поколінню належить визначальна роль у гарантуванні життєздатності суспільства та прогнозуванні його розвитку. З огляду на це, повне та всебічне формування особистості дитини, створення всіх необхідних умов для реалізації та захисту її прав та свобод, як для найперспективнішої частини населення – пріоритетне завдання будь-якої сучасної демократичної та правової держави.

Розвиток світового суспільства дає підстави стверджувати, що основним фактором регулювання відносин є міжнародні акти, які самі по собі виконують роль стабілізатора існування людства. Одними із найважливіших є міжнародно-правові документи у сфері захисту прав людини. Вони відіграють важливу роль у формуванні суспільної свідомості і практики захисту прав і свобод дітей.

Міжнародна система захисту прав людини пройшла декілька етапів розвитку. Початком правової діяльності в галузі захисту прав дитини можна вважати створення Міжнародного союзу захисту дітей у 1923 році. Союз розробляє і затверджує перший міжнародний акт – Декларацію прав дитини, яка увійшла в історію як Женевська декларація (1924р.). Вона включала п'ять основних принципів і відіграла важливу роль у створенні атмосфери боротьби за права дитини. У даному міжнародному акті вперше було порушено питання про зобов'язання держав встановлення обов'язкової освіти для дітей як майбутнього розвитку людства, заборону примусової дитячої праці.

Особливістю другого етапу є підвищення ефективності стандартів, які були встановлені шляхом застосування міжнародних процедур і механізмів. Важливим кроком у розвитку цього питання було проголошення правових і соціальних принципів щодо захисту прав дітей в Декларації прав дитини, прийнятої ООН у 1959 році [5]. Основним меседжем Декларації є: «Людство зобов'язане давати дитині все краще, що воно має».

Декларація прав дитини охоплювала не лише життєво-необхідні потреби дитини, але й її потреби у любові та взаєморозумінні; наголошувала на необхідності зберігати єдність сім'ї, до- та післяпологової допомоги матері і дитині, проголошувала право на ім'я і національність. Окрім того, даний міжнародний акт передбачає обов'язкову і безкоштовну початкову освіту, право дитини на гру і творчість, забороняє дитячу працю до певного віку [3].

Декларація 1959 р. стала основою для створення Конвенції про права дитини. У 1978 р. польський уряд запропонував Комісії ООН з прав людини розглянути первісний проєкт, підготовлений на основі цієї Декларації. У той час були сподівання, що його ухвалять у 1979 р., адже цей рік оголошений Міжнародним роком дитини. Однак комісія прийшла до висновку, що текст потребує більш поглибленого і детального розгляду [1]. Робоча група досягла консенсусу щодо остаточної версії незадовго до засідання Генеральної Асамблеї ООН. 20 листопада 1989 р., у 30-ту річницю Декларації 1959 р., було прийнято Конвенцію про права дитини.

У Преамбулі до Конвенції про права дитини зазначається: «Необхідність в особливому захисті дитини була передбачена в Женевській декларації прав дитини 1924 і Декларації прав дитини, прийнятій Генеральною Асамблеєю 20 листопада 1959 року, та визнана в Загальній декларації прав людини, у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права (зокрема, у статтях 23 і 24), у Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права (зокрема, у статті 10), а також у статутах і відповідних документах спеціалізованих установ і міжнародних організацій, що займаються питаннями благополуччя дітей» [4].

Статті Конвенції ООН про права дитини, умовно можна розділити на три основні частини. Частина I включає ст.ст. 1-41, які окреслюють права дитини і обов'язки держав-сторін, які ратифікували Конвенцію. Частина II складає ст.ст. 42-45 та визначає методи отримання інформації про зміст Конвенції та можливість контролю за її виконанням. Частина III розкриває процедуру ратифікації документа та його відкликання у разі необхідності, тобто повідомлення тих чи інших держав про розірвання договору між ними і ООН.

Аналізуючи Конвенцію про права дитини, неможливо виокремити окремі основні права дитини, адже це буде суперечити духу Конвенції, яка не визнає ієрархії у правах, їх також не можна відокремлювати одне від одного, адже вони взаємопов'язані.

Метою цієї Конвенції є встановлення стандартів захисту дітей від зневаги та образ, з якими вони стикаються певною мірою щодня в усіх країнах. У ній беруться до уваги різні культурні, політичні та економічні особливості держав, що є дуже важливим фактором [2].

Відповідно до Конвенції (ст. 42-45), контроль за її впровадженням та виконанням основних положень покладено на Комітет із прав дитини. Першочерговим завданням Комітету є оцінити прогрес, досягнутий державою-учасницею у процесі імплементації Конвенції ООН про права дитини. Протягом двох років із дня ратифікації Конвенції, а надалі – кожні 5 років держави-учасниці повинні систематично звітувати Комітетові про права дитини в їх країнах.

З вище викладеного, можна зробити висновок, що міжнародна спільнота формувала стандарти забезпечення й захисту прав дитини протягом тривалого часу. Початком правової діяльності в галузі захисту прав дитини слід вважати перший міжнародний акт – Декларацію прав дитини, яка ввійшла в історію як Женевська декларація (1924р.). Не менш важливими правовими актами в галузі захисту прав дитини є Загальна декларація прав людини (1948 р.), Декларація прав дитини (1959 р.). Але основним документом, у якому прописані основні принципи та викладено широкий перелік прав, включаючи особисті права і свободи дитини, є Конвенція про права дитини,

яку міжнародна спільнота умовно називає - Всесвітня Конституція прав дитини.

У підсумку, слід зазначити, що ратифікована Україною у 1991 році Конвенція ООН про права дитини є основоположним міжнародним документом, що визначає головні вектори роботи держави у сфері охорони прав дитини. Україна вже виконала низку міжнародних зобов'язань, у тому числі, більшість рекомендацій Комітету ООН з прав дитини. Зокрема, прийнято суттєві зміни до Сімейного кодексу України та ряду законів, удосконалено механізми попередження жорсткого поводження з дітьми, організації надання допомоги дітям, які перебувають у складних життєвих обставинах.

Протягом останніх років схвалено більше 15 стратегій і різних концепцій, які визначають основні вектори руху в різних сферах, у тому числі, життя дітей. Заходи передбачені цими документами повинні реалізовуватись до 2030 року. Міністерством соціальної політики за підтримки ЮНІСЕФ розпочато роботу над розробкою єдиної Національної стратегії у сфері забезпечення прав дітей.

Список використаних джерел:

1. Анісімова М.Ф. Основні міжнародно-правові механізми захисту прав дитини. *Міжнародні засоби захисту прав та свобод людини і громадянина: матеріали Всеукраїнського науково-практичного круглого столу*, м.Ірпінь, 2018. С.9-12.

2. Гварамія Л.Л. Захист прав дитини у міжнародних конвенціях та деклараціях. *Міжнародні читання з міжнародного права пам'яті професора П. Є. Казанського* : матеріали четвертої міжнар. наук. конф. (м. Одеса, 8–9 лист. 2013 р.). Одеса, 2013. С. 189-192.

3. Декларація прав дитини: Прийнята резолюцією 1386 (XIV) Генеральної Асамблеї ООН від 20 листопада 1959 року.

URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384#Text

4. Конвенція про права дитини: Ухвалена ГА ООН від 20 листопада 1989 р. Набула чинності для України 27 вересня 1991 р. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_021

5. Череватова Т.В. Формування та розвиток міжнародної системи захисту прав дитини. *Міжнародні читання з міжнародного права пам'яті професора П. Є. Казанського* : матеріали четвертої міжнар. наук. конф. (м. Одеса, 8–9 лист. 2013 р.). Одеса, 2013. С. 192 – 194.

ОБОВ'ЯЗОК, ЯК ІНТЕРЕСИ СУСПІЛЬСТВА, ТА ПРАВА ЛЮДИНИ, ЯК ІНТЕРЕСИ КОЖНОГО, НА ПРИКЛАДІ ВАКЦИНАЦІЇ

Георгій Юрійович ІВАНОВ,

студент II курсу Гуманітарно-правового факультету, Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут» (спеціальність «081 Право»)

Незалежно від того, який сьогодні день, завжди будуть існувати протиріччя між природними правами, які даруються нам з народження, і законами, що встановлюються відповідно до того у який період ми живемо, в яких обставинах та в якому суспільстві. Проте задачею кожної людини, а саме особи, що є членом суспільства і живим створінням природи, є не подолання кордонів між цими протилежностями, а розуміння та балансування їх, через аналіз та врахування всіх можливих перспектив й загроз.

Актуальність даного питання є дуже вагомим, особливо у військовий, чи надзвичайний час, або в період масового поширення хвороби, з якою людство раніше не стикалось. У цих ситуаціях у більшості людей знову виникає обурення з приводу того, що їхні можливості влада обмежує незаконно і що це є відкритим порушенням прав людини.

У такий час потрібно розуміти, що обмеження приватних прав може відбуватися в інтересах держави та її народу, або світової спільноти та людства, коли самі обмеження пов'язані з особливими обставинами, які чітко встановлюються внутрішнім, або міжнародним правом. Також важливо врахувати, коли подібні дії обумовлені необхідністю уникнути порушення прав і свобод інших людей. Причиною таких ситуацій, особливо в Україні, є не тільки поширення коронавірусної хвороби. [1]

Підтвердженням даного аргументу є наша історія, наприклад Європейський Союз, перша наднаціональна організація з державними ознаками, до якої входять країни, які, через інтереси свого суспільства, зрозуміли, що подальший прогрес, мир та безпека їхніх народів залежить від їхньої співпраці. Жертвуючи частиною своїх суверенних прав та частиною своєї свободи, вони створили політично-економічне утворення, яке сьогодні підтримує процес стрімкого розвитку, а також захищає, гарантує та забезпечує права й свободи людей та громадян, які знаходяться й проживають на їхній території. Іншим, менш приємним прикладом є геополітична ситуація на Близькому Сході, де уряди таких країн, як Ізраїль мусять вдаватися до обмежень свобод своїх громадян, в обставинах військової та політичної небезпеки з боку сусідніх держав.

Аналізуючи дані випадки можна отримати підтвердження того, що кожне обмеження наших природних прав відбувається, у момент конкретної ситуації та обставин, як негативних, так і позитивних, саме в інтересах більшості. І ми маємо це розуміти, якщо хочемо створити толерантне, демократичне суспільство.

Для детального аналізу даної тематики візьмемо випадок з масовим поширенням небезпечних захворювань. У такий момент, для забезпечення гарантій безпеки права кожного на здорове життя, суспільство починає розро-

бку, а потім введенням антигенного матеріалу в людей з метою породити імунітет до інфекційної хвороби та запобігти подальшому зараженню. Тільки цей засіб допомагає людству не тільки протидіяти вірусам, проте і створює захист для нормального співіснування людей між собою. На сьогодні, цей процес ми називаємо вакцинацією, або щепленням, і в залежності від ступеню небезпеки хвороби для суспільства, залежить питання його обов'язковості.

У подібних епідемічних ситуаціях, беручи випадок з інфекційною хворобою COVID-19, яка вже забрала життя більше 5 млн. людей, обмеження прав частини людей, що не бажають робити щеплення добровільно, з метою забезпечення громадського блага, протидії поширення пандемії та запобігання хворобам і смерті багатьох тисяч громадян є не тільки доцільним, але й необхідним. І подібні дії дозволені Загальною декларацією прав людини (частина 2 стаття 29), яка зазначає, що при здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві. [1]

У нашому, національному законодавстві України це закріплено не лише самою Конституцією (статтею 3, 27 та 49), але й нормативно-правовими актами, які зобов'язують осіб проходити курс вакцинації. Наприклад, у трудових відносинах це може бути Наказ 2153 «Про затвердження Переліку професій, виробництв та організацій, працівники яких підлягають обов'язковим профілактичним щепленням», також стаття 46 Кодексу законів про працю та стаття 7 Закону України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» не тільки дозволяють, але й вимагають від роботодавця здійснювати контроль за забезпеченням санітарно-протиепідемічних заходів своїх працівників, згідно із законодавством. Наразі такими підставами слугують норми частина 2 статті 12 Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб» та п. 14 Положення про Міністерство охорони здоров'я України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 25 березня 2015 р. № 267.

Чудовим прикладом ситуації з профілактичними щепленнями є справа Вавчичко та інші проти Чеської республіки, яка клопоталась в Європейському суді з прав людини у 2015 році [2]. Заява стосувалася, щодо порушення прав людей на повагу до приватного і сімейного життя (стаття 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод), свободи думки, совісті і релігії (стаття 9 цієї Конвенції), а також права на освіту (стаття 2 Протоколу № 1 До Конвенції) через відмову заявників у вакцинації. У цій справі суд постановив, що «заходи, які оскаржили позивачі, які оцінюються в національному контексті, мають розумне співвідношення пропорційності з цілями, до яких прагне Чехія, а саме захист від захворювань, що представляють серйозний ризик для здоров'я». З приводу недопуску дітей до навчальних закладів ЄСПЛ зазначив, що наслідки, за відмову від щеплень, за своєю суттю мають захисний, а не каральний характер, і хоча діти внаслідок цього втрачали певні можливості – це було прямим наслідком відмови їхніх батьків від обов'язку, щодо захисту громадського здоров'я, у тому числі захисту невеликої кількості дітей, яким протипоказана вакцинація. [3], [4]

Тобто, втручання влади у недоторканість приватного життя мало виправдану мету, яка була викликана суспільною необхідністю й здійснювалася в кращих інтересах дитини.

Проте все ж слід зазначити, що справа стосувалася стандартної й планової вакцинації від хвороб, які вже були не тільки відомі, але й детально досліджені сучасною медициною. Звісно, розробка будь-якої вакцини і лікарських засобів, разом з клінічними тестами, займають завжди дуже тривалий період, але в умовах пандемії необхідна прискорений порядок їхнього створення. Наприклад Рішення Ради Євразійської економічної комісії від 03.11.2016 № 78 «Про Правила реєстрації та експертизи лікарських засобів для медичного застосування», встановлює «пандемічну схему» розробки, яка передбачає усі етапи тестування, щодо безпеки лікарського засобу, який вводиться в період глобального поширення нової небезпечної хвороби і саме у встановленому порядку цей препарат вважається перевіреним і дозволеним.

Важко не згадати також недавнє введення Австрією, а саме з 1 лютого 2022 року, обов'язкової вакцинації від коронавірусної інфекції. "Це як "спільне тіло". У нас, як членів суспільства, є не тільки права, а й обов'язки... Є важливіше благо - нормальне функціонування системи охорони здоров'я. Ніхто не хоче ситуації, коли для пацієнтів немає місця в реанімаціях через те, що вони переповнені людьми, які не захотіли щеплюватися від коронавірусу", - зазначив Олександр Шалленберго, канцлер Республіки Австрії. На питання про майбутні покарання за категоричну відмову вакцинуватись, він заявив: "Люди мають зрозуміти, що це - щось серйозне. Ми всі маємо розуміти, що у нас є спільна відповідальність. Проблеми, які створила пандемія - це проблема не тільки уряду чи місцевої влади, це вимагає відповідальності кожної людини. Нам потрібно захистити себе, своїх близьких, друзів, колег на роботі. І якщо окремі люди не хочуть приймати таке рішення, тоді суспільство може сказати, що справді дуже хоче, щоб вони це зробили". [5]

Дане рішення влади було прийняте не просто так. Уся країна досить тривалий час зазнавала важких наслідків від четвертої хвилі пандемії й обмеження проведені урядом для населення, яке на 66% було вакциноване, не принесло бажаних результатів. «Статус найзакритішої країна ЄС» змусило парламент Австрії ухвалити радикальне рішення, переконуючи усіх у тому, що причиною гострих проблем пандемії є повільна вакцинація людей та не досягнення потрібної цифри у 80%.

І знову інтереси суспільства взяли гору над приватними інтересами людей, проте залишається головне і цікаве питання: «Хто буде нести відповідальність, якщо навіть повністю вакциноване населення, яке переконували і змушували пройти курс профілактичних щеплень, буде все одно зазнавати руйнівних наслідків від пандемії?». Тут наша влада має зрозуміти, що коли права людей обмежуються з метою інтересів більшості, значить мають бути результати від даних дій й не можна забувати про характер їхньої реалізації.

Ми чудово знаємо багато прикладів з історії, коли реалізація поставлених цілей приводило нас до ненависті, насильства та розрухи, коли обіцянки влади, що діє в інтересах народу, через обмеження його прав для блага Батьківщини, замість процвітання вели його до наслідків, які неможливо було компенсувати, чи стерти. Плани наполеонівської Франції на Європу на початку XIX століття, плани нацистів, комуністів на світ у XX століття - не тільки не

принесли бажаного для суспільства, проте й створили такі шрами на ньому, які вже ніколи не зникнуть.

Тому, як висновок, хочу зазначити, що коли ми говоримо про обов'язкову вакцинацію, як інструмент в інтересах суспільства, та вважаємо обмеження прав людини єдиним та необхідним засобом для досягнення поставленої цілі, ми та наша держава має усвідомити усі наслідки рішення, яке збираємось приймати, бо дороги назад не буде. Повернути права людям завжди можна, проте стерти негативні результати своїх дій є практично неможливим, адже усе, що ми робимо, уходить у минуле.

Список використаних джерел:

1. Вакцинація від COVID-19: правове обґрунтування відмови і захист від подальшої дискримінації. практика ЄСПЛ. Український аспект URL: <https://www.echr.com.ua/vakcinaciya-vid-covid-19-pravove-ob%D2%91runtuvannya-vidmovi-i-zaxist-vid-podalsho%D1%97-diskriminaci%D1%97/>
2. Case of Vavříčka and others v. The Czech Republic. European Court of Human Rights cour europeenne des droits de l'homme URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng>
3. ЄСПЛ визнав правомірним адмінпокарання батьків за відмову від вакцинації дітей. Європейська правда. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2021/04/8/7121891/>
4. ЄСПЛ визнав правомірність покарання батьків за відмову від обов'язкової вакцинації дітей. URL: <https://zn.ua/ukr/WORLD/jespl-viznav-pravomirnist-pokarannja-batkiv-za-vidmovu-vid-obovjazkovoji-vaktsinatsiji-ditej.html>
5. "У нас є не тільки права, а й обов'язки": канцлер Австрії про обов'язкову вакцинацію від Covid-19.Європейська правда. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2021/11/24/7130697/>
6. Кодекс законів про працю України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>
7. Закон України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4004-12#Text>
8. Закон України «Про захист населення від інфекційних хвороб» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1645-14#Text>
9. Закон України «Про затвердження переліку професій, виробництв та організацій, працівники яких підлягають обов'язковим профілактичним медичним оглядам, порядку проведення цих оглядів та видачі особистих медичних книжок» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/559-2001-%D0%BF/ed20020215#Text>
10. Положення про Міністерство охорони здоров'я України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 25 березня 2015 р. № 267. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/267-2015-%D0%BF/ed20210814#Text>
11. Конституція України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
12. Загальна декларація прав людини URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
13. Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
14. Як юридично захистити себе від вакцинації URL: <https://porady.org.ua/yak-yurydychno-zakhystyty-sebe-vid-vaktsynatsiyi>

ОКРЕМІ ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРИНЦИПІВ СУДОЧИНСТВА

Олександр Сергійович КАЛЬЯН,

*канд. юрид. наук, доцент,
професор кафедри підприємництва і права
Полтавського державного аграрного університету*

Фундаментальні зміни правового статусу суду розпочалися в Україні за часів отримання нею незалежності. Це сприяло створенню ефективної та незалежної судової системи та стимулювало виникнення нових наукових підходів до розуміння сутності функціонування судової системи в цілому і безпосередньо здійснення судочинства на основі загальновизнаних правових принципів.

Принципи є основною категорією формування єдиної правової процедури, що передбачає розуміння специфіки окремих її видів та виступає базою для теорії процесуальних (судових) прав, які поступово формуються. Це в свою чергу дозволяє краще зрозуміти природу і зміст окремих видів судочинства.

Збалансований розвиток судової системи можливий тільки за умови систематичного вдосконалення окремих її елементів, через напрацювання єдиного концептуального підходу до перспектив розвитку всіх видів національного судочинства.

У зв'язку з чим надзвичайно актуальним є дослідження єдиної системи принципів правосуддя в якості невід'ємного її інституту, який визначає концептуальні напрями в сучасному розвитку судочинства.

Якісні зміни у нормативному регулюванні в сфері організації і забезпечення функціонування судової системи ґрунтуються на положеннях Конституції України та здійснюється за допомогою їх відображення у відповідних нормах процесуального права, що регулюють порядок здійснення судочинства: конституційного, цивільного, адміністративного і кримінального [1; 2; 3; 4; 5; 6].

Однак це неможливо без створення моделі ефективної взаємодії всіх елементів судової системи.

Для цього необхідно сформувавши належним чином обґрунтований взаємоузгоджений підхід до організації розгляду справ у судах різних ланок судової системи, що фактично неможливо без концептуального обґрунтування і нормативної консолідації спеціальних принципів із загально-правовими до різних видів судочинства.

Формування ефективної судової системи передбачає необхідність вдосконалення нормативного регулювання різних сфер судової системи і судочинства.

Складність вирішення відповідних питань обумовлена багатогранним характером судової системи, оскільки має прояви не тільки на національному рівні, але в той же час, гетерогенність національних судових систем та міжнародних судових органів не повинна призводити до застосування різних стандартів правосуддя.

Загальні правові принципи не тільки сприяють уніфікації законодавства різних держав, а й виступають у ролі допоміжного засобу для подолання прогалин у нормативній базі.

Єдність загально визнаних правових принципів системи як для національних судів, так і для міжнародних органів, що виконують юрисдикційну функцію щодо здійснення правосуддя, є основою для відпрацювання загальних підходів до здійснення ефективної судової діяльності та створення умов для формування у національному та на міжнародному рівні єдиної уніфікованої системи органів, що забезпечують захист прав у судовому порядку.

Вибір стратегії вдосконалення судової системи та оптимізація її розвитку не може здійснюватися без урахування загально визнаних правових принципів, які є стандартом, що визначає діяльність суду. Крім ціннісної орієнтації відповідні принципи мають застосовуватися при заповненні законодавчих прогалин, а також у якості допомоги у вдосконаленні законодавства, для визначення його напрямів.

Принципи правосуддя пропонується поділяти на дві категорії: принципи у сфері організації судочинства; принципи у сфері регулювання діяльності судів при розгляді справ.

Серед принципів правосуддя можна виділити принципи, що застосовуються як до судової системи, так і до судової процедури (такі, наприклад, як принцип законності, принцип незалежності суддів тощо).

Серед принципів судочинства виділяють широкий спектр принципів зміст яких обумовлений видом судочинства та характеризується певною їх сукупністю, можна виділити мінімальну кількість основних (універсальних) принципів судочинства. Так, притаманні всім видам судочинства принципи законності, справедливості, прозорості судочинства, змагальності та рівності сторін та деякі інші.

Зважаючи на вищевикладене, слід відзначити, що концептуальне визначення основних (універсальних) засад судочинства для формування галузі процесуального (судового) права є необхідним, оскільки вони, визначаючи напрямок розвитку цієї галузі права, забезпечують виконання поставлених перед нею завдань, як самостійної та окремої галузі права, а також фактично є правовими ознаками, які індивідуалізують відповідну галузь.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 № 254 к/96-ВР. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 15.11.2021).
2. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-4. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 15.11.2021).
3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 03.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 15.11.2021).
4. Кодекс адміністративного судочинства України від 06 липня 2005 р. № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 15.11.2021).
5. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 р. № 1798-XII. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 15.11.2021).
6. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13 липня 2017 р. № 2136-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text> (дата звернення: 15.11.2021).

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА НЕПОВНОЛІТНІХ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Віолетта КАТУНІНА,

*Студентка 3-го курсу Національного аерокосмічного
університету ім. М. Є. Жуковського «ХАІ»*

Науковий керівник: *Гуцу С.Ф., канд. юрид. наук,
доцент, доцент кафедри права Національного
аерокосмічного університету
ім. М. Є. Жуковського «ХАІ»*

Сьогодні сучасні діти живуть в інформаційному суспільстві і вони навіть не уявлять, яке це життя без Інтернету. Для них онлайн і офлайн – це один і той самий світ, і в цьому світі вони мають купу можливостей для реалізації своїх прав. Права дітей існують в онлайні так само, як і в офлайн, наприклад, право на освіту діти реалізують через онлайн курси, право на дозвілля і гру – через онлайн ігри, право на інформацію – просто через пошук. Але в Інтернеті можна натрапити і на інформацію, до якої підліткова нервова система нерідко виявляється невідповідною і без необхідного захисту стає достатньо вразливою. Тобто, проблема інформаційної безпеки малолітніх і неповнолітніх сьогодні є надзвичайно актуальною і зумовлює негайне вирішення питань, пов'язаних з упорядкуванням інформаційного онлайн простору України.

Для підлітків Інтернет став частиною життя. Там вони знайомляться з новими людьми, навчаються, грають, шукають необхідну інформацію, яка має відношення до їх шкільних завдань або відповідає їхнім інтересам. Але, чимало дітей і неповнолітніх, використовуючи Інтернет, навіть не замислюються яка небезпека може чекати на них.

На законодавчому рівні можна виявити такі підходи щодо забезпечення інформаційної безпеки і прав дітей.

У ст. 52 Конституції України сказано, що дитинство охороняється державою. Закон України «Про охорону дитинства» (абз. 4 ст. 20) передбачає заборону пропагування у ЗМІ культу насильства і жорстокості, розповсюдження порнографії та інформації, що зневажає людську гідність і завдає шкоди моральному благополуччю дитини [1].

У ст. 6 Закону України «Про телебачення і радіомовлення» конкретно визначені заборони щодо трансляції програм або їх відеосюжетів, які можуть завдати шкоди фізичному, психічному, чи моральному розвитку дітей та підлітків, якщо вони мають змогу їх дивитися, а також розповсюдження і реклами порнографічних матеріалів та предметів пропаганди наркотичних засобів, психотропних речовин з будь-якою метою їх застосування. Забороняється використання у програмах та передачах на телебаченні і радіо прихованих вставок, які впливають на підсвідомість людини та/або чинять шкідливий вплив на стан її здоров'я [2].

Потрібно визначити особливості виховання дітей в їх ставленні до інформаційно-комунікаційних технологій:

1. Діти віком від 6 до 10 років – дошкільний і шкільний вік. Діти в цьому віці дуже легко освоюють Інтернет, відвідують пізнавальні сайти, ігри, однак, сильно залежать від дорослих, котрі відіграють ключову роль у навчанні дітей

безпечному користуванню Інтернетом. В цьому віці потрібно привчити дитину радитись з батьками і негайно повідомляти про появу небажаної інформації. Навчити дітей конфіденційності і не розповсюджувати свої дані та дані своєї сім'ї. Довірливі відносини між батьками та дітьми – будуть найкраще допомагати в цьому.

2. Діти віком від 10 до 13 років – середній шкільний вік. В цьому віці діти вже більш активно починають користуватися мережею Інтернету. Наприклад, шукати матеріал для шкільних проєктів, спілкуватись у чатах, слухати музику або грати в комп'ютерні ігри, тобто, вони прагнуть більшої самостійності. Підлітку потрібно пояснити, що не все, що знаходиться в Інтернеті є перевіреною інформацією. Можна увімкнути програму батьківського контролю та безпечного пошуку.

3. Діти віком від 14 до 17 років – старший шкільний вік. В цьому віці потрібно говорити з підлітками про їх друзів і чим вони займаються, нагадати про те, щоб вони повідомляли коли щось або хтось в Інтернеті погрожує їм.

Для того щоб захистити неповнолітніх від психологічного, морального та фізичного насильства в Інтернеті, а також загроз і викликів, які несе сьогодні інформаційний простір, необхідна взаємодія сім'ї та загальноосвітніх навчальних закладів, зокрема щодо питання формування у підлітків компетенцій безпечної роботи з інформацією в Інтернеті [3].

Серед ризиків в Інтернеті діти одразу називають найвідоміші: віруси – 39%, «дорослий» контент (маються на увазі сайти із порнографічним змістом) – 21%, Інтернет-залежність – 19% та шахрайство (мається на увазі викрадення особистої інформації і паролів, банківської інформації, шахрайство за допомогою Інтернет-магазинів та онлайн-сервісів з платними СМС) – 3,45%. Дослідження показало: що чим дорослішою стає дитина, тим більш безтурботно вона починає поводити себе в Інтернеті. Так, на реальну зустріч з людиною, з якою знайомі лише віртуально, вже ходили майже 12% опитаних дітей віком 10-11 років та більше ніж 60% підлітків 15-17 років (графік 1). Дані про своїх батьків у мережі (місце роботи, посада) залишили 0,4 дітей віком 10-11 років та 6,5% 15-17-річних. Найпопулярніші за відвідуваністю серед дітей ресурси в Інтернеті – соціальні мережі – містять найбільшу загрозу з точки зору доступності особистої інформації для сторонніх осіб. У соціальних мережах свій особистий номер телефону вже залишили 46% дітей 10-17 років, вказали домашню адресу – 36%, розмістили особисті фотографії – 51% [4].

З наведеного, можна зробити висновок, що у нас в країні є недостатній рівень поінформованості дітей на тему безпеки і безпечного користування Інтернетом. Тому виникає необхідність у поширенні правової грамотності серед неповнолітніх та батьків, а також зосередження уваги держави на цій проблемі. На нашу думку доцільним було б розробити і провести комплекси освітніх і роз'яснювальних заходів з залученням фахівців-юристів, психологів, працівників правоохоронних органів, суспільних організацій.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про охорону дитинства» // Відом. Верхов. Ради України. – 2001. – № 30. – С. 142.
2. Закон України «Про телебачення і радіомовлення»: зб. законодавчих і нормативних актів: Інформація та реклама в Україні. – К., 2010. – Вид. СПД Паливода А.В. – С. 437.
3. Ковальчук В. Н. Забезпечення інформаційної безпеки старшокласників у комп'ютерно-орієнтованому навчальному середовищі: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.10 / Ковальчук Вікторія Наумівна. – Житомир, 2011. – 291 с.

4. Рівень обізнаності українців щодо безпеки дітей в Інтернеті. URL: https://kubg.edu.ua/images/stories/Departaments/Anonces/safe_internet_day/UNESCO_research_whitepaper_UA.pdf

ЩОДО ПРАВОВИХ ПІДСТАВ НАБУТТЯ СТАТУСУ БІЖЕНЦЯ В УКРАЇНІ

Микола Васильович КОВАЛЕНКО,

*здобувач освіти першого року навчання,
спеціальність 081 - Право, третій науковий рівень
доктор філософії PhD, кафедри права гуманітарно-
правового факультету Національного
аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»,
<https://orcid.org/0000-0002-8232-3158>*

За оцінками Управління Верховного комісара ООН з прав людини, 281 мільйон осіб, а це майже 3,6% від всього населення світу, на даний час проживають за межами своєї країни походження [1], для багатьох із них міграція характеризується різним ступенем вимушеності. В Україні ця цифра станом на 01 січня 2021 року складала 2255 осіб.

Все більша кількість мігрантів змушена покидати свої домівки в зв'язку зі складними ситуаціями в країнах їх походження, та звертатися до третіх країн, в тому числі й до України, з проханням надання їм притулку.

В Україні існує формальна юридична процедура, в ході якої міграційні органи намагаються оцінити обґрунтованість та наявність підстав для визнання заявника біженцем та надання йому притулку. Часто цей процес займає місяці, а то й роки, а особи, які чекають рішення потрапляють в глухий кут з правової точки зору, оскільки не можуть бути законно працевлаштованими, або отримувати доступ до соціальних послуг.

Однак для набуття статусу біженця в Україні особа, що звертається повинна мати правові підстави, що чітко прописані не тільки в національному законодавстві України, а й відповідають Конвенції про статус біженців 1951 року та Протоколу щодо статусу біженців 1967 року.

Конвенція про статус біженців 1951 року розкриває правові підстави для отримання статусу біженця за допомогою самого терміну, та встановлює, що «біженець» означає особу, яка: через обґрунтовані побоювання стати жертвою переслідувань за ознакою расової належності, релігії, громадянства, належності до певної соціальної групи чи політичних поглядів знаходиться за межами країни своєї національної належності і не в змозі користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися таким захистом внаслідок таких побоювань; або, не маючи визначеного громадянства і знаходячись за межами країни свого колишнього місця проживання в результаті подібних подій, не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок таких побоювань [2].

Поняття «біженець» та правові підстави набуття цього статусу, закріплені в Конвенції про статус біженців 1951 року цілком співпадає з визначенням поняття «біженець» та правових підстав набуття такого статусу, викладених в статті 1 Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» [3].

На практиці виникає проблема щодо хибного розуміння самого поняття «біженець», та неправильного уявлення про підстави для визнання біженця з боку осіб, які звертаються за отриманням такого статусу до компетентного

органу, що призводить до дуже частих відмов у наданні статусу біженця міграційним органом.

З метою уникнення неналежного розуміння поняття «біженець» та підстав для отримання такого статусу, слід більш детально розкрити зміст відповідних правових підстав.

Під час вирішення питання щодо надання статусу біженця повинні враховуватися всі чотири підстави. Немає значення, чи склалися обґрунтовані побоювання стати жертвою переслідування за однією з наведених ознак чи за декількома.

Обґрунтоване побоювання стати жертвою переслідувань є визначальним у переліку критеріїв щодо визначення біженця. Цей критерій складається із суб'єктивної та об'єктивної сторін.

Суб'єктивна сторона полягає у наявності в особи зазначеного побоювання. Побоювання є оціночним судженням, яке свідчить про психологічну оцінку особою ситуації, що склалася навколо неї.

Об'єктивна сторона пов'язана з наявністю обґрунтованого побоювання переслідування і означає наявність фактичних доказів того, що ці побоювання є реальними.

Отже, особа може бути визнана біженцем тільки у випадку, якщо відповідає вищевказаним критеріям. Економічні, особисті, побутові або інші обставини, через які особа залишила та не може або не бажає повернутися до країни походження, не дають підстав для отримання статусу біженця в Україні. Такого висновку дійшов Касаційний адміністративний суд у складі Верховного суду в Постанові від 04 жовтня 2018 року по справі № 826/1407/16 [4].

Крім того, важливою умовою для надання статусу біженця є те, що наявність правових підстав для цього повинна існувати у заявника станом на момент звернення до компетентного міграційного органу, а також станом на момент розгляду заяви та вирішення питання Державною міграційною службою про надання статусу біженця в Україні.

Таким чином, для уникнення отримання відмови від міграційного органу у наданні статусу біженця, особі, що звертається з заявою про отримання такого статусу варто заздалегідь розуміти підставу, встановлену законом, з якою ця особа буде звертатися до міграційної служби за захистом та об'єктивне існування такої підстави в заявника. Це є важливим, оскільки обов'язок доказування покладається на заявника, який зобов'язаний надавати правдиві обґрунтування фактів, викладених у заяві, і щоб на підставі цих фактів могло бути прийняте належне рішення. Це означає, що заявник має переконати посадову особу органу міграційної служби в правдивості своїх фактичних тверджень [5].

Список використаних джерел:

1. United Nations Human Rights Office of the High Commissioner. About migration and human rights. URL: https://www.ohchr.org/EN/Issues/Migration/Pages/MigrationAndHumanRightsIndex.aspx?gclid=Cj0KCQiAqbyNBhC2ARIsALDwAsDzXDw3gUVHFrz4xAoOP4IOAKs6YPt3skeOPuYvQrolD0NTEzjC4SYaAui6EALw_wcB

2. Конвенція про статус біженців 1951 рік. Відомості Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011#top

3. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. Закон України. Відомості Верховної Ради України (у ред. від 03.03.2021 року). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text>

4. Єдиний державний реєстр https://reestr.court.gov.ua/Review/76941213	судових	рішень.	URL:
5. Єдиний державний реєстр https://reestr.court.gov.ua/Review/72694906	судових	рішень.	URL:

ДЕРЕГУЛЯЦІЯ ЯК НЕБЕЗПЕЧНА ТЕНДЕНЦІЯ РОЗВИТКУ ТРУДОВИХ ПРАВ В УКРАЇНИ

Світлана Іванівна КОЖУШКО,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри державно-правових та галузевих правових дисциплін Київського університету права Національної академії наук України
<https://orcid.org/0000-0002-7059-9130>

Одним із сучасних світових векторів у сфері захисту прав людини, трудових відносин, боротьби з корупцією (корпоративної соціальної відповідальності), стала Міжнародна ініціатива ООН – Глобальний договір ООН (англ. United Nations Global Compact) від 26.07.2000 р., який визначив десять принципів для подолання глобальних проблем цивілізації. Одним із принципів є соціальна відповідальність.

Міжнародний рівень соціальної відповідальності регламентує пріоритети світового розвитку, людської цивілізації завдяки міжнародним домовленостям щодо запровадження сталого розвитку. Груповий рівень соціальної відповідальності визначається, як корпоративна соціальна відповідальність; суспільний рівень передбачає соціальну відповідальність суспільства за гідний рівень життя нинішнього й майбутніх поколінь; державний – визначає перспективні шляхи досягнення сталого, соціального та людського розвитку (<https://www.unglobalcompact.org/about>). Для здебільшого людей право є раціональним засобом для впорядкування й контролю над людськими відносинами, писав із цього приводу відомий вчений, президент Європейської академії теорії права, професор Гентського університету (Бельгія) Марк ван Хук у своєму виданні «Право як комунікація» [1, с. 11].

Період новітньої історії, мав би стати часом зростання соціального законодавства. Хоча початок останньому було покладено ще в XIX столітті. Термін «соціальне законодавство», ввів у науковий обіг німецький правознавець Отто Гірке у 60-му році XIX ст. Найбільш принагідною сферою такого законодавства, було трудове право й найбільш несподіваною його видозміною в поточному столітті можна вважати законодавство не лише про охорону як самої праці, а й усіх соціальних сфер життя, що пов'язано з ускладненням соціальної структури сучасного суспільства, подальшої диференціації гарантованих суспільством і державою прав і свобод людини і громадянина і все зростаючою роллю державного регулювання користування цими правами [2].

Починаючи з 1991 року поступово вносилися зміни до Кодексу законів про працю від 10 грудня 1991 року та трудового законодавства, які спочатку м'яко, а згодом потужно дерегулювали трудові права людини і громадянина в Україні. Серед інших можна зазначити:

- Закон України «Про внесення змін і доповнень, що стосуються розгляду індивідуальних трудових спорів, до Кодексу законів про працю Української РСР та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів» № 2134 від 18.02.1992 року. ЗУ визначено випадки, коли звільнення допускається без погодження з профспілковим комітетом (при звільненні із роботи за сумісництвом; звільнення керівників та їх заступників);

- Закон України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» № 137/98-ВР від 03.03.1998 року. ЗУ дозволено звільняти організаторів страйків без дотримання гарантій для членів профкому;

- Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» № 1774-VIII від 06.12.2016 року. ЗУ регламентовано нове розуміння мінімальної заробітної плати. Попереднє поняття мінімальна зарплата встановлювалася за просту, некваліфіковану працю; до мінімальної зарплати не включаються доплати, надбавки, заохочувальні та компенсаційні виплати. Доцільно виділити, що оплату праці в бюджетному секторі відв'язано від мінімальної зарплати. Оклади певних працівників можуть бути нижчі за мінімальну заробітну плату;

- Апогеєм став «славнозвісний» проєкт Закону України «Про працю» № 2708 от 28.12.2019 року. Проєкт був «to much» ліберальнішим за попередні аналогічні кодовані нормативні акти у сфері трудових відносин щодо роботодавців і є чи не найбільш «ліберальним» серед існуючих у державах Європейського Союзу.

Правові реалії демонструють, що законодавство про працю перебуває на своєму роздоріжжі – розвиватися еволюційно, відповідно до сучасних викликів, або рухатися в темпі економічного ривка. І за логікою виникає питання, хто ж потрібен сучасному бізнесу (роботодавцям): безмовні виконавці або креативні та мотивовані працівники – таланти в людській діяльності [3].

Доцільно підсумувати, що дерегуляція розвитку трудового права України – це небезпечна тенденція, а ставка на тотальне спрощення трудових відносин може призвести бізнес до проблем у найближчому майбутньому, а саме: 1) спрощення розірвання трудових відносин – призведе до браку мотивації розвиватися, удосконалюватись у знаннях та навичках, та зберігати довгострокові (стабільні) відносини – перебувати в тривалих трудових відносинах із роботодавцем; 2) зняття обмежень на понаднормові роботи – до виснаження трудового капіталу (робочої сили) та деградації трудового потенціалу загалом; 3) відсутність (ліквідація чи заміна) професійних спілок – призведе до обмеження прав найманих працівників; 4) незахищеність осіб із сімейними обов'язками призведе до того, що народжувати нові покоління буде нікому; 5) загальне зниження соціальних стандартів та безмежна диспозитивність – призведе в результаті до збільшення трудової міграції та до нестачі кадрів тощо.

Список використаних джерел:

1. Графский В. Г. Всеобщая История Права и Государства. М. : Норма, 2007. 752 с.
2. Кодифікація трудового законодавства України: стан та перспективи: Матеріали наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 25-26 червня 2004 р. Х.: НУВС, 2004. 340 с.
3. Кожушко С. О рисках трудовой реформы: ставка на понижение. *Pravo.ua* 05.12.2019 г. URL: <https://pravo.ua/riski-trudovoj-reformy-stavka-na-ponizhenie/> (дата звернення 07.12.2021)

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВА ЛЮДИНИ НА ЖИТТЯ В УКРАЇНІ

Григорій Сергійович КРАЙНИК,

*канд. юрид. наук, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін та адміністративного права
ТОВ «Харківський університет»
<https://orcid.org/0000-0001-7018-7710>*

Загальна декларація прав людини, ухвалена Генеральною Асамблеєю ООН у 1948 році [1] містить положення про те, що кожна людина має право на життя стало загально визнаною нормою міжнародного права у сфері прав людини, яку мають дотримуватись усі держави.

У Конвенції про захист прав людини та основних свобод 1950 р. сформульовано такі поняття, як «навмисне позбавлення життя», «виключно необхідне застосування сили» та ін., що визначають зміст права на життя. Протоколом № 13 до Конвенції про захист прав людини та основних свобод смертну кару як вид покарання було скасовано без будь-яких винятків [2].

Ключовим у визнанні права людини на життя згідно з Конституцією України є положення, відповідно до яких це право є: невід'ємним (частина перша ст. 27), невідчужуваним та непорушним (ст. 21). Право на життя належить людині від народження та захищається державою. Конституція України проголошує, що конституційні права та свободи, зокрема право людини на життя, гарантуються та не можуть бути скасовані (частина друга ст. 22), що забороняється внесення будь-яких змін до Конституції України, якщо вони передбачають скасування прав та свобод людини та громадянина (частина перша ст. 157) [3].

Розглянемо окремі порушення права на життя в Україні: 1) тривалість та неефективність розслідування смертей людей; 2) заборона права на гідну смерть в рамках евтаназії; 3) існування «презумпції незгоди» на трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини.

1. Рішення Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) у справах проти України щодо порушення права на життя [4; 5; 6] переконливо свідчать про недостатній рівень його практичної реалізації. Однією з основних проблем щодо порушення Україною своїх зобов'язань у рамках ст. 2 Конвенції про захист прав людини та основних свобод [2] є тривалість та неефективність розслідування. Наприклад, у справі «Арська проти України» (case of «Arskaya v. Ukraine») ЄСПЛ визнав, що було порушення статті 2 Конвенції про процесуальні зобов'язання держави (розслідування причин смерті сина заявниці С. тривало з квітня 2001 р. по серпень 2008 р., було невиправдано тривалим) мало місце порушення статті 2 Конвенції про позитивне зобов'язання держави забезпечити відповідне законодавство з охорони здоров'я (С. не було забезпечено спеціалізованої реанімаційної допомоги, оскільки в цій лікарні така не надавалася) [4]. Подібні порушення Україною статті 2 Конвенції про захист прав людини та основних свобод констатовано та в інших справах, зокрема: «Барсукови проти України» 2015 р., «Андреева проти України» 2019 р. [5; 6].

2. ЄСПЛ у справі «Miss В.» від 2002 р. було дозволено відключити від апарату штучної вентиляції легень на її прохання (Miss В. була повністю па-

ралізована і її життя залежало від апарату штучної вентиляції легень) [7]. Практика ЄСПЛ свідчить про неприйняття Судом концепції активної евтаназії та прийнятності пасивної форми «спокійної смерті».

Ст. 52 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19 листопада 1992 р. містить таке положення: «Медичним працівникам забороняється здійснювати евтаназію – навмисне прискорення смерті чи умертвіння невиліковно хворого з метою припинення його страждань» [8]. Таке законодавче рішення істотно порушує права невиліковно хворих на гідну смерть. Було запропоновано удосконалити Ст. 52 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я», виклавши в такій редакції: «Медичним працівникам дозволяється здійснювати евтаназію – умисне прискорення смерті чи умертвіння невиліковно хворого з метою припинення його страждань за наявності його згоди та висновком комісії, що складається не менш ніж з трьох лікарів щодо невиліковності хвороби, яка викликає суттєві фізичні муки (страждання) хворого» [9, с. 137].

3. Однією з найважливіших проблем з охорони життя людини в Україні є існування «презумпції незгоди» на трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини, яку варто замінити на «презумпцію згоди», щодо використання органів, тканин та клітин після смерті. Для цього потрібне реформування ст. 16 Закону України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» [10], що не потребує додаткових витрат з державного бюджету України, але полегшить отримання донорського матеріалу та надання допомоги якомога більшій кількості людей [11], тим самим реалізуючи положення ст. 3 Конституції України про людину як найвищу цінність. Для цього вважаю необхідним у доповнити ч. 2 ст. 16 зазначеного Закону України таким положенням: «При відсутності заяви про незгоду на трансплантацію органів у померлої повнолітньої дієздатної особи, або у неповнолітніх, обмежено дієздатних, недієздатних, осіб, що загинули внаслідок дорожньо-транспортної пригоди, в зоні Операції об'єднаних сил або вчинили самогубство, згода від родичів або інших осіб не потребується. У цьому разі за відсутності письмової незгоди на трансплантацію вважається, що померлі особи надали згоду на пересадку своїх органів або інших анатомічних матеріалів».

Список використаних джерел:

1. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. (Конвенцію ратифіковано Україною Законом № 475/97-ВР від 17.07.1997 р.; дата набрання чинності для України 11.09.1997 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
3. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
4. Справа «Арская проти України» (case of «Arskaya v. Ukraine»). Заява № 45076/05. Рішення Європейського суду з прав людини від 5 грудня 2013 р. URL: <https://minjust.gov.ua/m/stattya-2-pravo-na-jittya-4198>.
5. Справа «Барсукови проти України» (case of «Barsukovy v. Ukraine»). Заява № 23081/07. Рішення Європейського суду з прав людини від 26 лютого 2015 р. URL: <https://minjust.gov.ua/m/stattya-2-pravo-na-jittya-4198>.
6. Справа «Андреева проти України» (case of «Andreyeva v. Ukraine»). Заява № 24385/10. Рішення Європейського суду з прав людини від 29 січня 2019 р. URL: <https://minjust.gov.ua/m/stattya-2-pravo-na-jittya-4198>.
7. Практика Європейського суду з прав людини. *Рішення. Коментарі*. 2002. № 2. 183 с.
8. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19 листопада 1992 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12>.

9. Крайник Г., Семенихин И., Сидоренко О. Отдельные правовые и медико-социальные аспекты реализации права на жизнь и эвтаназию в Украине. *Georgian medical news*. 2020. № 3. С. 134–139.

10. Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині: Закон України від 17 травня 2018 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 28. Ст. 232.

11. Krainyk H. S., Popova S. M., Vakulovych E. V. Problems of transplantation development in Ukraine. *Wiadomosci Lekarskie*. 2019. № 3(21), pp. 457-461.

АЛЬТЕРНАТИВНЕ ВИРІШЕННЯ СПОРІВ: ЕФЕКТИВНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ

Вікторія Олександрівна ЛАГУТА,

*викладач кафедри цивільно-правових дисциплін та правового забезпечення підприємницької діяльності
ТОВ «Харківський університет»*

Упродовж років розгляд справ у судах Європи розвивався в бік повнішого врахування інтересів осіб, які звертаються за судовим захистом. Працівники судової системи спрямовували свою увагу на шляхи досягнення відповідності сподіванням громадськості щодо того, що всі, хто звертається до правосуддя, повинні мати не тільки сприятливіший доступ до судів, а й переваги від підвищеної ефективності застосовуваних процедур і надійніші гарантії того, що рішення суду виконуватимуться.

Ключовим інструментом цієї еволюції стала Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод (далі ЄКПЛ) та практика Європейського суду з прав людини (далі Суд), у якій тлумачаться та застосовуються положення Конвенції. Стаття 6 ЄКПЛ, зокрема, викликала появу зводу процесуального права, спільного для різних європейських держав, та загальних принципів, які, доповнюючи багатство та розмаїття національних систем, призначені забезпечувати право доступу до суду, право отримувати рішення упродовж розумного строку наприкінці справедливого та рівноправного процесу, а також право на виконання будь-якого прийнятого судового рішення.

Протягом багатьох років Рада Європи постійно демонструвала стурбованість щодо покращення доступу людей до правосуддя, як відображено в її різних резолюціях та рекомендаціях з питань надання правової допомоги, спрощення процедур, зменшення вартості судового провадження, використання нових технологій, зменшення завантаженості суддів та альтернативних засобів врегулювання спорів (далі – АВС) [1].

Слід зауважити, що впровадження АВС в національні правові системи є актуальним питанням для всіх країн світу, котрі більшою або меншою мірою протягом різних по тривалості періодів часу проводять перетворення систем цивільного судочинства. У цьому зв'язку очевидно, що сьогодні як у розвинених, так і у країнах, що розвиваються сформовано і накопичено значний досвід реформування даної галузі, який може лягти в основу аналізу, здійснюваних перетворень в Україні та врахуванні чужих помилок, та досягнень у цій сфері.

Першочергово зазначимо, що під АВС розуміють широке коло механізмів вирішення спорів, які є альтернативою розгляду справ у судах. Це поняття використовують для визначення будь-яких механізмів вирішення спорів, не пов'язаних з розглядом справ у судах, починаючи від переговорів по досягненню мирової угоди (facilitated settlement negotiations) і, закінчуючи третейським розглядом чи арбітражем. На нашу думку подібну практику впровадження будь-яких альтернатив судовому розгляду слід визнати досить вдалою, але при цьому звернути увагу на таке.

Прихильники АВС найчастіше наводять вдалий позитивний досвід використання АВС в США, зауважуючи, що понад 90% спорів вирішуються шляхом медіації та інших альтернативних способів вирішення конфліктів. Понад 2000 юридичних фірм взяли на себе зобов'язання пропонувати сторонам медіацію. Компанії часто включають у контракти та трудові договори пункт про медіацію, тобто обов'язкову процедуру перед направленням справи до суду. Завдяки цьому суди звільняються від значного обсягу справ, які нерідко вирішуються роками [2, с. 18]. Однак, не слід забувати, що подібна практика в США стала популярною саме через відсутність належного доступу до правосуддя серед багатьох верств населення. Витрати на правничу допомогу та сплату судового збору стали непомірно тяжким тягарем для громадян. Окрім того, надмірна тривалість та недотримання принципу рівності в судовому процесі і призвели до пошуку альтернатив для захисту порушених прав. Так, наприклад, у 1947 р. в США була створена Федеральна служба посередництва (медіації) та примирення. Ця служба повинна була виконувати функції нейтрального посередника у конфліктах, які виникали між роботодавцями та найманими працівниками. Крім того, в 1960 рр. у США виникли такі посередницькі організації як «Community Mediation» і «Neighborhood Justice Centers». Мова йде про недержавні організації, метою створення яких було вирішення конфліктних ситуацій в сім'ях, а також між сусідами та між малозабезпеченими громадянами. Ці організації пропонували особам, які з тих чи інших причин не могли звернутися до суду посередницький простір для вирішення спорів [3]. Натомість у європейських державах, примирні, досудові процедури використовувалися навпаки для обмеження доступу до правосуддя. Справді, за словами відомого французького процесуаліста С. Гіншара, зростання кількості цивільно-правових судових спорів та нездатність судів упоратися з напливом великої кількості позовів привела французького законодавця до необхідності створення спрощених проваджень їх вирішення з метою скорочення кількості судових позовів за допомогою вирішення спорів альтернативними способами [3]. Враховуючи викладене, слід зауважити, що розвиток АВС пов'язаний, в першу чергу, з недоліками традиційної судової системи. Тому погоджуємося з висновком, зробленим Нагайцевим В. В., який зазначив, що всі форми АВС направлені на те, щоб досягнути дві цілі: зберегти час і кошти сторін конфлікту, і пом'якшити гострі кути судової системи [4].

Уявляється, що розвиток АВС в нашій країні має відбуватися не на тлі занепадаючої судової системи, а останні події вказують як раз на певну негативну тенденцію, яка існує на сьогодні (недовіра до судової влади, корупція, правовий пуризм, погіршення фінансування працівників апарату суду та ін. чинники) формує негативне ставлення у громадян і зневіру у можливості реального, ефективного та своєчасного захисту порушених прав та свобод. А навпаки, стати дійсно альтернативою не менш ефективному та доступному судовому розгляду, але тому, що мають об'єктивно свої переваги поряд із судовою системою.

Так, є позасудові способи АВС, які дійсно зарекомендували себе досить позитивно. Зокрема, з появою Інтернету з'явилися і т. з. ODR – онлайн вирішення спорів (Online Dispute Resolution). Іноді говорять про IDR (Internet Dispute Resolution) та EDR (Electronic Dispute Resolution). Система онлайн-вирішення спорів, яка включає в себе різні способи, пов'язані з інформуванням про можливості ADR, з автоматизованим зверненням (заповненням фор-

муляра), електронними консультаціями, можливістю винесення рішення залученим експертом онлайн, можливістю онлайн-обговорення конфліктної ситуації [5, с. 5]. Прикладом системи ODR є механізм вирішення спорів на eBay, що добре відома своїм високим рівнем використання та вражаючими показниками успішності. Схожими за функціоналом є PayPal Dispute Resolution. Відповідна система з вирішення спорів існує і в гіганта електронної комерції – Alibaba Group – AliExpress Case Management [5, с. 6].

У світовій практиці поширеним є звернення до медіації у справах про розірвання шлюбу перед зверненням до суду. Так, наприклад, сімейні спори в Японії, США та деяких країнах Європи не розглядаються судом до того часу, поки сторони не пройдуть сімейну медіацію, яка також дає успішні результати [6, с. 64].

Вважаємо, що для ефективного впровадження та функціонування будь-яких механізмів АВС на теренах нашої країни слід дотримуватися наступних передумов їх застосування, а саме, в першу чергу - наявності у сторін конфлікту бажання зберегти існуючі між ними відносини, вирішивши суперечку таким чином, щоб рішення стало задовільним для всіх сторін, чого не завжди можна досягнути, звернувшись до суду. Ця обставина і має стати ключовою метою для громадян при зверненні до АВС, а не безвихідь та неспроможність держави забезпечити належну якість, ефективність та дієвість захисту прав у судах.

Список використаних джерел:

1. Висновок № 6 (2004) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо справедливого суду в розумний строк та ролі судді в судових процесах з урахуванням альтернативних засобів вирішення спорів. 2004. URL: https://court.gov.ua/userfiles/visn6_2004.pdf.
2. Апалькова І. С. Медіація в Сполучених Штатах Америки. *Альтернативні способи вирішення цивільних спорів* : матеріали круглого столу (Одеса, 29 березня 2021 р.). 2021. URL: <https://hdl.handle.net/11300/14491>.
3. Макаренко Н.Н. Цели создания процедур досудебного примирения в континентальном и англосаксонском праве. *Право и политика*. 2018. № 9. URL: https://nbpublish.com/library_read_article.php?id=27338
4. Нагайцев Виктор Валентинович Современные технологии альтернативного разрешения социальных конфликтов. *Известия АлтГУ*. 2008. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sovremennye-tehnologii-alternativnogo-razresheniya-sotsialnyh-konfliktov>
5. Голубева Н. Ю. Онлайн вирішення спорів (ODR): Переваги та недоліки. *Альтернативні способи вирішення цивільних спорів* : матеріали круглого столу (Одеса, 29 березня 2021 р.). НУ «Одеська юридична академія». Одеса : Фенікс, 2021. – 2021. URL: <https://hdl.handle.net/11300/14491>
6. Сулейманова С. Р. Переваги сімейної медіації при вирішенні питання про розірвання шлюбу. *Альтернативні способи вирішення цивільних спорів* : матеріали круглого столу (Одеса, 29 березня 2021 р.). НУ «Одеська юридична академія». Одеса : Фенікс, 2021. 2021. URL: <https://hdl.handle.net/11300/14491>

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КІБЕРБЕЗПЕКИ

Юрій ЛОМАКІН,

*студент 1-го курсу Національного аерокосмічного
університету ім. М. Є. Жуковського «ХАІ»*

Науковий керівник: *Гуцу С.Ф.,
канд. юрид. наук, доцент, доцент
кафедри права Національного аерокосмічного
університету ім. М. Є. Жуковського «ХАІ»*

Сьогодні світ бурхливо розвивається у різних ІТ-сферах. Питання власної безпеки в Інтернеті все більше береться до уваги як серед громадян, так і на всесвітньому рівні. Події 2020 року, а саме коронакриза, прискорила цифровізацію багатьох послуг та загалом сприяла збільшенню числа активних онлайн користувачів. А це в свою чергу сприяло збільшенню Інтернет вразливостей та кібератак з боку темної сторони Інтернету та не зовсім законослухняних громадян. Майже 70% українських компаній за минулі 2 роки стикалися з проблемами у сфері кібербезпеки, а 33% стають жертвами кіберзлочинців понад три рази на місяць. Експерти зазначають, що боротьба з щоденно зростаючими глобальними кібератаками як у державному, так і приватному секторах, привела до зростання ринку кібербезпеки до 100 млрд дол. США на рік (згідно з Gartner Group 2019 Annual Global Cybersecurity Survey). Сукупне зростання обсягу закупівлі програмного забезпечення, обладнання і пов'язаних з ними професійних послуг у сфері кібербезпеки склав 12% у порівнянні з попереднім роком. І все ж, незважаючи на зростаючі інвестиції в кіберзахист, державний і приватний сектор не встигають за шахрайством, крадіжками і витоком даних, викликаних кібератаками, розмір збитку від яких до 31 грудня 2021 року досягне 4,2 трлн дол. США.

Керівниця служби з питань інформаційної безпеки та кібербезпеки Апарату РНБО України Наталія Ткачук назвала головну проблему національної системи кібербезпеки України - відсутність кадрів у кожному органі, який відповідає за цю сферу. Це питання слід вирішити шляхом побудови кіберрезерву фахівців - молодих хлопців і дівчат, які проходять, у тому числі, строкову службу. Це буде такий своєрідний пул кадрів, який потім зможуть використовувати всі суб'єкти сектору безпеки й оборони, задіяні у завданнях кібербезпеки. Україна має для цього величезний потенціал, у жодній країні немає такої кількості молодих, талановитих айтишників, які при цьому є справжніми патріотами своєї країни й готові обороняти кіберпростір. Крім того, за результатами зустрічі Байдена та Зеленського до кінця цього року планується підписати угоду, яка передбачає обмін досвідом та інформацією щодо протидії «агресії РФ у кіберпросторі», а також розробку спільних протоколів дій.

Інші умови цієї угоди такі:

- побудова платформи обміну інформацією про кіберінциденти;
- спільні дії щодо захисту об'єктів критичної інформаційної інфраструктури та

- надання інформації для покращення системи реагування на кіберінциденти;
- обмін досвідом у межах системи управління ризиками (Risk Management).

У січні 2021 на території Харкова та Харківської області викрили групу хакерів, які здійснювали масові втручання в роботу серверів банківських установ європейських країн і США. Їм пред'явлено звинувачення у створенні, з метою кримінального використання, розповсюдження чи збуту шкідливих програмних або технічних засобів, а також заволодіння чужим майном шляхом обману (ч. 1 ст. 361-1, ч. 3 ст. 190 КК Україна). За даними слідства, група хакерів з України з 2014 року, використовуючи шкідливе програмне забезпечення - так званий вірус-шифрувальник («банківський троян»), призначений для крадіжки персональних даних - паролів, логінів і платіжних даних, здійснював масові втручання в роботу серверів приватних і державних банківських установ Великобританії, Німеччини, Австрії, Швейцарії, Нідерландів. Такими протиправними діями було завдано збитків банкам на суму близько 2,5 млрд доларів США.

На підставі вищезазначеного ми приходимо до висновків, що для посилення власної та загальної безпеки в мережі Інтернет необхідно дотримуватися деяких правил:

- обов'язково користуйтеся антивірусами.
- не завантажуйте сторонні програми та файли.
- не переходьте за підозрілими посиланнями.
- оновіть операційну систему, браузер та антивірус до останніх версій.
- налаштуйте резервну копію всіх необхідних вам у роботі файлів.
- не зв'язуйтеся з шахраями.

Звідки б не зайшла атака і поява вірусів, працюйте завжди на їхнє попередження - бережіть свої гаджети і дотримуйтеся рекомендацій експертів з їх захисту. А в разі зараження - треба звертатися до кіберполіції.

Список використаних джерел:

1. <https://www.armyua.com.ua/інформаційний-резонанс-доби-12-10-2021/>
2. <https://eba.com.ua/kiberbezpeka-v-2020-rotsi-top-10-prognoziv-ta-rekomendatsij/>
3. <https://www.bdo.ua/uk-ua/news-2/2019/cybersecurity-2020>
4. <https://www.ukrinform.ua/rubric-antifake/3331654-v-rnbo-nazvali-golovni-problemi-nacionalnoi-sistemi-kiberbezpeki.html>
5. <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/3327586-obgovorennna-pitan-kiberoboroni-derzavi-ta-perspektivi-stvorennna-kibervijsk.html>

ПРИТЯГНЕННЯ СУДДІВ ДО ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В ФОРМУВАННІ ЕФЕКТИВНОГО МЕХАНІЗМУ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Ілона Юріївна НІКОЛЕНКО,

студентка Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ

В нас час професія судді свідчить про високий професіоналізм, правову грамотність, ділову етику та незалежність. Закон України «про судоустрій та статус суддів» наголошує на тому, що судова влада в Україні відповідно до конституційних засад поділу влади здійснюється незалежними та безсторонніми судами, утвореними законом. Тобто, суди в межах своєї компетенції керуються принципами верховенства права та забезпечують право на здійснення правосуддя. Для судді процесуальним законодавством встановлено стандарт поведінки як поведінки юриста високої кваліфікації [1, с. 83]. Але нерідко трапляються ситуації, коли суди грубо порушують норми законодавства при реалізації своїх обов'язків, наприклад, розгляд справ, винесення рішення, тощо. Це може мати відношення до порушення процесуальних норм права, сюди ми можемо віднести (неприйняття доказів наданих однією із сторін) так і порушення інших норм права, винесення неправильних рішень, які не відносяться до обставин справи.

Основною причиною такого стану речей є відсутність практично будь-якої відповідальності суддів у випадку винесення явно протизаконних або невідповідних матеріалам і обставинам справи рішень. При цьому часто такі рішення повторюються, суддя виносить однотипні рішення і скасування цих рішень вищими інстанціями ніяким чином не позначається на його подальшій роботі. Випадків же, коли учасники процесу подають скарги на такі дії судді з метою притягнення його до відповідальності, досить небагато [2].

На нашу думку, запровадивши ефективний механізм, який регулює порядок притягнення суддів до відповідальності за порушення закону буде поштовхом до активізації та посилення відповідальності суддів у їх роботі, мінімізує рівень корупційності у судовій системі. Також слід наголосити на тому, що такий процес має підвищити рівень довіри громадян до суду.

Загалом, говорячи про дисциплінарну відповідальність суддів, то такий вид відповідальності спрямований на формування правильної, професійної поведінки та зупинення правопорушень в сфері правосуддя. Водночас у сучасних умовах запровадження саме дисциплінарної відповідальності за порушення суддями своїх професійних обов'язків є необхідним та обґрунтованим, оскільки відповідальність судді є важливою і незамінною складовою гарантій реалізації основних прав і свобод людини та громадянина, публічних інтересів і правопорядку в державі. Учені підкреслюють, що її застосування не суперечить європейським стандартам у сфері правосуддя [3, с. 109].

Що стосується європейських стандартів, то у різних країнах Європи і не тільки, притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності вирізняється своїм підходом. В країнах таких як Португалія та Німеччина питання про відповідальність судді, міститься не в одному, а в декількох нормативно-правових актах. В Литві взагалі немає окремого документа, який передбачав би санкції за дисциплінарне порушення суддів, а є всього 3 підстави, що в

собі охоплюють порушення прав людей та уникнення від виконання своїх прямих обов'язків.

Щодо органу, який здійснює розгляд дисциплінарної справи, то досвід європейських країн свідчить, що існує дві основні моделі. Як зазначають правники, перша модель побудована на засадах самоконтролю судової влади, що передбачає розгляд усіх питань щодо суддів незалежним судовим органом, який складається із суддів, – дисциплінарним судом (Австрія, Німеччина, Польща, Чехія) чи його аналогом (Іспанія). Друга модель передбачає створення змішаного органу (Італія, Португалія) [4, с. 208].

Повертаючись до механізму притягнення до дисциплінарної відповідальності в нашій країні, то хотілось би наголосити на процедурі та проблематиці такого механізму. Законом України «Про судоустрій та статус суддів» визначено вичерпний перелік підстав, які могли б стати причиною для притягнення суддів до такого виду відповідальності. Скаргу можна подати на офіційному сайті Вищої ради правосуддя. Але проблематика є в тому, що хоча скарга і буде розглянута комісією, дієвого механізму притягнення до дисциплінарної відповідальності немає [5, с. 336-337].

Таким чином, в Україні суди покликані здійснювати правосуддя відповідно до правових принципів, які відповідають за непорушність прав людини, та виступають гарантією справедливого, незалежного, неупередженого розгляду справ. Але існують випадки коли, суди поступаються професіоналізмом та вчиняють грубі дисциплінарні правопорушення. В такому випадку важливо звернутися до практики інших європейських країн, які мають налагоджену систему. Також важливо внести певних змін до закону, який передбачає санкції судьями за такі порушення.

Список використаних джерел:

1. Садикова Я. М. Особливості взаємовпливу правосвідомості та вимог до правового статусу суб'єктів доказування в цивільному процесі. *Часопис цивілістики*. 2020. № 36. С. 82-87
2. Володарський В. Встановити ефективний механізм ініціювання дисциплінарної відповідальності суддів у випадку грубого порушення законодавства при розгляді справ та винесенні судових рішень. URL <https://kmdka.com/iniciativi/242> (дата звернення 03.12.2021)
3. Танцюра Л. О., Семеняка В. В. Деякі питання дисциплінарної відповідальності суддів. *Вісник господарського судочинства*. 2011. № 4. С. 108– 113
4. Модернизация статуса судьи: современные международные подходы / отв. ред. Т. Н. Нешатаева. М.: Норма: ИНФРА-М, 2011. 336 с.
5. Новак О. Д. Особливості дисциплінарної відповідальності суддів. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2012. Вип. 23. С. 334–343

ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД ГРОМАДЯН УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВРЕГУЛЮВАННЯ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ НА ДОНБАСІ

Валентина Володимирівна ПАЛАМАРЧУК,

*старший викладач кафедри правознавства
Приватного вищого навчального закладу
Університет новітніх технологій*

Від початку збройного конфлікту на сході України навесні 2014 року, розпочатого та підтримуваного РФ, конституційний лад на цій частині території України фактично припинив своє існування. Як зазначається у доповіді Управління Верховного комісара ООН з прав людини, цивільне населення України заплатило найвищу ціну внаслідок значних порушень та зловживань у сфері прав людини, відсутності безпеки та колапсу верховенства права [1].

Самопроголошені квазіреспубліки ДНР та ЛНР, які по суті своїй є незаконними політичними формуваннями, створюють правовий вакуум для близько 3 мільйонів українських громадян, що мешкають на підконтрольних їм територіях, щодо дотримання прав людини не тільки з точки зору Конституції України, але й основоположних зasad міжнародного права. Ними самовільно запроваджено власну нормативно-правову базу, створений власний апарат «державного» управління, апарат « державного примусу» у вигляді так званих «правоохоронних органів» виконує свої функції відповідно до заданої Російською Федерацією політичної мети якнайшвидшого знищення та викорінення усього, що пов'язане з державою Україна. Таке спрямування унеможливує об'єктивний контроль міжнародних організацій, інспекторам яких відмовляють у безперешкодному доступі до місць позбавлення волі, забороняється діяльність правозахисних та волонтерських організацій.

За висновками закордонних експертів, визначальними ознаками неналежного забезпечення конституційних прав і свобод українських громадян на непідконтрольній території, які одночасно є основоположними свободами згідно міжнародного права, є порушення:

- права на вільне пересування громадян (дія Тимчасового порядку перетину лінії зіткнення; великі черги на пунктах в'їзду-виїзду ; мінометні обстріли транспортних коридорів із людськими жертвами тощо);
- права на свободу світогляду і віросповідання (до 2014 року на Донбасі було зареєстровано близько 1,5 тис. релігійних організацій, на сьогоднішній день, внаслідок морального та фізичного тиску з боку воєнізованих груп вони припинили своє існування, крім тих, які визнає Російська Федерація);
- права на мирні зібрання та на свободу об'єднання (заборона альтернативних поглядів, покарання за протести чи зібрання проти політики озброєних груп, примусовість масових зібрань на територіях ДНР та ЛНР під загрозою позбавлення соціально-економічних гарантій, наприклад, погроза звільненням з роботи тощо);
- економічних та соціальних прав (українське населення на непідконтрольній території фактично позбавлене державних соціально-економічних гарантій; громадяни не мають належного доступу до соціальної допомоги,

банківських рахунків та реєстрації актів цивільного стану; вони позбавлені права голосувати на місцевих виборах тощо);

- права на житло, землю та власність (відсутність комплексного механізму щодо компенсацій майнових втрат, неналежний захист приватної власності, мародерство та подальше руйнування власності населення у зоні конфлікту);

- права на охорону здоров'я (ліки у більшості випадків недоступні або ж надто дорогі; доступ до спеціалізованої медичної допомоги залишається вкрай обмеженим і забезпечується, здебільшого, виключно завдяки гуманітарній допомозі) [2].

Загальносвітова практика локалізації конфліктів на території країни пропонує запровадження контрольно-перевірочних і обмежувальних заходів у зонах ведення бойових дій, щоб не допустити поширення конфлікту на решту території країни. З метою забезпечення життєво важливих інтересів суспільства і держави в умовах збройної агресії Російської Федерації органи державної влади виимушені приймати рішення, які тягнуть за собою певний відступ від зобов'язань України за Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод [3]. Крім того, враховуючи той факт, що на даний час в окремих районах Донецької і Луганської областей органи державної влади України не функціонують, наявні військові частини збройних сил Росії, які підтримують незаконні збройні формування на цих територіях, відповідно Україна не контролює значну ділянку державного кордону з Росією та внутрішню ситуацію на цих територіях. За таких умов держава Україна не може гарантувати будь-яке додержання прав людини на непідконтрольній їй території.

Конституція України гарантує захист прав та основних свобод громадян у державі та за її межами за будь-яких внутрішньополітичних, соціально-економічних та інших обставин. Захист цих конституційних норм під час врегулювання збройного конфлікту на сході України виступає однією з невід'ємних складових відновлення нашої територіальної цілісності.

Умовно питання достатнього забезпечення захисту конституційних прав і свобод громадян, їх гарантування та реалізацію можна розглядати по категоріям громадян, а саме:

- тих, хто задіяний в зоні ведення бойових дій чи врегулювання конфлікту (військовослужбовці та працівники утворених відповідно до законів України військових формувань, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції),

- тих, хто безпосередньо участі в бойових діях (забезпеченні їх проведення) не брав, але засобами громадської самоорганізації значно сприяв Збройним силам та військово-цивільним адміністраціям у виконанні їхніх завдань (волонтери, представники громадських організацій);

- населення, що проживає у зоні конфлікту, серед них: інваліди, які отримали інвалідність внаслідок поранень чи інших ушкоджень здоров'я, одержаних у районах бойових дій; особи, які отримали поранення чи інші ушкодження здоров'я у районах бойових дій, але не отримали інвалідність; члени сімей громадян, які загинули (зникли безвісти) або померли внаслідок поранення чи інших ушкоджень здоров'я, одержаних у районах бойових дій;

особи, які зазнали виключно матеріальних збитків, що виникли у районах бойових дій;

- внутрішньо переміщені особи.

Якщо перші дві категорії громадян потребують додаткових гарантій захисту їхніх соціально-економічних прав, то інші категорії - комплексного підходу, пов'язаного із потребами саме цієї групи. Зрозуміло, що населення, яке проживає у зоні конфлікту, потребує, найголовніше, забезпечення базових потреб для існування людини, як от: забезпечення продуктами харчування, житлом, комунальними вигодами, невідкладною медичною допомогою, для внутрішньопереміщених осіб забезпечення цих питань повинні бути вирішені на початковому етапі їх адаптації до життя на підконтрольній Україні території, як базовий пакет соціально-економічних гарантій.

За наявності будь-якого роду конфліктів, населення, що перебуває у зоні збройного конфлікту, потерпає від порушення основоположних прав людини і громадянина. У таких випадках існує не лише постійна загроза життю, здоров'ю і майну цих осіб, але й порушується усталений порядок життя таких людей, у них виникає низка непритаманних мирному часу проблем. Зокрема, збройний конфлікт суттєво позначається на безпеці жінок, дітей, літніх людей і людей з обмеженими фізичними можливостями, які і в мирний час вважаються соціально вразливими групами.

Світова практика збройних конфліктів свідчить про використання жінок і дітей в зоні збройних конфліктів в якості засобу сексуальної експлуатації, здійснення терористичних актів, чоловіків-в якості «гарматного м'яса», шляхом примусової мобілізації до лав збройних угруповувань бойовиків методом фізичного або психічного примусу. Це трагічні сторінки історії конфлікту у Боснії і Герцеговині у 90-х роках минулого століття, це і наше сьогодні в діяльності терористичного угруповування «Ісламська Держава». Збройні конфлікти руйнують сім'ї, діти часто стають сиротами, отримують психологічні травми, які впливають у подальшому на їх доросле життя, у людей виникає потреба змінити місце проживання, яке стало занадто небезпечним, тобто, створюються ідеальні умови для можливої подальшої криміналізації особи.

За оцінками Моніторингової місії ООН з прав людини в Україні, із початку конфлікту на Донбасі було задокументовано 33 тис. 146 загиблих і поранених серед цивільного населення, бійців Збройних Сил України та інших збройних формувань [4]. За даними Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньопереміщених осіб, станом на липень 2021 року взято на облік 1473650 переселенців з тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей та АР Крим [5]. За оцінками Дитячого фонду ООН (UNICEF) , в Україні близько 200 тис. дітей виїхали в інші регіони України з території проведення антитерористичної операції.

Наразі більше ніж 3% населення України є внутрішньо переміщеними особами - громадянами України, які вкрай потребують державної та недержавної підтримки, внаслідок повної зміни життєвих обставин не з власної волі.

Якщо найбільш врегульованими з точки зору чинного законодавства є питання захисту конституційних прав та свобод військовослужбовців та працівників, утворених відповідно до законів України військових формувань, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції [6], волонтерів [7] , то

питання захисту щодо інших категорій громадян потребує додаткових зусиль на законодавчому і виконавчому рівні всередині країни, залучення міжнародних донорів.

Позитивним зрушенням у роботі держави щодо захисту прав внутрішньоопереміщених осіб можна вважати запуск і функціонування Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньоопереміщених осіб. На сьогоднішній день реєстр містить інформацію щодо розподілу чисельності внутрішньоопереміщених осіб по таким категоріям: територіально, по регіонах, кількості сімей, дітей до 18-ти років, працездатних осіб; осіб з інвалідністю. За подібними критеріями розподілу не висвітлюється інша, не менш важлива інформація: зокрема, у такому реєстрі обов'язково мають міститися соціально-демографічні характеристики переселенців, а також зазначено їх особливі потреби.

Єдиний інформаційний реєстр внутрішньоопереміщених осіб є інструментом державної політики лише в разі ефективного ведення обліку, тому потрібно удосконалити аналіз інформації щодо внутрішньоопереміщених осіб за рахунок розширення та уточнення категорій обліку цієї інформації. Зокрема, ввести категорії щодо освіти, професійного рівня, зайняття підприємницькою діяльністю, дані про громадян з особливими потребами; якісний склад сімей із розмежуванням цієї категорії на підкатегорії щодо наприклад, кількості дітей, їх віку, самотніх пенсіонерів, тощо). Така інформація є надзвичайно важливою для міжнародних донорів, які готові допомагати Україні у підтримці переселенців. Представники міжнародних організацій неодноразово наголошували на неможливості чітко оцінити масштаб та характер допомоги, якої потребують внутрішньоопереміщені в Україні [8]. Представники громадських та волонтерських організацій пропонували збирати додаткову інформацію про кожного внутрішньоопереміщеного під час отримання або відновлення довідки переселенця. Така пропозиція була оприлюднена Центром політичних студій та аналітики за результатами комплексного дослідження забезпечення потреб та дотримання прав внутрішньоопереміщених осіб, яке було здійснено за підтримки Посольства Королівства Нідерландів в Україні [9]. Усі чинні на даний момент довідки вже є безстроковими, тому за допомогою сучасних засобів е-адміністрування необхідно розробити інструменти розширення інформації про внутрішньоопереміщених осіб для єдиного реєстру.

Така інформація є надзвичайно важливою і всередині країни, оскільки дозволить максимально ефективно розподіляти фінансування потреб тієї чи іншої категорії переселенців, виявити додаткові джерела фінансування та в стратегічній перспективі впливати на правосвідомість громадянина з метою виконання головного завдання держави Україна - збереження територіальної цілісності та повернення тимчасово окупованих територій.

Список використаних джерел:

1. Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні 16 лютого – 15 травня 2016 р. Управління Верховного комісара ООН з прав людини. URL: http://www.radnyk.org/uploads/7/6/6/5/76650087/ukraine_14th_hrmmu_report_ukrainian.pdf
2. Резолюція Парламентської Асамблеї Ради Європи «Політичні наслідки російської агресії в Україні» 2132 (2016) та звіт Марієлли Бекк «Засоби правового захисту у випадках порушень прав людини на українських територіях, не підконтрольних українській владі», схвалені 12 жовтня 2016 р. PACE Doc. 14139 (Report). Legal remedies for human rights violations on the Ukrainian territories outside the control of the Ukrainian authorities <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/XrefDocDetails-EN.asp?fileid=23007&lang=2>

3. Постанова Верховної Ради України від 21 травня 2015 року № 462-VIII «Про Заяву Верховної Ради України «Про відступ України від окремих зобов'язань, визначених Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод»»

4. Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні 16 листопада 2016 р. – 15 лютого 2017 р. Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини. URL:http://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/UAReport17th_UKR.pdf .

5. Міністерство соціальної політики України. Офіційний веб-портал. URL: <http://www.msp.gov.ua>

6. Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3551-12>

7. Закон України «Про волонтерську діяльність» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17>),

8. Інтерв'ю із Чалока Беяні, спеціальним доповідачем ООН з прав внутрішньо переміщених осіб. *Дзеркало тижня*. URL: <http://zn.ua/UKRAINE/specdokladchik-oon-minsocpolitiki-imeet-slishkom-b...>

9. Звіт за результатами комплексного дослідження забезпечення потреб та дотримання прав внутрішньо переміщених осіб. Центр політичних студій за підтримки Посольства Королівства Нідерландів в Україні. Березень 2016 року. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини.

УКРАЇНА НА ШЛЯХУ ДО ЕКОЛОГІЗАЦІЇ

Софія Антонівна ПЕВЕНЬ,

*студентка Національного аерокосмічного
університету ім. М.Є. Жуковського «Харківський
авіаційний інститут» гуманітарно-
правового факультету,
<https://orcid.org/0000-0003-3318-5577>*

Вже сьогодні кожен з нас по всьому світі піддається наслідкам зміни клімату, що впливає на здоров'я. В цьому році одночасно з доповіддю ВООЗ, було опубліковано відкрите звернення медиків та вчених до урядів, у якому вони закликали вкладати більше коштів у боротьбу зі зміною клімату та діяти на цьому напрямку так само швидко та рішуче, як під час боротьби з пандемією. «Тільки зі здоровими екосистемами ми можемо підвищити рівень життя людей, протидіяти зміні клімату та зупинити руйнування біорізноманіття». – висловилося ООН на Всесвітньому дні довкілля 2021 р.

Над збереженням екології почали замислюватися ще в другій половині 20 століття. Так в 1972 році було проведено Стокгольмську конференцію ООН з навколишнього середовища, де прийняли Стокгольмську декларацію, яка визначила 26 принципів екологічно коректної поведінки держав, та Програму дій (пізніше Програму ООН з навколишнього середовища).

Міжнародною спільнотою були розроблені та прийняті наступні документи в галузі екології: Конвенція Організації Об'єднаних Націй з освіти, науки і культури (ЮНЕСКО) про охорону всесвітньої і культурної спадщини 1972р., Конвенція про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення 1973р.; Бонська конвенція про збереження мігруючих видів диких тварин 1979р., Конвенція про транскордонне забруднення повітря на великі відстані 1979р., Конвенція ООН із морського права 1982р, Угода про тропічні ліси 1983р та Паризька угода, яка стала найважливішою в історії екологічного руху планети та інші.

В 2019-2021 роках зросла актуальність та необхідність застосування норм й принципів міжнародного публічного права спрямованих на охорону навколишнього середовища й раціонального поводження з ресурсами, бо ризики стали помітнішими. У 2021 році міжурядова група вчених під егідою ООН оприлюднила великий звіт, що увібрав у себе найважливіші кліматичні дослідження останніх десятиліть. Висновки звіту були сенсаційними: науково доведено, що діяльність людини безпосередньо впливає на довгострокові зміни екології та клімату. До того ж, з'ясувалося, що навіть при виконанні всіх обіцянок країн у рамках Паризької угоди, земна куля до кінця століття все одно нагріється на 2,7 градуса, що означає неминучу катастрофу. Тому країнам вже сьогодні потрібно взяти на себе нові зобов'язання та суттєво прискорювати скорочення викидів.

8 жовтня 2021 року всьому світу стала відома Резолюція 48/13, ухвалена Радою з прав людини. Вона стала знаковою через те, що вперше затверджує право людини на чисте, здорове та стійке довкілля. Вищезгадана резолюція не лише визнає право на чисте, здорове та стійке навколишнє середовище як право людини, яке необхідне для повного здійснення всіх прав людини, а та-

кож зазначає, що дане право пов'язане з іншими правами й чинним міжнародним правом та підтверджує, що заохочення прав людини на чисте, здорове, стійке довкілля вимагає повного виконання багатосторонніх природоохоронних угод відповідно до принципів міжнародного права довкілля. Україна стала однією з тих сорока трьох країн, що проголосували за прийняття Резолюції 48/13.

Вирішити актуальні екологічні проблеми Україні допоможе активне міжнародне співробітництва всіх країн у цій сфері. Це зумовлено глобальним характером екологічних проблем; транскордонним характером забруднення навколишнього середовища; міжнародними зобов'язаннями України щодо охорони навколишнього природного середовища; необхідністю міжнародного обміну досвідом і технологіями, можливістю залучення іноземних інвестицій. Україна є учасником понад 20 міжнародних конвенцій та двосторонніх угод, пов'язаних з охороною навколишнього природного середовища. Відповідно до цього в Україні є міжнародні зобов'язання щодо навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів і забезпечення екологічної безпеки випливають з положень вже ратифікованих а також тих, що знаходяться в стадії розгляду конвенцій та угод. Виконання зобов'язань весь час потребує приведення внутрішнього законодавства у відповідність з нормами міжнародного права й урахування існуючої міжнародної практики під час розроблення нових законодавчих актів.

Сучасне екологічне право України, що формується на принципово нових національних засадах і державній політиці, на верховенстві права, ґрунтується на забезпеченні екологічної безпеки й підтриманні екологічної рівноваги на території держави. Сьогодні ми можемо сміливо констатувати, що всі прогалини в сфері охорони довкілля і екологічної безпеки, що утворився одразу після проголошення незалежності ліквідовано. За ці роки в Україні прийнято кілька десятків законів та кодексів що регулюють всю гамму екоправових відносин у державі. Найголовніші з них: стаття 16 Конституції України визначає, що екологічна безпека – це обов'язок держави. Стаття 50 Конституції України гарантує громадянам право на безпечне для життя і здоров'я довкілля, а стаття 66 Конституції України наголошує на обов'язку кожного не заподіювати шкоду природі та на відшкодування завданих збитків.

Проте, стан довкілля в Україні є незадовільним. Комітет з питань екологічної політики та природокористування стверджує, що проблема недостатнього контролю є, тож, без контролю не буде працювати жоден, навіть найкращий, закон. Штрафи, установлені українським законодавством, все частіше перестали стримувати порушників. Аналіз стану розвитку екологічної сфери у середніх містах України свідчить про наявність у них негативних тенденцій, а саме зменшення чисельності населення, зростання кількості пересувних джерел та рівня захворюваності населення. Виявлено, що високий рівень екологічного розвитку належить до Івано-Франківська, який є лідером за рівнем озеленення, найменшим накопиченням відходів 1–3 ступеня небезпеки, викиди забруднюючих речовин у повітря від стаціонарних і пересувних джерел є найменшими. Мелітополь має середній рівень та є лідером за показниками споживання питної води та характеризується хорошими показниками з очищення стічних вод, значними витратами на природоохоронну діяльність та низьким рівнем викидів забруднюючих речовин в атмосферу. Міста Луцьк та Рівне характеризуються рівнем розвитку життєдіяльності екологічної сфе-

ри нижче середнього через велику кількість викидів забруднюючих речовин в атмосферу, низький рівень озеленення насаджень. Крім того, у Рівному найвищі показники по утилізованості відходів та найменші витрати на природоохоронні заходи. До того ж в деяких областях діють програми спрямовані на стабілізацію та поліпшення стану навколишнього природного середовища (Миколаїв, Кривий ріг, Краматорськ), Однак, цього замало для того щоб всі люди в Україні були екологічно захищеними, цьому повинна сприяти держава: екологічні програми на міському та обласних рівнях швидко розвинуть обертів за допомогою небайдужих громадян, громадських організацій та активістів, що поступово призведе до рішучих дій.

Екологія починається з простого: щороку кожен українець використовує близько 500 поліетиленових пакетів, в той час як у ЄС цей показник наближається в середньому до 90 пакетів. Всього близько 6% від їх загального числа направляються на переробку. Вже сьогодні вступив в силу Закон України «Про обмеження обігу пластикових пакетів на території України», і це є ще одним важливим елементом всієї картини нашої екологічної держави.

Отже, Україна має рухатись шляхом до гармонізації національного природоохоронного законодавства, вимог і стандартів екологічної безпеки господарської діяльності та всебічної адаптації їх до західноєвропейського екологічного простору. Поряд з цим екологічний стан навколишнього природного середовища, рівень і характер природокористування та природоохоронних заходів, екологічність застосовуваних технологій тощо також мають максимумальною мірою відповідати західноєвропейським стандартам.

Питання екологізації на нашій планеті потрібно починати вирішувати в межах кожної країни окремо. Екологічні проблеми вимагають комплексного підходу до їх оцінки, висвітлення засобів масової інформації, тиску та людської діяльності. Якщо кожна держава буде усвідомлювати вплив та наслідки своїх дій чи бездіяльності по відношенню до навколишнього середовища, то крок за кроком, усі разом, ми зможемо недопустити глобальних проблем зі здоров'ям людства та катастроф, пов'язаних з критичною нестачею прісної води та її закисленням, хімічних ризиків, аварій та втрати біорізноманіття.

МОРАЛЬНІ ТА ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ ПРОФАЙЛІНГУ У ПРОТИДІЇ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ

Тетяна Юріївна ПОДЗОЛКОВА,

здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії (PhD) Національний аерокосмічний університет ім.М.Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»

Науковий керівник: *Шинкаренко І. Р., канд. юрид. наук, професор, професор кафедри права Національного аерокосмічного університету ім. М.Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»*

Проблеми використання профайлінга правоохоронними органами неодноразово порушувались у вітчизняній кримінальній процесуальній науці. Психолого-кримінологічний портрет і його використання не є прямими доказами в провадженні, але можуть успішно застосовуватися під час пошуку, а також проведення оперативних і слідчих (розшукових) дій з викриття винних та запобігання злочинам. В умовах неочевидності, використовуючи психологічний профіль, можна висунути і здійснити перевірку версій, а також спрогнозувати час і місце вчинення нового злочину; уточнити, звузити коло підозрюваних і надалі виділити із цього кола потрібну особу [1, с. 81].

Поліцейський профайлінг за сучасних умов належить до арсеналу засобів правоохоронних органів багатьох країн, особливо тих, де пріоритетним завданням є боротьба з тероризмом. Наразі можна говорити про широке поширення поліцейського профайлінга в США, Канаді, Ізраїлі, Великій Британії, Німеччині, Франції, Нідерландах, Туреччині.

Питання організаційно-правових та методологічних засад здійснення поліцейського профайлінга є важливим для правоохоронних органів України, зокрема тих, на які законодавчо покладено завдання захисту та охорони життя, прав, свобод і законних інтересів громадян, суспільства і держави від злочинних та інших протиправних посягань, охорони громадського порядку, забезпечення державної безпеки і захисту державного кордону, припинення терористичної діяльності, діяльності незаконних воєнізованих або збройних формувань (груп), терористичних організацій, організованих груп та злочинних організацій. Особливої уваги воно набуває в контексті ведення бойових дій з проросійськими терористичними угрупованнями на Сході України та у зв'язку з необхідністю вироблення алгоритму адекватної протидії можливим терористичним загрозам як у повсякденному житті, так і під час проведення масових заходів. Зазначене актуалізує підвищення інтересу науковців до зазначеної проблематики [2, с. 133].

Зважаючи на те, що профайлінг як метод із чітко вираженим змістом не регламентований жодним нормативно правовим актом, ми розглядаємо таку технологію в рамках державного управління у сфері державної безпеки з позиції спеціальних знань, умінь і навичок, в основу яких покладено специфічні знання з прикладної психології, що застосовуються до людини, громадянина,

тобто до носія юридичних прав, учасниками правових відносин. Використання таких спеціальних знань повинно зачіпати права людини, громадянина, ґрунтуючись на чинному законодавстві, принципах чесності й законності. Посадова чи будь-яка особа, застосовуючи такі спеціальні знання та навички щодо потенційно небезпечної особи чи будь-якої особи взагалі (здійснюючи профілювання), повинна чітко розуміти межі дозволеного.

Враховуючі специфічність профайлінга, як технології він складається з системи методів, що можуть порушувати або обмежувати права громадян. До них відносяться: особистий огляд, огляд речей, зупинка для опитувальної бесіди, здійснення візуального спостереження використовуючи конспіративні методи отримання інформації про об'єкт профайлінга. В юридичній практиці такі спеціальні заходи застосовуються державою тільки з досить вагомих причин. Однією з таких вагомих причин є те, що основним завданням кожної держави є протидія будь-яким видам протиправних дій, забезпечення громадської безпеки, а інтереси значної більшості в умовах забезпечення їхньої безпеки чи національних інтересів держави можуть превалювати над інтересами, правами окремої людини, соціальної групи [3, с. 83-84].

Під час профайлінга при проведенні спостереження за особою основними законодавчими актами є Конституція України та ЗУ «Про оперативно-розшукову діяльність», який визначає, що здійснювати спостереження за особою, річчю або місцем, а також аудіо-, відео контроль місця можливо згідно з положеннями статей 269, 270 Кримінального процесуального кодексу України; [4] Якщо спостереження здійснене приховано й без попередньої згоди особи, то згідно з Конституцією України це потрібно розглядати як втручання в особисте життя та застосовувати лише у випадках, визначених законом в інтересах національної безпеки й прав людини [5].

Перевірка документів в профайлінга регулюється ЗУ «Про Національну поліцію», ЗУ «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб», ЗУ «Про охоронну діяльність», ЗУ «Про боротьбу з тероризмом».

Окремим проблемним питанням стає використання інтелектуальних систем відеоспостереження як засобу технічного профайлінга, а саме зберігання та використання інформації. Таке питання актуально для громадян усіх країн світу, які поступово виявляються відкритими, незахищеними для новітніх технологій, – подібні сканери встановлюються в міжнародних аеропортах, вказану технологію використовує Facebook і більшість технологічних компаній [3, с. 88].

Таким чином, в умовах сьогодення науковці та практикуючі юристи дотримуються точки зору, що умовою моральності та законності використання профайлінга у протидії злочинності взагалі та під час розслідування кримінальних проваджень, можливо на:

- законодавчого визначення матеріальних та формальних підстав збору інформації про особистісні характеристики суб'єктів кримінальної активності з метою використання профайлінга;

- підґрунті прозорого та підконтрольного використання біометричних, психо-фізіологічних характеристик для ідентифікації окремих осіб та стандартизації такої діяльності відповідно до норм міжнародного законодавства забезпечення гарантій прав людини;

- використанні методу профайлінга у комплексі з біометричними технологіями визначення індивідуальності конкретної особи за відео-фотоматеріалами;
- законодавчому закріпленні біометричної конфіденційності.

Список використаних джерел:

1. Жерж Н. Застосування методу психолого криміналістичного портрета злочинця при розслідуванні окремих видів злочинів. Вісник Національної академії прокуратури України. 2015. № 1(39). С. 79–86.
2. Науковий вісник публічного та приватного права. Випуск 1, том 2, 2018. (с.133)
3. Тихоненко О.О. Проблематика профайлінгу в межах управління державною безпекою. (с.83-84, 88) URL: http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/3_2020/14.pdf
4. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лютого 2001 р. № 2135-ХІІ (у редакції від 03 липня 2020 р.) / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>
5. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР (у редакції від 01 січня 2020 р.) / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

ЗАХИСТ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ: НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ РІВНІ

Вікторія Андріївна ПОЛУЦЬКА

*студентка II курсу магістратури Херсонського
державного університету*

Науковий керівник: *Проценко М. В., канд. юрид.
наук, доцент кафедри національного, міжнародного
права та правоохоронної діяльності Херсонського
державного університету*

На початку 2020 року світ охопила пандемія коронавірусної інфекції. Вона стала однією із наймасштабніших проблем у житті багатьох українців. Так як, призвела до обмеження конституційно закріплених прав і свобод громадян України. Серед них: обмеження права на свободу пересування, обмеження права на освіту, обмеження права на свободу мирних зібрань тощо. Варто зазначити, що свобода пересування може обмежуватися винятково законом. Тоді як, право на мирні зібрання може бути обмежене лише рішенням суду.

У Європейській Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод закріплюється право на свободу мирних зібрань і свободу об'єднання з іншими особами. Тому, здійснення даних прав «не підлягає жодним обмеженням за винятком тих, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб» [0]. У нашій державі обмеження вищезазначених прав людини як на національному рівні, так і на міжнародному визнано необхідними задля забезпечення захисту населення від серйозних інфекційних загроз.

Природньо, що серед інших державних органів, які мають контролювати дотримання законодавства, спрямованого на боротьбу з наслідками пандемії COVID-19, істотну роль відіграють правоохоронні органи. Однак, при виконанні вказаних завдань треба мати на увазі, що втручання правоохоронцями у різні сфери життя суспільства (культурну, економічну, приватну тощо) повинно бути мінімально необхідним і не суперечити правам і свободам людини та громадянина, закріпленим у Конституції України та міжнародних актах. Отже, правоохоронцям для захисту прав і свобод населення варто спиратися на національне законодавство та міжнародну практику. Так, статтею 55 Основного закону України визначено, що «кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб» [0].

Європейський суд з прав людини неодноразово розглядав справи щодо порушення прав і свобод людини в період коронавірусної інфекції COVID-19. В одному із своїх рішень Європейський суд зазначив, що «труднощі боротьби з коронавірусом не виправдовують обмеження прав людини» [0]. Така думка була сформована під час розгляду справи «Фейлаз проти Мальти». В якій правоохоронні органи Мальти, порушили право громадянина Нігерії на свободу і

безпеку, право на індивідуальне звернення та право на заборону нелюдського та такого, що принижує гідність, поводження.

У 2021 році гостро постала необхідність процедури вакцинації населення. Однак, більшість людей почали зазначати про порушення їх права на приватне життя. В тому ж році, Європейський суд з прав людини розглянув справу «Ваврічка та інші проти Чеської Республіки» стосовно обов'язкової вакцинації дитини. У своєму рішенні суд визнав наявність законного, пропорційного втручання, яке є необхідним у демократичному суспільстві. Більш того, суд наклав штраф за недотримання обов'язку вакцинації батькам дитини та наголосив на захисному характері даної процедури. Рішення Європейського суду з прав людини лише засвідчило необхідність проведення процедури вакцинації та визначило її як «одну із найбільш ефективних з точки зору витрат заходів у сфері охорони здоров'я» [0].

Досить схожу справу «Соломахін проти України» Європейський суд розглядав раніше в 2012 році. Тоді, ще задовго до коронавірусної інфекції, рішенням суду було визнано відсутність порушення статті 8 Європейської конвенції з прав людини (право на повагу до приватного життя) та встановлено, що обов'язкове щеплення було передбачено законодавством і переслідувало легітимну мету. Тому, обов'язок вакцинації є лише потребою для захисту національними органами влади здоров'я окремої людини та суспільства в цілому. На разі, питання щодо захисту прав і свобод людини в умовах пандемії передбачено як на національному рівні (Конституція України, Закон України «Про захист населення від інфекційних хвороб»), так і на міжнародному (Європейська конвенція з прав людини і основоположних свобод) тощо.

Тому можна зробити висновки, що наша держава повинна удосконалювати нормативно-правову базу у сфері захисту населення в період пандемії, а також впроваджувати у практичну діяльність міжнародний досвід щодо вирішення питань боротьби з COVID-19 та захистом прав і свобод українського населення.

Список використаних джерел:

1. Всеукраїнське професійне юридичне видання «Юридична газета». ЄСПЛ: Труднощі боротьби з коронавірусом не виправдовують обмеження прав людини. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/espl-trudnoshchi-borotbi-z-koronavirusom-ne-vipravdovuyut-obmezhennya-prav-lyudini.html> (дата звернення 01.12.2021).

2. Безоплатна правова допомога. Примусова вакцинація не є порушенням прав людини: Європейський суд з прав людини. URL: <https://www.legalaid.gov.ua/publikatsiyi/prymusovavaktsynatsiyaneyeporushennyam-prav-lyudyny-yespl/> (дата звернення 02.12.2021).

3. Конвенція про захист прав і основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення 30.11.2021).

4. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 30.11.2021).

ПРАКТИЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ ДОКТРИНИ ВИЗНАННЯ НЕКОНСТИТУЦІЙНОЮ ЗАКОНОДАВЧОЇ ПРОГАЛИНИ В ДІЯЛЬНОСТІ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Ксенія Кирилівна РАКИТЯНСЬКА,

*студентка магістратури Національного
юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
<https://orcid.org/0000-0001-9558-2047>*

Функціональне призначення діяльності Конституційного Суду України (далі – КСУ, Суд) полягає, головним чином, у здійсненні конституційного контролю. Тим не менше, робота КСУ має своєрідний правотворчий аспект, адже, визнаючи законодавчі акти такими, що не відповідають Конституції України, Суд фактично здійснює негативну правотворчість.

Чинна Конституція України не містить положень стосовно повноважень Конституційного Суду України досліджувати та оцінювати конституційність законодавчих прогалин, а також відсутні конституційні норми щодо спеціальних процедур дослідження законодавчих прогалин [1]. Відповідно до норм Основного Закону України, єдиним суб'єктом, що має право здійснювати законотворчість є Верховна Рада України (далі – ВРУ), а відтак, саме ВРУ уповноважена усувати законодавчі прогалини. При цьому суб'єктами ініціювання питань усунення законодавчих прогалин можуть бути відповідно суб'єкти законодавчої ініціативи: Президент України, народні депутати України, Кабінет Міністрів України.

Натомість, здійснюючи контроль конституційності актів законодавства та даючи офіційне тлумачення Конституції та законів України, безумовно, КСУ все ж стикається з проблемою виявлення законодавчих прогалин. Адже Суд здійснює системний аналіз нормативно-правових актів у їх взаємозв'язку, досліджуючи усі питання, що пов'язані з конституційністю оскаржених актів (їх положень), в тому числі наявність законодавчої прогалини [1]. Фактично можна стверджувати, що Конституційний Суд України досліджує законодавчу прогалину як елемент розгляду справи в конституційному судочинстві, проте не дає оцінку її конституційності. Натомість КСУ, виявивши прогалину в законі, має право зробити висновок щодо неконституційності конкретної норми чи законодавчого положення, саме у зв'язку із тим, що вона не здійснює належного регулювання усіх аспектів правовідносин, що можуть виникнути.

Прикладом є Рішення КСУ у справі про перегляд вироку особі, караній на довічне позбавлення волі від 16 вересня 2021 року № 6-р(П)/2021 [2]. Фактично у даній справі, розглядаючи питання щодо неможливості застосування норм частини першої статті 81 та частини першої статті 82 Кримінального кодексу України до осіб, яких засуджено до відбування покарання у вигляді довічного позбавлення волі, КСУ визнав неконституційною законодавчу прогалину. Адже відсутність передбаченої у законодавстві можливості застосування відповідної норми права до усіх осіб з однаковим ступенем «рівності» є проявом прогалини в законі.

Ще одним прикладом застосування подібного підходу щодо вирішення питань, пов'язаних із законодавчою прогалиною, є рішення КСУ від 1 червня

2016 року № 2-рп/2016 (справа про судовий контроль за госпіталізацією недієздатних осіб до психіатричного закладу), в якому Суд визнав «таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), положення третього речення частини першої статті 13 Закону України «Про психіатричну допомогу» від 22 лютого 2000 року № 1489-III з наступними змінами у взаємозв'язку з положенням частини другої цієї статті стосовно госпіталізації особи, визнаної у встановленому законом порядку недієздатною, до психіатричного закладу на прохання або за згодою її опікуна за рішенням лікаря-психіатра без судового контролю» [3]. Фактично у даному випадку Конституційний Суд України визнав неконституційною прогалину в законі, тобто положення, що унеможливають судовий контроль за госпіталізацією недієздатних осіб, мотивувавши при цьому свою компетенцію КСУ щодо конституційного контролю за прогалинами в праві через концепцію позитивного обов'язку держави щодо ефективного правового регулювання з метою забезпечення конституційних прав і свобод.

Вищенаведене свідчить, що проблематика законодавчих прогалин має місце у діяльності КСУ на практиці. При чому, аналіз актів Конституційного Суду України, свідчить що, за загальним правилом, Суд реалізовує дослідження законодавчої прогалини шляхом: 1) декларування необхідності законодавчого врегулювання певних правовідносин; 2) відмови від тлумачення законодавчих прогалин, що було б втручанням в компетенцію законодавчої гілки влади [1]. Тобто у випадку встановлення наявності законодавчої прогалини, якщо це пов'язано із захистом прав особи, КСУ не наділений повноваженнями здійснювати будь-які дії щодо їх забезпечення, а тому Суд лише вказує на наявність законодавчої прогалини та у разі невідповідності нормативно-правового акту (його положення) Конституції України може визначити орган, який повинен привести у відповідність до Конституції України оскаржений акт. З точки зору юридичної техніки, законодавча прогалина фіксується у мотивувальній частині акту Конституційного Суду з констатуванням того факту, що заповнення законодавчих прогалин належить до компетенції Верховної Ради України. В подальшому, з огляду на той факт, що рішення і висновки Конституційного Суду України є обов'язковими до виконання, уповноважений суб'єкт здійснює усі дії для заповнення виявленої прогалини.

Список використаних джерел:

1. Проблеми законодавчих прогалин в конституційній юриспруденції : національна доповідь. *Конституційний Суд України*. URL: https://www.confueconstco.org/reports/repxiv/report_Ukraine_uk.pdf (дата звернення: 01.12.2021).
2. Рішення Конституційного Суду України від 16.09.2021 № 6-р(II)/2021 (справа про перегляд вироку особи, караній на довічне позбавлення волі). *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-21#Text> (дата звернення: 01.12.2021).
3. Рішення Конституційного Суду України від 01.06.2016 № 2-рп/2016 (справа про судовий контроль за госпіталізацією недієздатних осіб до психіатричного закладу). *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-16#Text> (дата звернення: 01.12.2021).

ВПЛИВ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА РОЗВИТОК СИСТЕМИ КРИМІНАЛІСТИКИ В УКРАЇНІ

Руслан Леонтійович СТЕПАНЮК,

*докт. юрид. наук, професор, професор кафедри
криміналістики, судової експертології та
домедичної підготовки факультету № 1
Харківського національного університету
внутрішніх справ,
<https://orcid.org/0000-0002-8201-4013>*

Тетяна Петрівна МАТЮШКОВА,

*канд. юрид. наук, доцент, доцент кафедри
криміналістики, судової експертології та
домедичної підготовки факультету № 1
Харківського національного університету
внутрішніх справ,
<https://orcid.org/0000-0001-7973-4581>*

Як відомо, у світі розвиваються різні моделі криміналістичної науки, зокрема, в романських країнах, у Німеччині та Росії, а також в англосаксонських країнах. Вчені відзначають, що у романських країнах, Італії, криміналістика не має статусу самостійної науки чи дисципліни та розглядається як застосування змісту і методів інших наук у галузі розслідування та судового розгляду кримінальних правопорушень. У країнах, що перебувають під впливом німецького та російського законодавства, криміналістика визнана окремою дисципліною з дослідження злочинів із визначеними цілями й методами дослідження. В англосаксонських країнах, зокрема в США, криміналістику розуміють у більш широкому значенні як одну з судових наук [1]. Дві останні моделі дозволяють криміналістиці претендувати на статус вільної (емансипованої) дисципліни та науки.

Питання співвідношення криміналістики та судової науки були предметом наукових досліджень ще за радянських часів, проте розглядалися однобічно і тенденційно як «критика реакційної сутності буржуазної криміналістики». У ранній пострадянський період науковці не вдавались до детального аналізу цієї проблематики, переважно розглядаючи ці галузі знань як аналогічні з поправкою на специфіку різних підходів. Проте в останні роки активізувались наукові пошуки, спрямовані на з'ясування змісту відповідних концепцій і тенденцій їх подальшого розвитку [2-4].

Аналізуючи джерела сучасних американських авторів констатуємо, що в США поняття «Criminalistics» вживається у широкому (як синонім із «Forensic Science» [5, с. 99]) та вузькому (як складову частину «Forensic Science» [6, с. 10]) значеннях. Разом із цим щодо співвідношення Forensic Science і Criminal Investigations відзначається, що перша галузь являє собою застосування природничих і фізичних наук до права, а друга – включає рекомендації щодо кримінального розслідування, у тому числі і застосування Forensic Science [5, с. 99-100]. З вищевказаного можна зробити висновок про диференціацію в

США наук Forensic Science (техніку розкриття злочинів) і Criminal Investigations (тактику і методику розкриття злочинів). Проте це не означає загрози розпаду континентальної криміналістики, адже до змісту останньої завжди включалось два основних розділи – криміналістична техніка (природничо-технічна частина) та криміналістична тактика (переважно гуманітарна сфера), які між собою тісно пов'язані. В досліджуваному аспекті вбачається цікавим протиставлення висновків С. Fenyvesik, який констатує ідентичність предмету і цілей криміналістики та судової науки та поступове стирання кордонів між ними [2, с. 53-54, 57], і М. В. Шепітька, який дійшов до висновку про «можливість синонімічного вживання «Криміналістики» та «Судових наук» за умови їх порівняння в конкретній ситуації, оскільки межі цих наук не збігаються» [3, с. 95].

Вищенаведені підходи, на нашу думку, різнобічно характеризують співвідношення підходів до розуміння цілей, змісту та тенденцій розвитку криміналістичної науки в континентальній Європі та країнах загального права. Але варто відзначити, що соціалістична модель криміналістики, яка представлена в тому числі і в Україні, дещо відрізняється від її германської моделі. При цьому головна відмінність полягає в інтерпретації цієї науки як правової (юридичної). Ця концепція стала домінуючою в СРСР в середині ХХ століття і, на нашу думку, негативно вплинула на подальший розвиток досліджуваної галузі знань. Водночас розділи криміналістичної техніки та судової експертизи належно не розвиваються через відсутність чіткого розуміння обсягу та місця відповідних знань у наявній системі наук [4, с. 294]. Така ситуація не може бути визнана прийнятною. Фактично ми маємо визнати, що модель криміналістики, запропонована свого часу Г. Гросом, у нашій країні продовжує існувати майже без змін. Тобто, якщо у світі за понад сто років ця галузь знань значно розвинулась, то у нас залишається на рівні «науки для слідчого». Хоча обсяг процесуальних повноважень слідчого, а отже і його роль у діяльності зі встановлення істини у кримінальному провадженні з тих часів радикально знизилась. Але головна проблема полягає в тому, що принципова відмінність між криміналістикою Г. Гроса і судовою наукою полягає в обсязі їх юридичних і природничо-технічних складових. Якщо у першій моделі домінують знання соціально-гуманітарного характеру (тактичні та методичні аспекти слідчої діяльності), то до другої їх у більшості випадків не включають взагалі, акцентуючи увагу виключно на природничо-технічних розділах.

Нам видається, що інтеграція тактичних і технічних криміналістичних засобів і методів протидії є цілком прийнятною і не просто значно збагачує арсенал досліджуваної галузі знань, а зумовлює її існування як самостійної науки в цілому. Саме такий підхід дозволяє відносити криміналістику не просто до числа однієї з багатьох розділів судової науки, а виокремлювати як окрему найбільш об'ємну науку, яка інтегрує всі інші судові дисципліни. Для України, як і для більшості інших країн колишнього соціалістичного табору, це питання є особливо актуальним. Пояснюється це тим, що криза криміналістики в нашій державі викликана не стільки сумнівами в науковій основі більшості технічних її розділів як у судових науках, як глухим кутом у розвитку криміналістичної техніки в цілому та відсутності перспектив розвитку цілих новітніх галузей криміналістичних знань.

Наприклад, у вітчизняній системі наук взагалі не було сформовано таких галузей, як судова біологія, судова хімія, судові ІТ-технології тощо. Українська

система криміналістичної техніки досі залишається на рівні середини минулого століття, тих часів, коли криміналістику перетворили у виключно юридичну науку та фактично закрили шлях до неї фахівцям з природничо-технічних галузей. Видається, що проблема вимагає термінового вирішення, з огляду на те, що в сучасний період в Україні визнано є мультидисциплінарність криміналістики як науки синтетичної природи. Зважаючи на це вважаємо нагальним удосконалити систему криміналістичної техніки, віднісши до неї всі новітні галузі, які визнані у світі і, зокрема, входять до числа дисциплін Forensic Science, але в Україні не мають статусу окремої науки. Це криміналістичний ДНК-аналіз, IT-криміналістика, дослідження наркотичних засобів, судова поліграфологія та ін.

Резюмуючи викладене слід відзначити, що перспективи подальшого розвитку криміналістики в Україні обумовлюються впливом інтеграційних процесів цієї науки із Forensic Science, які являють собою дещо відмінні між собою моделі однієї сфери наукових знань, що збігаються за цілями та завданнями, але значно відрізняються за обсягом. Зокрема, у вітчизняній моделі криміналістики, на відміну від Forensic Science, представлено питання правового характеру (криміналістична тактика та методика), що робить її наукою подвійної (синтетичної) природи. Водночас, інтеграційні процеси, які спостерігаються у розвитку криміналістики та Forensic Science, поступово призводять до зближення цих наук за змістом. Враховуючи це, в Україні недоцільно здійснювати подальші кроки щодо розпаду криміналістики шляхом виокремлення судової експертології в окрему науку. В протилежному випадку матиме місце повне вихолощення природничо-технічної складової криміналістики, що може мати наслідком зникнення цієї науки взагалі. Питання щодо вдосконалення системи криміналістики, як і Forensic Science, з урахуванням взаємного впливу їхніх досягнень, є перспективними напрямками подальших наукових пошуків.

Список використаних джерел:

1. Halilovic H., Bojanic N. Criminalistics-Scientia Sui Generis-Arguments Pro et Contra (From Policing in Central and Eastern Europe: Dilemmas of Contemporary Criminal Justice, P 372-379, 2004, Gorazd Mesko, et al., eds. - See NCJ-207973) <https://www.ojp.gov/ncjrs/virtual-library/abstracts/criminalistics-scientia-sui-generis-arguments-pro-et-contra>.
2. Fenyvesi C. The continental and common-law conceptions of criminalistics. *US-China law Review*. Vol. 14 : 46. 2017. P. 46-57. Doi: 10.17265/1548-6605/2017.01.004.
3. Шепітько М. В. Концептуальні засади розвитку криміналістики та судових наук. Архів кримінології та судових наук. № 1. 2020. С. 89-97.
4. Степанюк Р. А., Лапта С. П. Можливості розвитку криміналістичної науки в Україні з огляду на досвід США. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 3. С. 289-297.
5. Birzer M. L., Roberson C. Introduction to Criminal Investigation. CRC Press, Taylor & Francis Group, 2012. 372 p.
6. Lyman M. D. Criminal investigation : the art and the science / Michael D. Lyman. 6th ed. Published by Prentice Hall. 2011. 668 p.

ДО ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗАВДАНЬ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У СФЕРІ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА СПОРТУ

Олександр Олександрович УСИК,

*аспірант Харківського національного
університету внутрішніх справ
<https://orcid.org/0009-0007-8312-3573>*

Міжнародне співробітництво у сфері фізичної культури та спорту є складною за своєю сутністю та змістом діяльністю, а відтак її реалізація передбачає виконання цілого ряду завдань. Взагалі, терміном «завдання», зазвичай, характеризується: 1) наперед визначений, запланований для виконання обсяг роботи, справа, цілі і та інше; 2) настанова, розпорядження виконати певне доручення; мета, до якої прагнуть; те, що хочуть здійснити; 3) те, що призначено для виконання, доручення тощо [1, с. 284]. А відтак завдання є конкретизованою категорією, яка, перш за все, залежить від контексту застосування та реалізації. Зокрема, цілі співробітництва виходитимуть зі змісту такої діяльності, сторін, предмету і таке інше. Водночас, якщо ми говоримо про міжнародне співробітництво, то в даному випадку існують законодавчі основи, яким завдання категорії повинні відповідати. Так, згідно з Законом України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 01.07.2010 №2411-VI наша країна як європейська держава здійснює відкриту зовнішню політику і прагне рівноправного взаємовигідного співробітництва з усіма заінтересованими партнерами, виходячи насамперед з необхідності гарантування безпеки, суверенітету та захисту територіальної цілісності України. Ключовими аспектами зовнішньої політики держави є: 1) забезпечення національних інтересів і безпеки України шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загальновизнаними принципами і нормами міжнародного права; 2) забезпечення дипломатичними та іншими засобами і методами, передбаченими міжнародним правом, захисту суверенітету, територіальної цілісності та непорушності державних кордонів України, її політичних, економічних, енергетичних та інших інтересів; 3) використання міжнародного потенціалу для утвердження і розвитку України як суверенної, незалежної, демократичної, соціальної та правової держави, її сталого економічного розвитку; 4) створення сприятливих зовнішньополітичних умов для розвитку української нації, її економічного потенціалу, історичної свідомості, національної гідності українців, а також етнічної, культурної, мовної, релігійної самобутності громадян України усіх національностей; 5) утвердження провідного місця України у системі міжнародних відносин, зміцнення міжнародного авторитету держави; 6) сприяння міжнародному миру і безпеці у світі, участь у всеосяжному політичному діалозі для підвищення взаємної довіри держав, подолання традиційних і нових загроз безпеці; поглиблення співпраці з Організацією Північноатлантичного договору з метою набуття членства у цій організації; 7) підтримка зміцнення ролі міжнародного права у міжнародних відносинах, забезпечення дотримання та виконання чинних, вироблення нових принципів і норм міжнародного права; 8) запобігання конфліктам у регіонах, що межують з Україною, та врегулювання наявних конфліктів; тощо [2].

Зважаючи на перелік принцип, правову природу, сутність та особливості міжнародного співробітництва у сфері фізичної культури та спорту, основними завданнями цієї діяльності є:

– по-перше, розвиток національної сфери фізичної культури та спорту України. Співпраця з іншими країнами та міжнародними організаціями, що дає можливість проводити модернізацію зазначеного сектору життєдіяльності населення країни шляхом: 1) вивчення зарубіжного досвіду державного регулювання фізичної культури та спорту; 2) імплементації нових моделей та підходів до організації ефективної роботи досліджуваної сфери; 3) використання ресурсів і можливостей зарубіжних країн та міжнародних організацій для розбудови спортивної інфраструктури в країні тощо;

– по-друге, підняття міжнародного іміджу України. Активне співробітництво з іншими країнами та міжнародними організаціями відкриває можливість для забезпечення участі українських спортсменів у низці регіональних та світових змаганнях;

– по-третє, популяризація фізичної культури та спорту в Україні та світі. Міжнародне співробітництво надає ресурси для активного рекламування, проведення роз'яснювальної роботи та виховання великих людських мас з приводу користі, необхідності, позитивного значення зайняття спортом, що в кінцевому випадку суттєво впливає на здоров'я нації та бажання людей розвивати спортивне товариство в своєму локальному соціальному оточенні;

– по-четверте, освоєння нових напрямів фізичної культури та спорту в Україні. Ціллю міжнародного співробітництва є не тільки модернізація або вдосконалення, але й наповнення зазначеної сфери новими дисциплінами та кластерами, у рамках яких кожна людина зможе реалізовувати свій потенціал, налагоджувати соціальну взаємодію, брати участь в міжнародних змаганнях.

Тож, саме окреслені завдання, на мою думку, розкривають зміст та практичне призначення міжнародного співробітництва у сфері фізичної культури та спорту. Як суттєвий недолік слід відзначити, що вказані завдання лише поверхнево розкрито у положеннях чинного законодавства.

Список використаних джерел:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ "Перун", 2002. 1440 с.
2. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики: закон від 01.07.2010 №2411-VI. Відомості Верховної Ради України. 2010. №40. Ст.1452.

ЗАХИСТ ПРАВ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ: НОРМИ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

Наталя В'ячеславівна ШЕВЧУК,

канд. філолог. наук, доцент, доцент кафедри права Європейського університету

Руслан Степанович ДЕРКАЧ,

магістр 2 курсу Європейського університету

Міжнародне гуманітарне право як галузь почало формуватися в ХІХ столітті, а повністю сформувалося лише в ХХ столітті: коли гостро постало питання гуманізації правил ведення війни, на зміну звичаєвим нормам прийшли договірні писані норми. Тема захисту прав військовополонених була актуальною під час першої та другої світових війн. Сьогодні ця тема є особливо гострою через бойові дії на сході нашої держави.

У ст.3 Конституції України вказано: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [1]. Саме для захисту прав особи під час війни були укладені Женевські конвенції.

Норми міжнародного гуманітарного права досить чіткі у підходах до визначення статусу військовополонених. Так, 4-та стаття Третьої Женевської конвенції про поводження з військовополоненими 1949 року визначає, що військовополоненими вважаються особи, які потрапили в полон до супротивника й належать до: 1) особового складу збройних сил сторони конфлікту, а також членів ополчення або добровольчих загонів, які є частиною цих збройних сил; 2) членів інших ополчень та добровольчих загонів, зокрема членів організованих рухів опору, які належать до однієї зі сторін конфлікту й діють на своїй території або за її межами, навіть якщо цю територію окуповано, за умови, що ці ополчення або добровольчі загони, зокрема організовані рухи опору, відповідають таким умовам: 1) ними командує особа, яка відповідає за своїх підлеглих; 2) вони мають постійний відмітний знак, добре розпізнаваний на відстані; 3) вони носять зброю відкрито; 4) вони здійснюють свої операції згідно із законами та звичаями війни [2]. Отже, норми МПП допускають застосування терміну «військовополонений» – як до військовослужбовців ЗСУ та інших силових відомств, задіяних в бойових діях, так і до добровольців та іноземців, які потрапили в полон. 2-га стаття Третьої Женевської Конвенції визначає, що дана Конвенція застосовується в усіх випадках оголошеної війни чи будь-якого іншого збройного конфлікту, навіть якщо стан війни не визнаний однією з них. У частині другій статті 2 Третьої Женевської Конвенції йдеться про те, що дана Конвенція також застосовується в усіх випадках часткової або повної окупації території [2]. Таким чином, юридично Конвенція має поширюватися на всі військові конфлікти, навіть якщо немає офіційно оголошеного стану, як у прикладі з Україною.

При цьому наша Україна цілою низкою нормативно-правових актів та політичних заяв вищого керівництва держави засвідчила себе стороною міжнародного збройного конфлікту: постанова парламенту №129-VIII «Про Звернення ВРУ до ООН, Європейського Парламенту, ПАРЄ, Парламентської Асамблеї НАТО, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї ГУАМ, національних парламентів держав світу про визнання Російської Федерації державою-агресором»; постанова №462-VIII «Про Заяву ВРУ «Про відступ України від окремих зобов'язань, визначених Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод»; закон «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України»; постанови Верховної Ради №252-VIII і №254-VIII аналогічно встановили факт окупації частини Донецької та Луганської областей. За Третьою Женевською Конвенцією держава, що утримує військовополонених, бере на себе відповідальність за збереження життя та здоров'я в полоні, має зобов'язання поводитись із полоненими людяно, не застосовувати катувань, фізичного чи психологічного тиску, при потребі забезпечувати безоплатною медичною допомогою тощо. Поширення статусу військовополоненого на українських військових, яких утримує противник, покращить їх правове становище.

Спираючись на міжнародне гуманітарне право під час бойових дій дасть можливість Україні притягнути Росію до відповідальності за незаконне поводження з військовополоненими. Саме Росія має нести відповідальність за наслідки війни як безпосередня учасниця конфлікту, а не на маріонеткові псевдодержави, що не мають правового статусу. На Росію покладається обов'язок гарантувати військовополоненим усі права за міжнародним гуманітарним правом. Якщо ж і надалі не використовувати термін «військовополонені» з відповідними юридичними наслідками, українська держава та її міжнародні партнери сприятимуть унеможливленню покарання РФ за незаконне поводження з військовополоненими.

Визнання Росії відповідальною за дотримання норм Женевських Конвенцій дозволить колишнім військовополоненим, права яких було порушено, звернутися до суду, у тому числі ЄСПЛ – з позовами проти РФ та отримати відповідну компенсацію за завдану шкоду. На жаль, на сьогодні, такі особи можуть судитись лише проти України, яка не забезпечила їх право на свободу відповідно до статті 5 Європейської конвенції з прав людини. Україна як держава-учасниця усіх Женевських конвенцій у своєму правовому полі має передбачати відповідні статуси для всіх учасників збройних конфліктів на її території чи за її участю, наполягати дотримуватись норм міжнародного права всіма учасниками бойових дій та міжнародними спостерігачами із відповідними повноваженнями.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/Z960254K>
2. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими ООН; Конвенція, Угода, Положення від 12.08.1949/ URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text
3. Кримінальний кодекс України. URL: <https://leschishin.org/laws/crc/>

ТРАНСФОРМАЦІЯ МЕХАНІЗМУ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ У ЦИФРОВУ ЕРУ

Ксенія Володимирівна ЮРТАЄВА,

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри
кримінального права і кримінології факультету №1
Харківського національного університету
внутрішніх справ,
<https://orcid.org/0000-0002-6096-2020>*

Сьогодні, коли людство знаходиться на порозі цифрової ери, спостерігаються суттєві зміни у механізмі захисту прав людини. Так, все більше сфер громадської і публічної діяльності переходить до цифрового середовища, позбавленого обмежень, притаманних фізичному світу, та яке розвивається та існує за власними правилами. Стрімкий розвиток комунікаційних мереж і цифрових технологій створює безліч можливостей для онлайн гравців, проте їх функціонування нерідко відбувається в умовах правової невизначеності, що в свою чергу призводить до неможливості ефективного захисту прав людини. Зазначені перетворення вже потягли за собою зміну у сприйнятті основоположних прав людини та виокремлення з їх структури нового виду – цифрових прав (digital rights), визначили зміни обов'язків у сфері користування комунікаційними мережами, а також вимусили уряди країн віднаходити нові способи забезпечення охорони прав людини і безпеки держави від онлайн посягань.

Не занурююся в дискусію щодо правової природи цифрових прав людини, зазначимо, що їх існування засвідчується низкою правових положень різного походження та ступеня обов'язковості. Зокрема, до них можна віднести міжнародні документи універсального (резолуції Генеральної Асамблеї ООН «Про підтримку, захист і реалізацію прав в Інтернеті» від 27 червня 2016 р. [1], «Про право на приватність в цифровому столітті» [2]) та регіонального характеру (Директива ЄС щодо приватності і електронних комунікацій від 12.07.2002 р. [3], Загальний регламент захисту даних від 27.04.2016 р. [4]) і правотворчі ініціативи представників громадянського суспільства (Хартія цифрових прав людини, розроблена у 2014 р. завдяки співпраці 36 громадських правозахисних організацій з 21 країни Європи [5]). Крім того цифрові права людини поступово викристалізовується в рішеннях національних і міжнародних судових органів, які розширюють правову матерію прав людини, пристосовуючи їх до новітніх цифрових реалій. Так, право на приватність у цифрову епоху розглядається як недоторканність приватного життя і таємницю обміну повідомленнями в комунікаційних мережах, право на анонімність і можливість використання криптографічного захисту в онлайн спілкуванні, право на забуття (right to be forgotten); право на гідність – як право на цифрове самовизначення (або право відключатися від онлайн), право на захист особистих цифрових даних і репутації; право на свободу слова і совісті – як право на вільне вираження поглядів в онлайн просторі. На цьому тлі виокремлюються і абсолютно нові права людини у цифровій сфері, зокрема право на безперешкодний доступ до Інтернету і онлайн сервісів, право на переносимість даних (right to data portability), право на особисту безпеку в цифровій

сфері, які також вимагають закріплення, відповідних механізмів реалізації і захисту.

Формування нових можливостей і прав людини у цифровому середовищі супроводжується процесом визначення меж зазначених прав і свобод, особливостей їх реалізації, а також окреслення кореспондуючих ним обов'язків. У цьому зв'язку цікавим виявляється Рішення ЄСПЛ у справі «Санчес проти Франції», в якому Суд констатував позитивний обов'язок власника сторінки в соціальній мережі у випадку, якщо до такої сторінки прикутий інтерес із боку інших користувачів, слідкувати за змістом не тільки дописів, що публікуються, а й коментарів на предмет наявності висловів, що містять мову ненависті, а у випадку їх виявлення – негайно протидіяти шляхом їх видалення, блокування відповідних користувачів тощо [6]. Таким чином особа несе не лише моральну, а й правову відповідальність за наслідки використання Інтернету для публічного обговорення або висвітлення певних подій чи популяризації своїх поглядів. Зважаючи на зазначену тенденцію, конкретизація цифрових прав людини буде доповнена й обов'язками людини в цифровій сфері.

Окремої уваги вимагає питання обмеження цифрових прав людини з метою забезпечення інформаційної і кібербезпеки. Так, наприклад, ч. 2 ст. 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. зазначено, що право на свободу вираження поглядів може підлягати формальностям, умовам, обмеженням або санкціям, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки тощо [7]. Підхід щодо обмеження цифрових прав людини в інтересах національної безпеки застосований і в Україні. Так, наприклад, Закон України «Про електронні комунікації», який набирає чинності 01.01.2022 р., передбачає можливість встановлювати тимчасові обмеження на використання радіоелектронних засобів/випромінювальних пристроїв будь-яких форм власності та призначення при введенні надзвичайного або воєнного стану на всій території України чи в окремих її регіонах або для припинення терористичної діяльності у районі проведення антитерористичної операції (ст.ст. 40, 115) [8].

Інші обмеження цифрових прав людини, які, зокрема, стосуються доступу до особистої конфіденційної інформації, можуть полягати у порядку отримання електронних доказів. Так, наприклад, Другий додатковий протокол до Конвенції про кіберзлочинність щодо розширення співробітництва і отримання електронних доказів, прийнятий 17 листопада 2021 р. на засіданні Комітету Міністрів Ради Європи і який має бути відкритий для підписання з травня 2022 р., спрощує процедуру збору електронних доказів з метою підвищення ефективності протидії кіберзлочинності. Так, зокрема ст. 7 Протоколу передбачає спрощений порядок отримання електронних доказів безпосередньо від провайдера, що функціонує на території країни-учасниці Конвенції. Процедура отримання таких доказів має бути конкретизована у внутрішньому законодавстві країн-учасниць [9]. Справедливо буде зазначити, що історія знає випадки безпрецедентних (проте й досі дискусійних) обмежень прав громадян з метою протидії злочинності: так, прийнятий у 2001 р. Патріотичний акт США [10], який діяв до 2015 р., надавав уряду і правоохоронним органам цієї країни широкі повноваження щодо масованого збору даних і онлайн стеження за громадянами. Таким чином встановлення нових обмежень онлайн прав людини з метою протидії кіберзлочинності та іншим протиправ-

ним проявам є цілком ймовірним сценарієм для функціонування комунікаційних мереж.

Підсумовуючи слід зазначити, що на порозі цифрової ери людства цифрові права людини потребують конкретизації та юридичного закріплення. Зважаючи на есенціальний характер онлайн середовища для сучасної людини, цифрові права мають стати результатом набуття консенсусу між громадянським суспільством і офіційною владою. Підстави і процедура обмеження цифрових прав людини мають бути прозорими і співрозмірними до поставлених цілей.

Список використаних джерел:

1. The promotion, protection and enjoyment of human rights on the Internet. A/HRC/RES/32/13. 18 July 2016. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G16/156/90/PDF/G1615690.pdf?OpenElement> (дата звернення: 01.12.2021).

2. The right to privacy in the digital age. A/RES/68/167. 21 January 2014. URL: <https://undocs.org/pdf?symbol=en/a/res/68/167> (дата звернення: 01.12.2021).

3. Directive on privacy and electronic communications. Directive 2002/58/EC of the European Parliament and of the Council of 12 July 2002. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CONSLEG:2002L0058:20091219:EN:HTML> (дата звернення: 01.12.2021).

4. General Data Protection Regulation. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32016R0679#d1e2161-1-1> (дата звернення: 01.12.2021).

5. The Charter of Digital Rights. A guide for policy-makers. URL: https://edri.org/wp-content/uploads/2014/06/EDRi_DigitalRightsCharter_web.pdf (дата звернення: 01.12.2021).

6. Sanchez v. France (45581/15). Judgment of ECHR 2.9.2021. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22tabview%22:%7B%22document%22%7D%22itemid%22:%7B%22002-13386%22%7D%7D> (дата звернення: 01.12.2021).

7. Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 01.12.2021).

8. Про електронні комунікації: закон України від 16.12.2020 р. № 1089-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-20#Text> (дата звернення: 01.12.2021).

9. Second Additional Protocol to the Convention on Cybercrime on enhanced co-operation and disclosure of electronic evidence. Draft Protocol, version 3 as approved by the T-CY at its 24th Plenary (28 May 2021). URL: <https://rm.coe.int/0900001680a2aa1c> (дата звернення: 01.12.2021).

10. USA PATRIOT Act. URL: <https://www.fincen.gov/resources/statutes-regulations/usa-patriot-act> (дата звернення: 01.12.2021).

**Права та свободи людини:
соціально-гуманітарний аспект**

**PRAWO CZŁOWIEKA DO ŻYCIA W PERSPEKTYWIE TERRORYZMU
MIĘDZYNARODOWEGO**

Elżbieta ŻYWUCKA-KOZŁOWSKA,

*assoc. prof. Department of Criminal Procedure
and Executive Criminal Law,
University of Warmia and Mazury in Olsztyn, Poland*

Krystyna SZCZECZOWICZ,

*assoc. prof., Department of Criminal Procedure
and Executive Criminal Law,
University of Warmia and Mazury in Olsztyn, Poland*

Summary

The right to life in the perspective of international terrorism.

The most valued value by man is life, which is the subject of legal protection in all modern legal systems. Human life is a law in itself, an inalienable nature. Repeatedly emphasized in the literature on the subject and in numerous legal acts, it is a value of a special nature. In the twenty-first century, human life has become an object of attack by other people who usurp the right to kill those who do not share their views, views and aspirations. A classic phenomenon in this respect is international terrorism, which affects human life, political, social, economic and cultural systems.

Najwyżej cenioną przez człowieka wartością jest życie, będące przedmiotem ochrony prawnej we wszystkich współczesnych systemach prawa. Życie człowieka jest samo w sobie prawem, o niezbywalnym charakterze [1; 2; 3; 4; 5; 6]. Po wielokroć podkreślane w literaturze przedmiotu jak i w licznych aktach prawa stanowi wartość o szczególnym charakterze. W dobie XXI wieku życie ludzkie stało się obiektem ataku innych ludzi, którzy uzurpują sobie prawo do zabijania tych, którzy nie podzielają ich racji, poglądów i dążeń. Klasycznym zjawiskiem w tym względzie jest terroryzm międzynarodowy, godzący w ludzkie życie, w systemy polityczne, społeczne, gospodarcze i kulturowe [7; 8; 9; 10; 11]

Zagrożeniem prawa do życia w wymiarze globalnym jest terroryzm międzynarodowy rozumiany jako „stosowanie przemocy, gwałtu, okrucieństwa w celu zastraszania kogoś» [12]. W polskim wydaniu Encyklopedii Powszechnej PWN termin ten opisują jako „[łac.], różnie umotywowane, najczęściej ideologicznie, planowane i zorganizowane działania pojedynczych osób lub grup, podejmowane z naruszeniem istniejącego prawa w celu wymuszenia od władz państwowych i społeczeństwa określonych zachowań i świadczeń, często naruszające dobra osób

postronnych; działania te są realizowane z całą bezwzględnością, za pomocą różnych środków (nacisk psychiczny, przemoc fizyczna, użycie broni i ładunków wybuchowych), w warunkach specjalnie nadanego im rozgłosu i celowo wytworzonego w społeczeństwie lęku» [13].

W prawie międzynarodowym terroryzm był tym terminem, który niezwykle trudno było zdefiniować. Jak pisał T. Franck « pewne cechy charakterystyczne terroryzmu przyjmujemy jako aksjomaty. Zgadza się, że terroryzm jest formą przemocy w której zaangażowane są rządy czy raczej by być w zgodzie z zasadami norymberskimi osoby które rządzą, jednostki lub grupy. Termin 'terroryzm' jest stosowany zarówno do aktów dokonanych wewnątrz jednego państwa jak i do działań międzynarodowych. Terroryzm staje się przedmiotem międzynarodowej kontroli prawnej kiedy działania wewnątrz jednego państwa przekraczają progi ustanowione przez prawo międzynarodowe zakaz ludobójstwa jest jednym z przykładów - lub kiedy działalność terrorystyczna bądź terroryści przekraczają granice narodowe albo terroryści w jednym państwie popierani są przez rządy lub osoby w innym» [14]. J. L. Michalus analizując zjawisko terroryzmu międzynarodowego podkreśla, iż tak naprawdę trudno było wypracować jednolitą, uniwersalną definicję tego terminu, a pierwsza znalazła się w Konwencji w sprawie zapobiegania i karania terroryzmu [15; 16]. Natomiast S. Wojciechowski przytacza kilka definicji terroryzmu, w tym definicję CIA, grupy TREVI, FBI czy Departamentu Sprawiedliwości USA [17]. Oczywiście można byłoby w tym miejscu przytaczać różne propozycje definicyjne, jednakże ramy niniejszej pracy nie pozwalają na to, a zważywszy na zakres przedmiotowych rozważań, o wiele istotniejszym jest odnalezienie tychże w aktach prawa międzynarodowego. B. Bolechów podaje, że „konwencje sektorowe przyjmowane od 1963 roku stanowią najważniejsze źródło prawa międzynarodowego w zakresie zwalczania terroryzmu» [18]. Wśród źródeł prawa międzynarodowego o charakterze antyterrorystycznym należą między innymi:

1. Konwencja w sprawie przestępstw i niektórych innych czynów popełnionych na pokładzie statków powietrznych, przyjęta w Tokio w 1963 roku (tzw. konwencja tokijska) [19].

2. Konwencja o zwalczaniu bezprawnego zawładnięcia statkami powietrznymi, przyjęta w Hadze w 1970 roku (tzw. konwencja haska) [20].

3. Konwencja o zwalczaniu bezprawnych czynów skierowanych przeciwko bezpieczeństwu lotnictwa cywilnego, przyjęta w Montrealu w 1971 roku [21].

4. Protokół o zwalczaniu bezprawnych czynów przemocy w portach lotniczych obsługujących międzynarodowe lotnictwo cywilne, przyjęty w 1988 roku w Montrealu [22].

5. Konwencja w sprawie znakowania plastycznych materiałów wybuchowych w celu ich wykrywania przyjęta 1 marca 1991 roku w Montrealu [23];

6. Konwencja o zwalczaniu bezprawnych działań odnoszących się do międzynarodowego lotnictwa cywilnego, przyjęta w Pekinie 10 września 2010 roku¹.

¹ Do niedawna «Konwencja Pekńska stanowiła przedmiot rozważań czysto teoretycznych, bowiem akt ten nie został ratyfikowany przez wymaganą liczbę państw. Tak było do czasu, kiedy Turcja, jako 22 państwo ratyfikowała w/w konwencję. Z tego względu Sekretarz Generalny ICAO, Dr Fang Liu, zorganizował uroczystość upamiętniającą złożenie przez Turcję dowodu wejścia w życie Konwencji Pekńskiej w siedzibie ICAO w dniu 14 czerwca 2018 r. Konwencja Pekńska

7. Konwencja o zapobieganiu i karaniu przestępstw przeciwko osobom korzystającym z ochrony międzynarodowej przyjęta w Nowym Jorku w 1973 roku [25].

Nie sposób nie przywołać w tym miejscu rozważań K. Indeckiego o terroryzmie w kontekście definicji normatywnej. Autor wyraźnie podkreśla rolę i znaczenie definicji doktrynalnych oraz definicji prawnomiędzynarodowych [26]. Powołując się na literaturę przedmiotu, w tym na A.M. Schmida, podaje, że terroryzm rozumiany jest jako metoda walki, w której ofiary są instrumentalnym celem przemocy. Rozważa także uniwersalną definicję tego pojęcia, przyjmując, że „terroryzm obejmuje akty przemocy popełnione zarówno przez jednostki i grupy jednostek, a także sprawców działających „na zlecenie» państwa oraz, że terroryzm to umyślan, politycznie motywowana przemoc, podjęta przez subnarodowe grupy lub tajnych agentów przeciw niewalczącym celom» [26, s. 264] Natomiast co do definicji prawnomiędzynarodowych, wymienia Konwencję z dnia 16 listopada 1937 roku o zapobieganiu i zwalczaniu terroryzmu, w której zawarto takową. Nadto wskazuje na rezolucje OZN oraz regulacje prawne Unii Europejskiej [26, s. 273- 282].

W czerwcu 2002 roku (12 czerwca) Rada Europy przyjęła Decyzję Ramową w sprawie zwalczania terroryzmu [27]. W akcie tym scharakteryzowano czyny o charakterze terrorystycznym, które mogą wyrządzić poważne szkody państwu lub organizacji międzynarodowej, bądź które zostały popełnione w celu zastraszenia ludności, destabilizacji jak i zniszczenia podstawowych struktur państwa (także organizacji międzynarodowej). Nadto czyny te wedle tekstu preambuły omawianego aktu prawnego, godzą w życie ludzkie w jakiegokolwiek postaci. Obok takich zachowań za terrorystyczne uznano zachowania polegające na braniu zakładników, porwaniach, zajęciach statków morskich i powietrznych, czy innego środka transportu publicznego, produkcji broni, jej dostarczanie sprawcom terroryzmu, uwalnianie substancji niebezpiecznych dla życia i zdrowia ludzi [27]. To tylko niektóre z przestępstw uznanych za terrorystyczne w świetle tej Decyzji.

Społeczność międzynarodowa przeciwstawia się zachowaniom terrorystycznym, wyrazem czego są choćby wspomniane wyżej akty prawa. Przykładem niech będzie tu Decyzja Ramowa Rady Unii Europejskiej z dnia 13 czerwca 2002 r. o zwalczaniu terroryzmu, w której zapisano, że czynami terrorystycznymi są działania polegające na: ataku na życie osoby, mogącym spowodować śmierć; ataku na nietykalność osobistą osoby, porwaniu lub wzięciu zakładnika; spowodowaniu poważnych zniszczeń w stosunku do własności rządowej lub administracji państwowej, systemu transportowego, infrastruktury z włączeniem systemu informacyjnego, platformy wiertniczej– umieszczonej na szelfie kontynentalnym, prywatnej bądź publicznej własności, co może zagrozić życiu ludzkiemu lub spowodować znaczne straty ekonomiczne; zajęciu statku powietrznego, statku bądź innego środka transportu publicznego albo transportu towarów; produkcji, posiadaniu, nabywaniu, transporcie, dostarczaniu albo użyciu broni, materiałów wybuchowych, materiałów jądrowych, broni chemicznej, biologicznej oraz prowadzeniu badań odnośnie ostatnich; uwalnianiu niebezpiecznych substancji, powodowaniu pożarów, powodzi bądź eksplozji,

modernizuje i konsoliduje Konwencję o zwalczaniu bezprawnych czynów przeciwko bezpieczeństwu lotnictwa cywilnego, podpisaną w Montrealu w dniu 23 września 1971 r. oraz protokół dodatkowy z 1988 r» [24];

których skutkiem może być zagrożenie ludzkiego życia; zakłócaniu lub przerywaniu dostaw wody, energii elektrycznej oraz innych podstawowych zasobów naturalnych, czego skutkiem może być zagrożenie ludzkiego życia; groźbie popełnienia któregokolwiek z wyżej wymienionych czynów; poważnym zastraszeniu społeczeństwa; bezprawnym zmuszeniu rządu lub organizacji międzynarodowej do podjęcia lub zaniechania podjęcia jakiegokolwiek działania; poważnym destabilizowaniu lub zniszczeniu podstawowych politycznych, konstytucyjnych, ekonomicznych lub społecznych struktur kraju lub organizacji oraz działania, których popełnienie wyrządzić może poważną szkodę krajowi lub organizacji międzynarodowej [28].

Ograniczone ramy opracowania uniemożliwiają prezentację wszystkich elementów, jakie składają się na ochronę życia człowieka w dobie globalnych zagrożeń o charakterze terrorystycznym. Ostatnie wydarzenia na polsko-białoruskiej granicy państwowej są przykładem przemocy wobec państwa i wobec człowieka. Z jednej strony reżim totalitarny (Białoruś) wspierany przez inne państwo (Federacja Rosyjska) wykorzystujący człowieka do własnych celów (migranci z państw, w których dominującą religią jest islam). Po drugiej stronie granicy państwo (Rzeczpospolita Polska), broniąca własnego terytorium oraz bezpieczeństwa nie tylko własnego kraju, ale także bezpieczeństwa członków mieszkańców Unii Europejskiej. Straż Graniczna RP poinformowała: „Od czerwca 2021 roku reżim Białorusi prowadzi wobec Unii Europejskiej działania o charakterze wojny hybrydowej. Nielegalna migracja wspierana przez białoruskie służby ma doprowadzić do destabilizacji sytuacji politycznej i zagrozić bezpieczeństwu Polski i Unii Europejskiej. Masowe próby łamania integralności terytorialnej oraz prowokacje służb białoruskich służą pogłębieniu kryzysu migracyjnego wykreowanego przez reżim białoruski. Wykorzystanie w tym celu dramatycznej sytuacji osób zamieszkujących m.in. region Bliskiego Wschodu stanowi element okrutnej i cynicznej gry politycznej białoruskiego dyktatora. Organizowane przez reżim Białorusi transporty ludzi z tych obszarów nieustannie napływają do Mińska, skąd przewożone są na granicę Polski i Unii Europejskiej» [29].

Z przytoczonej informacji wynika wprost, że życie człowieka nie ma żadnej wartości dla tych, którzy przemocą usiłują zrealizować swoje plany. Nie bez przyczyny w tej sytuacji reżim białoruski nazywa się totalitarnym. Sposób działania, w tym ten polegający na wykorzystaniu innych ludzi dla własnego celu, ma charakter zachowania terrorystycznego. Tak właśnie zachowują się członkowie organizacji tego formatu z tak zwanego państwa islamskiego, Boko Haram i innych. Zabijanie ludzi jest sposobem osiągnięcia tego, do czego się dąży. Dążenia zaś tych grup są oparte nie tyle na groźbie, co sile, zastraszeniu i przemocy wobec innych, a skrajną postacią wymienionej, jest zabijanie.

Życie jest bezcenne, wymaga ochrony nie tylko fizycznej, ale prawnej, czemu wyraz dają liczne akty prawa międzynarodowego i regulacji w poszczególnych państwach. Społeczność międzynarodowa stara się, by prawo to było respektowane przez wszystkie państwa świata. Pamiętać wszakże należy, że są i takie samozwańcze państwa (choćby państwo islamskie), które nie wpisują się w konwencje państwa w rozumieniu prawa międzynarodowego, a zatem nie mogące i wyraźnie nie godzące się na takie rozwiązania prawne. Nie są to podmioty prawa międzynarodowego. Trzeba też wyraźnie podkreślić, że członkowie takich

organizacji dążą do fizycznej eliminacji tych, którzy się im przeciwstawiają, bądź stają przypadkowo na ich drodze.

References:

1. Zob. Hołda, J., Hołda, Z., Ostrowska, D., Rybczyńska, J. A. Prawa człowieka. Zarys wykładu. Wolters Kluwer, Warszawa 2014.
2. Brzozowski, W., Krzywoń, A., Wiącek, M. Prawa człowieka. Wolters Kluwer, Warszawa 2018
3. Krąpiec, M. A. Prawa człowieka i ich zagrożenia. Człowiek w kulturze, 1994 nr 3
4. Freeman, M. Human rights. John Wiley & Sons 2017; Hopgood, S. The endtimes of human rights. Cornell University Press 2013
5. Бисага, Ю. М., Палінчак, М. М., Белов, Д. М., Данканич, М. М. Права людини. Ужгород 2003
6. Козюбра, М. Права людини і верховенство права. Право України, 2010, no (2)
7. Zob. Gryz, J. Terroryzm międzynarodowy jako zjawisko społeczne w początkach XXI wieku. Zeszyty Naukowe AON 2016, nr 1 (102).
8. Kowalski, M. Prawo do samoobrony jako środek zwalczania terroryzmu międzynarodowego. Difin, Warszawa 2013
9. Kocoń, S. Państwo Islamskie” jako nowa forma terroryzmu międzynarodowego. Kultura Bezpieczeństwa. Nauka-Praktyka-Refleksje, 2018, nr 31
10. Bergesen, A. J., Lizardo, O. International terrorism and the world-system. Sociological Theory 2004, no 22(1)
11. Neumayer, E., Plümper, T. International terrorism and the clash of civilizations. British journal of political science, 2009, no 39(4)
12. Witkowski P. , Pojęcie terroryzmu. Cele i metody działań terrorystycznych, (w:) Ochrona osób i mienia. Vademecum, Lublin 2000, s. 137.
13. Terroryzm // URL: <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/terroryzm;3986796.html> [dostępne 26.11.2021]
14. T. Franck: Porfiry's Proposition (w:) International law at a time of perplexity; Essays in honour of Shabtaj Rosenne, red. Yoran Dinstein, Martinus Nijhoff Publishers, 1989, s. 157.
15. J.M. Michalus, Definicja terroryzmu międzynarodowego (w:) RUCH PRAWNICZY, EKONOMICZNY I SOCJOLOGICZNY Rok LV zeszyt 4 1993, s. 67;.
16. Convention for the prevention and punishment of terrorism, w: League of Nations, Proceedings of the International Conference on the Repression of Terrorism, 1937 C.94.M.47.1938.V
17. S. Wojciechowski, Terroryzm. Analiza pojęcia (w:) Przegląd Bezpieczeństwa 2009, nr 1, s. 54- 60 ; I. Resztak, Zjawisko Terroryzmu (w:) Prokuratura i Prawo 2012, nr 7- 8, s.57
18. B. Bolechów, Terroryzm (w:) A. Florczak, A Listowska (red.) Organizacje międzynarodowe w działaniu, OTO, wydanie I, Wrocław 2014, s. 54
19. Konwencja w sprawie przestępstw i niektórych innych czynów popełnionych na pokładzie statków powietrznych, sporządzona w Tokio dnia 14 września 1963 r. (Dz.U. 1971 nr 15 poz. 147)
20. Konwencja o zwalczaniu bezprawnego zawładnięcia statkami powietrznymi, sporządzona w Hadze dnia 16 grudnia 1970 r.(Dz.U. 1972, Nr 25, poz. 181)
21. Konwencja o zwalczaniu bezprawnych czynów skierowanych przeciwko bezpieczeństwu lotnictwa cywilnego, przyjęta w Montrealu w 1971 roku (Dz.U. 1976, Nr 8, poz. 37)
22. Protokół o zwalczaniu bezprawnych czynów przemocy w portach lotniczych obsługujących międzynarodowe lotnictwo cywilne uzupełniający Konwencję o zwalczaniu bezprawnych czynów skierowanych przeciwko bezpieczeństwu lotnictwa cywilnego podpisaną w Montrealu dnia 23 września 1971 r., sporządzony w Montrealu dnia 24 lutego 1988 r.(Dz.U. 2006, Nr 48, poz. 348)
23. Konwencja w sprawie znakowania plastycznych materiałów wybuchowych w celu ich wykrywania przyjęta 1 marca 1991 roku w Montrealu (Dz.U.2007, Nr 135, poz. 948)
24. M. E. Treder, Prawnokarne aspekty terroryzmu lotniczego; niepublikowana dysertacja doktorska; promotor dr hab.E. Żywucka – Kozłowska WPiA UWM, Olsztyn 2019
25. Konwencja o zapobieganiu przestępstwom i karaniu sprawców przestępstw przeciwko osobom korzystającym z ochrony międzynarodowej, w tym przeciwko dyplomatom, sporządzona w Nowym Jorku dnia 14 grudnia 1973 r.(Dz.U. 1983, Nr 37, poz. 168)

26. K. Indeck, W sprawie definicji normatywnej terroryzmu (w:) Przemocność zorganizowana, świadek koronny, terroryzm w ujęciu praktycznym , red. E.W. Pływaczewski; Zakamycze, Kraków 2005, s. 262- 295

27. Decyzja Ramowa z dnia 12 czerwca 2002 roku w sprawie zwalczania terroryzmu (2002/475/Wymiar Sprawiedliwości i Spraw Wewnętrznych)

28. Decyzja Ramowa Rady Unii Europejskiej z dnia 13.06.2002 r. art. 1 (2002/475/JHA). Zob. także: J. Dworzecki, Terroryzm jako zagrożenie współczesnego świata (w:) Zeszyt Naukowy 2011, nr 5;

29. <https://www.gov.pl/web/granica/wazne-informacje> [dostępne 27.11.2021]

ПРАВА ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ: МИНУЛЕ, СЬОГОДЕННЯ

Анна Олександрівна ВАСИЛЕНКО,

*студентка Національного аерокосмічного
університету імені М.Є. Жуковського «ХАІ»*

Права людини є складним, багатовимірним явищем. У різні епохи проблема прав людини, незмінно залишаючись політико-правовою, набувала релігійно-етичного, філософського звучання.

Людство на шляху утвердження прав і свобод людини пройшло тернистий шлях, крок за кроком обмежуючи всевладдя держави, поширюючи принцип рівноправності на все більше коло осіб та відносин між ними. Часто саме боротьба за права людини, за нові й нові ступені свободи ставала каталізатором широкомасштабних змін у суспільно-політичному житті тієї чи іншої країни, вела до нового осмислення ролі людини в її відносинах з суспільством та державою.

Говорячи про генезис прав і свобод людини на землях України, їх обсяг, рівень забезпеченості і захищеності з боку держави, слід хоча б побіжно звернутись до вітчизняного минулого, з глибин якого постає наша прекрасна держава та її могутній волелюбний народ. Такий історично-правовий екскурс свідчить, що український народ зробив свій гідний внесок у становлення прогресивних уявлень про права людини, створив низку яскравих взірців витонченої правової думки, які й донині вражають дослідників. Об'єктивні факти рішуче спростовують неправдиві міфи, які подекуди вважають, що українці не мають власного обличчя у державотворенні, вирізняються провінціалізмом і схильністю до авторитарної влади.

Достатньо нагадати, що саме на українській землі було створено блискучий зразок античної демократії – присягу громадянина Херсонесу, а згодом в союзі східнослов'янських племен зародився оригінальний, досить ефективний для тих часів, суспільно-політичний лад з елементами демократії, першими паростками народовладдя і самоврядування.

Пригадаймо і могутню Київську Русь (IX–XII ст.), досить знану на той час у світі державу, яка мала розвинуті і багатогранні міжнародні стосунки, високий рівень суспільного, економічного і політичного розвитку і з якою вважали за честь поріднитися монархи Візантії, Польщі, Франції, Швеції, Угорщини. Зазначимо, що внаслідок збігу ряду історичних обставин Русь не знала нелюдського у своєму ставленні до особистої свободирабовласницького ладу, хоча окремі його риси у вигляді холопства і мали місце. Давнє звичаєве право – Закон руський створювало певні правові гарантії, закріплювало поступову відмову від варварських принципів кривавої помсти і таліону, обмежувало сваволю і врегульовувало повсякденний побут населення Київської Русі. Ознакою реального демократизму були «ряди»– договори, які укладали жителі зі своїми князями. А договори з Візантією X ст. засвідчили і помітну віротерпимість наших предків.

Правову основу Київської Русі становила «Руська правда» (1036–1037рр.)– перший писаний кодифікаційний акт руського феодального права, авторство якого пов'язують з іменами Ярослава Мудрого та його нащадків. «Руська правда» в багатьох аспектах вигідно відрізнялася своїм відносним гу-

манізмом і юридичною технікою від аналогічних європейських «варварських правд». Кодексом урегульовувався широкий спектр суспільних відносин і в тому числі в ньому містилися норми, що безпосередньо стосуються особи, її прав і свобод. Зокрема, широко врегульовувалися відносини власності і спадкові відносини. Низка норм закріплювала відсутність смертної кари, мученицьких покарань або катування під час допиту, обмеження, а згодом і заборону кривавої помсти, різноманітні правові механізми захисту життя, честі і гідності особи.

Норми і принципи «Руської правди» зберегли своє значення і в часи феодалної роздробленості, в тому числі на землях могутньої Галицько-Волинської держави (1199–1340рр.). Згодом, однак, внаслідок ординської навали та експансії ряду сусідніх держав на українських землях настали важкі часи.

Вся подальша багатовікова історія нашого народу є яскравим прикладом самовідданої боротьби української нації за самовизначення, створення власної незалежної держави.

Прийняття 9 листопада 1995р. України в члени Ради Європи суттєво вплинуло на подальший розвиток прав і свобод людини і громадянина. Україна приєдналась до великої кількості багатосторонніх європейських конвенцій у галузі прав і свобод людини і взяла на себе конкретні зобов'язання щодо імплементації їх норм у національне законодавство. Крім цього членство у Раді Європи стимулювало процес підготовки і прийняття Конституції – основного закону нової демократичної держави.

Конституція України 1996р. є певною мірою взірцем сучасного конституціоналізму з питань прав і свобод людини і громадянина. Вона визначила якісно новий, сучасний статус людини і громадянина в Україні, здійснивши фактично «гуманітарну революцію».

Людина, її життя, честь і гідність, недоторканність і безпека визнані в Конституції (ст.3) найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини і громадянина є змістом і спрямованістю діяльності держави. Держава згідно з Конституцією відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Виходячи з цієї концепції, в чинній Конституції України правам, свободам і обов'язкам людини і громадянина присвячено спеціальний розділ II. Цей розділ є одним з найважливіших в Конституції і містить близько третини її статей.

Чинна Конституція України імплементувала всі основні положення міжнародно-правових актів з прав людини і насамперед Загальної декларації прав людини, міжнародного пакту про громадянські і політичні права та міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права, які є одним з найбільших досягнень людства ХХ ст. у гуманітарній сфері, справжнім «людським виміром», мірою людської гідності.

Чинна Конституція України вперше замість фрагментарного набору прав і свобод визначила систему прав і свобод у всіх основних сферах, передбачивши, зокрема, громадянські, політичні, економічні, соціальні і культурні права і свободи людини і громадянина.

Новий Основний Закон України значно розширив коло конституційних прав і свобод, передбачивши низку нових прав і свобод, та істотно збагатив їх за змістом. У ньому вперше передбачено такі істотні права і свободи, як право на життя (ст.27), на інформацію (ст.34), право приватної власності

(ст.41), на підприємницьку діяльність (ст.42), на страйк (ст.44), на достатній життєвий рівень (ст.48), свобода пересування, вільного вибору місця проживання, право вільно залишати територію України і повертатися в Україну (ст.33) тощо.

Конституція всебічно гарантує права і свободи, передбачає механізм їх забезпечення і охорони. Про це свідчить передусім система конституційних нормативно-правових гарантій прав і свобод, зокрема, юридичної відповідальності за порушення прав і свобод, невідчужуваності і непорушності прав і свобод, їх невичерпності, недопустимості скасування, звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод.

Одним із найбільших досягнень у гарантуванні прав і свобод є передбачена Конституцією система організаційно-правових гарантій, з-поміж яких особливо значна роль відведена Президентові України, Верховній Раді України, органам виконавчої влади та місцевого самоврядування, судам, прокуратурі та Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини.

Поряд з національними гарантіями Конституція передбачила можливість використання і міжнародно-правових гарантій. Відповідно до ст.55 Конституції України кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту звернутися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом чи учасницею яких є Україна.

Додатковою гарантією захисту прав і свобод людини є також міжнародні механізми захисту прав людини, до яких долучилася Україна. Важливим кроком у цьому напрямі стала ратифікація 17 липня 1997р. Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 р. Відтепер громадяни України отримали можливість звертатися щодо захисту своїх порушених прав до Європейського суду з прав людини. До того ж, приєднавшись у 1990р. до Факультативного протоколу до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р., Україна також визнала і компетенцію Комітету ООН з прав людини щодо розгляду індивідуальних скарг громадян України на порушення їх прав та свобод, гарантованих цим пактом.

Конституція України юридично ліквідувала всі нормативні перешкоди на шляху до забезпечення прав і свобод людини і громадянина, проголосивши, що норми Конституції України є нормами прямої дії і що звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується.

Конституція України на відміну від конституцій ряду інших країн закріпила обов'язки людини і громадянина, але лише ті з них, які мають принципове значення для забезпечення прав і свобод: обов'язок неухильно додержуватися Конституції та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей (ст.68); обов'язок захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України (ст.65), обов'язок сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом та ін.

Особливістю Конституції України є те, що нею передбачено створення і закріплення дійового механізму захисту прав і свобод людини. Це стосується, головне, організації і здійснення державної влади на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову (ст.6). Саме на судову владу, як зазначено, покладається функція захисту конституційних прав і свобод. За чинною Конституцією каральна функція суду поступається функції правозахисній, пра-

ворегулюючій. Відповідно до перехідних положень Конституції України та Закону України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав і основних свобод людини» від 17 липня 1997р. рішення про надання санкції на арешт, тримання під вартою і затримання осіб, підозрюваних у вчиненні злочину, а також щодо проведення огляду та обшуку житла або іншої власності особи з 28 червня 2001р. прийматимуться виключно судами України.

Важливою ланкою в механізмі захисту прав і свобод людини і громадянина є Конституційний Суд України, який здійснює судовий конституційний контроль та захист основ конституційного ладу, основних прав і свобод людини і громадянина, забезпечення верховенства права і прямої дії Конституції на всій території України.

Здійснюючи конституційний контроль, Конституційний Суд України справляє значний вплив на діяльність органів державної влади в сфері додержання та захисту прав людини і громадянина, передусім у сфері нормотворчості (законодавства), приймаючи рішення про невідповідність тих чи інших правових актів або їх окремих положень Конституції, даючи тлумачення конституційних норм при розгляді конкретних справ і здійснюючи офіційне тлумачення Конституції і законів України, яке стає обов'язковим для всіх суб'єктів права.

Запровадження спеціального інституту Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини є новацією у державно-правовій системі захисту прав і свобод людини у нашій країні. У Конституції України закріплюється право особи звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого (ст.55) і визначається, що через нього здійснюється парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина (ст.101). Статус, функції та компетенція Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини закріплені у конституційному Законі України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини», прийнятому Верховною Радою України 23 грудня 1997р. При розробці цього закону було враховано позитивний досвід інституту омбудсмана (Уповноваженого з прав людини) європейських країн. Віднині цей інститут являє собою універсальний інструмент виявлення і сприяння усуненню порушень прав і свобод людини і громадянина в Україні. Усвідомити природу, функції та мандат нового для України демократичного інституту позасудового захисту прав і свобод людини неможливо без аналізу подібних правозахисних інституцій у демократичних країнах світу

Список використаних джерел:

1. Генезис прав людини. URL: <https://ombudsman.gov.ua/ua/page/secretariat/history/genesis/>
2. Захаров Є. Права людини та основні свободи в Україні: старі й нові виклики (Тези доповіді на Президентських слуханнях 28.11.05). URL: <https://khpg.org/1133791565>

СУПЕРЕЧНОСТІ ВЗАЄМОЗАЛЕЖНОСТІ МОРАЛІ І ПРАВА В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Людмила Анатоліївна ВАСИЛЬЄВА,

*канд. філос. наук, доцент, доцент кафедри
філософії та суспільних наук Національний
аерокосмічний університет
ім. М. Є. Жуковського «ХАІ»*

Мораль і право – дві головні соціальні детермінанти людської культури. Розуміння точок перетину та взаємодії цих двох феноменів завжди викликає питання та дискусії, оскільки їх генезис визначається єдиними сферами соціокультурних відносин. Тут соціальні цінності, які отримали своє відображення в праві, стають основою правової свідомості людини, суб'єкта права. При цьому під правовими цінностями слід розуміти феномени «матеріального і ідеального характеру, які виражають позитивну направленість та сприяють розкриттю внутрішнього потенціалу людини» [6, с. 96].

Якщо простежити взаємодію права і моралі в історико-філософській парадигмі, то очевидним стає, що саме Аристотель [1] як першопроходець осмислення аксіологічних цінностей людини вважав етику вченням про вище благо. Саме етика мала формувати основне відношення людини до законодавчої основи суспільства. Вже в епоху Просвітництва саме І. Кант визнавав родову єдність права і моралі. На думку видатного дослідника, ці два феномена мають в своїй основі закон свободи. По Канту саме юридичне законодавство є етичним, але при цьому мораль і право мають відрізнитися один від одного: «Мораль і право відрізняються між собою не обов'язками, а способом зобов'язань, при цьому якщо право пов'язує з законом лише зовнішні обов'язки, то мораль спирається виключно на внутрішній мотив честі, має відношення до наглядних вчинків, що охоплюють усі обов'язки» [4, с. 126 –127].

Поняття моралі набагато повніше та ширше за поняття права, оскільки людська думка має рухатися саме від моралі до права та бути повною єдністю цих двох понять в їх принциповій симетрії. На відміну від права, яке виникає у відношенні власності і політики, мораль охоплює всі сфери людського життя, вона «могла б зрости навіть з помилки, однак навіть усвідомлення цієї помилки не порушило б цінності моралі» [5, с. 216]. Як зазначає Ф. Ніцше: «Хоч прихильним, а хоч злим оком дивлюсь я на людей, я завжди бачу їх усіх і кожного окремо – зосередженими на одному завданні: вони роблять те, що стосується збереження роду. І, звичайно ж, не з любові до цього роду, а тільки тому, що немає в них ...непереробнішого за цей інстинкт... Навіть ненависть, зловтіха, хижість, властолюбство і решта того, що називають злом, належить до дивовижної економіки збереження виду....Але таки є ще щось у цьому житті. Щось стоїть за цим життям, щось лежить під цим життям, бережить себе!... етичний ментор виступає вчителем мети існування...» [5, с. 29]. У даному розумінні права людини мають бути у повній мірі засновані на моральних цінностях, а це означає, що саме держава як соціальний інститут має представити їх як позитивні у чинному праві. Однак, коли права людини трансформуються у конституційно гарантовані права (юридичні права), ви-

пливає низка дискусійних проблем, що повсякчас потребує нового філософського осмислення, дискурсу кожної окремої теми.

Е. Тугендгат [7] зазначав, що політична влада може бути легітимною тоді і тільки тоді, коли вона доводить, що рівною мірою враховує інтереси всіх. І для такої легітимізації недостатньо однієї демократії та позитивного права. У даному випадку має формуватися розуміння свободи не лише як негативної – «свободи ВІД». Має формуватися моральний підхід до обґрунтування прав людини через «трансцендентний обмін», що концептуально тлумачить права людини як взаємне забезпечення дієздатності [3]. При цьому має бути мотивація розширення морально-правової діяльності людини до позитивної свободи – «свободи ДЛЯ». Оскільки завжди залишаються ті людини, хто, навіть якщо їм надати можливість позитивної свободи, нездатні скористатися нею в повній мірі. І тут саме відкрите й зацікавлене визнання прав цих людей означає моральний індикатив розвиненого й відкритого суспільства, де права людини набувають надпозитивного морального значення. Слід підкреслити, що хоч людина і є суспільною істотою «від природи», вона має створити себе як суспільну істоту, оскільки суспільство виникає лише із взаємного визнання. І перш ніж потурбуватися про можливість особистісного самоствердження, слід подумати про засадничі умови універсального людського буття. Права людини мають існувати не лише тому, що хтось дає, а хтось отримує, а тому, що ці дві дії (давати й отримувати) існують паралельно на взаємному дискурсі та взаємодії, між ними має існувати приблизна рівність.

Таким чином, існування права ще не несе в собі позитивного відношення до нього. В цьому проявляється обмеженість можливостей нормативно-правових цінностей в правовій свідомості людини з точки зору відтворення їх у правовому житті. Лише через наявність елементів моралі легітимізація права може мати таку сукупну структуру – етика плюс орієнтир на людську взаємність. Оскільки без відповідних соціокультурних відносин та співпраці людина не може стати людиною.

Список використаних джерел:

1. Аристотель. Сочинения: В 4-х. Т. 4. М. : Мысль, 1983. 830 с.
2. Васильева Л. А. Публічність та людина публічна в детермінантах позитивної свободи. KELM. № 4 (32). 2020. С. 91–98.
3. Гьофе О. Справедливість і субсидіарність: Виступи в Україні / О. Гьофе. К.: Альтерпрес. 2014. 144 с.
4. Кант И. Метафизика нравственности. Соч. В 6 т. М. : Мысль, 1965. Т 4(2). 478 с.
5. Ніцше Ф. Весела наука / Фрідріх Ніцше; пер. з нім. В. Б. Чайковського. Х. : Фоліо, 2020. 284 с.
6. Стабровський Е. Нормативні правові цінності та їх відображення в правосвідомості особистості // Міжнародна науково-практична конференція. 22 травня 2020 р. НЮУ ім. Ярослава Мудрого. Харків: Друкарня Мадрид, 2021. С. 96–98.
7. Тугендгат Е. Спів про права людини // Філософія прав людини / за ред. Ш. Госепата та Г. Ломанна; пер. з нім. О. Юдіна та Л. Доронічевої. 2-ге вид. К. : Ніка-Центр, 1012. 320 с.

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ІНФОРМОВАНІСТЬ ПРО ОБМЕЖЕННЯ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ

Каріна Сергіївна ГУБСЬКА,

*студентка Сумської філії Харківського
національного університету внутрішніх справ*

На сьогоднішній день однією із найактуальніших проблем стоїть питання про реалізацію прав людини в умовах пандемії COVID-19. Постійні дискусії, що породжують супротив відносно дотримання карантинних обмежень, змушують кожного громадянина відстоювати свої права, гарантовані насамперед Конституцією України та іншими нормативно - правовими актами, що існують в нашому законодавстві.

На разі кожен з нас спіткнувся з проблемою в обмеженні права:

- на освіту, де мається на увазі, заборона відвідувати навчальні заклади;
- на доступ до медичної допомоги, оскільки планування операцій та заходів з госпіталізації майже унеможливлені через надмірну завантаженість медичних закладів;
- на релігійне сповідання, оскільки відбувається проведення масових скупчень, то ж це є підставою для заборони влаштування релігійних заходів;
- на свободу мирних зібрань;
- на свободу пересування;
- на свободу та особисту недоторканність, в контексті примусового поміщення громадян до обсервації тощо.

Прогрес в захворюваності коронавірусної інфекції COVID-19 має дійсно широкомасштабний характер та, безумовно, несе пряму загрозу життю та здоров'ю населення. Виходячи з цього, можна сказати, що все ж таки деякі обмеження, які створюють утиск на права людини, цілком можуть себе виправдати.

Так, обмеження права на свободу пересування, що встановлюється органами місцевого самоврядування, встановлює особливий режим виїзду та в'їзду на територію громадян, де запроваджено карантин, в разі потреби може створювати контрольно-пропускні пункти, проводити санітарний огляд багажу та речей, що знаходяться в транспортних засобах. Проте, в пункті 4 ст.2 Протоколу №4 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод зазначено, що право вільного пересування в певних місцевостях може підлягати обмеженням, що встановлено законом і виправдано суспільними інтересами в демократичному суспільстві [1, 2].

Україна, яка виступає як демократична та правова держава, закріплює такі принципи як повага і непорушність прав та свобод людини, утвердження та забезпечення яких, є чи не найголовнішим обов'язком нашої держави. Тому Конституційний принцип демократично-правової держави зобов'язує її утримуватися від обмеження загально визнаних прав і свобод людини і громадянина, про що йде мова в частині 2 статті 3, статті 21, 22 та 64 Конституції України [3].

І хоча більшість громадян країни й опирається натиску створюваних умов, але як саме захиститися від неправомірного втручання під час каран-

тину не знає. Так, наприклад, стаття 32 Закону України «Про Національну поліцію» зазначено в яких саме випадках поліцейській має здійснювати перевірку документів, що посвідчують особу, чи документи, які підтверджують певне її право. Так як порушення правил карантину відноситься до адміністративних правопорушень та тягнуть за собою адміністративну відповідальність, то працівник правоохоронних органів має право зупинити вас та здійснювати перевірку документи, проте затримати через це не може. Тож, необхідно уважно ознайомлюватися з текстом нормативно-правових актів, що були прийняті під час пандемії, та які мають безпосередній вплив на обсяг прав людини, перевіряти їх на офіційних сайтах Кабінету Міністрів України, Верховної Ради України, органів місцевого самоврядування та інших органів влади.

Уважне ставлення до висунутих законодавчо встановлених вимог, так чи інакше дає змогу створити собі правовий фундамент, на якому кожна особа твердо стоячи, може відстоювати свої порушені права. Зокрема, по-перше, особа має знати про обмежувальні заходи та санкції, які застосовуються внаслідок їх недотримання. Органи державної влади та місцевого самоврядування мають вчасно інформувати населення про проекти можливих рішень та про самі рішення, які містять будь-які обмежувальні заходи. Оскільки обмеження прав людини є виправданим огляду на мету, то відповідно, і про мету особа також має бути проінформована. Позитивний соціально-правовий досвід призводить до підвищення рівня правосвідомості за рахунок використання позитивних моделей правової поведінки і навпаки[4, с. 18]. А це, в свою чергу, в ситуації з обмеженнями в наслідок пандемії може відіграти роль у побудові довіри до органів державної влади і виконанні їх рішень.

Список використаних джерел:

1. Протокол № 4 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод/ Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_059#Text (дата звернення 29.11.2021)
2. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод: Рада Європи, 04 листопада 1950 р. / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text(дата звернення 29.11.2021)
3. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. №254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст.141.
4. Садикова Я. М., Бондарев В. В. Передумови впливу міграції на правосвідомість і правову поведінку українських трудових мігрантів. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*, 2020.№ 1.С. 15-20

СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖИ ЯК ПЛАТФОРМА ІНФОРМАЦІЙНИХ МАНІПУЛЯЦІЙ

Світлана Федорівна ГУЦУ,

*канд. юрид. наук, доцент, доцент кафедри права
Національного аерокосмічного університету
ім. М. Є. Жуковського «ХАІ»*

Мережа Інтернет в сучасному світі сприймається як логічна частина буття людини, суспільства і держави. Цифровий світ практично повністю перейняв усі атрибути матеріальних відносин: від побудови соціальних зв'язків до економічних і політичних впливів. Мережа Інтернет – це унікальне явище цифрового світу, що демонструє поєднання розвитку технологій і суспільства, - цифровізацію людини. І цю обставину під впливом нових інформаційних технологій, і особливо соціальних мереж, людина відчуває практично в усіх сферах її функціонування: у політиці, економіці, міжособистісних стосунках, в інформаційному полі, культурі тощо. Сучасні соціальні мережі є одними з найбільш відвідуваних ресурсів. Вони дають можливість одночасно передавати інформацію на будь-яку відстань у реальному масштабі часу значній аудиторії в усьому світі. Згідно з даними компанії comScore, соціальні мережі використовують близько 80% усіх користувачів Інтернету [1]. Соціальні мережі дедалі більше стають певною мірою інформаційним відбитком громадянської активності, оскільки саме цей канал комунікації використовується для поширення ідей, об'єднання однодумців у спільноти (як віртуальні, так і реальні), організації заходів, координації зусиль. Практично всі суспільно значущі процеси, події, явища залишають певний інформаційний відбиток у соціальних мережах [2]. І це робить їх об'єктом посиленої уваги суспільних і політичних організацій, урядів, правоохоронних органів. За аналітичними даними різних неурядових організацій, з кожним роком зростає кількість користувачів мережею Інтернет і з кожним роком посилюється втручання урядів у роботу мережі і її елементів. Так, кількість українських інтернет-користувачів, за даними компанії GlobalLogic, на початку 2021-го становила майже 30 млн, тобто приблизно 67% населення країни. На початку 2020 року в Україні було 19 млн користувачів соцмереж, у 2021 році цифра досягла 26 млн. Водночас зросло і проникнення соцмереж: наразі у них зареєстровані 60% населення країни, з початку 2020-го до початку 2021 року українська аудиторія соцмереж збільшилася на 7 млн осіб [3].

Технології спілкування в соціальних комунікаціях дають нові можливості для соціальної і громадської активності людини, диференціації суспільства, формування і стійких, і тимчасових соціальних структур. Характерною особливістю цих структур є неконтрольована добровільність, вони глибоко відображають особистісні інтереси своїх членів, стимульовані відчуттям зростаючого взаєморозуміння, чого не могли давати в силу низького рівня інтерактивності традиційн ЗМІ, навколо яких гуртувалися раніше політичні, економічні та інші соціальні спільноти [4].

Сьогодні свобода самовираження в Інтернеті перебуває під безпрецедентним тиском. У 2021 році по всьому світу було зафіксовано зростання випадків арешту користувачів за ненасильницькі політичні, соціальні чи релігійні висловлювання, ніж будь-коли раніше. Офіційні (державні) структури призу-

пинили доступ до Інтернету як мінімум у 20 країнах, а 21 держава заблокувала доступ до платформ соціальних мереж. Влада щонайменше 45 країн підозрюється в отриманні від приватних постачальників складного шпигунського ПЗ або технології вилучення даних. Користуючись відсутністю єдиного бачення серед інтернет співтовариства принципів побудови вільного та відкритого Інтернету, уряди багатьох держав застосовують свої власні підходи до контролю над цифровою сферою. Політики в багатьох країнах вказали на необхідність повернути контроль над Інтернетом від іноземних держав, транснаціональних корпорацій та, у деяких випадках, громадянського суспільства. Цей перехід влади у цифровому середовищі від спільнот до держави відбувся на тлі рекордного придушення свободи слова в Інтернеті. [5]

Треба зазначити, що в порівнянні з іншими країнами, український ринок ІКТ досить ліберальний та поступово розвивається. За даними Національної комісії з державного регулювання зв'язку та інформатизації (NCCIR), на кінець 2020 р. в країні налічувалося 4218 інтернет-провайдерів. Цифровізація стала пріоритетним завданням українського уряду з 2019 року. Було створено Міністерство цифрової трансформації шляхом реструктуризації Державного агентства електронного управління. Цей орган відповідає за формулювання та реалізацію державної політики у таких галузях, як електронний уряд, та відповідає за формування цифрових навичок серед українців. Але інформаційний онлайн-ландшафт України, як і раніше, забруднений вітчизняною та зарубіжною дезінформацією. Соціальні мережі стають все ефективнішими комунікаціями суспільного розвитку і міждержавних відносин. Зростаюча суспільна важливість їх, у свою чергу, зумовлює і зростаючу уразливість цих елементів інформаційної структури для негативних інформаційних впливів. Вони стають в останні десятиріччя об'єктами інформаційної агресії, інформаційних воєн.

Такого роду негативні впливи характерні сьогодні для української дійсності. При цьому на особливу увагу заслуговують прояви інформаційної агресії саме в соціальних мережах, де присутність державних установ України незначна, дія правових інструментів, орієнтованих на інформаційну сферу, малоефективна через відставання від сучасного технологічного прогресу, а українські користувачі в атмосфері нових для них інформаційних можливостей ще не завжди проявляють свою громадянську свідомість, особливо необхідну під час інформаційних протистоянь. Сторінки в тій чи іншій соціальній мережі мають практично всі політики, лідери партій і рухів, чиновники, лідери громадської думки. Не будучи офіційним сайтом персони, сторінка в соціальній мережі дає змогу спілкуватися неформально, а не тільки транслювати прес-релізи про події та заяви. Відповідно, соціальні мережі можуть ставати складним сучасним інструментом маніпулювання, за допомогою нових технологій передачі інформації впливати на настрої у суспільстві, актуалізувати ті чи інші події, або ж створювати їх, актуалізуючи «необхідну» проблематику [4]. Так, платні коментатори та тролі швидко поширилися у публічній онлайн-сфері України. Деякі звіти про розслідування припускають, що багато українських політичних діячів наймають компанії зі зв'язків з громадськістю та тролінгові групи, щоб підняти свою репутацію або напасти на своїх опонентів в Інтернеті. Платформи соціальних мереж (насамперед Facebook) стали основним джерелом новин для багатьох українців, що призвело до зростання використання платних коментаторів та тролів на цих платформах у політич-

них цілях. Наприкінці 2020 року радник президентської адміністрації розкрив плани співпраці з блогерами, можливо, на платній основі, для «просування державної політики та створення позитивного іміджу держави»[5]. У квітні 2021 року Facebook видалив облікові записи та сторінки, задіяні в СІВ та пов'язані з президентською політичною партією «Слуга народу», а також кілька сотень сторінок та облікових записів, пов'язаних з юридичними та фізичними особами, що підпадають під санкції Міністерства фінансів США, та деякими особами, консультантами колишнього прем'єр-міністра Володимира Гройсмана [6].

З огляду на все вищесказане, постає питання, хто несе відповідальність за розміщений в акаунті контент, яким можуть порушуватись інформаційні права громадян (на правдиву і достовірну інформацію) або честь та гідність іншої особи, власник соціальної мережі чи користувач акаунту. Згідно з Законом України «Про авторське право та суміжні права», власник веб-сторінки це особа, яка є володільцем облікового запису, що використовується для розміщення веб-сторінки на веб-сайті, та управляє і/або розміщує електронну (цифрову) інформацію в межах такої веб-сторінки. Власник веб-сайту не є власником веб-сторінки, якщо останній володіє обліковим записом, що дозволяє йому самостійно, незалежно від власника веб-сайту розміщувати інформацію на веб-сторінці та управляти нею. Отже законодавець окремо вирізняє власника веб-сайту (в нашому випадку соціальної мережі) та власника веб-сторінки (акаунту), і це стосується й відповідальності за розміщення інформації в соціальних мережах. За інформацію, розміщену у власному акаунті, особа може нести юридичну відповідальність.

Список використаних джерел:

1. Шемаєв В. М., Присяжнюк М. М., Онофрійчук А. П. Соціальні мережі в аспекті інформаційної безпеки. *Наука і оборона*. № 3. 2019. С.36-39.
2. Чуприна Л. Соціальні мережі як інструмент реалізації громадських ініціатив. Центр досліджень соціальних комунікацій НБУВ. URL: http://nbuviar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1085:sotsialni-merezhi-yak-instrumentrealizatsiji-gromadskikh-initsiativ&catid=127&Itemid=460
3. Інформаційне агентство «Інтерфакс-Україна». URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/telecom/730770.html>
4. Проблеми суспільної безпеки в процесі розвитку соціальних мереж. URL: http://nbuviar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1745:problemi-suspilnoji-bezpeki-v-protsezi-rozvitku-sotsialnikh-merezh&catid=78&Itemid=412
5. Freedom on the Net 2021 «The Global Drive to Control Big Tech. 2021». URL: <https://freedomhouse.org/report/freedom-net/2021/global-drive-control-big-tech>
6. «Отчет о скоординированном недостоверном поведении за апрель 2021 г.», Facebook, 6 мая 2021 г. URL: <https://about.fb.com/news/2021/05/april-2021-coordinated-inauthentic-behavior-report/>

З ІСТОРІЇ ВПРОВАДЖЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ ПЕРІОДУ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

Лариса Олексіївна ДУДКА,

*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри політології, права та філософії
Ніжинського державного університету
імені Миколи Гоголя
<https://orcid.org/0000-0002-4119-3414>*

У преамбулі Загальної Декларації прав людини, що була прийнята і проголошена Генеральною Асамблеєю у 1948 р., наголошується, «щоб кожна людина і кожна структура суспільства, постійно враховуючи положення Декларації, прагнули шляхом проведення просвітницької та освітньої діяльності сприяти поважанню цих прав та свобод». А в Статті 26 (пункт 2) зазначається, що «Освіта повинна бути спрямована на повний розвиток людської особи і збільшення поваги до прав людини і основних свобод. Освіта повинна сприяти взаєморозумінню, терпимості і дружбі між усіма народами, расовими або релігійними групами і повинна сприяти діяльності Організації Об'єднаних Націй по підтриманню миру [1]. Ці основоположні визначення слугують, по суті, фундаментом для побудови системи громадянської освіти в усіх країнах.

У подальшому будуть розроблені конкретні кроки та рекомендації для держав щодо імплементації освіти з прав людини в освітньо-навчальний процес. Зокрема, перші кроки щодо розвитку громадянської освіти були зроблені ще на 18-й сесії ЮНЕСКО у 1974 р. прийняттям «Рекомендації про освіту з міжнародного співробітництва та миру і освіту стосовно прав людини та основних свобод», де містився заклик до усіх урядів визнати зв'язок між міжнародною освітою та освітою з прав людини і ввести це в практику через відповідну освітню політику [2]. У 1978 р. внесок до справи розвитку громадянської освіти робить Рада Європи, в особі Кабінету Міністрів, який прийняв Резолюцію R (78) 41 «Про навчання прав людини», де рекомендувалося вводити навчання правам і основним свободам людини в систему освіти, заохочувати дослідження і галузі прав людини [3]. У 1985 р. Комітет Міністрів Ради Європи у підтвердження своєї попередньої резолюції та прийнявши Рекомендації R (85) 7 «Про викладання та вивчення прав людини в школах», вже конкретно визначає навички, що мають набуватися в процесі освіти з прав людини та знання, які повинні бути включені до змісту [4]. Проте, у 1997 році Парламентська асамблея Ради Європи констатувала, що, на жаль, у деяких державах-членах рівень культури в сфері прав людини все ще низький, відсутнє справжнє розуміння суті даного поняття і тому були розроблені нові Рекомендації «Про освіту з прав людини», які повинні були покращити стан справ щодо освіти з прав людини у Європі [5]. До запропонованого переліку документів варто було б додати ще один, який має важливе значення у контексті впровадження в практику освіти з прав людини – це Хартія Ради Європи про освіту для демократичного громадянства та освіту у сфері прав людини (2010 р.), що акцентує увагу на цінності демократії та верховенства права [6]. Таким чином, була закладена загальна стратегія громадянської освіти, що передбачала чітке визначення її мети, принципів, змісту, методів

та форм реалізації, яка і надалі продовжує вдосконалюватися через внесення нових змін та рекомендацій як на міжнародному так і на європейському рівнях.

У той же час, зміст та форми освіти щодо прав людини в кожній окремій країні мають свої характерні особливості, що обумовлюються як системою цінностей, які суспільство вважає за необхідне передавати молодому поколінню, так і особливостями організації формальної та неформальної освіти та її пріоритетними завданнями.

Ураховуючи сучасний стан державотворчих процесів, рівень сформованості громадянського суспільства, виклики, пов'язані з формуванням активного, відповідального, зі стійкою громадянською позицією громадянина, роль та значення громадянської освіти для України переоцінити вкрай складно. Проте, становлення громадянської освіти як загальнообов'язкового нормативного навчального курсу в Україні мало складний та тернистий шлях.

Першим досвідом щодо привернення уваги держави та громадськості до проблеми громадянської освіти, розробки концепцій і підходів до впровадження освіти з прав людини став канадсько-український проект «Демократична освіта», що реалізовувався в Україні у 1997 – 2002 роках на кошти міжнародних організацій (Університет Квінз, Онтаріо), а також проект «Українська мережа громадянської освіти», що співфінансувався Радою міжнародних досліджень і обмінів (IREX). У 2000 – 2003 рр. було здійснено ряд засобів (розробка експериментальних навчальних програм, створення навчальних посібників, проведення семінарів і тренінгів) у рамках «Трансатлантичної програми підтримки громадянського суспільства в Україні».

З метою упровадження громадянської освіти як обов'язкової навчальної дисципліни в загальноосвітніх навчальних закладах України у 2005 – 2008 рр за фінансування ЄС та під керівництвом міжнародного експерта Девіда Ройла було реалізовано проект «Громадянська освіта – Україні». Результатом реалізації даного проекту стала розробка й апробація у пілотних регіонах України навчальної програми для студентів педагогічних університетів, підготовка двох навчальних посібників (для студентів та вчителів), проведення ряду семінарів та тренінгів. Проте, попри схвалення пілотних програм на рівні міністерства, громадянська освіта так і не була включена в правові рамки освітньої політики й далі вважалася факультативним предметом. Загалом, громадянська освіта офіційно так і не стала предметом викладання та навчання.

Спробою актуалізації на державному рівні проблеми громадянського виховання та пошуку змісту й механізмів його впровадження стала розробка першої Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності, представлена Академією педагогічних наук у 2000 р. Відповідно Концепції, поняття громадянської освіти розумілось як «виховання», що стосується суспільної та приватної сфери, а саме як процес формування громадянськості як інтегрованої якості особистості, що надає людині можливість відчувати себе морально, соціально, політично, юридично дієздатною та захищеною. Не дивлячись на те, що документ містив визначення поняття «громадянська освіта», основний акцент робився саме на виховання, що відповідало основним реалізації завдань, прописаних у Національній програмі патріотичного виховання населення, формування здорового способу життя, розвитку духовності та зміцнення моральних засад суспільства, прийнятій в 1999 р. [7]. У 2012 р. на розгляд громадськості була представлена

нова Концепція громадянської освіти та виховання, створена на основі різних текстів і тому містила багато суперечливих і неузгоджених визначень. Як результат, даний проект так і не був схвалений.

Новий Закон про освіту, прийнятий у вересні 2017 р., визначає, що держава зобов'язана створити умови для здобуття громадянської освіти, спрямованої на формування компетентностей, пов'язаних з реалізацією особою своїх прав і обов'язків як члена суспільства, усвідомленням цінностей громадянського (вільного демократичного) суспільства, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина. Даний Закон визначає 12 ключових компетентностей, що відповідають меті та принципам освіти, і додатково наскрізну компетентність, пов'язану з критичним мисленням. Громадянські та соціальні компетентності визначаються як ті, що пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей [8].

Окрім того, сучасний підхід до громадянської освіти представлений у Національній стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства на 2016-2020 рр., що передбачає активізацію діяльності, спрямованої на покращення громадянської освіти населення щодо можливості захисту своїх прав та вираження інтересів громадян через різні форми демократії участі [9]. Згідно з цією стратегією, на Міністерство освіти і науки покладено відповідальність за узагальнення досвіду та розробку нової концепції і програми громадянської освіти.

У світлі нових нормативних документів щодо реформування вітчизняної системи освіти, беручи до уваги міжнародні стандарти та рекомендації, прийняті на рівні ООН та Ради Європи, враховуючи національну специфіку, традицію та вже існуючу практику впровадження основних засад громадянської освіти 3 жовтня 2018 року Кабінетом Міністрів України було схвалено рішення щодо прийняття Концепції розвитку громадянської освіти в Україні. Згідно Концепції метою громадянської освіти є формування і розвиток у громадян України громадянських компетентностей, спрямованих на утвердження і захист державності та демократії, здатності відстоювати свої права, відповідально ставитися до громадянських обов'язків, брати відповідальність за власне життя, життя своєї громади та суспільства. Громадянська освіта має охоплювати всі види освіти (формальну, неформальну, інформальну), а також всі рівні освіти і всі вікові групи громадян, включно з освітою дорослих, та бути спрямованою на формування громадянських компетентностей. Громадянська освіта має бути практичною і повинна допомагати тим, хто навчається, у набутті необхідних компетентностей [10].

На основі означеної Концепції, з урахуванням концепції Нової української школи, зокрема «Практичних пропозицій щодо розвитку компетентностей для демократичного громадянства в новій українській школі» [11], з 2018/2019 навчального року в закладах загальної середньої освіти до інваріантної складової Типових навчальних планів введено інтегрований курс «Громадянська освіта» [12].

Наразі маємо розроблені методичні рекомендації щодо вивчення означеного курсу в школі, серію підручників і навчально-методичних посібників, триває розробка програм та підручників для підготовки вчителів громадянської освіти в системі вищої школи [13], продовжують реалізовуватися ряд міжнародних проектів та грантових програм щодо вдосконалення процесу

практичної реалізації громадянської освіти і головне, що вивчення громадянської освіти набуло системного, концептуального характеру та нормативно-правового визнання державою.

Список використаних джерел:

1. Загальна Декларація прав людини. Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.

2. Рекомендації про освіту з міжнародного співробітництва та миру і освіту стосовно прав людини та основних свобод. Прийнята 19 листопада 1974 р. на 18-й сесії ЮНЕСКО. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_863?lang=uk#Text.

3. Резолюція Комітету Міністрів (78) 41 «Про навчання правам людини» (Ухвалена Комітетом Міністрів 25 жовтня 1978 г.) URL: [https://www.ohchr.org/EN/Issues/Education/Training/Compilation/Pages/Resolution\(78\)41ontheTeachingofHumanRights\(1978\).aspx](https://www.ohchr.org/EN/Issues/Education/Training/Compilation/Pages/Resolution(78)41ontheTeachingofHumanRights(1978).aspx).

4. Рекомендації Комітету Міністрів R (85) 7 «Про викладання та вивчення прав людини в школах» (Ухвалена Комітетом Міністрів 14 травня 1985 р.) URL: <https://khpg.org/1080658047>.

5. Рекомендація тисячу триста сорок шість Парламентської асамблеї про освіту в галузі прав людини (Прийнята Парламентською асамблеєю 26 вересня 1997 року). URL: [https://www.ohchr.org/EN/Issues/Education/Training/Compilation/Pages/14ParliamentaryAssemblyRecommendation1346-onhumanrightseducation\(1997\).aspx](https://www.ohchr.org/EN/Issues/Education/Training/Compilation/Pages/14ParliamentaryAssemblyRecommendation1346-onhumanrightseducation(1997).aspx).

6. Хартія Ради Європи про освіту для демократичного громадянства та освіту у сфері прав людини. URL: <https://www.coe.int/uk/web/compass/council-of-europe-charter-on-education-for-democratic-citizenship-and-human-rights-education>.

7. Концепції громадянського виховання. URL: <http://osvita.khpg.org/index.php?id=976002302>.

8. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19?test=dCCMfOm7xBWMfOoEZiZDsrM5HI4yCS80msh8Ie6#Text>.

9. Указ Президента України від 26 лютого 2016 р. «Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства на 2016-2020 рр» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/68/2016/paran25#n25>.

10. Концепція розвитку громадянської освіти в Україні. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-%D1%80#Text>.

11. Практичні пропозиції щодо розвитку компетентностей для демократичного громадянства в новій українській школі. URL: https://www.novadoba.org.ua/sites/default/files/files/PracticalRecommend_DemCompetences_ukr.pdf (дата звернення: 09.12.2021).

12. Громадянська освіта. Навчальна програма інтегрованого курсу для 10 класу загальноосвітніх навчальних закладів. URL: mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv.

13. Громадянська освіта та методика її навчання: Підручник для студентів педагогічних закладів вищої освіти / За загальною редакцією Т. В. Бакка, Т. В. Мелещенко. К.: УОБЦ «Оріон», 2019. 320 с.

ЩОДО ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Ігор Андрійович ЄВАРНИЦЬКИЙ,

*асистент кафедри фізичного виховання, спорту та
здоров'я гуманітарно-правового факультету
Національного аерокосмічного університету ім. М.Є.
Жуковського «Харківський авіаційний інститут»*

Артур Олександрович ДАХНО,

*асистент кафедри фізичного виховання, спорту та
здоров'я гуманітарно-правового факультету
Національного аерокосмічного університету ім. М.Є.
Жуковського "Харківський авіаційний інститут"
<https://orcid.org/0000-0002-7703-9021>*

Юлія Ігорівна СЛОБОДЗЯН,

*здобувачка вищої освіти, спеціальність 081 Право
гуманітарно-правового факультету Національного
аерокосмічного університету ім. М.Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»
<https://orcid.org/0000-0002-3857-1461>*

У системі освіти культура посідає провідне місце, оскільки відіграє значну роль у процесі становлення і розвитку кожної особистості людини.

Поняття «культура» є фундаментальним. Йому приділяють увагу філософи, аксіологи, соціологи, історики, культурологи. Так, А. Кребер і К. Клакхон свідчать про величезний інтерес до поняття «культура»: з 1871 по 1919 роки було дано 7 визначень поняття «культура», з 1920 по 1950 року – вже 157, а на сьогодні – це чотиризначне число. Таке положення можна пояснити тим, що культура виражає глибину і незмірність людського буття. У тій мірі, у якій невичерпна і різнобічна людина, багатогранна і багатоаспектна культура. Кожен дослідник звертає увагу на одну зі сторін цього феномену, а тому існують і різні підходи до визначення її сутності. Зокрема, філософсько-антропологічний підхід розглядає культуру як вираження людської природи (А. Гелен, Е. Тайлор, Ж. Мариген). Представники філософсько-історичного підходу (Лейбніц, І. Гердер, І. Аделунге, І. Кант) вважають культуру синонімом інтелектуального, морального, естетичного, розумового вдосконалення людини в процесі її історичної еволюції. Культура тлумачиться як друге народження людини, що проходить крізь усе її життя, пов'язане з обробкою землі – «культура», або з образом світла – «освіта». Соціологічний підхід трактує культуру як чинник організації і утворення життя суспільства.

Отже, культура розглядається як специфічний спосіб організації й розвитку людської життєдіяльності, представлений у продуктах матеріальної і духовної праці, системі соціальних норм і установ, духовних цінностях, сукупності відношень людини до природи, інших людей і самої себе.

Крім того, термін «культура» можна розглядати в широкому і більш вузькому сенсі, при цьому в широкому сенсі культура визначає специфіку людського існування в світі й усе, що з цим пов'язане; у більш вузькому – як сферу духовного життя людей. Що ж стосується внутрішнього змісту, то культура є процесом розвитку самої людини як суспільної істоти, цілісної і гармонійної особистості, способом її існування, мірою її індивідуальної, моральної, естетичної та фізичної досконалості. Слід також зазначити, що в широкому сенсі культура є специфічною, генетично неспадковою сукупністю засобів, способів, форм, зразків і орієнтирів взаємодії людей із середовищем їхнього існування, що вони створюють у процесі спільного життя для підтримки певних структур діяльності і спілкування.

Культура виступає як основа розвитку людської індивідуальності, особистості, що втілює загальнолюдські цілі й устремління, тобто вселюдський сенс. Незалежно від підходу до проблеми культури, практично всі дослідники зазначають, що культура характеризує життєдіяльність особистості, групи, суспільства в цілому; вона є специфічним способом буття людини, має свої просторово-тимчасові межі; розкривається через особливості поведінки, свідомості і діяльності людини так само, як і через речі, предмети, твори мистецтва, знаряддя праці, через мовні форми, символи і знаки.

У межах загальної культури особи як носія різноманітних соціальних цінностей та учасника широкого кола суспільних відносин виділяють такі структурні компоненти, як етична, психологічна, фізична тощо, які є певними спектрами розуміння загальної культури. Виходячи з, найбільшу актуальність становить сформованість фізичної культури у здобувачів вищої освіти у закладах вищої освіти незалежно від спеціальностей за якими вони отримують освітні послуги. Важливим елементом розвитку особистісних якостей у процесі занять фізичною культурою є засвоєння знань у даній області, а також формування відповідних переконань, поведінки, розвиток фізичних і психічних якостей протягом усього періоду навчання у закладах вищої освіти.

Фізична культура як частина загальної культури здійснює суттєвий вплив на формування особистості. Фізична культура має відношення до духовної і матеріальної сторін. Достатньо виражені показники розвитку сили, спритності, витривалості та кмітливості мають високий взаємозв'язок з проявом таких особистісних якостей, як почуття гідності, сміливість, благородність або, навпаки, хитрість та ін. Фізична культура як соціальне явище відображає певний рівень свідомості (чіткість мислення, пам'яті, переконань, почуттів). У зміст фізичної культури входять різні види людської діяльності (рух, ігрова, соціально-політична, трудова, наукова діяльність) і всі вони певною мірою здійснюють свій вплив на розвиток особистісних якостей людини. Фізична культура особистості – це втілення у самій людині результатів використання матеріальних і духовних цінностей, які належать до фізичної культури в її широкому сенсі, тобто засвоєння людиною необхідних знань, навичок, умінь і відповідних психічних властивостей, досягнутих на основі використання засобів фізичного виховання, спортивного тренування, фізичної рекреації.

Таким чином, постійне фізичне виховання у закладі вищої освіти є невід'ємною частиною формування загальної і професійної культури кожної особистості сучасного конкурентоспроможного фахівця своєї справи.

Отже, сформована фізична культура, а отже й фізична активність здобувача вищої освіти в сучасних умовах є основним чинником збереження й

зміцнення здоров'я, це універсальний засіб профілактики захворювань, особливо в умовах пандемії COVID-19, що істотно вплинуло на стан здоров'я населення в усіх країнах світу, не виключенням є й Україна. Вважаємо, що рухова активність позитивно впливає на становлення і розвиток всіх функцій центральної нервової системи, сили, рухливості й врівноваженості нервових процесів.

ПРАВА ЛЮДИНИ В УМОВАХ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Анна Ігорівна ЖУКОВА,

канд. філос. наук, старший викладач кафедри менеджменту та цифрових технологій у бізнесі Харківського торговельно-економічного інституту УІПА

Технологічний прогрес, який досягнутий за рахунок інформаційних технологій і стрімко поширюється у глобальному просторі шляхом системи мереж, впливає на трансформацію особистих немайнових прав людини. Наразі, інформаційні технології служать меті стійкого розвитку, забезпечують комунікацію між регіонами з різним економічним та культурним розвитком, стимулюють соціальну домовленість при узгодженні демократичного управління урядів з різних держав. Відповідно, постає потреба у регулюванні нових прав, які породжує інформаційне суспільство.

Впровадження цифрових ресурсів та алгоритмічних систем потребує дотримання реалізації наступних прав: права на доступність користування інформаційними мережами, право на захист «віртуальної особистості», тобто тих особистих даних, які передає особа через соціальні мережі або через портали державних послуг; право на публічний і прозорий характер надання послуг органами влади, медичними та освітніми установами та ін. Законодавче регулювання цифрових технологій повинно стосуватись таких питань як безпечне і відкрите кібер-середовище; свобода вираження думок, повага до приватного життя, культурна різноманітність; гарантування розпорядження інформаційними правами і свободами; забезпечення освітнього супроводу для всебічного розвитку інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей людини. Така думка відзначається в Резолюції Генеральної Асамблеї ООН №A/RES/65/141/R від 10 грудня 2010 року: «культурна різноманітність є спільною спадщиною людства і інформаційне суспільство має ґрунтуватися на повазі культурної самобутності, культурної та мовної різноманітності, традицій та релігій, тому потрібно стимулювати цю повагу та сприяти діалогу між культурами та цивілізаціями» [1]. Генеральна Асамблея ООН у цьому питанні ґрунтується на Конвенції про охорону та заохочення розмаїття форм культурного самовираження, прийнятої на 33-й сесії Генеральної конференції Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури 20 жовтня 2005 року.

Занепокоєний безпрецедентним зростанням цифрових технологій та їх впливом на права людини Комітет Міністрів Ради Європи. У Рекомендації CM/Rec (2020)1, які видав цей орган, про це вказується наступним чином: «підкреслюючи необхідність забезпечити, щоб расові, гендерні та інші соціальні та трудові дисбаланси, які ще не були усунені з наших суспільств, не були навмисно чи випадково утворені за допомогою алгоритмічних систем, а також бажаність усунення цих дисбалансів за допомогою відповідних технологій» [2]. Комітет Міністрів Ради Європи рекомендує забезпечити через відповідні законодавчі, регуляторні та наглядові рамки, пов'язані з алгоритмічними системами, щоб суб'єкти приватного сектору, які займаються проектуванням, розробкою та постійним впровадженням таких систем, дотримувалися

чинних законів та виконували свої обов'язки щодо дотримання прав людини у відповідності з Керівними принципами ООН у сфері бізнесу та прав людини та відповідними регіональними та міжнародними стандартами [2]. Для цього, Комітетом Міністрів Ради Європи були розроблені принципи, що зобов'язують держави здійснювати захист та просування прав людини та основоположних свобод у контексті алгоритмічних систем, а саме: 1) загально застосовні принципи; 2) управління даними; 3) аналіз та моделювання; 4) прозорість, підзвітність та ефективні засоби правового захисту; 5) заходи безпеки; 6) дослідження, інновації та обізнаність громадськості.

Таким чином, на основі масового розповсюдження інформаційно-комунікаційних технологій формується глобальне діджиталізоване суспільство, в якому необхідно по-новому дивитися на реалізацію прав людини і появу інформаційної правосуб'єктності особи. Цифрові технології охопили сфери управління виробництвом, фінансами, транспортом і зв'язком, а алгоритмічні системи втрутилися і у приватне життя. Ці зміни не повинні контролювати розвиток культури та людського потенціалу, адже тільки сама людина має право вливати на власну свободу у індивідуальному інформаційному просторі.

Список використаних джерел:

1. Використання інформаційно-комунікаційних технологій з метою розвитку: Резолюція Генеральної Асамблеї ООН №A/RES/65/141/R від 10 грудня 2010 року. URL: <https://undocs.org/en/A/RES/65/141>
2. Щодо впливу алгоритмічних систем на права людини: Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи CM/Rec (2020)1 від 8 квітня 2020 року. URL: <https://www.echr.com.ua/document/rekomendaciya-cm-rec-20201-vid-08-04-2020/>
3. Про охорону та заохочення розмаїття форм культурного самовираження: Конвенція Організації Об'єднаних Націй від 20 жовтня 2005 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/952_008#Text

ПЕРЕШКОДИ В ДОСТУПІ ДО ПРАВОСУДДЯ

Євгенія Олексіївна КОВАЛЕНКО,

*студентка Сумської філії Харківського
національного університету внутрішніх справ*

Зараз у XXI, здавалося б, столітті теми, які тісно пов'язані з соціальною справедливістю та рівноправним доступом до правової допомоги та представництва набули у 2020-2021 роках більшої слави та розголосу, ніж будь-коли, внаслідок жорстокого впливу карантинних обмежень не тільки на правосуддя, але й соціальне становище громадян.

Важливість доступу до правосуддя неможливо перебільшити, адже цей догмат права є основоположним для встановлення та підтримки принципу законності, який дає змогу кожній людині мати право голосу та бути почутою і безперешкодно реалізовувати свої законні права та інтереси, незалежно від їхнього нормативного закріплення, чи то Конституцією України, статутами або нормами міжнародного права. Саме доступність правосуддя є гарантом рівності прав громадян незалежно від ситуації в країні чи соціального становища особи, але внаслідок вже зазначених обставин всі проблеми, які раніше були приховані та не набували широкого розголосу, стали провідними у сфері юриспруденції.

Бар'єр № 1: «Хочеш звернутися до суду – плати». Наприклад, Франція – це одна з небагатьох країн, де позивачі у цивільних справах звільнені від сплати судового збору. А у Фінляндії судовий збір сплачується лише після вирішення спору та залежить від стадії, на якій безпосередній розгляд справи закінчився та до того ж надається правова допомога, яка в результаті може звільнити особу від інших судових витрат, адже у цивільних справах позивач не має автоматичного права на отримання безоплатної правової допомоги, тому що дана послуга безпосередньо залежить від доходів, витрат, заощаджень та зобов'язань заявника. Щодо Польщі та Німеччини ставка судового збору у цих країнах диференціюється в залежності від предмета спору, від ціни позову, в якій інстанції буде розглядатися справа та від типу провадження.

Якщо говорити про судові витрати, яких може зазнати позивач в Україні, то відповідно до Закону України «Про судовий збір» у 2021 році за подання заяви немайнового характеру фізичній особі необхідно розраховувати на суму від 2270 грн. – у відсотковому співвідношенні до ціни позову та у фіксованому розмірі [7, с. 684-685].

Здавалося б, однією з норм цього закону є начебто врегулювання питання про судовий збір в Україні, в якій вказується, що суд, враховуючи майновий стан сторони, своєю ухвалою може відстрочити або розстрочити сплату судового збору на певний строк, але не довше ніж до винесення рішення у справі, зменшити розмір такого збору або взагалі звільнити від нього, але на практиці позивач повинен разом із позовом подати квитанцію про оплату судового збору, а враховуючи те, що середня заробітна плата українця становить 10 340 гривень, то доступність правосуддя є, вочевидь, декларативною.

Бар'єр № 2: Низька правова культура. Як говорить стара, але справедлива приказка: «Ти не знаєш того, чого не знаєш», і, на жаль, це стосується тих

громадян, які намагаються взаємодіяти з правовою системою України наодинці. Більшість із населення не знає, які законні права має, якими послугами може користуватися у вільному доступі та як орієнтуватися в громіздкій системі правосуддя з доволі складними процесами та правилами їх регулювання. Яскравим прикладом такої ситуації є справи, що виникають із житлових відносин про стягнення плати за користування житлом. Так, у справі № 357/11042/19 від 04.02.2020 року суд відмовив у задоволенні клопотання представника відповідача про продовження процесуального строку для подання відзиву. В судовому засіданні представник відповідача зазначила, що поважність причин пропуску відповідачем вказаного строку є його юридична необізнаність, адже він не міг самостійно вчинити відповідні дії та внаслідок цього не мав змоги передбачити та знати про вчинення таких дій, так як не є фахівцем у галузі права.

Суд у свою чергу, базуючись на практиці Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) у контексті п.1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод щодо доступності правосуддя, заслухавши думку учасників справи та оглянувши матеріали, дійшов до наступного висновку: «...При цьому, поважними причинами пропуску строку звернення до суду можуть бути визнані лише такі обставини, які є об'єктивно непереборними, не залежать від волевиявлення особи та пов'язані з дійсними істотними перешкодами чи труднощами для своєчасного вчинення процесуальних дій, які повинні бути підтверджені належними доказами... Незнання про порушення через байдужість до своїх прав або небажання дізнатися не є поважною причиною пропуску строку звернення до суду» [5]. І таких ситуацій, варто відмітити, досить багато, це не зважаючи на те, що діє система БПД. При цьому цивільне процесуально законодавство не презюмує, що сторони (принаймні позивач) є обізнаними в праві. Їм приписується не професійна правосвідомість, а побутова [6, с. 85].

Бар'єр №3. Порушення вимоги рівноправності сторін як обов'язкової передумови змагальності. ЄСПЛ досить часто у своїй практиці посилається на принцип рівності в аспекті «справедливого балансу» перед законом і судом в тандемі із засадою змагальності, який у свою чергу є наслідком дотримання принципу верховенства права та якому присвячена Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод. Виходячи з цього, наприклад, Верховний Суд у постановках від 04.07.2018 року у справі №369/1923/15-ц та від 26.09.2018 року [1] у справі №346/2946/16-ц базуючись на висновках ЄСПЛ, зазначав, що одним з елементів верховенства права є дотримання прав людини, зокрема права будь-якої зі сторін на висловлення своєї позиції щодо самої суті справи та права на справедливий судовий розгляд у контексті ідеї здійснення судочинства на засадах рівності та змагальності сторін [2].

У п. 24 рішення ЄСПЛ у справі «Надточій проти України» (заява №7460/03) [3] та п. 23 рішення ЄСПЛ у справі «Гурепка проти України №2» (заява №38789/04) наголошується саме на принципі рівності сторін як одному із складників ширшої концепції справедливого судового розгляду, який передбачає, що кожна сторона повинна мати розумну можливість відстоювати свою позицію у справі в таких умовах, які не ставлять її в менш сприятливе становище в порівнянні з опонентом, тобто у розумінні «справедливого балансу» кожній стороні повинна надаватися розумна можливість представити

себе в таких умовах, які не ставлять позивача у суттєво невідгідне становище відносно відповідача [4].

Підсумовуючи вище сказане, як бачимо, доступність правосуддя здебільшого розглядається в аспекті основної ознаки демократичної та правової держави. А це означає, що право на доступність судочинства, так само як і на справедливий судовий розгляд позовних вимог, належить кожному громадянину незалежно від матеріального та соціального становища особи. Звідси випливає неможливість його обмеження органами законодавчої, виконавчої та судової влади, а отже, таке поняття як доступ до правосуддя не може бути привілеєм, а повинно беззаперечно синхронізовуватися з одними із найголовніших принципів судочинства – змагальності та рівності сторін. У свій час видатний український та російський юрист, адвокат, прокурор, суддя, цивіліст О. Боровиковський писав, що бідним і неписьменним теж належить право на ті ж гарні форми судочинства, але найкраще право нічого не варте, якщо немає можливості ним скористатися.

Список використаних джерел:

1. Постанова КЦС ВС від 04.07.2018 року у справі №369/1923/15-ц. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/75241756> (дата звернення 02.12.2021).
2. Постанова КЦС ВС від 26.09.2018 року у справі №346/2946/16-ц. URL: https://protocol.ua/ru/postanova_ktss_vp_vid_26_09_2018_roku_u_spravi_346_2946_16_ts (дата звернення 02.12.2021).
3. Рішення ЄСПЛ у справі «Гурепка проти України №2» від 08.04. 2010 року (заява №38789/04) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_565 (дата звернення: 02.12.2021).
4. Рішення ЄСПЛ у справі «Надточій проти України» від 15.05.2008 (заява № 7460/03). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_404 (дата звернення: 02.12.2021).
5. Рішення у справі від 04.02.2020 № 357/11042/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87310599> (дата звернення: 02.12.2021).
6. Садикова Я. М. Особливості взаємовпливу правосвідомості та вимог до правового статусу суб'єктів доказування в цивільному процесі. Часопис цивілістики. 2020. № 36. С. 82-87
7. Ціна правосуддя: access denied? Юридична газета. Судова практика та процес №30-31, с. 684-685. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/cina-pravosuddya-access-denied.html>.

ПИТАННЯ РІВНОГО ДОСТУПУ ДО ОСВІТИ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСНОВОПОЛОЖНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ

Олександр Дмитрович КОЛОМОЄЦЬ,

канд. юрид. наук, доцент, провідний фахівець з організації наукової роботи відділу забезпечення діяльності, Кіровоградський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України

Сергій Дмитрович КОЛОМОЄЦЬ,

спеціаліст вищої категорії, «старший учитель», вчитель історії, Улянівський загальний заклад середньої освіти I-III ст. Попельнастівської сільської ради Олександрійського району Кіровоградської області

Питання повноцінного забезпечення основоположних прав та свобод людини та громадянина є ключовим для країни, яка не декларативно, а де-факто намагається бути сучасною демократичною та правовою державою. І в цьому питанні не може бути жодних виключень, якими б проблемними чинниками вони не пояснювалися та супроводжувалися. Нажаль, ситуація, яка складається в нашій державі в останній час, змушує констатувати, що в питанні створення та надання рівних умов доступу до отримання державних та соціальних послуг існують значні проблеми системного характеру.

Слід зазначити, що автори розглядають поняття «рівності» не лише з позиції «рівності всіх перед законом», що є найбільш частим об'єктом сучасних досліджень, а, насамперед, з позиції можливостей рівного доступу громадян до соціальних благ та послуг. Саме у сфері використання своїх суб'єктивних можливостей, задоволення своїх базових потреб й існують сьогодні, як вже зазначалося, значні проблеми в нашій державі. Їхній спектр дуже широкий, і стосується він багатьох сфер як суспільного життя, так і державного управління.

«Як свідчить практика, всі «укрупнення» окремих закладів освіти, охорони здоров'я, культури, особливо у невеликих містечках або сільській місцевості, що пов'язано, насамперед, із пошуком можливостей економії коштів державного та місцевого бюджетів, відсутністю спеціалістів тощо, опосередковано стає одним із головних факторів порушення конституційного принципу рівності» [1]. Щоб упевнитися у зазначеному достатньо проаналізувати час та обставини, за яких бригада швидкої медичної допомоги зможе надати екстрену медичну допомогу особі в місті та сільському населеному пункті за одного й того ж випадку та перебігу хвороби. Подібне можна спостерігати у багатьох сферах суспільного життя, і все це має негативний короткостроковий та довгостроковий вплив на процес урбанізації населення та загалом на ситуацію в нашій державі, змушує багатьох ініціативних громадян шукати гідного життя за кордоном тощо, але основна теза з цього приводу – відбувається порушення принципу рівності у правах громадян України, про який зазначено у 15 статтях Конституції України[2].

Розглядаючи дану проблему в аспекті надання рівності у сфері освітніх послуг слід зазначити, що автори даного дослідження мають безпосереднє відношення до роботи у шкільних та студентських колективах, саме тому вона буде розглянута у теоретичному та практичному аспектах.

Згідно ч. 1 ст. 53 Конституції України «повна загальна середня освіта є обов'язковою» [2]. Тут виникає питання про уточнення – це не тільки базове право особи, пов'язане із вільним розвитком своєї особистості, а й, перш за все, обов'язок громадянина України. І забезпечення змоги кожній дитині отримати повну загальну середню освіту – це завдання відповідних державних інституцій та органів місцевого самоврядування. При цьому автори переконані, що ця змога повинна виходити із принципу доступності – при цьому особа не повинна вчиняти будь-яких надмірних заходів, пов'язаних із переїздом (переселенням), фінансовими та матеріальними витратами а також будь-якими іншими для досягнення результату.

Категорія «доступний» у довідковій літературі розглядається як «до якого легко доступити» [3], що з точки зору екстраполяції даного твердження на досліджувану нами сферу можна визначити цей термін як стан, за якого відсутні будь-які перешкоди, які б унеможливили отримання допомоги чи послуги, користуванням об'єктом, перебування в певному місці тощо.

Виникає цілком логічне запитання – чи забезпечена сьогодні рівність всіх громадян у питанні отримання повної середньої освіти в Україні? Нажаль, практика реалізації даного права та обов'язку дозволяє зробити висновок про негативну відповідь. Зазначене має окремі об'єктивні та суб'єктивні чинники, які перебувають у певному зв'язку між собою, серед яких можемо назвати наступні:

- зниження престижу професії педагога у суспільстві, що у свою чергу пов'язано із малою заробітною платнею, значним навантаженням на педагогічного працівника тощо. Вказане призводить до того, що в професію йдуть не за покликанням чи особистими якостями, а від безвиході – бо якраз все наведене вище зменшує конкурс навіть на державну форму навчання у профільних закладах освіти, а за окремими спеціальностями його взагалі не має;

- бюрократизація освітнього процесу - коли над вчителем або викладачем висіє тягар ведення та заповнення не тільки безпосередньо своєї документації, а й низки різноманітних планових та позапланових звітів, які, в першу чергу, покликані показати необхідність існування та роботу «надбудови» над педагогічною діяльністю - відділу освіти та інших чиновників. Про якість виконання педагогом своїх безпосередніх обов'язків, про творчий підхід до викладання, розвитку педагогічних інновацій, впровадження нових форм і методів навчання мова може не йти за банальним браком часу;

- погіршення якості надання освітніх послуг та значний дисбаланс у цьому питанні по відношенні до категорій село/місто – досить часто «підвищений» стан щодо перспектив закриття чи реорганізації того чи іншого навчального закладу у сільській місцевості або й районного у місті змушує значну кількість членів педагогічного колективу вдаватися до пошуків ного місця роботи, що зазвичай пов'язано з переїздом до іншого населеного пункту, або й зміни професії. Зрозуміло, що це призводить до того, що у багатьох таких школах відсутні профільні вчителі з певних дисциплін, що компенсується викладачами суміжних дисциплін або ж педагогами, яких запрошують з інших

навчальних закладів (в багатьох випадках – на тимчасовій основі), що відповідним чином суттєво знижує якість отримання знань;

- так звана «оптимізація» мереж загальноосвітніх навчальних закладів, що на думку окремих дослідників «є одним з найбільш нагальних завдань, які стоять перед органами місцевого самоврядування України, оскільки тепер саме на місцеве самоврядування покладається відповідальність за середню освіту, що раніше відносилось до сфери повноважень державних адміністрацій на рівні областей і районів. Ця нагальність обумовлена тим, що середня освіта є однією з найбільш витратних соціальних функцій, переданих об'єднаним громадам, і водночас сільські школи в Україні є доволі неефективними» [4]. При цьому залишається поза увагою практичний аспект виконання цієї «оптимізації», а також забезпечення конституційного права на вільний розвиток своєї особистості, що включає в себе й рівність всіх громадян та рівний доступ до суспільних благ. При цьому хотілося б зазначити, що незважаючи на те, що автори підкреслюють, що «оптимізацію не слід розглядати лише як спосіб заощадження коштів за рахунок скорочення кількості навчальних закладів, які місцеве самоврядування має утримувати, або кількості вчителів, яких потрібно брати на роботу» - на практиці це виглядає саме так і є пріоритетним у прийнятті рішень державними органами та органами місцевого самоврядування при прийнятті відповідних рішень.

Хочемо зазначити, що це не є вичерпним переліком подібних проблем та їх підґрунтя – можна обговорювати проблеми харчування, підвезення, доступу до мережі Інтернет учнів при дистанційній формі, наповненість класів навчання тощо, що й планується зробити авторами у своїх наступних наукових публікаціях.

Отже, на основі викладеного вважаємо необхідним зробити висновок щодо існування проблеми рівності громадян в Україні у сфері забезпечення своїх конституційних прав та свобод, які, у свою чергу, унеможливають повноцінний розвиток особистості, отримання всього спектру послуг, передбачених та гарантованих Конституцією України.

Тема забезпечення рівного доступу до освітніх послуг в Україні у контексті забезпечення основоположних прав людини є актуальною та потребує як комплексного наукового дослідження, так і негайного практичного вирішення.

Список використаних джерел:

1. Коломоєць О.Д., Коломоєць С.Д. Питання співвідношення понять «рівності» та «доступності» як конституційних принципів. Теоретичні та практичні проблеми конституціоналізму в Україні (круглий стіл з нагоди 25-ї річниці Конституції України): збірник матеріалів доповідей учасників круглого столу (м. Харків, 18 червня 2021 р.). Харків: ХАІ, 2021. С. 32-34.

2. Конституція України від 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. №30. ст.141. (зі змінами та доповненнями).

3. Словник УА. Доступність. URL: <https://bit.ly/3zJAYpf> (дата звернення – 24.11.2021).

4. Оптимізація мереж сільських шкіл. https://hromady.org/wp-content/uploads/2018/05/Optimalisation-process_UKR.pdf (дата звернення: 25.11.2021).

ПРАВО НА ІНФОРМАЦІЮ: ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАКРІПЛЕННЯ ТА ЗМІСТ

Наталія Валеріївна КУЛИШ,

*здобувачка вищої освіти 3 курсу, спеціальність 081
Право, гуманітарно-правового факультету
Національного аерокосмічного університету
ім. М. Є. Жуковського «ХАІ»*

Науковий керівник: *Спіцина Г.О. ,
докт. юрид. наук, професор, завідувачка кафедри
права, Національного аерокосмічного університету
ім. М. Є. Жуковського «ХАІ»*

Право на інформацію є одним із основних прав, яке гарантує розвиток кожної людини, функціонування правової держави, функціонування громадянського суспільства, а також передумова існування та подальшого розвитку демократичної держави.

Для того щоб досягнути поняття права на інформацію, у першу чергу необхідно встановити та визначити, що ж взагалі становить собою інформація. Саме слово «інформація» походить від латинського слова *informatio*, що означає роз'яснення, тлумачення, уявлення [1].

Поняття «інформація» та «право на інформацію» визначені у відповідних статтях Закону України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 р., де у статті 1 визначено інформацію як будь-які відомості або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді [2].

У статті 32 Конституції України міститься норма, яка не дозволяє без згоди людини на збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу, крім випадків, передбачених цим законом, і лише з міркувань національної безпеки, економічних інтересів і прав людини [3]. Відповідно до статті 34 Конституції України кожен має право збирати, зберігати, використовувати та поширювати усно, письмово чи іншим чином - на власний розсуд інформацію. Здійснення цих прав може бути обмежене лише законом відповідно до ч. 3 статті 34 Конституції України. [3].

Конституційне право на інформацію визначено і закріплено у статті 5 Закону «Про інформацію», Конституції України. Зокрема, право на інформацію включає можливість отримувати, використовувати, розголошувати, зберігати та захищати інформацію, необхідну для реалізації своїх прав, свобод і законних інтересів [3].

До публічної інформації відповідно до статті 1 Закону «Про доступ до публічної інформації» належить інформація, яка відображена та задокументована у будь-якій формі та отримана або створена суб'єктами державної влади, передбаченими чинним законодавством, під час виконання ними своїх функцій, або які належать суб'єктам влади, визначеним цим Законом, іншим розпорядникам публічної інформації [3].

Однак, свобода слова не може бути абсолютною. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права визначає, що здійснення свободи думки несе особливі обов'язки та відповідальність, а отже, підлягає певним обмеженням [4]. Вони стосуються прав інших людей, їхньої репутації, охорони дер-

жавної безпеки, громадського порядку, здоров'я та моралі населення. Отже, право на інформацію є невід'ємним елементом системи основоположних прав людини і громадянина, його захист гарантується державою, а його порушення забезпечується дієвими механізмами захисту та відновлення.

Список використаних джерел:

1. Захаров Е. Без права на інформацію. *Зеркало недели. Україна*. 2003. № 30. URL: http://gazeta.zn.ua/LaW/bez_prava_na_informatsiyu.html.
2. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-ХІІ, за ред. від 21.05.2015 р. // Відомості Верховної Ради України. 1992. № 48. С. 650.
3. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
4. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, прийнятий 16 грудня 1966 року Генеральною Асамблеєю ООН. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

ЩОДО ЕТИКО-ПРАВОВИХ ПИТАНЬ СПІВВІДНОШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ПРАВ ТВАРИН

Інна Володимирівна КУРИЛО,

*докт. юрид. наук., професор, професор кафедри
міжнародного права та порівняльного
правознавства Національного університету
біоресурсів і природокористування України*

Питанню співвідношення прав людини та тварин приділяється все більше уваги світовою спільнотою.

Біоетичні питання у царині прав людини набули широкого розголосу з часів Нюрнберзького процесу, а саме резонансної справи «США проти Карла Брандта та ін.».

Головними положеннями звинувачення були змова з метою вчинення військових злочинів та злочинів проти людства; військові злочини (тобто злочини проти осіб, захищених законами війни, наприклад, військовополонених); злочини проти людства (включаючи осіб, не захищених законодавством війни); членство в злочинній організації (СС). Матеріали до цієї справи включали в себе приблизно 2800 документів та 13000 сторінок [1].

Щодо міжнародного закріплення прав людини та на локальному рівнях, можна виокремити Загальну декларацію прав людини, Конвенцію про права дитини, Конвенцію ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, Міжнародні пакти про права людини; Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод та протоколів до неї, Африканську хартію прав людини і народів та інші міжнародні договори.

Якщо регулюванню етичних питань у сфері прав людини приділялось все більше уваги, то питання правовій регламентації етичних питань у сфері прав тварин все ще потребує свого вдосконалення та юридичного закріплення.

Проблема набуває актуальності з огляду на логічне запитання, що виникає: де закінчується право на здоров'я та життя людини та починається право на випробовування на тваринах у дослідних цілях. Адже випробовування на тваринах у дослідних цілях своєю кінцевою метою може мати створення певного медичного продукту з лікувальною метою [2].

Питання біоетики постає все більш дискусійним у зв'язку з певними особливостями, а саме співвідношенням прав людини та прав тварини, пріоритетом прав людини та стрімким прогресом різноманітних сучасних напрямків медицини.

Науковці Ковальова О.М., Сафаргаліна-Корнілова Н.А., Герасимчук Н.М. виділяють біоетику як міждисциплінарний напрям, орієнтований на визначення і вирішення моральних проблем, породжених новітніми досягненнями біомедичної науки і сучасної біотехнології; термін «біоетика» указує, що вона орієнтується на дослідження живих істот [3, с. 88]. Науковці виокремлюють коло нормативно-етичних проблеми біомедичної етики, серед яких нормативно-етичне, ситуативне, деонтологічне, основні принципи і норми біомедичної етики; вплив принципів біомедичної етики на експериментальні дослідження; правові документи, які регламентують дотримання біоетики в Украї-

ні та етичні норми, що регулюють біомедичні дослідження [3, с. 94-101]. Саме до останньої категорії віднесено експерименти на тваринах.

Всесвітньою декларацією прав тварин (1977 р.) проголошувалось, що всі тварини не повинні піддаватися поганому поводженню чи жорстоким діям, життя – єдине, що всі живі істоти мають єдиний початок і їх поділ відбувся в ході еволюції видів; всі живі істоти мають свої природні права, і що будь-яка тварина, маюча нервову систему, має особливі права; співіснування видів передбачає визнання людським видом права на життя інших видів живих істот та те, що повага до тварин людиною є невід’ємною від поваги людини людиною [4].

Загальна декларація прав людини, в свою чергу, визначає, що кожна особа має право на життя, свободу та на особисту недоторканість (ст. 3), на також і життєвий рівень, включаючи медичний догляд, який є необхідним для підтримання здоров’я (ст.25); ніхто не повинен зазнавати тортур, або жорстокого, людського, або такого, що принижує його гідність, поводження і покарання (ст. 5) [5].

Статтею 6 Всесвітньої декларації прав тварин проголошувалося, що експерименти на тваринах, що викликають їх фізичні або психологічні страждання, порушують права тварин [4].

Однією з основних та обов’язкових вимог біомедичної етики щодо поводження з тваринами є гуманне поводження.

Всесвітньо відома концепція «трьох R» була розкрита у монографії У. Рассела та Р. Берча «Принципи гуманної експериментальної техніки». В цьому документі узагальнювалися правила проведення дослідів над тваринами.

Дослідник, при плануванні етичного експерименту на тваринах, повинен дотримуватись принципів «трьох R»: 1) *Replacement* – вибір та заміна; 2) *Reduction* – зменшення, адекватність та стандартизація; 3) *Refinement* – очистка, самовдосконалення, зменшення стресу для тварин, болю та страждань [6, с. 32].

Основним документом, що регулює питання захисту хребетних тварин у ЄС є Європейська конвенція з захисту хребетних тварин, що використовуються для дослідних та інших наукових цілей [7]. У зазначеному документі вказано, що визнаючи, що людині у її пошуках знань, здоров’я та безпеки необхідно використовувати тварин у тих випадках, коли існують розумні підстави вважати, що це слугуватиме поглибленню знань або відповідатиме загальним інтересами людини чи тварини, так само, як вона використовує їх для забезпечення харчування, одягу, та як в’ючних тварин. При цьому зазначається, що будь-яке дослідне або інше наукове використання тварини, яке може спричинити біль, страждання, занепокоєння чи завдати тривалої шкоди, включаючи будь-яке втручання, що має на меті або може призвести до народження тварини у будь-яких таких умовах, але за винятком найменш болючих методів, що прийняті у сучасній практиці, може проводитися лише задля певних цілей та з урахуванням обмежень, що передбачені даною Конвенцією [7].

В Україні останні роки на науковому рівні приділяється увага питанню біоетики.

Так, у 2019 році у Києві проходив VII Національний конгрес з біоетики, на якому було розроблено низку документів, серед яких «Етичний кодекс вче-

ного України», «Загальні етичні принципи експериментів на тваринах», «Етичний кодекс лікаря України» [8] та інші.

Вочевидь, питання співвідношення прав людини та прав тварини ще неодноразово буде підніматись світовою спільнотою, та визнаватись необхідність правового регулювання цього питання.

На сучасному етапі розвитку суспільства задоволення прав людини, що впливають з наукових досліджень з використанням тварин, має пріоритет перед забезпеченням прав тварин. Але все більше набуває поширення законодавчого закріплення обмеження використання експериментальних методів щодо тварин, та визнається необхідність використання етичних методів під час експериментів над тваринами.

Список використаних джерел:

1. NMT Case 1. U.S.A. v. Karl Brandt et al. : the Doctors'. Harvard Law School Library Nuremberg Trials Project. 2020. March. https://nuremberg.law.harvard.edu/nmt_1_intro.

2. Курило І.В. Щодо деяких питань співвідношення прав людини та прав тварин. Модернізація законодавства у сфері захисту прав та свобод людини: збірник матеріалів Між. юридичної наук.-практ. конф. (12.12.2019 р.). Київ.: ТОВ «Редакція «ТПУ», 2019. с. 83.

3. Ковальова О.М., Сафаргаліна-Корнілова Н.А., Герасимчук Н.М. Деонтологія в медицині: підручник. Харків, 2014. 258 с.

4. Всесвітня декларація прав тварин, 23.09.1977. http://www.vita.org.ru/law/Zakonu/world_declaration_animal_rights.htm.

5. Загальна декларація прав людини, 10.12.1948. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.

6. Чекман И. С., Сырочая А.О., Лукьянова Л.В. Биоэтический аспект при разработке, изучении и внедрении в медицинскую практику нанопрепаратов: «Концепция трех R». Strategia supravietuirii din perspectiva bioeticii, filosofiei si medicine. Seria Medicina. Universitatea de Stat de Medicina si Farmacie «Nicolae Testemitanu» din Republica Moldova. 2013. Vol. 3. P. 32–33.

7. Європейська конвенція про захист хребетних тварин, що використовуються для дослідних та інших наукових, 16.03.1986. http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_137.

8. VII Національний конгрес з біоетики. 2019. <http://amnu.gov.ua/vii-nacjonalnyj-kongres-z-bioetyky/>.

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ «НАЛЕЖНОГО УРЯДУВАННЯ» У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУДДІВ

Ольга Леонідівна КУЧМА,

*докт. юрид. наук, доцент, професор кафедри
трудового права та права соціального забезпечення
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
<https://orcid.org/0000-0002-2206-3286>*

Відповідно до частини третьої статті 142 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року №1402-VIII (далі – Закон №1402) щомісячне довічне грошове утримання виплачується судді у відставці в розмірі 50 відсотків суддівської винагороди судді, який працює на відповідній посаді. За кожний повний рік роботи на посаді судді понад 20 років розмір щомісячного довічного грошового утримання збільшується на два відсотки грошового утримання судді [1].

До набрання чинності Законом №1402 питання обчислення розміру щомісячного довічного грошового утримання судді регулювалось Законом України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 року №2453 (далі – Закон №2453), частиною третьою статті 138 якого було визначено, що «...щомісячне довічне грошове утримання виплачується судді у розмірі 80 відсотків грошового утримання судді, який працює на відповідній посаді. За кожний повний рік роботи на посаді судді понад 20 років розмір щомісячного довічного грошового утримання збільшується на два відсотки заробітку, але не більше ніж 90 відсотків заробітної плати судді, без обмеження граничного розміру щомісячного довічного грошового утримання.». Після внесення змін до даного Закону, питання обчислення розміру щомісячного довічного грошового утримання судді стало регулюватися статтею 141 Закону №2453, відповідно до частини третьої якої «...щомісячне довічне грошове утримання виплачується судді у розмірі 60 відсотків грошового утримання судді, який працює на відповідній посаді.»

Питання конституційності такої зміни у обчисленні щомісячного довічного грошового утримання судді розглядалось Конституційним Судом України. Так, у Рішенні у справі за конституційними поданнями Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини третьої, абзаців першого, другого, четвертого, шостого частини п'ятої статті 141 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та положень пункту 5 розділу III «Прикінцеві положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо пенсійного забезпечення» (справа про щомісячне довічне грошове утримання суддів у відставці) Конституційний Суд України прийшов до наступних висновків.

«Конституційний Суд України дійшов висновку, що при зменшенні розміру щомісячного довічного грошового утримання судді з 80 до 60 відсотків грошового утримання судді, який працює на відповідній посаді, а також при виключенні положення, згідно з яким за кожний повний рік роботи на посаді судді понад 20 років розмір щомісячного довічного грошового утримання судді збільшується на два відсотки від розміру його заробітку, але не може бути

більшим ніж 90 відсотків заробітної плати судді, без обмеження граничного розміру щомісячного довічного грошового утримання, відбулося зниження рівня матеріального забезпечення судді у відставці і як наслідок - гарантій незалежності такого судді, що може впливати на здійснення справедливого правосуддя та реалізацію права кожного на захист судом. Виключення положення щодо можливості перерахунку щомісячного довічного грошового утримання судді у відставці у зв'язку зі збільшенням грошового утримання судді, який працює на відповідній посаді, також знижує гарантії незалежності суддів. Таку ж правову позицію Конституційний Суд України висловив у Рішенні від 3 червня 2013 року № 3-рп/2013 (пункти 5, [7](#) мотивувальної частини) при розгляді питання щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень Закону № 2453.

Таким чином, положення частини третьої статті 141 Закону № 2453 у редакції Закону № 213 звужує зміст та обсяг гарантій незалежності судді, а тому суперечить частині першій статті 55, частині першій статті 126 Основного Закону України [3].» та визнав такою, що не відповідає Конституції України в т.ч. норму, яка зменшила відсоток грошової винагороди судді до 60 відсотків для обчислення щомісячного довічного грошового утримання.

І хоча згадане рішення Конституційного Суду України стосується зміни розміру щомісячного довічного грошового утримання судді, яке регулювалось Законом №2453, але Конституційний Суд України чітко розтлумачив, що зменшення з 80 до 60 відсотків грошової винагороди для обчислення щомісячного довічного грошового утримання судді не відповідає Конституції України. У Законі №1402 міститься норма про визначення щомісячного довічного утримання судді у розмірі 50 відсотків від грошового забезпечення працюючого судді, що за змістом майже не відрізняється від норми закону №2453, яка була визнана неконституційною через те, що зменшує матеріальне забезпечення судді у відставці (порівняно із раніше зазначеними від 80 до 90 відсотків).

Враховуючи вищенаведене, є підстави визнати частину третю статті 142 Закону №1402 такою, що не відповідає Конституції України (є неконституційною) з підстав, аналогічних тим, що зазначені у Рішенні Конституційного Суду України від 08.06.2016 р. №4-рп/2016.

Проблемним є на сьогодні виконання рішень Конституційного Суду України та відшкодування збитків, заподіяних застосуванням неконституційних норм законодавства. Адже при визнанні неконституційною норми, не завжди зазначено якою нормою слід користуватися. На жаль, не вирішує проблеми навіть звернення уваги Верховної Ради Конституційним Судом України у Рішенні на необхідність прийняття нормативно-правових актів, які б врегулювали відносини та передбачили процедуру відшкодування матеріальної і моральної шкоди, завданої фізичним або юридичним особам актами і діями, що визнані неконституційним (наприклад, у Рішенні Конституційного Суду України ще у 2009 році було зазначено про таку необхідність, але станом на 2021 рік відповідних нормативно-правових актів не прийнято (справа №25-рп/2009)).

Дане свідчить про недотримання державними інституціями принципу «належного урядування», на якому наголошує Європейський суд з прав людини. Наприклад, у справі «Рисовський проти України» (заява №29979/04, рішення від 20 січня 2012 року) Суд підкреслив особливу важливість принципу

«належного урядування», який передбачає, що у разі, коли йдеться про питання загального інтересу, зокрема, якщо справа впливає на такі основоположні права людини, як майнові права, державні органи повинні діяти вчасно та в належний і якомога послідовніший спосіб. Зокрема, на державні органи покладено обов'язок запровадити внутрішні процедури, які посилять прозорість і ясність їх дій, мінімізують ризик помилок і сприятимуть юридичній визначеності у цивільних правовідносинах, які зачіпають майнові інтереси [4].

Після прийняття Конституційним Судом України Рішення від 08.06.2016 р. №4-рп/2016 Верховна Рада України може самостійно привести положення частини третьої статті 142 Закону №1402 у відповідність із Рішенням Конституційного Суду України від 08.06.2016 року №4-рп/2016 і не чекати чергового звернення судді-пенсіонера до Конституційного Суду України та прийняття аналогічного рішення Конституційним Судом України вже щодо частини третьої статті 142 Закону №1402. Проте, на сьогодні, функціонування дієвого механізму створення якісної нормативно-правової бази є завданням, яке ще нереалізоване.

Список використаних джерел:

1. Про судоустрій і статус суддів : Закон від 2 червня 2016 р. №1402-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення 02.12.2021)

2. Про судоустрій і статус суддів : Закон від 7 липня 2010 р. №2453-VI / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2453-17#Text> (дата звернення 02.12.2021)

3. У справі за конституційними поданнями Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини третьої, абзаців першого, другого, четвертого, шостого частини п'ятої статті 141 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та положень пункту 5 розділу III «Прикінцеві положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо пенсійного забезпечення» : Рішення від 08 червня 2016 р. №4-рп/2016 / Конституційний Суд України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/v004p710-16> (дата звернення 02.12.2021)

4. Рішення ЄСПЛ від 20 січня 2012 року у справі «Рисовський проти України» (заява №29979/04). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_854#Text (дата звернення 02.12.2021)

ГЕНДЕРНА НЕРІВНІСТЬ: ЗАКРІПЛЕННЯ У СВІДОМОСТІ ЧИ ПРОБЛЕМА СТОЛІТЬ?

Ольга Іванівна МИРОНЮК,

*канд. юрид. наук, асистент кафедри теорії права
та прав людини Чернівецький національний
університет імені Юрія Федьковича*

Станіслава Петрівна КЕЙВАН,

*студентка 1-го курсу юридичного факультету
Чернівецький національний університет імені Юрія
Федьковича
<https://orcid.org/0000-0003-4542-5697>*

Однією з актуальних проблем всіх часів варто назвати гендерну нерівність, явище, котре набуло всесвітнього значення. Без перебільшення, дана тема – проблема минулого, є реальністю та питанням часу. Нерівність притаманна кожній країні, не зважаючи на її економіко-соціальний розвиток і стає справжньою перепорою для жінки у досягненні її мети, у розвитку кар'єри в сучасному світі. Нерівність чоловіків і жінок знайшла своє відображення в наукових доробках психології, філософії, соціології і, звісно, юриспруденції. Історія стала каталізатором винесення даного явища на міжнародну арену, адже проблема нерівності відома з давніх часів патріархальної епохи. Гендерна нерівність – це не тільки правове явище, а «плід» релігійного, соціального та політичного аспектів, зароджених у свідомості людей. Принцип рівності – найвагоміший загальнолюдський принцип визнання того, що всі люди є рівними між собою і за будь-яких обставин. Тому орієнтація держави на природний базис загальнолюдських принципів є важливим процесом. Крізь призму тисячоліть постає проблема статевої нерівності, яка сягнула критичного моменту в 20 ст., у процесі зрушення та вирівнювання відносин між чоловіками і жінками. У ході нашого дослідження постає актуальність порушеного питання; головні засади виникнення, розвитку та закріплення гендерної нерівності, у зв'язку з історичним розвитком; висвітлення світоглядних поглядів на питання гендерної рівності. Важливо дослідити важливість гендерної рівності в системі прав та в соціальному середовищі.

Загальновідомо, що право як поняття цілком природне, спрямовується на найвищу цінність – людину, яка постає індивідуальною та особливою істотою. Поняття «стать» та «гендер» не є тотожними. Стать – це біологічна концепція за якою людські особини поділяються на чоловічі та жіночі. Гендер – це та соціальна роль, яка закріпилася в пам'яті людей; соціальна характеристика через яку визначаються психосоціальні, психобіологічні та соціокультурні ролі чоловіка і жінки як особистостей. Цих поглядів дотримується Майкл С. Кімел, який зазначає: «Стать – це самець і самиця; гендер – це маскуліність і фемінність: чоловічність і жіночність – те, що означає бути чоловіком чи жінкою. Біологічна стать має дуже незначну варіативність, тоді як гендер варіюється надзвичайно». [1, С. 465-466]

Гендер - це змодельована суспільством система знань про цінності та норми правильної поведінки чоловіка та жінки, стилю мислення та життя, фіксацію уявлення про них в соціумі. Східна мудрість завжди підкреслювала взаємодоповнення жінки і чоловіка як у природі, так і в культурі за зразком Інь-Янь. Інший погляд – протиставлення чоловічого та жіночого, виходячи з природних аспектів. Згідно історичних даних, положення жінки в Афінах було доволі неоднозначне через передавання себе з рук батька в руки чоловіка. Релігія визначає жінку як уособлення гріховного падіння та спокуси. Середньовічні філософи розрізняють божественне (чоловіче), а протилежне брудне як (жіноче). Аристотель взагалі вважав, що жінки – це імпотентні чоловіки та найнижчі істоти. І. Кант підтримував ідею про більш низький ментальний рівень жінок, а німецький філософ-іраціоналіст А. Шопенгауер наголошував на чоловічому пануванні в суспільному середовищі, в якому місця для жінки немає, адже її завдання залишатися вірною та відданою своєму чоловікові. [2, С.81]. Відтак, можна стверджувати, що рівність, яка у правовій площині зводиться до однакового ступеня соціальної свободи дорівнює нулю, у зв'язку з вищевказаними реаліями та думками філософів.

У праві гендерну рівність досліджують крізь призму основних прав і свобод людини як один із принципів. [3, С. 77] Гендерна рівність функціонує у правовій площині, як складова загального принципу рівності. Організація даного явища має розвиватися через категорію прав людини, як універсального стандарту рівності, адже права людини єдиний загальний стандарт для обох статей. Немає сумнівів, що реалізація перебігу даного явища залишається в складному стані, з огляду на сексизм, сексуальне рабство та дискримінацію, насильство проти жінок, яке включає в себе домашнє сексуальне та гендерне насильство. У більшості випадків кривдниками виступають чоловіки – те «божественне» за твердженнями багатьох філософів Середніх віків. Причинами таких наслідків є нерівноправність становища жінки і чоловіка в суспільстві. Відгуком на зухвалу несправедливість гендерного аспекту став феміністичний рух – організований політичний рух за соціально-політичні зміни в становищі жінок, завдяки якому вони досягли значних прав і можуть нормально співіснувати разом із чоловіками. Спочатку він мав політичну мету, а згодом став справжнім феноменом, який з кожним роком набрав ваги, щоб вплинути на хід подій в соціумі. Фемінізм – це боротьба за припинення утисків та пригнічення, базованого за ознаками статі. Він не надає жінкам переваг по відношенню до чоловіків, а тільки зрівнює відносини між жінками та чоловіками та їхніми ролями в суспільному просторі, не зважаючи на стереотипи, сформовані культурою уявлення про те, як повинні поводитися люди різних статей. Гендерні стереотипи виконують функцію виправдання гендерної нерівності. Саме тому доцільно зазначити про поняття «берегиня» та «годувальник», які всім відомі.

Щоб зрозуміти проблематику гендерної нерівності слід розібратися у низці аспектів – хто повинен керувати сім'єю? Які обов'язки мають жінка та чоловік? Чи повинні вони існувати разом? Розгляньмо права жінок у країнах світу. У мусульманських країнах вони обмежені заборонено покладати на себе чоловічу роль, а за невиконання цього закону жінку очікує смертна кара. На нашу думку, ситуація з гендерною рівністю залишається доволі складною – жінки і досі продовжують виборювати базові права. У більшості країн Африки взагалі відзначаються несприятливі умови для життя, а тривалість життя

жінок набагато нижча за чоловіків. Країни Південної та Південно-Східної Азії характеризуються значною зайнятістю жінок у сільському господарстві, їх низькою тривалістю життя, а також високим гендерним паритетом в системі освіти. Гендерна нерівність країн Центральної та Латинської Америки найбільше проявляється в освітній сфері. Найкраща гендерна ситуація простежується у високорозвинених світових державах та країн Західної Європи, де наявна фактична рівність у правах жінок та чоловіків [4]. На наше переконання, найбільше проблем виникає у сфері працевлаштування. Розглядаючи ситуацію в Україні, можемо засвідчити, що проблема гендерної нерівності присутня практично в кожній сфері попри те, що в Конституції принцип гендерної рівності закріплений в статті 3. Головними порушеннями прав жінок в Україні є:

- заборона доступу жінок до багатьох професій,
- ненадання допомоги потерпілим від домашнього насильства,
- принизливі та образливі висловлювання,
- менша оплата праці,
- всеохоплюючий сексизм,
- закріплення дискримінаційних стереотипів в освітніх програмах,
- покладення переважно на жіночі плечі турботу про дітей,
- замалі вироки та звільнення від відповідальності причетних до зґвалтування.

Згідно із стереотипним уявленням, жінка це ненадійний працівник, яка не заслуговує на відповідальну посаду та престижну оплату. Саме через це велика кількість жінок та дівчат не можуть повірити у власні сили, реалізувати свій потенціал і рухатися до мети. Безсумнівно, що повинна діяти програма з покращення гендерно-політичної культури: освітні репортажі, конкурси наукових робіт присвячені цій темі; показ фільмів; розповсюдження буклетів та посібників; введення лекцій; громадські слухання; залучення жінок до більш кваліфікованої роботи; боротьба з нерівністю тощо [5, С. 34].

Здійснений аналіз, дає змогу дійти висновку, що складовою загального принципу рівності є незалежність від статі; гендерна рівність є фундаментальною цінністю сьогодення; на міжнародному рівні поступово утверджуються стандарти забезпечення гендерної рівності; важлива роль в усуненні дискримінації покладається на державу задля вирівнювання можливостей жінок та чоловіків. Необхідно продовжувати боротись з даним явищем, яке покладене у нашу свідомість крізь призму тисячоліть та реформувати законодавство про охорону праці жінок. Отже, гендерна нерівність – це широкомасштабна та всеохоплююча проблема сучасного суспільства, яка набула свого апогею в останні десятиліття ХХ століття. Проте, більшість країн, досі нехтує цими настановами і продовжує жити за поглядами патріархального минулого, що сформувалися багато століть тому. Високорозвинені країни та країни Західної Європи посідають перші місця у проведенні гендерної політики. Гендерні стереотипи слід вважати основними причинами гендерної нерівності в Україні. Досліджуючи прояви гендерної нерівності за ознакою статі в суспільстві, а також її форми і масштаби в сучасній Україні, можна зробити висновок, що наявність такої нерівності є проявом не тільки збереження патріархальних традицій та гендерних стереотипів в суспільстві, але й відсутності уніфікації правничої термінології, єдності у використанні і застосуванні правових норм та здійсненні організаційно-управлінських заходів. Саме на подолання цих

негативних явищ і має бути спрямована сучасна гендерна політика в Україні [6.С.7].

Щоб досягти успіху у вирішенні цього питання, варто, по-перше, усвідомити його значення, по-друге, громадяни повинні збагнути всю важливість даної проблеми, і, по-третє, провести ґрунтовні та глобальні заходи з приводу модифікації ролі жінки в сучасному українському суспільстві. Дана програма гендерної культури активізує демократичну трансформацію, забезпечить гармонійний розвиток всіх сфер та сприятиме вмілому поєднанню фемінних та маскулінних якостей в сучасному світі.

Список використаних джерел:

1. Крочу М.І. Гендерна рівність як складова загального принципу рівності. *Науковий вісник*. № 4. 2011. С. 464-470.
2. Пансевич Ю.В. Історичні витоки питання гендерної рівності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2013. С. 80-82.
3. Романова Н.В. Еволюція доктринальних джерел з питань гендерної рівності. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. № 1(19). 2020. С. 73-74.
4. Адаменко А.С. Гендерна нерівність. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/06/269.pdf>
5. Літвін Л. А. Гендерний паритет як національний інтерес сучасної держави. *Політичне життя*. № 4. 2017. С. 30-35.
6. Донченко О. П., Миронюк О. І. «Гендерна нерівність» чи «Гендерна дискримінація»: узгодження термінів. *Розвиток сучасного права в умовах глобальної нестабільності: матеріали міжнародної науковопрактичної конференції*. Одеса : ГО «Причорноморська фундація права»,С.5-8. 2021. 60 с

ОБОВ'ЯЗКОВА ВАКЦИНАЦІЯ: ПОШУК БАЛАНСУ

Анастасія Михайлівна ПОКУТНЯ,

*студентка Сумської філії
Харківського національного
університету внутрішніх справ*

Право людини на життя є невід'ємним. Кожен громадянин має право захищати свої права, права своїх рідних від протиправних посягань. Це зазначено в Конституції України ст. 27 [1].

На разі досить поширена інформація, що вакцинація є найефективнішим способом захистити себе від коронавірусної інфекції. Міністерство охорони здоров'я визначило перелік осіб, які повинні обов'язково вакцинуватися - це працівники окремих професій, виробництв та організацій, діяльність яких може призвести до зараження цих працівників та (або) поширення ними інфекційних хвороб [2].

Працівник, який відмовляється від обов'язкової вакцинації, з метою захистити себе від наслідків вакцинації, які в найгіршому випадку можуть призвести до смерті особи відсторонюється від роботи, а в деяких випадках просто звільняється. Як людина має захищати своє право на життя та збереження здоров'я знаходячись в умовах примусової вакцинації. МОЗ зазначило в наказі, що особа може бути звільнена від вакцинації у разі виявлення абсолютних протипоказань. Також вакцинація не є обов'язковою для дітей які не досягли вісімнадцяти річного віку. Винятком є лише те, що вакцинація проводиться за згодою батьків. Право має втілювати в собі інтереси як публічні, так і приватні [4, с. 43]. Відповідно хочу зазначити, що обов'язкова вакцинація є ризиковою для більшості громадян, тож держава встановила порядок компенсації для осіб, в яких виникли ускладнення, такі як інвалідність чи смерть особи від щеплення. Така компенсація проводиться за рахунок коштів, передбачених програмою державних гарантій медичного обслуговування населення, або інших джерел, не заборонених законодавством [5].

Особа які не зазначені в переліку на обов'язкову вакцинацію здійснюють її за бажанням. Кабінет міністрів постановив, що особа в період червоної зони не маючи сертифікату про вакцинацію, мають можливість відвідувати лише продуктові магазини, лікарні. Інші магазини не мають права обслуговувати громадян без сертифікату і взагалі впускати їх до магазину. Таким чином, держава вимушує громадян вакцинуватися навіть якщо для них це є не обов'язковою процедурою. Досить багато громадян купують сертифікати про вакцинацію, пояснюючи це страхом за наслідки вакцинації. Хоча ми і маємо право на захист життя та здоров'я, однак держава в певних випадках може обмежити його в цілях, які відповідають вимогам демократичної держави і у визначених пропорційних обсягах, що зараз і спостерігається.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: закон України від 28 червня 1996 року / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
2. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>

3. Про порядок проведення профілактичних щеплень в Україні та контроль якості й обігу медичних імунобіологічних препаратів: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 16.09.2011 № 595 / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1159-11>

4. Садикова Я. М. Інтерес і право // Актуальні проблеми правової науки і державотворення в Україні в контексті правової інтеграції : Матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції (18-19 травня 2018 року, м. Суми) / Сумська філія Харківського національного університету внутрішніх справ. – Суми : Видавничий дім «Ельдорадо», 2017. – С. 42-44

5. Порядок здійснення державної компенсації шкоди, пов'язаної з ускладненнями, що можуть виникнути після вакцинації від гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2: Постанова Кабінету Міністрів України від 31 березня 2021 р. № 371 / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/371-2021-п#Text>

ПРОПАГАНДА ТА ЦЕНЗУРА

Данило Сергійович ПОЛУЯН,

здобувач вищої освіти 3 року курсу Гуманітарно-правового факультету Національного аерокосмічного університету імені М.Є. Жуковського «ХАІ»

Науковий керівник: *Спіцина Г.О.,*

докт. юрид. наук, професор завідувачка кафедри права Національного аерокосмічного університету імені М.Є. Жуковського «ХАІ»,

Сучасні технології розвиваються з космічною швидкістю, а кожний новий день не схожий на попередній. З розвитком технологій розвивається і наше суспільство, проте існують «важелі», які запобігають цьому процесу. У цій роботі хотілося б висвітлити дуже актуальну на сьогоднішній день тему, а саме конституційне право кожної людини на інформацію та обмеження інформації через цензуру.

У світі під цензурою розуміється контроль влади за змістом та розповсюдженням інформації, проте українське визначення дещо вужче, воно передбачає пряме втручання влади з метою обмежити або заборонити поширення інформації. Одна з основних задач цензури є запобігання екстримізму та пропаганди, однак влучне «обмеження» інформації призводить до протилежного результату. Як результат – небажана інформація обмежується, блокується, знищується, дозується та перекручується. Блокування інформації у низці випадків породжує інформаційний вакуум у інформаційному просторі, який потрібно заповнити новою самодостатньою вичерпною інформацією.

Цензура буває:

1) Відкрита – через державний орган видається закон, який відкрито забороняє оприлюднення та публікацію певних ідей.

2) Прихована – через залякування коли людям забороняють висловлювати або підтримувати певні ідеї під страхом втрати роботи, суспільної позиції, загрозою їх життю або життю близьких.

При масивному прояві цензури створюється пропаганда спотвореної інформації, нової ідеології або навіть цінностей. Як наслідок, спотворена потрібна інформація, за відсутності інших джерел інформації, сприймається як правдива.

Такий агресивний підхід до цензури інформації порушує право людини на інформацію.

Право на інформацію, яке включає право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб на свій вибір. Основою права на інформацію є право людини на отримання інформації. Варто підкреслити, що право на інформацію не є абсолютним і необмеженим. Насамперед, реалізація права на інформацію громадянами, юридичними особами і державою не має порушувати громадські, політичні, економічні, соціальні, духовні, екологічні та інші права, свободи і законні інтереси інших громадян, права та інтереси юридичних осіб. Існує принцип,

згідно з яким не допускається збирання інформації, що є державною таємницею або конфіденційною інформацією юридичної особи.[1] Тобто можна сказати, що право особи на інформацію закінчується там, де починається право іншої особи.

Проте пропаганда не завжди несла за собою негативне значення. Раніше метою пропаганди було розповсюдження ідей, вчень та знань шляхом докладного та поглибленого ознайомлення.[2] Такий метод дозволяв розглядати пропаганду об'єктивно та кожен міг самостійно тлумачити позитивний чи негативний намір в залежності від власних поглядів. Непрофесійна діяльність журналістів та інформаційна політика країн у часи Другої світової війни надали цьому слову такого значення.

Сучасна пропаганда може класифікуватися відповідно до природи повідомлення та джерела на такі види[3]:

1) Біла пропаганда - загалом походить з відкритого доступного джерела та характеризується м'якшими методами переконання, такими як стандартні техніки відносин з громадськістю та однобічним поданням аргументів.

2) Чорна пропаганда - подається ніби з одного джерела, проте насправді є з іншого. Маскування правдивого джерела пропаганди є найпоширенішим, коли це пропаганда ворожої країни чи організації з негативним іміджем.

3) Сіра пропаганда - це пропаганда без визначеного джерела чи автора. Основне призначення сірої пропаганди полягає в тому, щоб змусити людину повірити в брехню використовуючи «перевернуті» поняття.

З розвитком інтернету, телебачення та інших засобів масової інформації кожен може побачити різноманітність думок та обрати для себе зручну, але майже усі вони несуть категоричний характер. Сьогодні не має тієї самої, «сірої» пропаганди коли кожен має можливість по-різному трактувати ту чи іншу інформацію. Сучасна пропаганда несе в собі ціль схилити на одну сторону, а не дати вибір.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року
2. Велика радянська енциклопедія
3. Литвиненко О. Спеціальні інформаційні операції та пропагандистські кампанії

ЗАХИСТ ІНТЕРЕСІВ ВІДПОВІДАЧА ВІД ПРЕД'ЯВЛЕНОГО ПОЗОВУ

Дарина Олександрівна ПРИХОДЬКО,

студентка 3 курсу Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ

Основним Законом України (ст. 55) та Конвенцією про захист прав людини та основних свобод (ст. 6) передбачено захист прав і свобод людини і громадянина судом. Кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень та протиправних посягань [5] [4].

Н. М. Васильченко визначає відповідача таку особу, яка притягається позивачем або іншою уповноваженою особою до відповідальності за пред'явленим позовом на тій підставі, що, на думку зазначених осіб, вона порушила право позивача або оскаржила його. Дане визначення може бути обґрунтоване тим, що відповідач по справі діє в цивільному процесі через вказівку на нього позивачем в позовній заяві при зверненні до суду. Але часто позивач в позовній заяві вказує неналежного відповідача, адже позивачем в позовній заяві вказується особа, яка ймовірно порушила його право. Тому в таких випадках відсутня матеріально-правова підстава участі визначеного суб'єкта як відповідача в процесі [7].

Під захистом відповідача від пред'явленого позову в цивільному процесі розуміють діяльність особи, яка притягається в процес з ініціативи або за згодою позивача для захисту своїх протилежних із позивачем інтересів, спрямована на недопущення зміни його правового становища за результатами розгляду та вирішення справи [3].

З метою забезпечення рівності можливостей сторін у процесі в законодавстві України передбачена низка гарантій, покликаних забезпечити баланс процесуальних можливостей захисту відповідача та позивача в цивільному процесі.

В дослідженні Д. Х. Валєєва визначається, що процесуальні гарантії забезпечують права громадян та організацій шляхом встановлення меж та процесуального механізму здійснення їх прав і способів захисту [1;33-46].

Процесуальні засоби захисту прав та інтересів відповідача за заявленим позовом складаються з процесуальних прав та обов'язків відповідача, процесуальних дій щодо їх здійснення та процесуальних форм їх вираження, тому їх можна поділити на загальні та спеціальні.

Загальними є всі права, які надані всім учасникам цивільного процесу, передбачені статтею 43 Цивільного процесуального кодексу України. Спеціальні засоби можуть бути використані лише відповідачем та до них належать зустрічний позов (ст. 193 ЦПК) та заперечення проти позову (ст. 180 ЦПК) [10].

Запереченням проти позову є вмотивована відмова від позову з урахуванням певних обставин та подання відповідних доказів. Заперечення відповідача проти позову можуть мати матеріально-правовий та процесуальний характер. Письмове заперечення є правом відповідача, а не його обов'язком, тому за неподання письмових заперечень до нього не можуть бути вжиті заходи процесуального примусу. Згідно зі ст. 180 ЦПК у запереченні

відповідач викладає свої пояснення, міркування і аргументи щодо наведених позивачем у відповіді на відзив пояснень, міркувань і аргументів і мотиви їх визнання або відхилення. Заперечення подається в строк, встановлений судом. Суд має встановити такий строк подання заперечення, який дозволить іншим учасникам справи отримати заперечення завчасно до початку розгляду справи по суті [9].

Заперечення проти позову можна розділити на матеріально-правові та процесуально-правові. Матеріально-правове заперечення полягає в тому, що відповідач, не заперечуючи щодо законності відкриття провадження у справі, заперечує позов позивача по суті [6;525]. Процесуальні заперечення відповідача ґрунтуються на недотриманні процесуальних норм, які передбачають неможливість відкриття провадження у справі.

Процесуально-правовими запереченнями є відсутність у позивача права на звернення до суду та наявність перешкод для відкриття провадження у справі (ч. 1 ст. 186 ЦПК) [10]. Зустрічний позов – це позов первісного відповідача до первісного позивача з матеріально-правовою вимогою, поданий до суду для спільної оцінки з первісним позовом. Відповідно до цього позову первинний відповідач набуває процесуального статусу позивача та первісний позивач – відповідача [8].

При поданні зустрічного позову відповідач має подвійну мету: 1) захистити своє порушене, оскаржене чи невизнане право, 2) захистити себе від вимог позивача. Відповідач має право пред'явити зустрічний позов у строк для подання відзив. Зустрічний позов приймається до спільної оцінки з первісним позовом, якщо обидва позови пов'язані і спільний розгляд є доцільним, зокрема якщо вони випливають з одних правовідносин або коли задоволення зустрічного позову може повністю або частково перешкодити задоволенню первісного позову. Вимоги за зустрічним позовом ухвалою суду об'єднуються в одне провадження з первісним позовом [10].

Цікавою є пропозиція вченого В. Я. Клейманова щодо посилення змагальності сторін, а саме віднести зустрічний позов до обов'язку відповідача, як це передбачено в Сполучених Штатах Америки. Особливість подання зустрічного позову полягає в тому, що у разі неподання зустрічного позову в США в майбутньому не можна звертатися до суду з самостійним позовом [2].

Попри те, що чинним законодавством України визначене широке коло засобів захисту відповідачем своїх прав у порядку цивільного судочинства, фактично в цивільному судочинстві найбільш сприятливий режим створено для позивача, а не для відповідача, оскільки недосконалість законодавчої регламентації порядку застосування вказаних способів захисту на практиці створює низку труднощів, які знижують їх ефективність.

Конкретним прикладом, який ілюструє практичний бік проблеми може бути наступна справа:

Ухвалою Держинського районного суду м. Харкова від 03 січня 2020 року, залишеною без змін постановою Харківського апеляційного суду від 03 червня 2020 року, задоволено заяву ОСОБА_1 про забезпечення позову, а саме заборонено відчуження нерухомого майна, що належить ОСОБА_2, а саме нежитлових приміщень другого поверху № 30 – 33, 41 – 47, загальною площею 145,2 кв. м, в житловому будинку літ. А-16, що розташовані по АДРЕСА_1. Сам позов стосувався визнання недійсними договорів купівлі-продажу та іпотеки. Предметом позову в даній справі є позовні вимоги не-

майнового характеру, а в разі задоволення позову рішення суду полягатиме в констатації факту їх недійсності. Таке судове рішення не підлягає примусовому виконанню, а тому суди першої та апеляційної інстанцій помилково вважали, що незабезпечення позову в обраний спосіб ускладнить чи унеможливить виконання рішення суду в цій справі. Окрім того такий захід забезпечення позову не відповідає змісту порушеного, на думку позивача, права, та не є співмірним із заявленими вимогами в цій справі

Вказаний приклад ілюструє, наскільки уразливими є права відповідача у випадку застосування до нього заходів забезпечення позову.

Отже, проаналізувавши цивільне процесуальне законодавство України, можна зробити висновок, що відповідач може використовувати дві групи засобів захисту від пред'явленого позову: загальні та спеціальні.

Слід зазначити, що, хоча чинне законодавство передбачає широкий спектр засобів захисту прав відповідача, недосконалість законодавства щодо використання цих інструментів на практиці створює ряд труднощів, які знижують їх ефективність.

Список використаних джерел:

1. Валеев Д. Х. Система процессуальных гарантий пра граждан и организаций в исполнительной производстве / Д. Х. Валеев. – М. : Статут, 2009. – 351 с.
2. Журба І. О. Відповідач у цивільному процесі та способи захисту його прав: актуальні питання / І. О. Журба // Наука і Правоохорона. - 2014. - № 2(24). - С. 83-89.
3. Комаров І. С. Защита ответчика против иска в гражданском и арбитражном процессе [Текст] : автореф. дис. на соискание учен. Степени канд. юр. наук : спец. 12.00.15 «Гражданский процесс; арбитражный процесс» / И. С. Комаров. – Екатеринбург, 2012. – С. 28
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. №995_004 – URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 04.12.2021)
5. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР [Електронний ресурс] Верховна Рада України. Законодавство України. – URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 04.12.2021)
6. Курс цивільного процесу : підручник / В.В. Комаров, В.А. Бігун, В.В. Баранкова; за ред. В.В.Комарова. – Х. : Право, 2011. – 1352 с.
7. Лабань, О. О. Поняття та значення захисту прав та інтересів відповідача в цивільному процесі / О. О. Лабань // Науковий вісник Ужгородського Національного університету : серія: Право / гол.ред. Ю.М. Бисага. – Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2019. – Т. 1 Вип. 58. – С.124–127.
8. Тертишніков В. І. Т 35 Цивільний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар. – Харків: Видавець СПД ФО Вапнярчук Н.М., 2007. – 576 с.
9. Цивільний процесуальний кодекс України : від 18.03.2004 р., № 1618-IV // Офіційний вісник України. – 2004. – № 16. – Ст. 1088.
10. Штефан О. О. Цивільне процесуальне право України: навч. Посіб. /О. О. Штефан. – К.: Юрінком Інтер, 2009. – 360 с.

ПРАВО НА ПРАЦЮ: СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК

Вероніка Ярославівна РЕПАЛЮК,

*аспірант кафедри державно-правових та галузевих
правових дисциплін другого року навчання
Київського ніверситету права
Національної академії аук України*

Право на працю (labour law, droit au travail), відповідно енциклопедичного словника Брокгауза і Єфрона (ЕСБЄ), – право кожної працездатної особи, у силу якого вона може, у разі безробіття, вимагати від держави надання певної роботи для покриття її необхідних потреб; таким чином, цьому праву відповідає майново-правове зобов'язання держави надавати заняття безробітним членам суспільства [1, с. 921-922]. Право на працю було вперше задекларовано в п. 1 ст. 23 Загальної декларації прав людини від 10 грудня 1948 р. Це право – є, за своєю суттю, цілком закономірним, однак, свого часу включення його до тексту Декларації викликало не абиякий резонанс.

Однією з безпосередніх авторів Декларації, була вдова 32-го президента США Франкліна Рузвельта, Елеонора Рузвельт. Вона виступала в якості представника США в ООН і голови Комісії ООН із прав людини. Е. Рузвельт називала це право «найгострішим елементом розбіжностей» в ООН із питання прийняття Загальної декларації. У той час, СРСР наполягав на визначенні права на працю у формі державного забезпечення загальної зайнятості, тоді, як західний підхід схилявся до принципу свободи праці.

Повне працевлаштування, на твердження Д. В. Черняєвої, як недосяжна «мрія суспільства, змученого високим рівнем безробіття» у відсутності гарантій зайнятості, на практиці оберталася примусовою працею і примусом роботодавців приймати на роботу й утримувати у своєму штаті осіб, можливо, які абсолютно не підходять для виконання поставлених перед ними завдань. Такий підхід кардинально розходився з фундаментальним принципом ліберального суспільства – свободою вибору. Своєю чергою, радянська держава без усякої симпатії ставилася до ідеї свободи праці, сприймаючи її, як загрозу всій соціалістичній системі господарювання з її жорстким державним плануванням [2] і примусовими важелями забезпечення зайнятості населення, своєрідними гарантіями реалізації права громадян на працю.

Планова (командно-адміністративна) економіка є соціалістично-економічною демократією, що на думку дослідників, начебто має ознаки загальної належності виробництва та управління економікою всіма трудящими та, насправді, суперечить демократичному управлінню.

С. І. Кожушко вважає, що специфічною рисою історичного періоду, який настав після 1917 року, є те, що прийняття всіх законів, декретів у галузі трудового права, принаймні в декларативній частині, було спрямоване на захист інтересів працівників переважно перед інтересами роботодавців. Пояснюється вищевикладене тим, що прийняття будь-яких постанов, які жорстко регулювали трудові відносини, не могли одержати підтримки й популярності в народних масах. Більшовицькі уряди, як РРФСР, так і України це добре розуміли. Тому прийняття законів, які так чи інакше несли «зобов'язальний» ха-

рактикер щодо пролетарів, могли викликати незадоволення в «класу-переможця» [3, с. 153-156].

На сучасному етапі розвитку, актуалізується необхідність подолання суперечностей між демократією та тоталітаризмом, які існують у політичному процесі та виражаються в правовій системі, економічній системі [4, с. 87]. Однак, не власне економічний розвиток або характеристики соціальної структури зумовлюють демократію, а змістовні характеристики суспільної свідомості та, відповідно, культура, що під впливом економіки й соціальних чинників змінюються так, що сприяють демократизації суспільства. За висновками вчених, соціально-економічні сторони життя мають для громадян України велике значення [5, с. 154].

А право на працю, за тезою В. М. Венедиктової, зумовлено самою сутністю людини та відображає її природну потребу до відповідної діяльності (трудова, професійної тощо). Саме завдяки праці, людина забезпечує своє існування, формується її особистість, набуває певних навичок і здібностей, реалізує їх у трудовій діяльності через певні свої інтереси [6, с. 25].

Зміст права на працю розкривається саме через правове забезпечення. Правовим підґрунтям, що на сьогодні регулює право на працю – є Конституція України та Кодекс законів про працю України та іншими нормативно-правовими актами. Основним Законом України закріплено головні, «принципові положення», які, діючи безпосередньо, розкриваються і конкретизуються в інших нормативно-правових актах. І саме тому, у науці визнано, що якщо конституційні норми є головними, принциповими, то положення інших нормативно-правових актів лише розкривають і конкретизують їх.

Положення ст. 43 Конституції України – провідні положення, якими регламентується право на працю, де закріплені: свобода вибору праці (вибір професії і роду трудової діяльності); заборона примусової праці; право на належні, безпечні і здорові умови праці; право на своєчасне одержання винагороди, причому заробітна плата не може бути нижче встановленого законом мінімального розміру; захист від незаконного звільнення. Саме вони обумовлені єдиним принципом – «свободою праці».

Реалії сьогодення демонструють, що в трудовому праві принцип свободи праці знаходить свій прояв у вирішенні питань залучення до праці на основі трудового договору й організації цієї праці, що за логікою В. В. Жернакова, і полягає у тому, що, по-перше, кожному громадянину надається виключне право розпоряджатися своїми здібностями до праці шляхом вступу у договірні відносини з роботодавцем; по-друге, зміна змісту договірних зобов'язань можлива, як правило, тільки за згодою працівника; по-третє, припинення трудового договору можливе як за власним бажанням працівника (наприклад, у разі укладенні договору на невизначений термін), так і за згодою сторін (наприклад, у разі строкового трудового договору). Наведена характеристика змісту свободи праці заслуговує на увагу, адже провідним тут є визначення свободи праці, як виключного права громадянина розпоряджатися своїми здібностями до праці, здійснювати вибір виду трудової діяльності і вказівка на те, що ця свобода охоплює всі стадії зайнятості працею: її початок, зміну і припинення [7, с. 35].

У якості ще одного обґрунтування реалізації права на працю, доцільно зазначити – заборону дискримінації в галузі праці і необґрунтованих відмов при прийомі на роботу. Цьому питанню, зокрема, присвячена Конвенція МОП

№111 «Щодо дискримінації в галузі праці і занять», Конвенція № 156 «Про рівне ставлення і рівні можливості для трудящих чоловіків і жінок: трудящих із сімейними обов'язками».

Отже, реалізація права на працю, у світлі сучасних правових реалій та враховуючи власні правові надбання, вимагає від держави створення гідних умов, гарантій рівних можливостей у виборі професії та роду трудової діяльності, впровадження програм по створенню робочих місць тощо, з огляду на провідні міжнародно-правові регламентації в частині заборони дискримінації у сфері трудових відносин, а також відносин, що тісно пов'язані із трудовими, приведення законодавства України про працю у відповідність із міжнародними стандартами та сучасними викликами.

Список використаних джерел:

1. Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона (в 86 томах) 1890-1907. под ред. Ф. А. Брокгауза и И. А. Ефрона. Изд-во: С.-Петербург, Семеновская Типо-Литография (И. А. Ефрона), Фонтанка, 1898. Т. 24а. С.921-922.
2. Черняева Д. В. О праве на труд. URL: <http://www.kadrovik/modules.php?op=modload&name=News&file=article&sid=3902> (дата звернення 30.11.2021)
3. Кожушко С. І. Правове регулювання дисципліни праці в соціалістичних кодексах про працю в Україні. Право і безпека. 2005/4`5. С. 153-156.
4. Олійник М. О. Моделі демократичних перетворень та особливості демократизації політичного процесу в Україні. Актуальні проблеми політики: зб. наук. пр. редкол.: С. В. Ківалов (голов. ред.), Л. І. Кормич (заст. голов. ред.), Ю. П. Аленін та ін.; МОН України, НУ ОЮА. Одеса, 2013. Вип. 49. С. 87-94.
5. Пивоваров Ю. Соціально-економічні фактори громадської активності населення. Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. К., 2011. Вип. 22. С. 151-159.
6. Венедиктова В. М. Зайнятість населення як юридична форма реалізації конституційного принципу свободи праці. Захист прав людини – європейський вимір України: Матеріали 10-ої міжнар. наук.-практ. конф. (Севастополь, 6-9 черв. 2013р.) за ред. проф. В. С. Венедиктова. Севастополь. 2013. С.25-27.
- 7 Жернаков В. Свобода праці як принцип сучасного трудового права. Право України. 1999. № 3. С. 34-36.

ІНТЕГРАЦІЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У СУСПІЛЬНИЙ ПРОСТІР: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ

Каріна Сергіївна РУДЕНКО,

*студентка 1-го курсу Національного аерокосмічного
університету ім. М. Є. Жуковського «ХАІ»*

Науковий керівник: *Гуцу С.Ф.,
канд. юрид. наук, доцент, доцент
кафедри права Національного аерокосмічного
університету ім. М. Є. Жуковського «ХАІ»*

Інформація є одним з найважливіших аспектів внутрішньої, безпекової та зовнішньої політики держав. Актуальність інформації як стратегічно важливого елементу безпеки вдало розкрито у статті «How to win the battle over data» Еріка Розенбаха директора Belfer Center at the Harvard Kennedy School, колишнього помічника Міністра Оборони США та Касерін Менстед.

Кількість пристроїв IoT найближчим часом збільшиться настільки, що стане неконтрольованою. Це у свою чергу провокує зростання масштабних ризиків несанкціонованого доступу кіберзлочинності як до ідентифікаційних даних фізичних та юридичних осіб, так і до пристроїв IoT. На сьогодні технологічне середовище IoT неоднорідне, оскільки використовує різноманітні радіотехнології передачі даних, платформи IoT, ідентифікатори, універсальні ідентифікаційні системи та механізми ідентифікації, переважно застосовуючи нормативно-правові акти технічного характеру.

Розробка законодавства у сфері Інтернету речей та штучного інтелекту є вкрай актуальною. У законі України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах»[1] йдеться про основні аспекти права захисту людини від неправомірних втручань інтернет-шпигунів, пов'язаних зі збільшенням популярності Інтернет ресурсів і технологій.

Штучний інтелект- дуже молода галузь досліджень, започаткована у 1956 році. Її історичний шлях нагадує синусоїду, кожен «зліт» якої ініціювався деякою новою ідеєю. На сьогодні її розвиток перебуває на «підйомі» і спирається на застосування вже досягнутих результатів в інших галузях науки, промисловості, бізнесі та навіть у повсякденному житті.

Єдиної відповіді на питання, чим опікується штучний інтелект не існує. Майже кожен автор, який пише книгу про штучний інтелект, відштовхується від якогось визначення, та розглядає в його світлі досягнення цієї науки. Зазвичай ці визначення зводяться до таких:

- штучний інтелект вивчає методи розв'язання завдань, які потребують людського розуміння. Отже, мова іде про те, щоби навчити ШІ розв'язувати тести інтелекту. Це передбачає розвиток способів розв'язання задач за аналогією, методів дедукції та індукції, накопичення базових знань і вміння їх використовувати;

- штучний інтелект вивчає методи розв'язання задач, для яких не існує способів розв'язання або вони не коректні (через обмеження в часі, пам'яті тощо). Завдяки такому визначенню інтелектуальні алгоритми часто викори-

стовуються для розв'язання NP-повних задач, наприклад, задачі комівояже-ра;

- штучний інтелект займається моделюванням людської вищої нервової діяльності;

- штучний інтелект це системи, які можуть оперувати зі знаннями, а найголовніше - навчатися. В першу чергу мова ведеться про те, щоби визнати клас експертних систем (назва походить від того, що вони спроможні замінити «на посту» людей-експертів) інтелектуальними системами;

- останній підхід, що почав розвиватися з 1990-х років, називається агентно-орієнтованим підходом. Цей підхід зосереджує увагу на тих методах і алгоритмах, які допоможуть інтелектуальному агенту виживати в довкіллі під час виконання свого завдання. Тому тут значно краще вивчаються алгоритми пошуку і прийняття рішення.[2]

Експерти НАТО у своїй діяльності оперують спорідненими тлумаченнями штучного інтелекту: 1) «спроможність, що надається алгоритмами оптимального або неоптимального вибору з широкого простору можливостей, для досягнення цілей шляхом застосування стратегій, які можуть спиратися на навчання або адаптацію до навколишнього середовища». 2) «системи, які створені людиною і діють у фізичному або цифровому світі, враховують складну мету і обирають найкращі дії (відповідно до заздалегідь визначених параметрів), які необхідно виконати для досягнення поставленої мети на основі сприйняття свого середовища, інтерпретації зібраних структурованих або неструктурованих даних та обґрунтування знань, отриманих з цих даних».

Фахівці виділяють такі переваги штучного інтелекту: точність в обробці даних; здатність аналізувати велику кількість інформації з великою швидкістю; ШІ не потрібен сон і перерва на обід, він не допускає помилок через перевтому; використовувати штучний інтелект можна там, де людині небезпечно перебувати.[2]

Незважаючи на такий перелік переваг штучного інтелекту для управлінців та підприємств в цілому, він налічує ряд недоліків. Дослідження довели, якщо штучний інтелект досягне середнього рівня розвитку, який буде здатний перевершити людину в декілька разів, то він відобразиться на способі життя кожного з нас. [4]

Загальними загрозами прогресу штучного інтелекту для людини є: часткова, а згодом і повна заміна людини у процесах виробництва, що спричинить масове безробіття; розвиток соціальних, релігійних та моральних проблем, що несе за собою конфлікт між природною та штучною формами мислення; штучний інтелект має здатність до самовідтворення та може втратити можливість контролю з боку людини.

Загалом, сьогодні статус роботів регулюється лише певними етичними нормами. Так, Айзек Азімов у 1942 р. в оповіданні «Хоровод» вперше точно сформулював три головних закони робототехніки: 1. Робот не може спричинити шкоди людині або своєю бездіяльністю припустити завдання шкоди людині; 2. Робот має коритися командам людини, якщо вони не суперечать першому закону; 3. Робот повинен піклуватися про свою безпеку, але тільки до тих пір, поки це не суперечить першому і другому законам. Існує ще нульове, і, напевно, найголовніше, правило: робот не повинен спричинити шкоди людству або своєю бездіяльністю допустити, щоб людству була спричинена шкода. Це підштовхнуло Всесвітню комісію ЮНЕСКО з етики наукових знань

та технологій (КОМЕСТ) в 2016 р. опублікувати «Попередній проект доповіді КОМЕСТ з етики робототехніки», у якому говориться про можливість вбудувати роботам систему етичних норм шляхом програмування за допомогою етичних кодів, спеціально розроблених для попередження небезпечної поведінки [5].

Щодо правового аспекту, то варто згадати ініціативу Європейського парламенту щодо розгляду проекту резолюції про правовий статус роботів як «електронної особи», яка має свої специфічні права та обов'язки і не може розглядатися просто інструментом у руках їх власників чи користувачів [3], однак офіційного визнання така ідея досі не отримала. Слід додати, що якщо правосуб'єктність постлюдини можна визначати за аналогією з фізичною особою, враховуючи наявність когнітивних функцій, еквівалентних людським, то такий підхід не можна застосовувати до роботів як можливих суб'єктів права, адже існує питання щодо обсягу їхньої відповідальності у разі скоєння правопорушення. Найбільш аргументованою є ідея надання роботу статусу за аналогією зі статусом юридичної особи. З цього випливає можливість наділення його власним майном, офіційна реєстрація нового суб'єкта та несення майнової відповідальності власником (за умови, що шкода, завдана роботом, спричинена помилкою в програмному забезпеченні).

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-вр>
2. Поява та перспективи розвитку штучного інтелекту. URL: http://www.dut.edu.ua/ua/news-1-576-8835-rojava-ta-perspektivi-rozvitku-shtuchnogo-intelektu_kafedra-shtuchnogo-intelektu (дата звернення 02.12.2021).
3. Довгань Б., Михайліна Т. Цифрові права людини четвертого покоління крізь призму трансгуманізму// Підприємництво, держава і право. №1. 2021. С. 171-175. <http://pgr-journal.kiev.ua/archive/2021/1/31.pdf> (дата звернення 02.12.2021).
4. Пельчер М. Переваги та недоліки застосування штучного інтелекту у сферах управління // Міжнародна студентська науково - технічна конференція «Природничі та гуманітарні науки. Актуальні питання» м. Тернопіль 28-29 квітня 2021 року. С.72-73. [http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/25207/2/MSNK_2018v2_Pelcher_M-Advantages_and_lack_of_application_72-73.pdf] (дата звернення 02.12.2021).
5. Каткова Т.Г. Закони про роботів: сучасний стан та перспективи розвитку. ІТ-право: проблеми та перспективи розвитку в Україні: збірн. матер. II-ї Міжн. наук.-практ. конф. (17 лист. 2017 р.). Львів, 2017. С. 99-103.
6. Костенко О. Напрями розвитку права у сфері інтернет речей (iot) та штучного інтелекту // Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції . № 3. 2021. С.130-136 . http://apnl.dnu.in.ua/3_2021/23.pdf (дата звернення 02.12.2021).

РЕАЛІЗАЦІЯ ОКРЕМИХ ПОЛОЖЕНЬ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ

Валерій Вікторович СЕРГІЄНКО,

*професор, проректор з наукової роботи ТОВ
«Харківський університет»
<https://orcid.org/0000-0002-0961-9550>*

Одними із основних і найважливіших завдань будь-якої демократичної держави є дотримання, захист та реалізація прав людини.

Так, відповідно до ст. 3 Конституції України, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Гідність людини її права та свободи є недоторканими. Поважати людину та захищати її – обов'язок усієї державної влади. Отже, Конституція України як основний закон країни визнає недоторканні та невідчужувані права людини як основу будь-якої людської спільноти. Захист та зміцнення прав людини відіграють особливу роль у внутрішніх, та зовнішніх політичних та міжнародних відносинах, адже найчастіше систематичні порушення прав людини є першим кроком, що веде до конфліктів та криз. Україна ратифікувала важливі конвенції та протоколи зокрема: Європейську Конвенцію з прав людини (1950 р); Конвенція про захист прав людини і основоположних та основних свобод [3] (ETS No. 5), пакт про громадянські права, пакт про соціальні права, конвенція про боротьбу з расизмом, Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації [4], конвенція про права жінок, Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок [5], конвенція проти катувань, Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання [6], Конвенція про права дитини [7], Конвенція про права осіб з інвалідністю про права інвалідів [8] та ін.

Як бачимо, в Україні Конституцією та міжнародно-правовими актами чітко визначені основні права та свободи людини, реалізація та захист яких є основним обов'язком держави.

Але, аналізуючи низку прийнятих законів, окремих їх положень (які повинні були відповідати конституційним нормам) можна дійти висновку що держава практично відійшла від виконання своїх обов'язків щодо забезпечення реалізації прав та свобод людини. Так, аналізуючи окремі положення законів України «Про освіту», «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення», «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» та ін. можливо дійти висновку, що окремі прийняті норми прямо суперечать положенням Конституції України.

Велике занепокоєння викликає той факт, що Верховна Рада разом із виконавчою владою все частіше вдаються до внесення змін до Конституції України, не отримавши згоду народу. Таким чином відбувається фіктивне створення відомості відповідності прийнятих нормативно-правових актів конституційним нормам. Прикладом такої фікції може бути порівняння положення

ст. 53 Конституції, прийнятої 1996 року із змінами, які були внесені та діють на даний час. Так аналізуючи положення зазначеної статті в редакції 1996 року, можливо дійти висновку що освіта в Україні має бути виключно на безоплатній основі. Внесені зміни фактично узаконили положення Законів України «Про освіту»[2] та «Про вищу освіту» щодо отримання освіти на платній основі у зв'язку з чим держава кожен рік зменшує обсяг кількості місць з безоплатної форми навчання у вищих навчальних закладах. Як наслідок, враховуючи низький рівень забезпеченості сільських шкіл кваліфікованими викладачами та технічними засобами, держава фактично позбавляє можливості вступу випускників цих шкіл до вищих навчальних закладів на безоплатну форму навчання у зв'язку з низьким рівнем складання ЗНО.

Враховуючи положення ст.3 Конституції, держава відповідає перед людиною за свою діяльність та зобов'язана спрямовувати свою діяльність на підвищення соціальних стандартів що підвищить рівень реалізації прав і свобод громадян. З аналізу судової практики щодо притягнення до відповідальності за скоєні правопорушення за ст. 185 КК України, більшість притягнених до відповідальності пояснюють свої дії низьким рівнем соціального забезпечення. Адже ст. 46 Конституції прямо вказує, що громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом.

Таким чином, відповідно до положень цієї статті держава має приймати закони які спрямовані на соціальний захист населення, але аналізуючи нормативні акти (які були прийняті останнім часом) можна дійти висновку, що вони направлені на вирішення питань формування бюджету країни. Зокрема постійно підвищуються податки для юридичних осіб (в зв'язку з чим у роботодавця немає можливості підвищити зарплату), для фізичних осіб введений податок на майно (причому не враховано соціальний статус особи та рік придбання цього майна). Отже зв'язку з збільшенням податкового навантаження, низьким рівнем доходів та соціальною незахищеністю більшість населення України знаходиться за межами бідності. Найбільш незахищеними верствами населення є пенсіонери, багатодітні родини, інваліди. Останнім часом до незахищених верств населення приєдналась молодь яка фактично позбавлена можливості працевлаштуватися, та утримувати свою родину. Так, після закінчення навчання вони вимушені виїжджати закордон у пошуках роботи, як наслідок це приводить до зменшення працюючого населення країни що прямо впливає на формування бюджету та позабюджетних фондів та примушує державу збільшувати та вводити додаткові податки.

Введення та збільшення податків як наслідок приводить до збільшення тіньової економіки, розвитку корупції, збільшення інфляції, банкрутств підприємств та збільшення безробіття. Всі ці явища істотно впливають на соціальне становище людини. Так останнім часом збільшились борги по виплаті заробітної плати та затримується виплата пенсій. А відтак, підвищення рівня життя людини не відбувається, а навпаки спостерігається поступове його погіршення.

З інформації що розміщується державними службовцями ми чуємо що рівень соціального захисту населення збільшується та спостерігається зростання доходу населення. Так у своїх виступах президент України та міністр

соціальної політики неодноразово визначали що в Україні зростають пенсії, зарплати та інші соціальні виплати. На нашу думку, перш ніж робити такі заяви треба провести моніторинг наявності зростання купівельної спроможності у населення та відповідності співвідношення зростання пенсій, зарплат зростанню цін на товари першої необхідності та житлово-комунальні послуги.

Постійне зростання цін на товари першої необхідності та житлово-комунальні послуги ставлять на межу виживання пенсіонерів та незаможні родини. Так, з аналізу Закону України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії», який встановлює прожитковий мінімум є незрозумілим звідкіля людина має взяти кошти не тільки для виживання але і виконання своїх зобов'язань по відношенню до постачальників (виконавців) житлово-комунальних послуг. Відповідно до закону Прожитковий мінімум це вартісна величина достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я набору продуктів харчування, а також мінімального набору непродовольчих товарів та мінімального набору послуг, необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості. Отже, стає не зрозумілим як людина може задовольнити ці потреби з прожитковим мінімумом якій держава встановила на 2021 рік.

Основні демографічні та соціальні групи населення	Прожитковий мінімум на одну особу з розрахунку на місяць		
	з 1 січня	з 31 липня	з 1 грудня
Загальний показник:	2189 грн	2294 грн	2393 грн
діти до 6-ти років	1921 грн	2013 грн	2100 грн
діти від 6 до 18 років	2395 грн	2510 грн	2618 грн
працездатні особи	2270 грн	2379 грн	2481 грн
особи, які втратили працездатність	1769 грн	1854 грн	1934 грн

Таблиця 1. Прожитковий мінімум на одну особу з розрахунку на місяць у 2021 році

Розглядаючи показники прожиткового мінімуму постає питання яким чином він розраховувався и що включено до його показників розрахунку. За розрахунками незалежних від держави установ, інститутів станом на сьогодні реальний прожитковий мінімум в Україні майже в двічі вище законодавчо встановленого. При чому, де які державні службовці визнають це, але наполягають на неможливість його доведення до реального у зв'язку з тим що до прожиткового мінімуму прив'язано понад 180 різних видів виплат які необхідно буде переглядати, а це велике навантаження на бюджет. Відтоді постає питання чому у ст. 1 Конституції визначено що Україна є соціальною державою коли підвищення соціальних стандартів відходять на останню позицію. Про це свідчить останні зміни в законодавстві про охорону здоров'я.

Відповідно до ст. 49 Конституції України кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. Охорона здоров'я забезпечується державним фінансуванням відповідних соціально-економічних, медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних програм. Як бачимо конституція чітко встановлює що медична допомога має надаватися виключно за рахунок державного фінансування, але не виключає можливості наявності приватних медичних закладів в яких надається платні медичні послуги. На

сьогодні прийнявши цілу низку змін до законодавства про охорону здоров'я держава фактично перевела медицину на платну основу.

Так, відповідно до Закону України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення» держава забезпечує повне фінансування лише первинної медичної допомоги. Вторинна, третинна допомога надається відповідно до розроблених і затверджених пакетів медичних послуг та фінансуються державою лише частково.

Але, незважаючи на наявність затверджених тарифів на надання вторинної та третинної допомоги фінансування медичних закладів відбувається з затриманням сплати за фактично надані послуги що позбавляє можливості своєчасної закупівлі необхідних ліків, які повинні мати медичні заклади. Тому, при наданні вторинної, третинної допомоги людина не тільки має сплатити свою частку за наданий пакет послуг (тому що держава здійснює часткове фінансування пакету послуг), але і придбати за власні кошти ліки необхідні для надання медичних послуг. Отже, держава фактично не забезпечує виконання Конституційної норми про охорону здоров'я та переклала тягар по забезпеченню фінансування наданих медичних послуг на людину.

Особливе непокоєння щодо надання медичної допомоги викликає реформа що передбачила закриття медичних закладів у селищах. Так у зв'язку з об'єднанням селищ (та закриттям селищних медичних закладів) відстань від районних центрів у яких розташовані медичні заклади іноді дорівнює 50-60 кілометрів, що ставить під загрозу життя людини у зв'язку з неможливістю своєчасного надання невідкладної медичної допомоги хворому. А в разі наявності фельдшера, (який обслуговує 4-5 селищ) теж постає проблема своєчасного прибуття до хворого, це пов'язано не тільки з віддаленістю одного селища від другого, але і з відсутністю транспорту у фельдшера.

Таким чином, можливо дійти висновку, що медична реформа у селищах фактично не мала підґрунтя та негативно вплинула на життя мешканців селищ. Особливо це відчули мешканці похилого віку які лишились на самоті та єдиним джерелом доходу є мізерна пенсія. Певну загрозу здоров'ю мешканцям селищ складає відсутність розвитку інфраструктури селищ у зв'язку з чим більшість населення не має постійного місця роботи, джерела доходу, що надає можливість купувати ліки та сплачувати медичні послуги.

Отже, з вище зазначеного можна дійти висновку:

- реформи що відбуваються в країні здійснюються спонтанно та не мають підґрунтя, що суттєво впливає на реалізацію прав та свобод людини.

- більшість реформ починаються з порушення норм Конституції України, до якої в подальшому вносяться зміни Верховною Радою з метою підлаштування конституційних норм до Законів які були прийняті з порушенням Конституції.

- реформа освіти, медицини, соціальної сфери що здійснює держава, негативно впливають на населення особливо на слабо захищені верстви.

- реформи здійснюються без наявності кінцевої програми яка мала би довести до населення що воно отримає в разі реалізації програми реформи.

З метою реалізації закріплених в Конституції України основних прав та свобод людини в Україні, на нашу думку треба позбавити права Верховної Ради вносити зміни до Конституції без попереднього схвалення на Всеукраїнському референдумі. Причому результати схвалення референдумом є обов'язковими та не мають носити рекомендаційний характер. Через місцеві

та всеукраїнський референдуми буде відбуватися безпосередня реалізація права громадян України на участь в управлінні країною.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР (станом на 01.06.2021).
2. Закони України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII в редакції на 21.11.2021
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
4. Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_105#Text.
5. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text.
6. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/95_085#Text.
7. Конвенція про права дитини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.
8. Конвенція про права осіб з інвалідністю. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text.

ОСОБЛИВОСТІ ВОЛОНТЕРСТВА У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ПАНДЕМІЇ

Людмила Миколаївна СІНЬОВА,

*канд. юрид. наук, доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
<https://orcid.org/0000-0002-5514-3549>*

Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Сучасна ситуація в Україні характеризується соціально-психологічною, економічною нестабільністю, зниженням рівня життя більшості населення, девальвацією моральних норм і цінностей у суспільстві, зростанням злочинності і насильства. Соціально-психологічні проблеми в Україні відобразились на психологічному самопочутті різних верств населення. Ще відчутніше визначилися категорії людей, які потребують соціально-психологічної допомоги. Передусім, це молоді люди без жодного заняття; дорослі безробітні; діти, які не отримують потрібної уваги з боку батьків або не мають батьків; пенсіонери; особи з інвалідністю та ін. [1, с. 6].

В Україні проживають 2,6 мільйона осіб із інвалідністю та 740 тисяч пенсіонерів-одинаків - для них та для багатьох інших обмеження контактів та самоізоляція стали справжнім випробуванням. У червні 2020-го за підтримки Міністерства соціальної політики України ЮНІСЕФ та УВС запустили проєкт «Мій телефонний друг». Проєкт уже об'єднав близько 7000 волонтерів з усієї України навколо телефонного волонтерства та шукає більше людей, яким може знадобитися телефонна підтримка [2].

На сьогоднішній день волонтерство є надзвичайно важливою допомогою в державі та суспільстві, особливо після загострення коронавірусу в Україні. Волонтери під час пандемії виконують дуже важливу місію та роблять свій внесок у подолання наслідків цієї хвороби. Особлива допомога потрібна тій категорії осіб, які опинилися на самоті під час карантину, а саме: людям літнього віку, людям з інвалідністю та сім'ям зі складними життєвими обставинами. Саме люди літнього віку потрапили в зону ризику та гірше переносять хворобу та її ускладнення.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про соціальні послуги» від 17.01.2019 року № 2671-VIII складні життєві обставини - обставини, що негативно впливають на життя, стан здоров'я та розвиток особи, функціонування сім'ї, які особа/сім'я не може подолати самотійно. Чинники, які можуть зумовити складні життєві обставини - це: похилий вік; часткова або повна втрата рухової активності, пам'яті; невиліковні хвороби, хвороби, що потребують тривалого лікування; психічні та поведінкові розлади, у тому числі внаслідок вживання психоактивних речовин; інвалідність; бездомність; безробіття; малозабезпеченість особи; поведінкові розлади у дітей через

розлучення батьків; ухилення батьками або особами, які їх замінюють, від виконання своїх обов'язків із виховання дитини; втрата соціальних зв'язків, у тому числі під час перебування в місцях позбавлення волі; жорстоке поводження з дитиною; насильство за ознакою статі; домашнє насильство; потрапляння в ситуацію торгівлі людьми; шкода, завдана пожежею, стихійним лихом, катастрофою, бойовими діями, терористичним актом, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією.

Слід нагадати, що у грудні 2019 року в Ухані (Китай) було виявлено коронавірус, який спричиняє важкий гострий респіраторний синдром (SARS-CoV-2). Поширення цієї інфекції призвело до оголошення ВООЗ пандемії COVID-19 у березні 2020 року.

Станом на 01.12.2021 р. в Україні за весь час пандемії: інфіковано 3 438 381 осіб, одужало 2 946 032 осіб, летальних випадків 85 975 осіб. ВООЗ попереджає про нові штами коронавірусу. Наприклад, «Дельта», який вперше виявили в Індії в грудні 2020 року, швидко поширився в багатьох країнах; «Альфа», вперше виявили у Британії, розповсюдився вже на понад 50 країн; «Бета», вперше виявили у Південній Африці, розповсюдився щонайменше на 20 інших країн; «Гамма», вперше виявили у Бразилії, розповсюдився у понад 10 інших країнах; «Омікрон» він поширився в Африці та деяких країнах Європи. Як бачимо, захворюваність продовжує зростати щодоби та постійно з'являються нові штами коронавірусної хвороби. Медичні працівники зазначають, що для отримання максимального захисту від існуючих та нових штамів життєво важливо, щоб люди щепилися двома дозами.

Таким чином, волонтерська діяльність набуває величезного значення для діяльності та розвитку суспільства. Згідно до ст. 1 Закону України «Про волонтерську діяльність» від 19.04.2011 року № 3236-VI волонтерська діяльність - добровільна, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги. Волонтерська допомога - роботи та послуги, що безоплатно виконуються і надаються волонтерами. Волонтерська діяльність є формою благодійної діяльності. Волонтерська діяльність ґрунтується на принципах законності, гуманності, рівності, добровільності, безоплатності, неприбутковості. Волонтерська діяльність здійснюється за такими напрямками: надання волонтерської допомоги з метою підтримки малозабезпечених, безробітних, багатодітних, бездомних, безпритульних, осіб, що потребують соціальної реабілітації; здійснення догляду за хворими, особами з інвалідністю, самотніми, людьми похилого віку та іншими особами, які через свої фізичні, матеріальні чи інші особливості потребують підтримки та допомоги; надання допомоги громадянам, які постраждали внаслідок надзвичайної ситуації техногенного чи природного характеру, дії особливого періоду, правових режимів надзвичайного чи воєнного стану, проведення антитерористичної операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, у результаті соціальних конфліктів, нещасних випадків, а також жертвам кримінальних правопорушень, біженцям, внутрішньо переміщеним особам; надання допомоги особам, які через свої фізичні або інші вади обмежені в реалізації своїх прав і законних інтересів; проведення заходів, пов'язаних з охороною навколишнього природного середовища, збереженням культурної спадщини, історико-культурного середовища, пам'яток історії та

культури, місць поховання; сприяння проведенню заходів національного та міжнародного значення, пов'язаних з організацією масових спортивних, культурних та інших видовищних і громадських заходів; надання волонтерської допомоги для ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру; надання волонтерської допомоги Збройним Силам України, іншим військовим формуванням, правоохоронним органам, органам державної влади під час дії особливого періоду, правових режимів надзвичайного чи воєнного стану, проведення антитерористичної операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях та сприяють уповноваженому органу з питань пробації у здійсненні нагляду за засудженими та проведенні з ними соціально-виховної роботи.

Слід додати до цього переліку, що під час пандемії волонтери допомагають забезпечувати лікарні апаратами ШВА, захисним одягом, масками, щитками для медичного персоналу, піклуються про гарячі обіди для персоналу.

Також, однією із ініціатив було підвезення медичних працівників на роботу і як багато людей підключились до цієї акції в різних областях України. Отже, пандемія принесла Україні не лише труднощі, але й сотні прикладів справжньої жертвності, героїзму та готовності допомагати ближньому [3, с. 5].

Як вище зазначалось, в Україні волонтерство це добровільна, соціально спрямована, неприбуткова діяльність. Наприклад, у Польщі, всі кошти, які волонтер отримує в результаті добровільної допомоги іншим, звільнений від податку на доходи. В Молдові при рівних результатах ЗНО перевага надається абітурієнтам з досвідом волонтерської діяльності. В Південно-Корейських університетах та школах організують вечори, де студенти вчаться і обмінюються досвідом та отримують подарунки. Слід наголосити, що в деяких країнах волонтерський досвід це обов'язкове навчання. Так, в Італії учні старших класів мають відпрацювати 300 годин в соціальних закладах [4]. В Німеччині вважають волонтерство унікальною можливістю для набуття життєвого знання й досвіду. В Америці робота волонтера враховується при визначенні виробничого стажу так само, як і оплачувана праця [1, с. 23-24].

Таким чином, волонтерська робота - це можливість особистого зростання й волонтери повинні отримати позитивний досвід. Визначення кола завдань передбачає формулювання вимог і цілей. Цим також дається імпульс до успіху. Волонтери повинні знати, що вони роблять значний внесок у соціальну роботу [1, с. 29]. Сьогодні волонтери працюють у різноманітних напрямках соціальної роботи, які потребують додаткових навиків та знань як із правознавства, психології, педагогіки, соціології, медицини, реабілітації та ін., тому вони мають постійно підвищувати свій рівень для збереження соціальної активності.

Список використаних джерел:

1. Калениченко Р.А. Волонтерство в соціальній роботі: Навч. посіб. К.: КиМУ, 2008. 86 с.
2. 7 000 українців погодились підтримати людей на самоті під час пандемії COVID-19 URL: <https://www.unicef.org/ukraine/press-releases/7000-volunteers-supported-lonely-people> (дата звернення 01.12.2021)
3. Сіньова Л.М. Волонтерство та соціальна робота в Україні в період карантину // Art and Science. Multilingual scientific journal. 2020, Vol. 1 (1) 100 с.

4. Волонтерство під час карантину: як допомогти безпечно? URL:
<http://supportme.org.ua/teenage/volunteering-during-quarantine> (дата звернення 01.12.2021)

ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ ПОТЕРПІЛОГО У ЗЛОЧИНАХ УМИСНИХ ТЯЖКИХ ТІЛЕСНИХ УШКОДЖЕНЬ, ЗАПОДІЯНИХ У СТАНІ СИЛЬНОГО ДУШЕВНОГО ХВИЛЮВАННЯ

Інна Анатоліївна СТРОК,

канд. юрид. наук, старший викладач кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ

Однією з найбільш поширених слідчих дій під час розслідування умисних тяжких тілесних ушкоджень, заподіяних у стані сильного душевного хвилювання є допит, у ході якого слідчий відповідно до ст. 224-226 КПК України вербальним шляхом одержує інформацію про відомі допитуваному факти, що мають значення для кримінального провадження.

Вчена В.М. Тернишкова, зазначила, що допит – це слідча дія, в процесі якої слідчий отримує від особи, яка володіє відомостями, що мають значення у кримінальній справі (свідка, потерпілого, експерта, підозрюваного або обвинуваченого), словесну інформацію про обставини події злочину та інші факти, які мають значення для встановлення об'єктивної істини і забезпечення правильного застосування закону [1, с. 314].

Науковець А. Д. Удалова зазначає, що допит у процесуальному доказуванні є сполучною ланкою між засобами збирання доказів, які спрямовані на отримання показань, та їх перевіркою, яка здійснюється шляхом проведення слідчих дій. На її думку, це зумовлено тим, що гносеологічна природа допиту, яка заснована на методі пізнання, стосується й інших слідчих дій, що їх зближує та зумовлює їх тісний взаємозв'язок [2, с. 125-126].

Так, А.М. Максимішин слушно зазначає, що запитання, які ставляться потерпілому, мають бути побудовані таким чином, щоб кожне наступне запитання було пов'язане з попереднім, а кожне подальше було б логічним продовженням попереднього; щоб відповіді допитуваного відтворювали повну картину тієї події, яку він сприймав. Цей підхід сприяє відтворенню повної картини тієї події, очевидцем якої був допитуваний [3, с. 150].

Вчений , В. Ю. Шепітько характеризує допит як процесуальну дію, що являє собою регламентований кримінально-процесуальними нормами інформаційно-психологічний процес спілкування між особами, які беруть у ній участь, спрямований на отримання показань про відомі допитуваному факти, які мають значення для встановлення істини у розслідуванні [4, с. 73].

Відповідно до ст. 53 КПК України визначає, що потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди. Права і обов'язки потерпілого виникають в особи з моменту подання заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяви про залучення її до провадження як потерпілого. Потерпілому вручається пам'ятка про процесуальні права та обов'язки особою, яка прийняла заяву про вчинення кримінального правопорушення. Потерпілим є також особа, яка не є заявником, але якій кримінальним правопорушенням завдана шкода і у зв'язку з цим вона

після початку кримінального провадження подала заяву про залучення її до провадження як потерпілого. Потерпілим не може бути особа, якій моральна шкода завдана як представнику юридичної особи чи певної частини суспільства [5].

Статтею 56 КПК України Протягом кримінального провадження потерпілий має право: 1) бути повідомленим про свої права та обов'язки, передбачені КПК; 2) знати сутність підозри та обвинувачення, бути повідомленим про обрання, зміну чи скасування щодо підозрюваного, обвинуваченого заходів забезпечення кримінального провадження та закінчення досудового розслідування; 3) подавати докази слідчому, прокурору, слідчому судді, суду; 4) заявляти відводи та клопотання; 5) за наявності відповідних підстав - на забезпечення безпеки щодо себе, близьких родичів чи членів своєї сім'ї, майна та житла; 6) давати пояснення, показання або відмовитися їх давати; 7) оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність слідчого, прокурора, слідчого судді, суду в порядку, передбаченому КПК; 8) мати представника та в будь-який момент кримінального провадження відмовитися від його послуг; 9) давати пояснення, показання рідною або іншою мовою, якою він вільно володіє, безоплатно за рахунок держави користуватися послугами перекладача в разі, якщо він не володіє державною мовою чи мовою, якою ведеться кримінальне провадження; 10) на відшкодування завданої кримінальним правопорушенням шкоди в порядку, передбаченому законом; 11) знайомитися з матеріалами, які безпосередньо стосуються вчиненого щодо нього кримінального правопорушення, в порядку, передбаченому КПК, у тому числі після відкриття матеріалів згідно зі статтею 290 КПК, а також знайомитися з матеріалами кримінального провадження, які безпосередньо стосуються вчиненого щодо нього кримінального правопорушення, у випадку закриття цього провадження; 12) застосовувати з додержанням вимог КПК технічні засоби при проведенні процесуальних дій, в яких він бере участь. Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд вправі заборонити потерпілому застосовувати технічні засоби при проведенні окремої процесуальної дії чи на певній стадії кримінального провадження з метою нерозголошення даних, які містять таємницю, що охороняється законом чи стосується інтимних сторін життя людини, про що виноситься (постановляється) вмотивована постанова (ухвала); 13) одержувати копії процесуальних документів та письмові повідомлення у випадках, передбачених КПК; 14) користуватися іншими правами, передбаченими КПК [5].

Потерпілий відрізняється від інших учасників процесу тим, що злочином було порушено його права та охоронювані законом інтереси, тому він зацікавлений у результатах справи. Ця зацікавленість, а також можливість помилового сприйняття фактів, в силу обстановки події та небезпеки, якій він міг піддаватися, повинна бути врахована при допиті та оцінці його показань [6, 106].

КПК України передбачено, що права і обов'язки потерпілого виникають в особи з моменту подання заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяви про залучення її до провадження як потерпілого [5].

Успішність проведення допиту потерпілого від умисних тяжких тілесних ушкоджень, заподіяних у стані сильного душевного хвилювання залежить від кількох чинників:

- позиція допитаного: чи має він намір допомагати слідству, чи налаштований давати правдиві показання; чи бажає покарати свого кривдника;
- наявності соціального зв'язку між потерпілим та злочинцем, досить часто потерпілі, які перебувають у певних відносинах із злочинцем, після подання заяви про умисних тяжких тілесних ушкоджень наявності соціального зв'язку між потерпілим та злочинцем відмовляються від притягнення особи до відповідальності та дачі проти нього показань;
- кримінального впливу на потерпілого з боку злочинця шляхом його залякування чи умовляння або підкупу.
- суб'єктивних та об'єктивних властивостей потерпілого до сприймання, запам'ятовування та відтворення інформації,
- професіоналізму слідчого, що проводить допит, його правової зацікавленості в якісному виконанні службових обов'язків, наявності у нього досвіду у розслідуванні аналогічних кримінальних проваджень, якісного проведення слідчих, розшукових дій тощо [7, с. 159].

Перш ніж допитати особу як потерпілого, необхідно винести постанову про визнання її потерпілою. Згідно зі ст.49 КПК потерпілою визнається особа, якій злочином заподіяна моральна, фізична чи майнова шкода. Допит потерпілих проводиться, як правило, після огляду місця пожежі, а в деяких випадках – паралельно огляду, за умови порушення кримінальної справи [5].

Уміння слідчого тактично правильно й ефективно провести допит здатне дати слідству відчутне просування вперед, чого не можуть дати інші слідчі дії й навіть їх комплекс. За належного тактичного уміння допит видається найбільш простим і, що є важливим на першочерговому етапі розслідування, швидким способом одержання криміналістично значущої інформації [8, с. 171].

Таким чином, допит потерпілого у злочинах умисних тяжких тілесних ушкоджень, заподіяних у стані сильного душевного хвилювання є ефективним засобом одержання доказів, який широко застосовується у практиці розслідування кримінальних правопорушень.

Правильний вибір тактичних прийомів допиту, з урахуванням психологічних особливостей допитуваної особи допоможе слідчому вибрати найбільш ефективний варіант поведінки та отримати найбільш повну та достовірну інформацію стосовно злочинної події, що розслідується.

Список використаних джерел:

1. Тертишник В. М. Кримінально-процесуальне право України : підручник, 4-те вид. – К. : А. С. К., 2013. – 1120 с.
2. Удалова Л.Д. Допит як засіб процесуального доказування на досудовому слідстві. Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. 2012. № 4. С. 123–126.
3. Максимишин Л.М. Судовий допит: процесуальне і криміналістичне дослідження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Л.М. Максимишин, Львів, 2016. – 250 с.
4. Шепитько В.Ю. Теория криминалистической тактики : монографія. Харьков : Гриф, 2019. 349 с. 5.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон від 13.04.2012 № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9- 10, № 11-12, № 13, ст.88. (із поточними змінами). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
6. Белкин Р. С. Тактика следственных действий. Белкин Р. С., Лифшиц Е. М. К. Новый юрист, 2007. – С. 176.
7. Озар В.Г. Особливості тактики допиту потерпілого, від катування / В.Г. Озар // Форум право. № 3, 2015. С. 156-161.

8. Александренко О. В. Організація та особливості тактики допиту у кримінальних провадженнях про серійні вбивства. Актуальні проблеми досудового розслідування: зб. тез доповідей IV Всеукр. наук.-практ. конф. Київ, 2015. С. 171-173.

ПРАВО НА СУДОВИЙ ЗАХИСТ

Валерія Миколаївна ТУРСЬКА,

юрист

<https://orcid.org/0000-0003-4911-7093>

Науковий керівник: Спіцина Г. О.,
докт. юрид. наук, професор, завідувач кафедри
права Гуманітарно-правового факультету
Національного аерокосмічного університету
ім. М. Є. Жуковського «Харківський
авіаційний інститут»,

В сучасному світі постійно лунають фрази: «я маю право!», «зустрінемося у суді!», «суд все вирішить!», «ходімо до суду». З плином часу все більше громадян починають звертатися до суду за захистом своїх порушених прав, оскільки не мають можливості відновити свої порушені права в позасудовій площині. Саме тому право на суд – є не виключно правом, яке закріплено в міжнародних нормах та в законодавчих нормах України, а й складовою частиною механізму захисту та реалізації прав людини.

Конституція України не тільки закріплює, а й визначає основним вектором розвитку Держави – дотримання прав людини. Відповідно до абзацу 2 статті 3 Конституції України права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, держава відповідає перед людиною за свою діяльність, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [1].

Задля дотримання прав людини необхідна наявність декількох можливостей: 1) можливість знати свої права; 2) можливість реалізовувати права; 3) можливість захищати свої права. Право на судовий захист – є складовою можливістю захищати свої права у разі їх порушення.

Правам людини на судовий захист присвячені праці таких вчених, як О. Антонюк, Ю. Барабаш, В. Бойко, В. Грибанов, А. Жуковський, А. Колодій, В. Маляренко, О. Марцеляк, В. Погорілко, Г. Тимченко, Ю. Тодика, М. Хавронюк та ін. [2, с.187].

Безпосередньо право на судовий захист закріплено в Основному законі, а саме в статті 55 в якій закріплено, що кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб [1].

Також на території України розповсюджується дія міжнародних актів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (абзац перший статті 9 Конституції України). Зазначимо, що право на судовий захист також регламентується статтею 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, в якій визначено, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, що його установлено законом; суд вирішує спір щодо прав та обов'язків особи цивільного характеру або установлює обґрунтованість будь-якого висунутого проти неї кримінального обвинувачення [3].

Аналізуючи норми Конституції України та Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод можна зробити висновок, що право на судовий захист передбачає декілька форм захисту, а саме: позасудовий, судовий, у разі вичерпання всіх можливих форм захисту прав є можливість звернутися до міжнародних установ за захистом порушених прав, та встановлює низку принципів судочинства, які визначають критерії, яким повинен відповідати судовий розгляд. Але вищезазначені норми не деталізують увагу сутнісному значенню праву на судовий захист та його розумінню. Відповідь на це питання можна віднайти в Рішенні Конституційного Суду України у справі за конституційними скаргами Кременчуцького Анатолія Михайловича та Павлика Владислава Володимировича щодо відповідності Конституції України (конституційності) припису частини десятої статті 294 Кодексу України про адміністративні правопорушення від 21.07.2021 р., справа № 3-173/2018 (1186/18, 77/19).

У вищенаведеному рішенні суду Конституційний Суд прийшов до наступного висновку: «Аналіз змісту конституційного права на судовий захист і конституційних гарантій, що забезпечують його здійснення, з одного боку, та конвенційного права на справедливий суд, з другого боку, свідчить, що приписи частини першої статті 55 Конституції України в посутньому зв'язку з приписами частини другої її статті 129 в цілому визначають право на судовий захист подібно до того, як, зокрема, у пункті 1 статті 6 Конвенції подається зміст права на справедливий суд.

Отже, Конституційний Суд України вважає, що сутнісний зміст права на судовий захист, що його встановлено частиною першою статті 55 Конституції України, слід визначати як у зв'язку з основними засадами судочинства, визначеними приписами частини другої статті 129 Конституції України, так і з урахуванням змісту права на справедливий суд, визначеного у статті 6 Конвенції та витлумаченого Європейським судом із прав людини» [4].

Виходячи з такого висновку Конституційного Суду, можна вважати, що в поняття «права судового захисту» є комплексним та включає в себе право на справедливий судовий розгляд, право на судовий захист, основні принципи судочинства.

Категорію «право на судовий захист» можливо також розглядати через призму суб'єктивного права особи, і тоді, зміст цього права буде визначатися сукупністю визначених законодавством повноважень. Наприклад, до таких повноважень особи відноситься: право на позов; право на відкликання позову; право на забезпечення позову; право на оскарження судового рішення; право вимагати певної поведінки від учасників судового процесу та суду; право на отримання обґрунтованого судового рішення; право на виконання судового рішення та ін. І тут, прослідковується певна тенденція – модифікація законодавства призводить до трансформації змісту права на судовий захист за рахунок зміни переліку повноважень, які обумовлюють його зміст, але строго у відповідності із законом [5, с. 11].

З чого випливає, що право на судовий захист перебуває на стику матеріального та процесуального права, включає в себе досить великий спектр прав. У зв'язку з чим при внесенні змін до норм матеріального чи процесуального права буде змінюватися зміст тлумачення права на судовий захист, що свідчить про динамічність розвитку змісту та складу вищезазначеного правового категорій, а отже про мобільність.

У зв'язку з вищенаведеним, право на судовий захист – є реальним дієвим механізмом, який виступає з'єднальною ланкою між нормативним закріпленням права та реальною можливістю особи звернутися до суду за захистом своїх порушених чи оспорюваних прав.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
2. Софія Чорна. Роль судової влади в конституційно-правовому механізмі захисту прав і свобод людини. *Підприємництво, господарство і право*, № 8/2020, Київ, 2020 рік. URL: <http://pgr-journal.kiev.ua/archive/2020/8/31.pdf>
3. Конвенція про захист прав і основоположних свобод від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними скаргами Кременчуцького Анатолія Михайловича та Павлика Владислава Володимировича щодо відповідності Конституції України (конституційності) припису частини десятої статті 294 Кодексу України про адміністративні правопорушення від 21.07.2021 р справа № 3-173/2018(1186/18, 77/19). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-21#Text>
5. Гаран О. В. Квінтесенція розуміння «право на судовий захист // *Правова держава*, № 41. Одеса, Фенікс, 2021 URL: <http://pd.onu.edu.ua/article/view/225570>

Проблеми теорії та практики реалізації прав людини в Україні у приватноправовій сфері

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ СПРАВЕДЛИВОСТІ ПРИ ВРЕГУЛЮВАННІ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН ПІД ЧАС УКЛАДЕННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ДОГОВОРІВ НА ІНФОРМАЦІЙНІ ПОСЛУГИ

Наталія Петрівна БОНДАР,

*канд. юрид. наук, завідувачка кафедри
Цивільно-правових дисциплін та правового
забезпечення підприємницької діяльності
ТОВ «Харківський університет»
<https://orcid.org/0000-0002-7563-8493>*

Загальна декларація прав людини прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року в ч.1 та 3 ст. 23 передбачає, що кожна людина має право на працю, на вільний вибір роботи, на справедливі і сприятливі умови праці та на захист від безробіття.

Кожний працюючий має право на справедливу і задовільну винагороду, яка забезпечує гідне людини існування, її самої та її сім'ї, і яка в разі необхідності доповнюється іншими засобами соціального забезпечення.[1]

В умовах стрімкого розвитку цифрового та інформаційного середовища на території України як і світу в цілому активно розширюється сфера надання послуг у тому числі інформаційних.

Сучасними науковцями проводяться досить ґрунтовні дослідження положення сторін у зазначених правовідносинах, та шляхи найбільш справедливого урегулювання їх прав та обов'язків. Так, Сібільовою О.В. уперше надана аргументація відносно того, що замовника (користувача інформаційної послуги), якому послуга надається для задоволення особистих інформаційних потреб, не пов'язаних зі здійсненням ним підприємницької діяльності, доцільно вважати слабкою стороною договору про надання інформаційних послуг, що дає можливість визначити його статус як споживача інформаційної послуги, а захист його прав при порушенні виконавцем умов такого договору, здійснювати відповідно до законодавства про захист прав споживачів[2]

У цьому випадку, однією з основних проблем, що вирішуються цивільним правом, є захист слабкої сторони в договірному зобов'язанні. Реалізація даної задачі вимагає формального відступу від одного з основних принципів цивільного законодавства - рівності учасників цивільно-правових відносин (ст. 1 ЦК). Фактично ж, надаючи слабкій стороні додаткові права і відповідно покладаючи на її контрагента за договором додаткові обов'язки, ЦК та інші закони тим самим забезпечують на ділі рівність учасників таких договірних відносин[3]

Розвиток підприємництва у нашій державі триває вже четвертий десяток років, але усвідомлення, що не лише послуги, що мають матеріальний вираз мають певну грошову вартість та сплата за ці послуги є явищем цілком

нормальним, приходять до наших фізичних осіб, що є споживачами послуг досить повільно.

На договори в сфері надання інформаційних послуг поширюються загальні вимоги ЦК України щодо оплатності, визначені у ст. 903 дія якої розповсюджується на всі договори з надання послуг, як поіменовані, так і не поіменовані:

1. Якщо договором передбачено надання послуг за плату, замовник зобов'язаний оплатити надану йому послугу в розмірі, у строки та в порядку, що встановлені договором.

2. У разі неможливості виконати договір про надання послуг, що виникла не з вини виконавця, замовник зобов'язаний виплатити виконавцеві розумну плату. Якщо неможливість виконати договір виникла з вини замовника, він зобов'язаний виплатити виконавцеві плату в повному обсязі, якщо інше не встановлено договором або законом. [4]

Як видно з положень ЦКУ законодавець справедливо встановлює обов'язок замовника сплатити виконавцю вартість його послуг, але на практиці зазначені послуги досить часто розпочинають надавати на підставі усного договору. А отже, у разі відмови замовника сплатити вартість консультаційних послуг виконавець не має реальних важелів впливу на замовника та доказів для суду, щоб захистити своє порушене право на винагороду.

З одного боку, це ситуація, що розповсюджена на ринку надання туристичних та ріелторських послуг, коли агент з туризму чи з нерухомості опрацьовує велику кількість інформації, витрачає значну кількість часу, а замовник у цей час звертається одночасно до кількох агенцій, та лише після отримання інформації від усіх компаній обирає ту, у якої замовить туристичну поїздку чи з якою буде проводити операцію з нерухомістю. Зазначена ситуація ставить у положення слабкої сторони всі інші компанії, які надали інформаційну послугу, але не отримали за неї винагороди.

У ситуації, коли ціна в договорі про надання консультаційних послуг не встановлена, застосування загальних положень цивільного законодавства в цьому разі буде проблематичним, адже відсутні цінові критерії вартості консультаційних послуг. Консультаційні послуги в одній сфері можуть відрізнятися за ступенем складності, об'єму, часу здійснення. На сьогодні відсутні стандарти з оплати консультаційних послуг. Навіть у тих випадках, коли фахівці консультування мають розроблені тарифи за надані консультаційні послуги, розмір винагороди, порядок її здійснення узгоджується з кожним замовником. [5] Більше того відсутні реальні докази, що сторони домовились про оплату наданої послуги.

Найпоширенішими методами ціноутворення на консультаційної послуги є такі: а) фіксована (паушальна) оплата, яка призначається на консультаційну послугу та є незмінною незалежно від бюджету часу консультування; б) почасова оплата роботи консультантів, яка розраховується на основі вартості одиниці робочого часу консультанта та тривалості консультування; в) оплата послуг за результатами консультування - розраховується як частка від отриманих фінансових результатів, що є наслідками консультаційної співпраці [6].

Безумовно, договору про надання консультаційних послуг притаманні індивідуальність та складність визначення вартості наданої консультаційної

послуги. Враховуючи той факт, ціна консультаційних послуг є істотною його умовою, вона обов'язково повинна визначатись сторонами в договорі.

На підставі всього, що зазначено вище варто:

По-перше підтримати пропозицію викладену у Проекті Закону про ріелтерську діяльність в Україні реєстраційний №3618 від 09.06.2020р. Так п.5 ч1 ст.3, якого передбачає 5) договір про надання ріелтерських послуг (далі – ріелтерський договір) – письмовий (електронний) правочин, за яким одна сторона (суб'єкт ріелтерської діяльності) зобов'язується надати ріелтерські послуги другій стороні (споживачу ріелтерських послуг) на умовах і в порядку, що визначені ріелтерським договором, а споживач зобов'язується оплатити надання ріелтерських послуг та, у разі наявності, фактичні витрати, необхідні для виконання договору [7]. Та дотримуватись письмової чи електронної форми при укладенні договору як на надання ріелтерських послуг, так і на туристичне обслуговування, вимога щодо якої вже передбачена ч.3 ст.20. Закону України «Про туризм». [8]

По-друге запропонувати при укладенні договорів на надання інформаційних послуг, обговорювати або кількість часу, або кількість запропонованих варіантів, що надаються спершу виконавцем для визначення напрямку пошуку на безоплатній основі, а надалі встановлювати вартість години роботи виконавця, яка у підсумку буде включена до загальної вартості роботи виконавця у разі придбання туристичного туру чи оформлення операції з нерухомістю, або сплачена самостійно у разі відмови замовника від придбання останніх. З одного боку це змушуватиме замовника чітко формулювати вимоги до пошуку, з іншого боку не залишить виконавця замовлення, який слідував вимогам без оплати його праці.

Список використаних джерел:

1. Загальна декларація прав людини URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/95_015#Text
2. Сібільова О. В. Договори в сфері надання інформаційних послуг. Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» з галузі знань 08 «Право». – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Харків, 2020. URL: http://nauka.nlu.edu.ua/download/diss/Sibilova/a_Sibilova.pdf
3. Брагінський М.І., Вітрянський В.В. Договірне право. Загальні положення. Книга перша. 2006р. URL: <http://uport.inf.ua/zaschita-slaboy-storonyi.html>
4. Тур О.Т. Істотні умови договору про надання консультаційних послуг. Право і суспільство. 2015. № 5-2 частина 3. С. 91-95. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2015/5_2_2015/part_3/17.pdf
5. Верба В.А. Методичні положення побудови економічної моделі управління консалтингової компанії. URL: <http://jml.nau.edu.ua/index.php/SR/article/viewFile/894/7717>.
6. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/aws/show/435-15>.
7. Проект Закону про ріелтерську діяльність в Україні URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/lis/zweb2/webproc4_1?pf3511=69071
8. Закон України «Про туризм» від 15 вересня 1995 року № 324/95-ВР <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80#Text>

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ МЕДІАЦІЇ В УКРАЇНІ

Анастасія Анатоліївна БУГЕРА,

*здобувач вищої освіти, спеціальність 081 Право,
747 група Національного аерокосмічного
університету ім. М. Є. Жуковського «Харківський
авіаційний інститут»*

Науковий керівник: *Спіцина Г. О.,*

*докт. юрид. наук, професор, завідувач кафедри
права гуманітарно-правового факультету
Національного аерокосмічного університету
ім. М. Є. Жуковського «Харківський
авіаційний інститут»*

З огляду на те, як стрімко розвивається наше життя у всіх його сферах, можна сказати, що важливе місце займає вміння комунікувати між собою і, як результат цього, вміти вирішувати конфлікти. Адже, всі люди різні і часто виникають непорозуміння, тому, необхідно не допускати дисонансу у взаємодії один із одним.

Особливу роль відіграють сімейні спори, оскільки саме цей різновид спорів належить до такої категорії, із котрою зустрічається кожен із нас. Так всі ми з часом створюємо новий осередок суспільства – сім'ю і, в результаті цього, виникає багато питань, що утворюють сімейні спори.

Предметом даних спорів можна виділити укладання, розірвання (припинення) шлюбу, стягнення аліментів, визначення місце проживання дитини, поділ спільного майна подружжя, визнання та позбавлення батьківських прав та ін. Основною метою при вирішенні спорів є здобуття балансу між сторонами, які конфліктують та прийняти таке рішення, яке буде відповідати інтересам обох сторін. Задля того, щоб дійти такого результату існує процедура медіації. Слід звернути увагу на те, що медіація – це не лише вирішення суперечок у сфері права між громадянами України, а й урегулювання правовідносин, які ускладнені наявністю іноземного елемента. Тобто, наприклад, це може бути укладання шлюбу між громадянином України та громадянином іноземної країни, а також, поділ майна, розірвання шлюбу між громадянами різних країн на території як України так й іншої країни .

Медіація – інтегрований соціальний інститут. Основними ідеями, принципами та механізмами впливу на поведінку людини відображені у працях науковців таких напрямів, як юридична конфліктологія, соціологія, соціальна антропологія, психоогія та ін. Правова наука розпочала вивчення медіації, перш за все, з елемента правового регулювання. Оскільки саме правове регулювання є найбільш важливим при вирішенні завдання вищезазначених питань із запозиченням зарубіжного досвіду.

Слід зазначити про певні недоліки та прогалини в законодавчому регулюванні медіації. По-перше, це неповна інформованість про медіаторів. Законодавство не встановила норм стосовно того, як має або може збиратися, перевірятися і поширюватися інформація про медіаторів і про організації-провайдерів медіативних послуг. По-друге, це недостатність освітніх органі-

зацій, що здійснюють якісну підготовку професійних медіаторів. По-третє, за відсутності законодавчого регулювання інституту медіації, існує роз'єднаність організацій (центрів), які позиціонують себе як провайдери медіативних послуг. Не тільки громадяни, але й судові органи часто не володіють достатнім ступенем обізнаності про наявність медіаторів, практикуючих в найближчих районах і регіонах України.

Таким чином, задля збільшення ефективних заходів, які спрямовані на поширенні медіативних практик, необхідно допрацювати щодо визначення понять, термінів та поясненні самої суті медіації. На державному рівні необхідно забезпечити правове регулювання та державне фінансування відповідних соціальних проєктів, що включають, в тому числі, підготовку фахівців в сфері сімейної медіації.

ПРАВО ДИТИНИ НА ІНФОРМАЦІЮ ТА ПІДСТАВИ ОБМЕЖЕННЯ ЙОГО ЗДІЙСНЕННЯ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

**Євгенія Олександрівна БУДЮКОВА,
Олександра Олександрівна БІЛА,**

*студентки Сумської філії Харківського
національного університету внутрішніх справ*

Право дитини на інформацію визначено як одне з основних прав Конвенцією ООН про права дітей 1989 року. Це є об'єктивно необхідним, оскільки обсяг прав та свобод в теперішньому суспільстві зумовлюється не лише особливостями певної спільноти осіб, але й прогресу цивілізації загалом, ступінь інтегрованості інтернаціонального товариства. Мається на увазі, що, якщо раніше діти не завжди розглядалися в світлі належності та дотримання їх прав, то на сьогодні ситуація змінилася. Судові спори за участю дитини є надзвичайно складними як з практичної, так із емоційної точки зору. Дитина є суб'єктом права і незважаючи на вік, неповну цивільну дієздатність, має певний обсяг прав. Зокрема, під час розгляду судової справи малолітня або неповнолітня особа має певні процесуальні права: отримувати через представника інформацію про судовий розгляд, безпосередньо або через представника чи законного представника висловлювати свою думку та отримувати його допомогу у її висловленні. Проте в сучасному світі, як ми вважаємо, існує проблема - недостатня діяльність та увага суду щодо інформування дітей про їх права. Система правосуддя має бути пристосована до особливих потреб дітей та їхньої чутливості. Кожна дитина повинна мати повноцінний доступ до правосуддя та дбайливе ставлення. Особливо гостро питання звучить в умовах пандемії та запровадження карантинних заходів, які обмежують права.

В положенні ст. 13 Конвенції зазначається, що дитина має право вільно висловлювати свої думки; це право включає свободу шукати, одержувати і передавати інформацію та ідеї будь-якого роду незалежно від кордонів в усній, письмовій чи друкованій формі, у формі творів мистецтва чи за допомогою інших засобів на вибір дитини. При цьому здійснення цього права може зазнавати деяких обмежень, проте ними можуть бути лише ті обмеження, які передбачені законом і необхідні:

- a) для поваги прав і репутації інших осіб; або
- b) для охорони державної безпеки, громадського порядку (order public), або здоров'я, або моралі населення [1].

Звертає на себе той факт, що Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 переважно ґрунтується на триєдинстві умов для обмеження прав (обмеження мають формулюватися в законі, є необхідними в демократичному суспільстві, обмеження має бути спів розмірним меті його встановлення) [2]. І хоча в Конвенції про права дитини про триаду цих умов не йдеться, вважаємо, що цілком є справедливим встановити такі самі рамки для обмеження здійснення права дітей на інформацію, які визначені Конвенцією 1950 року. В той же час, логічним є те, що, вочевидь, підстави для обмеження мають бути дещо по-іншому визначені. Якщо не брати до уваги сферу судочинства, то в інтересах захисту психологічного здоров'я дитини, мають

бути встановлені обмеження на отримання інформації, яка зможе завдати шкоду дитині, обмеження щодо доступу до тих ресурсів, які маю «недитячий» контент.

В питанні про ціль існування права на інформацію дитини в цивільному судочинстві варто вказати на те, що це право виступає складовою європейського стандарту правосуддя, дружнього до дитини. Принципи ж (стандарти) захисту прав людини, виступають тією метою, на досягнення якої спрямовано здійснення судочинства [3, с. 47]. Право на інформацію дитини під час здійснення цивільного правосуддя має на меті створити дружні для дитини умови участі в процесі, для того, щоб дитина відчувала себе учасником цього процесу в тих справах, які безпосередньо стосуються її.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про права дитини: Організація Об'єднаних Націй, 20 листопада 1989 р. / Верховна Рада України. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Рада Європи, 04 листопада 1950 р. / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
3. Садикова Я. М. До питання про систему європейських стандартів захисту прав людини та принципів здійснення судочинства. *Право і суспільство*, 2015. № 6. С. 46-50

ПРОБЛЕМАТИКА ЗБЕРЕЖЕННЯ ПРАВА НА ВІЛЬНИЙ ДОСТУП ДО ІНФОРМАЦІЇ ПРИ РЕАЛІЗАЦІЇ МАРКЕТИНГОВИХ СТРАТЕГІЙ КОМПАНІЙ

Василь Олексійович МАРКІН,

*аспірант кафедри менеджменту Інституту підготовки кадрів державної служби зайнятості України, Магістр Маркетингу, Директор консалтингової компанії ТОВ «Маркін Медіа Груп»
<https://orcid.org/0000-0002-3110-7340>*

Останнє десятиріччя розвитку вітчизняної економіки характеризується підвищенням ролі маркетингових стратегій та практичної сторони їх реалізації в діяльності українських суб'єктів господарювання усіх форм власності, що напряму пов'язано із зниженням економічних показників країни. В таких умовах особливої актуальності набуває розробка ефективної стратегії сегментації споживачів, що є невід'ємною складовою маркетингової стратегії.

При здійсненні розробки даної стратегії, фаховими спеціалістами здійснюється дослідження цільових сегментів споживачів, їх виокремлення в подібні групи за певними характеристиками (наприклад, за схожими проблемами, мотиваціями, психографічними та мотиваційними особливостями прийняття рішень, задоволення подібних потреб тощо), що будуть найбільш ефективно взаємодіяти із суб'єктом господарювання. Такі групи називають ринковими сегментами [1 с.100-101].

Особливістю реалізації сучасних стратегій маркетингу є нерівномірність розподілу інформації та створення фіктивних бар'єрів доступу до них, з метою залучення цільових ринкових сегментів і обмеження другорядних. Особливо це актуально при здійсненні реалізації маркетингової стратегії в інтернет-каналах комунікації. Інтернет за своєю характерною особливістю та функціональним призначенням – відкрита децентралізована система, направлена на надання вільного доступу до інформації [2, 3], що, в свою чергу, привносить негативні аспекти для маркетингової діяльності, а саме втрату адресності впливу, що призводить до зниження ефективності рекламних звернень та підвищенням рівня витрат на рекламну кампанію, що, як наслідок, призводить до збільшення маркетингових витрат, серед яких: аналіз отриманих результатів, пошук та розробка нових шляхів раціонального та ефективного використання наявного рекламного бюджету, розробка партнерських стратегій залучення коштів, повторний запуск та повторний контроль результатів тощо. Усі ці явища, що притаманні подібній рисі інтернет-каналів маркетингових комунікацій ефективно та проактивно нівельовані розробниками популярних платформ пошуку [4, 10], соціальної комунікації [5, 6], веб-сервісами [4, 6, 9, 10], інфраструктурою маркет-плейсів [4, 7, 8, 9], в тому числі маркет-плейсів розповсюдження програмного забезпечення [4, 8, 10], інфраструктурою розробки програмного забезпечення популярних операційних систем [4, 8, 10].

Підвищення ефективності рекламних звернень найчастіше відбувається шляхом обмеження доступу до інформації шляхом вибіркового її надання інформаційними системами за референтними групами, що були виділені в процесі розробки стратегії сегментування. Сучасні рекламні програми самостійно

знаходять необхідні групи та надають їй маркетингову інформацію в залежності від власних алгоритмів, що направлені на виокремлення демографічних та психографічних особливостей користувачів сервісу.

З розвитком обчислювальної потужності та діджиталізацію соціальних процесів рекламний ринок все більше починає орієнтуватись на інтернет-середовище. Такий попит на рекламні послуги спонукає розробників рекламних кабінетів поглиблювати навчання власних алгоритмів на виявлення споживчих інтересів, що, разом із прогресивним зростанням кількості інформації, призводить до того, що система має доступ майже до повного кола інтересів споживача і починає надавати тільки відповідну цим інтересам видачу користувачеві. Це явище прийнято називати «інформаційним пузирем», але де-факто воно формує справжній інформаційний вакуум для людини, адже в цьому стані пошукова видача, стрічка новин, інформація про стан аккаунтів близьких осіб та інші форми доступу до інформації направлені на підбір «релевантного», а значить відповідного до інтересам користувача запиту, а не шуканої інформації.

З даного становища вибратись досить складно, адже це потребує середніх чи просунутих технічних навичок, що не фахівцям чи не ентузіастам в галузі IT-безпеки можуть бути просто невідомі та складні. Дане явище сьогодні вже є крос-платформним завдяки розширеному використанню файлів cookies, збору даних про пристрій і його стан, лояльні до збору інформації користувацькі політики транс-національних корпорацій та прогнозно-аналітичного забезпечення третіх осіб, що агрегують інформацію з усіх джерел та продають її для уточнення процесу таргетування на цільові аудиторії чи для досліджень самих розробників рекламних платформ [10, 11].

Подібна до цього ситуація відбувається і в офлайн середовищі при просуванні чи інформуванні про товари та послуги орієнтовані на елітарні групи населення. Для цього використовуються нетривіальні методи подачі інформації в каналах збуту із значним порогом входження. Яскравим прикладом можуть виступати лімітовані елітарні журнальні видання. Інформацію викладену там навіть у вигляді аналітичних матеріалів провідних консультантів неможливо отримати іншими шляхами. У вільний продаж цей журнал не йде, в масовому інформаційному полі не рекламується. Але, разом із тим, в таких виданнях може бути сконцентрована найбільш актуальна та передова інформація по питанням господарської діяльності, політики, життя, здоров'я, прогнозів розвитку певних соціальних та природних явищ тощо.

Фундаментальними проблемами просування є привертання, утримання та закріплення уваги цільових груп споживачів, при цьому не порушуючи їх права. Одним з таких рішень може бути інтеграція в культурні продукти з метою привертання уваги до актуальних питань, впливу на цільову аудиторію шляхом створення образів та закріплення необхідних поведінкових стереотипів в свідомості споживачів, що згодом формують попит на об'єкт просування [12]. При цьому необхідно забезпечити аби обраний культурний продукт мав можливість вільного розповсюдження. Даний вид співпраці з діячами культури є взаємовигідним не тільки в умовах хронічного недофінансування творчих ініціатив, а й як процес взаємного інтелектуального збагачення та розробки альтернативної точки зору на поставлені маркетингові задачі, пошук нетривіальних рішень щодо інтеграції. Комплексне використання культурних продуктів масового охоплення в комбінації з вільно-доступними мате-

ріалами можуть допомогти створити необхідне інформаційне поле, зменшити маркетингове навантаження та вирішити проблему обмеження права на вільний доступ до інформації, але можуть мати й довші строки реалізації маркетингових стратегій з більш довгостроковим ефектом [12].

Аби вирішити проблематику збереження права на вільний доступ до інформації та ефективної реалізації маркетингових стратегій необхідно звернути увагу на більш глибокі аспекти реалізації маркетингових стратегій які б ні де-факто, ні де-юре не обмежували право на вільний доступ до інформації. Актуальною є проблема поглиблення та розробки новітніх методологічних матеріалів з теорії просування з використанням відкритих джерел інформації та засобів масового охоплення в інтернет-середовищі. Окрім того актуальним є розробка недискримінаційних аналітичних методик та програм підбору контенту які б використовували новітні методи виокремлення інтересів особи із можливістю їх подальшого розширення.

Список використаних джерел:

1. Маркетинг: термінологічний словник / Старостіна А.О., Кочкіна Н.Ю., Журило В.В. та ін. / За заг. ред. проф. Старостіної А.О. – К.: «НВП «Інтерсервіс», 2017. – 154 с.
2. World Wide Web Consortium official web-site. URL: <https://www.w3.org/>.
3. ICANN official web-site. URL: <https://www.icann.org/>.
4. Партнерські програми Google AdSense. URL: <https://support.google.com/adsense/answer/76465?hl=ru>.
5. TikTok AdsManager. URL: <https://www.business-tiktok.com/trytiktokadsua/>.
6. Meta for business. URL: <https://www.facebook.com/business/ads>.
7. Реклама на OLX. URL: <https://blog.olx.ua/o-nas/reklama-na-olx-ua/>.
8. Apple SearchAds. URL: <https://searchads.apple.com/ru>.
9. Amazon Ads. URL: <https://advertising.amazon.com/>.
10. IDC's Data & Analytics Solutions. URL: <https://www.idc.com/solutions/data>.
11. Cambridge Analytica. URL: <https://cambridgeanalytica.org/>.
12. About Problems In Promotion And Cultural Products. URL: <https://oformist.ua/2021/12/08/about-problems-in-promotion-and-cultural-products/>.

ЗДІЙСНЕННЯ МЕДІАЦІЇ НОТАРІУСОМ У СІМЕЙНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ

Марина Олександрівна МИРОНЕНКО,

*аспірантка кафедри конституційного і
адміністративного права
Національного авіаційного університету*

Попит на сімейну медіацію сьогодні зумовлений цілою низкою чинників. Спори, що виникають із сімейних правовідносин, є однією з найскладніших категорій справ, оскільки їх вирішення має більше позаправових аспектів, ніж з юридичної точки зору. Така модель медіації є однією з перших і найпоширеніших форм медіації за кордоном. Як правило, сімейна медіація застосовується для вирішення розбіжностей, що виникають при розлученні щодо місця проживання батьків і дітей, питань догляду за дітьми та спілкування з ними, виплати аліментів, поділу майна, розподілу боргів тощо, а також спорів щодо матеріальної підтримки та допомоги, що виникають між членами сім'ї. У будь-якому випадку, при вирішенні таких спорів важливо зберегти дружні стосунки між сторонами, що часто неможливо в суді [1, с. 81].

Актуальним на сьогодні є розгляд питання посвідчення шлюбних договорів, що входить до повноважень нотаріусів. У цьому випадку діяльність нотаріуса визначається главою 5 розділу II Порядку нотаріальної поведінки нотаріусів України [2]. Розглядаючи обов'язки нотаріуса, можна сказати, що при нотаріальному посвідченні шлюбного договору нотаріус повинен роз'яснити сторонам суть і зміст договору, права та обов'язки обох сторін та наслідки, що виникають внаслідок укладення договору.

Самостійно, законно і правильно укласти сімейний договір сторонам досить складно. Недосконалий текст договору призводить до суперечок у процесі виконання договору. Роль нотаріуса полягає в перевірці та контролі за дотриманням умов і підстав укладення різноманітних договорів та їх відповідністю законодавству. Загальний характер сімейного права дозволяє нотаріусам при складанні договорів максимально враховувати інтереси та побажання сторін. Водночас нотаріус використовує об'єктивність як стандарт для розмежування інтересів сторін договору від власних інтересів [3, с. 6-8].

Нотаріусам бажано провести переговори між сторонами ще до складання шлюбного договору, щоб він міг врахувати побажання і можливості кожної зі сторін, не обмежуючи їх прав. У проектах шлюбних договорів нотаріус повинен чітко роз'яснити всім сторонам всі поняття і наслідки такого договору. Вважаємо, що при виникненні конфлікту під час укладення шлюбного договору основним завданням медіатора-нотаріуса є дотримання балансу інтересів сторін, щоб умови договору не поставили одного з подружжя у скрутне становище. Досвідченому нотаріусу, який у своїй професійній діяльності неодноразово стикався зі шлюбно-сімейними відносинами, не потрібні спеціальні психологічні знання, щоб пояснити обом сторонам переваги укладення такого договору для кожної з них.

В Україні ставлення до шлюбних контрактів неоднозначне, а для суспільства ця система відносно нова. Часто у партнерів виникають сумніви щодо мотивів укладення таких угод. Нотаріус повинен роз'яснити сторонам, що

шлюбний договір – це не лише вирішення майнових питань, які виникають у сімейному житті, а взаємна довіра, впевненість у стосунках, відчуття безпеки та відповідального партнерства. При цьому нотаріус не має права переконувати чи чинити тиск з метою примусу до укладення шлюбного договору, оскільки дотримується принцип добровільності укладення договору, а нейтральність, неупередженість та незалежність нотаріуса є вихідними засадами процесу.

Отже, нотаріус, який здійснює медіацію, може проводити процедуру медіації ще на етапі попереднього обговорення можливості укладання шлюбного договору. Загальна мета сімейної медіації – це допомога сторонам у пошуку ефективних інструментів врегулювання не тільки сімейних спорів і конфліктів, а й розбіжностей, які можуть виникати ще до виникнення власне правового спору. Крім того, нотаріус з огляду на свою діяльність може здійснювати медіацію щодо аліментних зобов'язань, поділу майна тощо. Посередницькі функції у сімейних правовідносинах нотаріуси здійснювали ще до наділення їх відповідними повноваженнями на рівні законодавства. Таким чином, сімейні спори є медіабельними, тобто придатними, для нотаріальної медіації.

Список використаних джерел:

1. Яворська О., Демчук А. Медіація в сімейних спорах. *Історико-правовий часопис*. 2013. № 2. С. 79-83.
2. Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України : Наказ Міністерства юстиції України від 22.02.2012 р. № 296/5. *Офіційний вісник України*. 2012. № 17. ст. 632.
3. Василик Ю. С. Складання нотаріусом проекту сімейного договору. *Цивілістична процесуальна думка*. 2016. № 5. С. 6-10.

ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТРУДОВИХ ПРАВ ГІГ-СПЕЦІАЛІСТІВ У ЦИФРОВІЙ СИСТЕМІ ДІЯ СІТІ

Денис Олександрович НОВІКОВ,

*канд. юрид. наук, доцент, доцент кафедри
правового регулювання економіки Харківського
національного економічного університету
імені Семена Кузнеця*

Анастасія Русланівна КОХАН,

*студентка 3 курсу спеціальності «Міжнародна
торгівля» Харківського національного економічного
університету імені Семена Кузнеця*

Першим десятиліттям ХХІ століття характерна діджиталізації багатьох сфер суспільного життя. Відповідно, ІТ-спеціалісти стали провідною робочою силою в інформаційному суспільстві. На сьогодні ІТ-сфера збільшується у геометричній прогресії, залишилось тільки встигнути унормувати взаємовідносини, що виникають у її межах. У зв'язку з цим в Україні було прийнято Закон України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні», що передбачає функціонування цифрової системи Дія Сіті.

Дія Сіті – це цифровий мережевий додаток, у якому можна отримувати різні адміністративні послуги, отримувати допомогу різним видам бізнесу, мати завжди при собі електронні документи і все це працює цілодобово. Особливості системи Дія Сіті полягають у тому, що компанія, яка має намір в ній зареєструватись, повинна надати певну інформацію про себе, щоб стати резидентом. Після цього ця інформація буде міститись в електронному журналі та оприлюднюватись в Інтернеті. Крім того, згідно Закону України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» Дія Сіті є особливим правовим середовищем. Не оминає цей аспект Дія Сіті і сферу праці. У Дія Сіті запроваджується так званий гіг-контракт. Цей контракт має, як вказується у ст. 1 Закону України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні», цивільно-правову направленість, реєструється у Дія Сіті, де можна слідкувати за його виконанням. Якщо умови договору не виконуються або виконуються не належним чином і виникає спір між сторонами, то її вирішують у порядку цивільного судочинства. Гіг-контракт має дуже багато неоднозначних нюансів. Так, його правова природа явно тяжіє до трудових правовідносин, але законодавець формально виключає гіг-контракт зі сфери дії трудового права, у тому числі через внесення змін до Кодексу Законів про працю України.

Чому ж було введено спеціальний контракт в ІТ-сфері? Держава почала помічати, що при залученні до праці співробітників ІТ-компанії на практиці застосовують договори цивільно-правового характеру із фактичним забезпеченням окремих мінімальних трудо-правових гарантій (надання вихідних, оплачуваних щорічних та інших видів відпусток, періодична виплата винагороди, регламентація тривалості робочого дня та режиму роботи і т.п.). І, відповідно, законодавець пішов таким же шляхом формування особливого пра-

вового режиму врегулювання праці в ІТ-сфері замість пристосування контрактів з гіг-спеціалістами до чинного трудового законодавства.

У чому полягає різниця між звичайними трудовими договорами та новими гіг-контрактами у системі Дія Сіті? У резидентів цього цифрового додатку є право обирати форму договору з гіг-спеціалістом: гіг-контракт або трудовий договір. Слід зауважити, що гіг-контракт може укладатись лише із резидентами Дія Сіті і припиняє свою дію, якщо роботодавець втратить статус резидента Дія Сіті. Трудовий договір продовжує діяти без змін в незалежності від наявності або відсутності спеціального правового статусу роботодавця у системі Дія Сіті. Всі договори, які укладаються з роботодавцем зафіксовані у системі Дія Сіті, і в разі невиконання зобов'язань резидентом, гіг-спеціаліст має право звернутись до суду. При укладенні гіг-контракту гіг-спеціаліст має можливість оговорювати з резидентом Дія Сіті вартість роботи та порядок виплат: це може бути потижнева виплата або виплата після виконання певної роботи.

Хоча у Законі України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» і зазначено, що гіг-контракт – це цивільно-правовий договір, але він має більше можливостей для працівників, ніж звичайним договором про надання послуг (наприклад, норми щодо оплачуваної щорічної відпустки, відпустки з вагітності та пологів, гарантій та компенсацій при тимчасовій непрацездатності, тривалості часу виконання трудових завдань тощо). Важливо помітити, якщо резидент хоче розірвати такий контракт, то він повинен попередити гіг-спеціаліста за 30 днів до дати звільнення у письмовій формі. Якщо роботодавець хоче зменшити строк попередження, то він повинен виплатити компенсацію гіг-спеціалісту за 30 днів у розмірі поденної винагороди. У разі, коли гіг-спеціаліст пропрацював менше трьох місяців і резидент бажає негайно припинити з ним співробітництво, то він компенсує лише поденну винагороду за три дні.

Закон України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» містить суттєві переваги для резидентів Дія Сіті, що використовують працю гіг-спеціалістів за гіг-контрактами, пов'язані із оподаткування доходу, отриманої від діяльності в ІТ-сфері. Водночас резидент Дія Сіті зобов'язаний нараховувати та сплачувати єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування за гіг-спеціаліста у розмірі, визначеному відповідно до Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування».

Таким чином, Закон України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» сформував фундамент для впровадження у практику трудових відносин гібридного договору – гіг-контракту, який має ознаки і цивільно-правового договору надання послуг і класичного трудового договору. При збереженні мінімальних трудових прав, гарантованих Конституцією України, міжнародними договорами та національним трудовим законодавством, Закон України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» обмежує обсяг трудо-правових гарантій гіг-спеціалістів як працівників цифрової системи Дія Сіті.

ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ПОРУШЕННЯ УМОВИ ДОГОВОРУ ЩОДО КІЛЬКОСТІ ТОВАРУ В ДОГОВІРНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ ТА ЄС

Людмила Михайлівна САВАНЕЦЬ,

канд. юрид. наук, доцент, доцент кафедри міжнародного права та міграційної політики Західноукраїнського національного університету

З 1 січня 2022 року набирає чинності нова Директива ЄС у сфері купівлі-продажу товарів (далі – Директива 2019/771) [1], яка запроваджує у договірне право ЄС цілий ряд принципово нових положень у сфері купівлі-продажу товарів на засаді максимальної гармонізації. Прийняття цієї Директиви відображає суттєві зміни в європейському договірному праві. По-перше, здійснюється гармонізація законодавства про купівлю-продаж як однієї із центральних сфер контролю, який розпочався у 1999 році з прийняття Директиви 1999/44/ЄС [2]. По-друге, розпочинається процес законодавчої адаптації європейського приватного права при переході до цифрової економіки. По-третє, реалізується принцип максимальної гармонізації норм про купівлю-продаж товарів в межах законодавства ЄС.

У досліджуваній Директиві значна увага приділена питанню відповідності (*conformity*) як одному із ключових у сучасному договірному праві [3, с.130]. Зокрема, продавець зобов'язаний передати відповідні встановленим критеріям товари (ст.5 Директиви 2019/771). Новелою Директиви 2019/771 виступає чіткий поділ критеріїв відповідності на суб'єктивні та об'єктивні. Принагідно зазначимо, що норми Директиви 1999/44/ЄС, як і Конвенції ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів 1980 р. [4], які містили уніфіковану концепцію відповідності товару договору на міжнародному рівні, не закріплювали поділу критеріїв відповідності товару на об'єктивний та суб'єктивний, та регулювали дане питання за суб'єктивною ознакою, тобто виходячи із домовленості сторін як основної підстави визначення відповідності товару. Зазначена концепція ґрунтувалася на принципі свободи договору, який з поміж іншого ще також дозволяє сторонам вільно визначати предмет договору купівлі-продажу [5, с. 168].

Відповідно до п.а ч.1 ст.6 Директиви 2019/771 одним із суб'єктивних критеріїв відповідності товару договору є його передання продавцем у кількості, що відповідає вимогам договору. Таким чином, законодавець ЄС розуміє кількісні недоліки товару як один із елементів суб'єктивної концепції відповідності товару договору.

У Цивільному кодексі України (далі-ЦК України) аналогічна норма до п.а ч.1 ст.6 Директиви 2019/771 відсутня. Аналіз змісту ч.1 ст.662, за якою продавець зобов'язаний передати покупцеві товар, визначений договором купівлі-продажу, дає підстави стверджувати про закріплення і у законодавстві України про купівлю-продаж суб'єктивної концепції відповідності товару договору. В той же час, законодавець передбачає засоби захисту прав покупця, такі як: пропорційне зменшення ціни, безоплатне усунення недоліків товару в розумний строк, відшкодування витрат на усунення недоліків товару, можливість відмовитися від договору і вимагати повернення сплаченої за товар грошової суми, вимагати заміни товару лише стосовно передання товару не-

належної якості. Правові наслідки передання товару із кількісними недоліками врегульовані у окремій статті. У випадку передання продавцем меншої кількості товару, ніж це встановлено договором купівлі-продажу, покупець має право вимагати передання кількості товару, якої не вистачає, або відмовитися від переданого товару та його оплати, а якщо він оплачений, - вимагати повернення сплаченої за нього грошової суми (ч.1 ст.670 ЦК України). Таким чином, український законодавець здійснюючи окреме регулювання кількісних дефектів значно зменшив кількість способів захисту порушених прав покупця. Порівняльно-правовий аналіз зазначеної норми ЦК України, та ст.13 Директиви 2019/771 дає підстави для висновку, що положення Директиви 2019/771 більше спрямовані на збереження договірних відносин із купівлі-продажу. Адже, покупець може заявити про розірвання договору лише в тому разі, якщо часткове невиконання або часткова невідповідність товару договору є його істотним порушенням. Натомість ЦК України дозволяє покупцю заявити про розірвання договору не зважаючи на істотність порушення договору шляхом передання меншої кількості товару, ніж це передбачено договором. Видається, що саме норма нової Директиви 2019/771 більшою мірою сприяє захисту як прав продавця, так і договірних відносин між сторонами.

Таким чином, проведене порівняльно-правове дослідження положень нової Директиви ЄС 2019/771 і ЦК України стосовно правових наслідків порушення умови договору щодо кількості товару дозволило сформулювати наступні висновки. У договірному праві України та ЄС відповідальність продавця ґрунтується не на підставі вини, як основи договірної та позадоговірної відповідальності, а на розподілі ризику між сторонами. І хоча в цілому можна стверджувати про закріплення у ЦК України суб'єктивної концепції відповідності товару договору, проте засоби захисту прав покупця, аналогічні до встановлених у Директиві 2019/771, передбачені лише стосовно передання товару неналежної якості. Інші правові наслідки передбачені в законодавстві України для передання товару із кількісними недоліками, що зумовлює значне зменшення кількості способів захисту порушених прав покупця у порівнянні із положеннями Директиви 2019/771. Окрім цього, Директива 2019/771 більшою мірою забезпечує збереження договірних відносин із купівлі-продажу між сторонами.

В умовах рекордифікації ЦК України українському законодавцю необхідно адаптувати правові наслідки порушення умови договору щодо кількості товару до сучасного договірного права ЄС.

Список використаних джерел:

1. Directive (EU) 2019/771 of the European Parliament and of the Council of 20 May 2019 on certain aspects concerning contracts for the sale of goods, amending Regulation (EU) 2017/2394 and Directive 2009/22/EC, and repealing Directive 1999/44/EC. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_.2019.136.01.0028.01.ENG&toc=OJ:L:2019:136:TOC (дата звернення: 9.12.2021)
2. Directive 1999/44/EC of the European Parliament and of the Council of 25 May 1999 on certain aspects of the sale of consumer goods and associated guarantees. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:31999L0044> (дата звернення: 9.12.2021)
3. Schulze R. Supply of digital content – a new challenge for european contract law in: Franceschi A.D.(ed), European contract law and the digital single market – the implications of the digital revolution. Intersentia 2016. PP.127-144.

4. United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods 1980. URL: https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/en/19-09951_e_ebook.pdf (дата звернення: 9.12.2021)

5. Zoll F. Problem negatywnego uzgodnienia cech rzeczy sprzedanej - w oczekiwaniu na wspólne europejskie prawo sprzedaży. Transformacje Prawa Prywatnego. 2012. № 2. S.167-174.

ПРАВО НА ПРАВОВУ ДОПОМОГУ В СИСТЕМІ ПРАВОСУДДЯ, ДРУЖНЬОГО ДО ДИТИНИ

Яна Михайлівна САДИКОВА,

*канд. юрид. наук, доцентка, доцентка кафедри
юридичних дисциплін Сумської філії Харківського
національного університету внутрішніх справ*

На 13-му Європейському форумі з прав дитини 2020 року було зазначено, що Європі потрібна стратегія, яка б охоплювала всіх дітей і підтримувала б дітей у вразливих ситуаціях, стратегія, яка заохочує та підтримує наше право брати участь у прийнятті рішень, які стосуються нас. Проголошено, що нічого, що вирішується для дітей, не повинно вирішуватися без дітей. Настав час нормалізувати участь дітей. 24 березня 2021 року Європейська Комісія ухвалила Стратегію ЄС щодо прав дитини [1]. В Україні так само питання забезпечення найкращих інтересів дітей та захисту їх прав є вкрай актуальними. За повідомленням міністра соціальної політики вже почалася розробка єдиної Національної стратегії у сфері забезпечення прав дітей України за підтримки Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) [2]. При цьому варто відмітити, що кроки в напрямку забезпечення та захисту прав дітей вже зроблені в Україні. Тим не менш, питання залученості дітей під час прийняття рішень, що стосуються їх безпосередньо, створення умов для реалізації права бути вислуханим, забезпечення права дітей на доступ до правосуддя тощо ще є не вирішеними.

В цивільному процесі дитина може бути практично будь-яким учасником справи (позивачем, відповідачем, третьою особою, заявником, заінтересованою особою тощо) або іншим учасником процесу, наприклад, свідком. Однак питання щодо участі та процесуального статусу дітей в справі є складними. Механізми забезпечення реалізації права участі дитини в цивільному судочинстві, так само як і її форми не виписані детально в статтях процесуального закону. Право дітей на участь у справах, що стосуються їх життя, означає доступ дітей до правосуддя, і серед іншого право на правову допомогу [3].

В ст. 45 ЦПК України другим пунктом визначено право дитини на отримання інформації про судовий розгляд. Це положення представляє собою одне із змістовних положень права на дитини на інформацію в цілому. Право дитини на інформацію є не лише центральним принципом правосуддя, дружнього до дітей, але і центральним принципом права дітей брати участь у прийнятті рішень, які їх стосуються [4, с. 210]. Окрім того, право дитини на інформацію є важливим елементом забезпечення права на справедливий суд, гарантований ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Ефективна участь – це один з векторів побудови правосуддя дружнього до дитини. Не достатньо лише на папері перелічити права дитини та суто формально підходити до питання забезпечення участі дитини в системі правосуддя. Ніхто не може вчинити розумно та виважено не маючи інформації, не будучи обізнаних про окремі аспекти події або не розуміючи наслідків своїх вчинків. Діти мають специфіку сприйняття та обробки інформації, що обумовлені їх віком та властивостями психологічного розвитку. Так само ці

особливості проявляються у прийнятті дитиною рішень, у висловлюванні своєї позиції, бажанні чи не бажанні спілкуватися тощо.

Право на інформацію щодо судового розгляду нерозривно пов'язане з правом на правову допомогу. Отримання належної, вчасної та адаптованої до розвитку дитини правової інформації сприяє не тільки тому, що дитини буде орієнтуватися в ситуації, але й тому, що дитина буде впевненішою у висловленні власної думки, більш вільно зможе спілкуватися з суддею. Це, в свою чергу, дозволить дотриматися стандарту найбільшого врахування інтересів дитини при вирішенні справи.

В Новій Зеландії функціонують юристи для дітей, які є самостійними учасниками процесу і діють відокремлено від юристів, які представляють інтереси батьків. Положення, що дозволяють суду призначити адвоката для дитини, дублюються в різних законах сімейного законодавства Нової Зеландії [5]. Досвід призначення юристів для опіки над інтересами дітей існує і в державах Європи.

В Україні відповідно до ст. 14 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» серед інших право на безоплатну вторинну правову допомогу мають діти, у тому числі діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, діти, які перебувають у складних життєвих обставинах, діти, які постраждали внаслідок воєнних дій чи збройного конфлікту. При цьому діти мають право на всі види правових послуг, тобто на захист, на здійснення представництва інтересів в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами, а також на складення документів процесуального характеру.

За результатами моніторингу виконання цілей сталого розвитку в Україні кількість осіб до 18 років, які звертаються за безоплатною правовою допомогою, у 2019 році становила 1976 осіб, у 2018 – 2051 особу. Для порівняння за іншими віковими категоріями, то віком від 18 до 35 у 2019 році звернулося 70756 осіб, а від 35 до 60 років – 185227 осіб [6]. У звіті про роботу БПД у 2020 відображені дещо інші цифри, хоча і дуже близькі. Зазначається, що у 2020 році по БВПД надійшло 1 817 (3,1%) від дітей [7, с. 22]. При цьому найпоширеніші питання щодо захисту прав дітей стягнення аліментів, позбавлення батьківських прав, визначення місця проживання дитини при розірванні шлюбу, залучення захисника або представника у кримінальному провадженні [7, с. 27].

Ці цифри, з одного боку, показують, що діти визнаються суб'єктами звернення за правовою допомогою, і що потреба в такій допомозі існує, однак існує і інший бік медалі.

Звичайно, питання щодо захисту прав дітей, на які вказано у звітному збірнику стосуються прав дітей, однак що стосується цивільних-правових питань, то, вочевидь, вони є «штучними». Під час інтерв'ювання представник Регіонального центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги у Сумській області зазначила, що діти самостійно не звертаються. Звернення надходять від представників дитини. Тобто всі «дитячі» цивільно-правові питання та звернення, визначені у звіті, не є по факту такими.

По-перше, це пояснюється тим, що діти не самоусвідомлюють власне того факту, що вони самі є самостійними суб'єктами права в цілому і, зокрема, права на безоплатну правову допомогу.

По-друге, ситуація ускладнюється ще непрозорістю та непослідовністю законодавства. Відповідно ст. 18 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» звернення про надання правових послуг, що стосуються дітей, подаються їх законними представниками, і не передбачено можливості звернутися безпосередньо самій дитині.

Список використаних джерел:

1. EU strategy on the rights of the child COM(2021): Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, Brussels, 24.3.2021 / The EU. URL: [1_en_act_part1_v7_0.pdf](https://eur-lex.europa.eu/eli/comm/communication/2021/12/v1/o1) (europa.eu) (дата звернення 02.12.2021)

2. Мінсоцполітики за підтримки ЮНІСЕФ починає розробку єдиної Національної стратегії забезпечення прав дітей / ЮНІСЕФ в Україні. URL: [unicef.org](https://www.unicef.org/ukraine) (дата звернення 02.12.2021)

3. Садикова Я. М. Впровадження принципу ефективної участі дитини в правову систему України. *Науковий електронний журнал*, 2021. № 11. URL: www.lsej.org.ua.

4. Stalford H., Cairns L., Marshal J. Achieving Child Friendly Justice through Child Friendly Methods: Let's Start with the Right to Information. *Social Inclusion*, 2017, Volume 5, Issue 3, P. 207-218.

5. Moran J. Principal Family Court Judge. Family Court Practice Note. Lawyer for the Child: Selection, Appointment and Other Matters. 2020. URL: <https://www.justice.govt.nz/about/lawyers-and-service-providers/service-providers/practice-notes-and-procedures/> (дата звернення 02.12.2021)

6. Моніторинговий звіт «Цілі сталого розвитку. Україна, 2020» SDG Ukraine Monitoring Report 2020 / ЮНІСЕФ в Україні. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/reports/sustainable-development-goals-ukraine-2020-monitoring-report> (дата звернення 02.12.2021)

7. Звіт БПД за 2020 рік / Безоплатна правова допомога 2020. URL: <https://www.legalaid.gov.ua/publicna-informatsiya/bezoplatna-pravova-dopomoga-2020> (дата звернення 02.12.2021)

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ТРУДОВОГО ПРАВА: ДОСВІД УКРАЇНИ

Ганна Олександрівна СПІЦИНА,

*докт. юрид. наук, професор, завідувачка кафедри
права гуманітарно-правового факультету
Національного аерокосмічного університету
ім. М. Є. Жуковського «Харківський
авіаційний інститут»
<https://orcid.org/0000-0001-9131-0642>*

Аліна Олегівна БАБЕНКО,

*помічник судді Жовтневого районного
суду міста Харкова
<https://orcid.org/0000-0002-3857-1461>*

Аліса Вікторівна МІЖИРІЦЬКА,

*секретар судового засідання Жовтневого районного
суду міста Харкова
<https://orcid.org/0000-0002-7770-4618>*

У сучасних умовах прагнення людства до самовдосконалення, постійна еволюція технологій та науки накладають свій відбиток на всі сфери сучасного життя, зокрема й на ті, що пов'язані із реалізацією права на працю. Зумовлені вищевказаними чинниками поява нових професій, ринків праці, організаційно-правових форм роботодавців та видів реалізації трудових відносин обумовлюють необхідність постійного перегляду та реформування такої фундаментальної галузі права, як трудове право. Крім того, так уже склалося, що люди не можуть перебувати в незмінній територіальній, соціальній та інформаційній ізоляції, людська сутність вимагає самореалізації, постійного пошуку себе в різних напрямках розвитку, здебільшого – у трудовій діяльності. Саме всесвітня глобалізація та фактичне нівелювання європейських кордонів на сучасному етапі створюють сприятливі умови для реалізації професійних здібностей працівників, що сприяє зростанню міграції робочої сили. Все це вимагає стабільного та сучасного трудового законодавства, здатного належним чином врахувати права й обов'язки суб'єктів трудових правовідносин – працівників та роботодавців.

Сьогодні виникає потреба кардинального перегляду концепції правового регулювання трудових відносин у нашій країні в частині її пристосування до реалій сьогодення. У зв'язку з тим, що Україна з моменту отримання незалежності обрала європейський напрямок свого розвитку, про що, передусім, свідчать приклади приведення національного законодавства у відповідність із міжнародними стандартами, необхідним вбачається запозичення позитивного нормотворчого досвіду провідних європейських держав у сфері правового впорядкування трудових відносин.

Тотальна імплементація законодавства ЄС правовою системою України жодним чином не є панацеєю для подальшого вдосконалення національного трудового права. По-перше, європейське регламентування трудових відносин

теж має свої недоліки, а по-друге, в Україні вже давно сформована й функціонує власна самобутня трудово-права традиція, радикальне втручання в яку може призвести до виникнення суспільно-небезпечних наслідків. Отже, під час подальшого реформування законодавства України про працю було б дуже корисним скористатися позитивним досвідом регламентації трудових відносин у ЄС, який би не суперечив загальній концепції реалізації права на працю, що вже існує в нашій державі.

Слід відмітити, що окремі питання правового регулювання праці в Україні та ЄС вже були предметом наукових пошуків багатьох правознавців. Водночас, враховуючи великий обсяг нормативного матеріалу, широту поля дослідження, сучасні економічні, виробничі та соціальні реалії життя, що обумовлюють потребу в розв'язанні широкого кола питань, що стосуються правового регулювання трудових відносин в Україні з врахуванням нормотворчого досвіду ЄС та країн, що входять у це економічне та політичне об'єднання, дані питання залишаються актуальними та потребують свого вивчення.

Саме актуальність питань в сучасних умовах сьогодення, яка полягає у тому, щоб на основі вивчення і систематизації існуючих наукових праць із теорії права та науки трудового права, міжнародних актів, нормативно-правових актів України та країн-членів ЄС визначити сучасні тенденції правового регулювання праці в Україні та країнах ЄС, і на цій основі виробити відповідний доктринальний підхід, а також сформулювати пропозиції та рекомендації щодо подальшого розвитку та вдосконалення національної системи трудового права.

Зазначимо, що пандемія COVID-19 істотно вплинула на світову економіку та економіку багатьох країн, не виключенням є й Україна. З 2020 року перед роботодавцями, працівниками, профспілковими організаціями постали великі виклики, пов'язані з пандемією коронавірусу та карантинном, а також економічною кризою, новими моделями та підходами до організації робочого часу, зростаючою дискримінацією та стигматизацією відповідно на робочих місцях на підприємствах, установах, організаціях. Як і в більшості країн, пандемія коронавірусу була головною проблемою, з якою стикнулося трудове законодавство України. З одного боку, необхідно було якомога ефективніше знизити ризик зараження на робочому місці, щоб запобігти поширенню пандемії. З іншого ж, робочі процеси потрібно було підтримувати наскільки це можливо, аби запобігти економічній кризі, що могла негативно позначитись на економіці усєї країни. У такій ситуації законодавці покладались не лише на існуючі діючі норми, а швидко реагували на виклики пандемії та в короткий термін внесли зміни до низки законів про працю.

З того часу й дотепер Верховною Радою України прийнято більше 60 нормативно-правових актів: законів, змін та доповнень до них, постанов тощо, спрямованих на подолання епідемії коронавірусу. У свою чергу, Кабінетом Міністрів України було прийнято понад 80 нормативних актів, що стосуються пандемії COVID-19 у нашій країні. Повномасштабні заходи щодо недопущення поширення епідемії на території України значною мірою позначилися на трудових відносинах. Усі ці процеси супроводжувалися стрімким внесенням змін у трудове законодавство, які можна умовно розподілити за двома основними напрямками: – подолання наслідків пандемії коронавірусу та модернізація діючого трудового законодавства України.

Отже, проблеми на ринку праці, що поглибились із появою пандемії, потребують осучаснення трудового законодавства, проте зміни мають бути поступові та відповідно внесені з урахуванням норм Конституції України, яка закріплює сучасну соціальну модель розвитку держави, основним напрямом діяльності якої є забезпечення та додержання прав, свобод та інтересів людини.

Враховуючі вищезазначені фактори, у процесі розвитку існуючих і становлення нових трудових правовідносин в Україні доцільно орієнтуватися на міжнародні трудові стандарти, які є результатом міжнародно-правового регулювання праці і нормативно закріплені в актах МОП та регіональних об'єднань держав (Ради Європи, ЄС).

Отже, сучасні дослідження теоретичних та практичних проблем правового регулювання праці в Україні та країнах Європейського Союзу, практичні пропозиції та рекомендації фахівців в галузі трудового права, науковців, практичних діячів, можуть бути використані під час прийняття нових та удосконалення чинних законодавчих і підзаконних нормативно-правових актів, що регулюють дану сферу правовідносин.

НАДМІРНА ТРИВАЛІСТЬ ПРОЦЕДУРИ БАНКРУТСТВА Є ПОРУШЕННЯМ СТАТТІ 6 І СТАТТІ 13 КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ І ОСНОВНИХ СВОБОД ЛЮДИНИ

Антон Михайлович СТЄБЄЛЄВ,

*адвокат, кандидат юридичних наук, доцент
кафедри права Національного аерокосмічного
університету ім. М.Є. Жуковського «Харківський
авіаційний інститут»*
<https://orcid.org/0000-0002-2318-1209>

Володимир Борисович СЕЛЕВКО,

*кандидат філософських наук, доцент, доцент
кафедри права Національного аерокосмічного
університету ім. М.Є. Жуковського «Харківський
авіаційний інститут»*
<https://orcid.org/0000-0002-9543-4981>

На сьогодні переважна більшість справ, що надходять з Європейського суду з прав людини (далі Суд) на комунікацію з Урядом України, стосується питань дотримання державними органами статей 6, 13 Конвенції «Про захист прав і основних свобод людини» (далі Конвенція) та статті 1 Протоколу 1 до Конвенції в частині тривалості судового процесу національних судів, наявності ефективних засобів правового захисту при тривалому судового процесу. Практика свідчить, що у більшості справ на тривалість судового процесу національних судів впливає порушення провадження у справі про банкрутство підприємства-боржника. Так Європейський суд з права людини (далі Суд) нагадував, що статті 6 § 1 Конвенції вимагає, щоб усі стадії судового розгляду, які мають на меті вирішити спір щодо прав і обов'язків цивільного характеру, закінчувались у розумний строк та щоб не можна було виключити стадії, які слідує за винесенням рішення щодо суті [1]

Зокрема, за чинним законодавством на час відкриття провадження а саме Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» тривалість процедури банкрутства [2] враховуючи попередній розгляд справи, процедуру санації та ліквідації, може сягати 4 роки. Та з введенням в дію Кодексу України з процедури банкрутства в якому передбачається максимальні строки 12 місяців [3], а на практиці цей термін може перевищувати 5-7 і більше років.

Отже, можна дійти попереднього висновку, що в межах чинного законодавства провадження у справі про банкрутство може тривати невинновданно довгий період часу,.

Прикладом надмірної тривалості провадження у справі про банкрутство може слугувати справа «Парінов проти України»[4]. Заявник скаржився за статтями 6 і 13 Конвенції на надмірну тривалість провадження, пов'язаного з його часткою у товаристві з обмеженою відповідальністю, а також за статтею 1 Першого протоколу до Конвенції на те, що в результаті цього провадження він не зміг повернути свою частку у товаристві. Заявник

скаржився на те, що тривалість провадження була несумісною з вимогою «розумного строку» за пунктом 1 статті 6 Конвенції, яка передбачає: «1. Кожен має право на ... розгляд його справи упродовж розумного строку ... судом, ..., який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру ...».

Натомість представник Міністерства юстиції України (далі представник Уряду України) стверджував, що провадження у справі про банкрутство було складним і затримки у провадженні були спричинені сторонами, у тому числі заявником, який оскаржував два процесуальні рішення національних судів у листопаді 2013 року, та ліквідатором. Крім того, представник Уряду України наполягав, що під час провадження у справі про банкрутство сторони та ліквідатор були головними учасниками, тоді як державні органи влади не мали повноважень втручатися.

Заявник заперечував тим, що провадження у справі про банкрутство стосувалося товариства, до складу якого входило лише два співзасновники, а він використовував доступні йому процедури для захисту своїх прав і не затягував розгляд справи. Крім того, він стверджував, що його не можна було звинувачувати в неналежній поведінці інших сторін, а саме ліквідатора і він не мав ефективних засобів юридичного захисту щодо бездіяльності останнього.

Водночас Суд зазначив, що під час розгляду справи, а саме у серпні 2015 року ліквідатор звернувся до господарського суду із заявою про звільнення його від виконання повноважень. Відтоді провадження було заблоковано, оскільки не був призначений новий ліквідатор. У зв'язку з цим Суд не погодився з позицією Уряду, що сторони провадження на національному рівні, а саме кредитори та ліквідатор несли відповідальність за затримку у щонайменше чотири з половиною роки, оскільки не запропонували господарському суду кандидатуру потенційного ліквідатора.

У цьому контексті Суд звернувся до статі 114 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» передбачала, що господарський суд міг звільнити та призначити ліквідатора за власною ініціативою, а частина четверта статті 28 Кодексу України з процедур банкрутства також передбачає, що господарський суд може відсторонити ліквідатора, якщо той подає заяву про відсторонення від виконання повноважень. Господарський суд прискорив процедуру призначення нового ліквідатора у 2018 році, але ліквідатори які призначались через автоматизовану систему фактично відмовлялись від участі у справі. Беручи це до уваги, Суд вказав, що держава повинна організувати свою правову систему таким чином, щоб дати можливість національним судам дотримуватись вимоги пункту 1 статті 6 Конвенції. Отже, Суд прийшов до висновку, що держава Україна несе відповідальність за затримку у зв'язку з не призначенням ліквідатора, а саме час, витрачений на призначення нового ліквідатора (щонайменше чотири з половиною роки), був надмірним, і це вплинуло на загальну тривалість провадження, що не відповідає вимогам «розумного строку». Отже, було порушено пункт 1 статті 6 Конвенції.

Суд встановлюючи порушення статті 13 Конвенції у відповідній справі, зазначив про відсутність в українському законодавстві ефективного засобу юридичного захисту у зв'язку зі скаргами на тривалість провадження. У цій справі Суд не був переконаний аргументом Уряду, що звернення до господарського суду зі скаргою на бездіяльність ліквідатора, який клопотав про

звільнення від виконання повноважень, було б ефективним засобом юридичного захисту для прискорення провадження, оскільки основний недолік цього провадження полягав у відсутності ліквідатора з серпня 2015 року і надалі, а також у затримці призначення ліквідатора господарським судом.

Таким чином, Суд постановив, що було порушено пункт 1 статті 6 та статтю 13 Конвенції, а саме тому що національний суд не забезпечив своєчасне призначення ліквідатора, а держава не передбачила паровий захист від бездіяльності ліквідатора. Треба зазначити, що законодавство України передбачало і передбачає відсторонення від обов'язків керуючого реструктуризацією, керуючого санацією, ліквідатора, керуючого реалізацією за його заявою, або на підставі клопотання комітету кредиторів, що об'єктивно впливало на тривалість процедури банкрутства що в матеріалах справи вказано. Тим не менш відповідно до Статті 21. Кодексу України з процедури банкрутства арбітражні керуючі несуть за свої дії та бездіяльність цивільно-правову, адміністративну, дисциплінарну та кримінальну відповідальність

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text(дата звернення: 08.12.2021).
2. Закон України Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом № 2344-XII від 14.05.1992 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2343-12#Text> (дата звернення: 08.12.2021).
3. Кодекс України з процедур банкрутства № 2597-VIII від 18.10.2018 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19#Text>(дата звернення: 08.12.2021).
4. Справа «Парінов проти України» (Заява № 48398/17) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_f67#Text (дата звернення: 08.12.2021).

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВАКЦИНАЦІЇ В УКРАЇНІ

Анна Іванівна ТЕРЕЩЕНКО,

*Сумська філія Харківського національного
університету внутрішніх справ*

За останні роки пандемія коронавірусного захворювання (COVID-19) сильно вплинула на життя сімей та їхніх дітей – системи охорони здоров'я перевантажені, рух між кордонами обмежується, а школи та підприємства призупиняють роботу. Згідно науково підтвердженим дослідженням, вірус передається від людини до людини краплинним та контактним шляхами. Тобто через дрібні часточки, які виділяються з носа або рота хворого на COVID-19 під час кашлю або чхання. Ці краплі розповсюджуються на відстань близько метра від хворого і можуть потрапляти на слизові оболонки очей, носа та рота іншої людини, яка знаходиться поруч. Також краплі, що містять вірус забруднюють предмети і поверхні. З чого можна зробити висновок, що для оточуючих людей хворого існує значний відсоток загрози інфікуватися через дотик до таких предметів або поверхонь, а потім до очей, носа чи рота.

Слід зазначити, що вірус не передається повітряним шляхом. Це означає, що він не здатен переноситись потоками повітря на великі відстані від хворої людини. Вірус може переміщуватись на відстань понад метр у часточках аерозолі, але такий аерозоль утворюється лише під час виконання специфічних медичних процедур. [1]. За весь час пандемії в Україні захворіли 3 427 827 осіб, одужали від коронавірусу 2 920 714 людей, від ускладнень ковіду померли 85 414 українців.

Згідно наших спостережень, з кожним днем ситуація з захворюваністю на COVID-19 в середині держави погіршується. Як наслідок все частіше на просторах засобів масової інформації висвітлюються повідомлення і заклики до вакцинації проти COVID-19. Розглянувши детально настрої суспільства можемо стверджувати, що зміна санітарного положення в Україні розділила суспільство на 2 групи, які дотримуються двох різних поглядів: першу групу представляють люди, які пройшовши курс вакцинацій не обмежені у відвідуванні торгових центрів, кінотеатрів та інших публічних місць та друга група, представники якої з власних поглядів відмовляються вакцинуватися проти COVID-19. Наразі в Україні вакцинують наступними препаратами, схваленими Всесвітньою організацією охорони здоров'я

- AstraZeneca (в т.ч. SKBio);
- Coronavac/Sinovac-Biotech;
- Comirnaty/Pfizer-BioNTech;
- Moderna. [2].

Ситуація, що виникла в світі з вибухом пандемії COVID-19, і вплинула на людство змусила уряди численних держав замислитися щодо обґрунтування та правомірного врегулювання вакцинації громадян. Про баланс приватного та публічного інтересу здебільшого заговорили у зв'язку з практикою Європейського Суду з прав людини, де практично в усіх рішеннях зустрічається така юридична формула як «баланс інтересів». Для сучасної держави важливий постійний, безперервний пошук балансу інтересів [3, с. 226]. Конституцією України загально затверджено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гід-

ність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. В Україні була прийнята низка законів, що визначають зобов'язанням громадян України піклуватися про своє здоров'я шляхом проходження профілактичних медичних обстежень або вакцинавань, а саме Закон України «про основи законодавства України про охорону здоров'я», Закон України «про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення», Закон України «про захист населення від інфекційних хвороб». До того ж від 11.03.2020 у зв'язку з загостренням ситуації на території України Кабінет Міністрів України оприлюднив постанову «Про запобігання поширенню на території України коронавірусу COVID-19» вирішено установити на усій території України карантин, заборонивши: відвідування закладів освіти її здобувачами; проведення всіх масових заходів, у яких бере участь певна кількість осіб, крім заходів, необхідних для забезпечення роботи органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Також владою було прийнято низку рішень щодо обмеження роботи контрольно-пропускних пунктів та запроваджено нові підходи та санкції щодо притягнення осіб до відповідальності за порушення карантинних заходів. [4]

Вказані в постанові Кабінету Міністрів України обмеження для суспільства є обґрунтованими, так як згідно з ратифікованою в 1997 році Конвенцією «Про захист прав людини і основоположних свобод» під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, будь-яка Висока Договірна Сторона може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за цією Конвенцією, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом. [5]

Особливої уваги, ми вважаємо, заслуговують випадки звільнення працівників через відмову вакцинації проти COVID-19. Звільнення працівників регулюється кодексом законів про працю України, статтею 40 якого зазначено, що працедавець або уповноважений орган може розірвати строковий або трудовий договір на невизначений строк у випадку виявленої невідповідності працівника займаній посаді або виконуваній роботі внаслідок недостатньої кваліфікації або стану здоров'я, які перешкоджають продовженню даної роботи, а так само в разі відмови у наданні допуску до державної таємниці або скасування допуску до державної таємниці, якщо виконання покладених на нього обов'язків вимагає доступу до державної таємниці (п.2) або ж встановлення невідповідності працівника займаній посаді, на яку його прийнято, або виконуваній роботі протягом строку випробування (п.11). [6]

Отже, на сьогодні правове регулювання випадків що пов'язані з вибухом пандемії COVID-19 є загально дискусійною темою не лише серед провідних юристів України але й є справжнім викликом для всього суспільства, так як значні обмеження в правах і свободах людини все більше потребують правового обґрунтування.

Список використаних джерел:

1. Що варто знати про covid-19 від 28.04.2020 URL: <https://phc.org.ua/news/scho-varto-znati-pro-covid-19>
2. Вакцинація від COVID-19 в Україні: оперативні дані за 19 липня 2021 року 20.07.2021 URL: <http://www.vin.gov.ua/koronavirus-operativna-informatsiia/38316-aktsynatsiia-vid-covid-19-v-ukraini-operativni-dani-za-19-lypnia-2021-roku-2>

3. Садикова Я. М. Принцип пропорційності в цивільному процесі // Адаптація правової системи України до права Європейського Союзу : теоретичні та практичні аспекти : матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Полтава, 23 листопада 2017 року). С. 226-228

4. Втручання в права людини під час пандемії, від 27.03.2020. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/vtruchannya-v-prava-lyudini-pid-chas-pandemiyi.html>

5. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод. Ратифікована Законом України № 475/97- ВР від 17.07.97. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show /995_004#Text

6. Кодекс законів про працю України / закон України № 322-VIII від 10.12.71 / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08>

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ГРОМАДЯН НА СВОБОДУ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ НА ПРИКЛАДІ ДОГОВОРУ АУТСТАФІНГУ: ПРИВАТНИЙ ТА ПУБЛІЧНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТИ

Юрій Анатолійович ТОБОТА,

*канд. юрид. наук, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін та правового забезпечення підприємницької діяльності
ТОВ «Харківський університет»*

Сучасний етап розвитку приватного права характеризується значною динамікою, формуванням нових концепцій і конструкцій, призначених для обслуговування цивільного обороту, що передбачає необхідність розробки та прийняття відповідного нормативного матеріалу. Проте з багатьох причин правотворчість так би мовити «не встигає» за тими новими суспільними відносинами, що виникають та потребують свого нормативного впорядкування. Можливою також є ситуація, за якої приватний за своєю сутністю інститут, який мав би бути врегульованим нормами відповідного законодавства, правової регламентації у ньому не знайшов, але так чи інакше впорядкований у нормах публічного законодавства. Виникає таким чином розбалансованість правового регулювання суспільних відносин: певні відносини виникли, існують та потребують свого визнання в приватній сфері, однак їх впорядковано у публічній площині. Відтак, приватні за своєю природою відносини знаходять публічно-правову регламентацію, що певною мірою створює проблеми при правозастосуванні, зокрема коли на учасників суто приватних правовідносин покладається тягар публічної відповідальності.

Однією з таких приватних за змістом, натомість публічних за формою є конструкція договору аутстафінгу – за відсутності адекватного регулювання в Цивільному кодексі України [1, Ст. 356] (далі – ЦКУ) про правовідносини, що виникають із договору про надання персоналу (мова йде фактично про аутстафінг), йдеться у п.п. 14.1.183 ст. 14 Податкового кодексу України [2, Ст. 3248] (далі – ПКУ): «це господарська або цивільно-правова угода, відповідно до якої особа, що надає послугу (резидент або нерезидент), направляє у розпорядження іншої особи (резидента або нерезидента) одну або декількох фізичних осіб для виконання визначених цією угодою функцій. Угода про надання персоналу може передбачати укладання зазначеними фізичними особами трудової угоди або трудового контракту із особою, у розпорядження якої вони направлені». Відсутність врегулювання цього договору на рівні ЦКУ створює низку теоретичних та, як наслідок, практичних проблем, які мають публічно-приватне «забарвлення».

По-перше, діюче законодавство не містить переліку істотних умов цього договору. Єдиним шляхом вирішення слугуватиме конструкція непоміченого договору (ст. ст. 6, 638 ЦКУ), що має наслідком визнання істотною умовою договору аутстафінгу його предмету – узгоджених сторонами дій з надання роботодавцем-аутстафером замовникові на певний строк працівника, який відповідає вимогам замовника щодо кваліфікації, досвіду, навичок, для виконання у нього трудової функції. Розуміння предмету розглядуваного договору саме як дій сторін свідчить про можливість віднесення аутстафінгу до

договорів про надання послуг, але з урахуванням специфіки такого предмету, викликані особливостями суб'єктного складу договору аутстафінгу: працівник, що його передає замовникові роботодавець, із яким працівником укладено трудову угоду, так би мовити перебуває поза межами предмету договору (адже працівника не можна передати як річ). Крім того, з огляду на вказану особливість суб'єктного складу виникають й потреби практичного характеру - слід в умовах про предмет договору аутстафінгу зазначати положення про дотримання працівником техніки безпеки, часу роботи, особливості праці за шкідливих умов тощо. Останнє свідчить не лише про виконання умов законодавства про працю (передача працівника за договором аутстафінгу іншому роботодавцеві так би мовити «у оренду» зближує цей договір з трудовим договором), але й про дотримання усіма сторонами договору аутстафінгу (працівником, роботодавцем та замовником) справедливого балансу їх прав та інтересів, коли на роботодавця-аутстафера та замовника буде покладено договором обов'язок здійснення моніторингу за умовами праці та дотриманням працівником техніки безпеки.

По-друге, особливості предмету договору аутстафінгу та його наближеність до трудового договору свідчать про наявність в його структурі інших, окрім предмета, істотних умов - *мети та трудової функції працівника*, що має віднайти закріплення в законодавстві. Метою договору є передача працівника для виконання ним у роботодавця певної роботи, характер якої охоплюється трудовою функцією працівника за відповідною посадою. Про це з огляду на необхідність дотримання трудового законодавства та балансу прав та інтересів сторін договору слід обов'язково зазначати в трудовому договорі (між працівником та роботодавцем-аутстафером) та робити посилання на нього в договорі аутстафінга (між роботодавцем та замовником) у разі, якщо трудовий договір не укладається між працівником та новим роботодавцем (замовником). Але якщо реєстрація у податковому органі трудових відносин не викликає жодних сумнівів, то постає питання щодо необхідності реєстрації договору аутстафінгу (адже він містить трудові компоненти) за умов нормативної невизначеності цього. Видається, така реєстрація могла б бути здійснена в процесі отримання дозволу, про обов'язковість якого йдеться у ч. 1 ст. 39 Закону України «Про зайнятість населення» [3, Ст. 243], але Постанова Кабінету Міністрів України від 20.05.2013 р. № 359 «Про затвердження Порядку видачі дозволу на наймання працівників для подальшого виконання ними роботи в Україні в іншого роботодавця», яка покликана врегулювати порядок видачі таких дозволів, наразі не набрала чинності.

По-третє, згадана норма ПКУ передбачає можливість існування цивільно-правового та господарського договорів аутстафінгу. Незважаючи на це, укладання договору аутстафінгу за схемою господарського договору виключається: його сторонами можуть бути виключно суб'єкти господарювання (юридичні особи та/або ФО-П) за схемою «суб'єкт господарювання-роботодавець» - «суб'єкт господарювання-замовник», проте укладання договору аутстафінгу за такою схемою унеможливають положення вказаних Закону та Постанови Кабінету Міністрів. Адже перший нормативно-правовий акт закріплює обов'язок суб'єкта господарювання у разі найму працівників для подальшого виконання ними роботи в Україні в іншого роботодавця на умовах трудових договорів отримати відповідний дозвіл, а інший нормативно-правовий акт, що регулює порядок отримання такого дозволу, не набрав

чинності. Відтак, залишається за сучасних умов укладання договору аутстафінгу за схемою цивільно-правового договору про надання послуг між суб'єктом господарювання-роботодавцем та фізичною особою (замовником-роботодавцем) з метою подальшого працевлаштування працівника у іншої фізичної особи.

По-четверте, однією з проблем, пов'язаних із розглядуваним договором, є визначення строку його дії. Відповідно до правила *transferre potest quam ipse habet* строк дії договору аутстафінгу не може перевищувати строку дії строкового трудового договору, на підставі якого укладено договір аутстафінгу. Тому строк дії є його істотною умовою. Він може визначатися календарною датою, роками (місяцями тощо) чи вказівкою на обставину, яка має настати у майбутньому, - закінчення строку дії строкового трудового договору між роботодавцем-аутстафером та працівником. Можливим є укладання безстрокового трудового договору як умови укладання договору аутстафінгу - тоді останній укладається на невизначений строк, проте у разі припинення трудового договору договір аутстафінгу теж припиняє свою дію (у цьому виявляється акцесорність договору аутстафінгу і організаційний характер трудового договору). Цей аргумент також свідчить на користь неможливості укладання господарського договору аутстафінгу: однією з його істотних умов є умова про строк дії (ст. 180 Господарського кодексу України [4, Ст. 144] (далі - ГКУ)). У разі укладання безстрокового трудового договору договір аутстафінгу також буде безстроковим (що суперечить формальній позиції законодавця, визначеній в ст. 180 ГКУ і ч. 1 ст. 252 ЦКУ).

Як висновок зазначимо наступне. Існує низка теоретичних прогалів, пов'язаних із відсутністю ґрунтовних доктринальних розробок та нормативного врегулювання договору аутстафінгу, який покликаний слугувати однією зі складових механізму реалізації трудових прав громадян. Це породжує низку практичних проблем - від нормативної невизначеності поняття договору аутстафінгу та його істотних умов до визнання цієї конструкції правозастосовними органами одним зі способів ухиляння від сплати податків з відповідними приватно- та публічно-правовими наслідками.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відом. Верхов. Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356.
2. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. *Офіційний Вісник України*. 2010. № 92. Ст. 3248.
3. Про зайнятість населення: Закон України від 05.12.2012 р. № 5067-VI. *Офіційний Вісник України*. 2012. № 63. Ст. 2565.
4. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV. *Відом. Верхов. Ради України*. 2003. № 18-22. Ст. 144.

ЩОДО ДОЦІЛЬНОСТІ ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАКРІПЛЕННЯ МЕДІАЦІЇ ЯК ПОЗАСУДОВОЇ ПРОЦЕДУРИ ЗАХИСТУ ПОРУШЕНИХ ПРАВ

Юлія Сергіївна ЧУБ,

*студентка 1-го курсу бакалаврату
факультету права та підприємництва
ТОВ «Харківський університет»
<https://orcid.org/0000-0001-7285-8266>*

Науковий керівник: *Бондар Н. П.,
канд. юрид. наук, доцент кафедри цивільно-
правових дисциплін та правового забезпечення
підприємницької діяльності
ТОВ «Харківський університет»*

Традиційно за захистом та відновленням своїх порушених прав звертаються до суду. У ч. 1 ст. 4 Цивільного процесуального кодексу України «Право на звернення до суду за захистом» законодавець зазначив, що кожна особа має право звернутися до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи законних інтересів [1], тобто має право на увазі право особи на судовий захист. Однак, розгляд цивільно-правових спорів у суді є тривалим процесом і можуть вирішуватися доволі значний період часу. Слід виокремити інші види форм захисту: 1) адміністративний (ст. 17 Цивільного кодексу України [2] (далі – ЦК України). Адміністративний порядок захисту полягає в тому, що у випадках, передбачених законом, органи державного управління або місцевого самоврядування можуть без виклику зацікавлених осіб і поза діючою процедурою ухвалити рішення щодо відновлення порушеного права або про усунення юридичних невизначеностей [3]; 2) захист цивільних прав нотаріусом. Такий захист нотаріус здійснює шляхом вчинення виконавчого напису на борговому документі (ст. 18 ЦК України) [2]; 3) самозахист – застосування особою засобів протидії, які не заборонені законом та не суперечать моральним засадам суспільства (ст. 19 ЦК України) [2]. Втім при самозахисті є велика можливість вчинення неправомірних дій та прояву незаконності з боку суб'єкта, що захищається [3]; 4) медіація (детальніше далі); 5) комісія по трудовим спорам, що створюється задля вирішення трудового спору між працівником і власником або уповноваженим ним органом, відповідно до Кодексу законів про працю України [4]; 6) третейський суд – недержавний незалежний орган, що утворюється за угодою або відповідним рішенням заінтересованих фізичних та/або юридичних осіб для вирішення спорів, що виникають із цивільних та господарських правовідносин [5]; 7) Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ).

У ст. 55 Конституції України визначено, що кожна особа будь-якими не забороненими законом засобами може захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань [6]. На сьогоднішній день все більш актуальним стає такий мирний спосіб врегулювання спорів у цивільно-правовому світі як медіація. Поняття «медіація» походить від лат. «mediate», і означає «бути посередником». Тобто ця форма захисту здійснюється посередником, а саме медіатором – незалежним фахівцем, який допомагає у врегулювання

конфлікту шляхом приведення інтересів сторін до компромісу, тобто необхідно знайти рішення, яке задовольнить обидві сторони. Слід відрізнити медіацію та переговори, адже в процесі останніх медіатор не бере участь, а сторони самостійно вирішують питання.

Важливим на даний час постає закріплення медіації на законодавчому рівні. Так, 16 листопада 2021 року було прийнято Закон України «Про медіацію» [7], який був зареєстрований ще 19 травня 2020 року, а нині знаходиться на етапі підпису Президента України. У ньому пропонується визначити саму процедуру медіації, можливість її застосування у цивільних, сімейних, трудових, господарських, адміністративних правовідносинах, а також у кримінальних провадженнях при укладенні угод про примирення між потерпілим та підозрюваним, обвинуваченим та в інших сферах суспільних відносин, права та обов'язки як медіатора, так і самих сторін, що за добровільною згодою звертаються до даного виду врегулювання конфлікту чи спору.

Вважаю, що таке нововведення є доцільним з огляду на найближчі переваги, які можна виокремити: 1) зменшення навантаження на суди шляхом зменшення кількості справ; для сторін спору: 2) зменшення витрат; 3) економія часу, адже у порівнянні з судовою процедурою, вирішення спору шляхом медіації не є довготривалим; 4) знайдення взаємоприйняттого рішення для обох сторін. Крім того, варто зазначити про доцільність юридичного визначення статусу медіаторів, адже завдяки цьому Закону набути статус медіатора зможе будь-яка фізична особа, яка має вищу освіту та пройшла базову підготовку у сфері медіації в Україні або за її межами. Не менш важливим є те, що це повинна бути емоційно-стримана та достатньо кваліфікована особа зі знаннями правильності підходу до точки зору кожної сторони.

ЄСПЛ у справі «Чахал проти Сполученого Королівства» [8] звертав увагу, зокрема на п. 145 рішення, де зазначено про ст. 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [9] (далі – Конвенція), яка гарантує на національному рівні ефективні правові засоби для здійснення прав і свобод, які передбачені Конвенцією, незалежно від того, яким чином вони виражені в правовій системі тієї чи іншої країни. Таким чином, суть цієї статті зводиться до вимоги надати людині такі засоби правового захисту на національному рівні, що дозволили б компетентному державному органу розглядати по суті скарги на порушення положень Конвенції та надавати відповідний захист.

Висновки. 1. Завдяки існуванню на даний час різних форм захисту особі надаються широкі можливості для пошуку ефективних способів захисту своїх прав та інтересів. Одним із таких і є медіація, що, на мою думку, є дієвим засобом вирішення спору, і завдяки нормативному врегулюванню (16 листопада 2021 р. було прийнято Закон України «Про медіацію», однак він поки не набрав чинності) доведе свою результативність.

2. Перевагами введення медіації в Україні, враховуючи практику ЄСПЛ, на моє переконання, є: 1) зменшення навантаження на суди шляхом зменшення кількості справ; для сторін спору: 2) зменшення витрат, враховуючи судовий збір; 3) економія часу у порівнянні з судовою процедурою; 4) знайдення взаємоприйняттого рішення для обох сторін.

Список використаних джерел:

1. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1618-15>.

2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/435-15>.
3. Науменко К.С. Поняття та види форм цивільно-правового захисту особистих немайнових прав фізичної особи, що забезпечують її соціальне буття. *Форум права*. 2014. № 2. Ст. 296-300. URL: <https://bit.ly/2I7B5qz>.
4. Кодекс законів про працю України від 10 грудня 1971 р. № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/322-08>.
5. Про третейські суди: Закон України від 11 травня 2004 р. № 1701-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1701-15>.
6. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
7. Про медіацію: Закон України від 16 листопада 2021 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68877.
8. Справа ЄСПЛ «Чахал проти Сполученого Королівства» від 15 листопада 1996 р. (Заява 22414/93). URL: <http://www.rrpoi.narod.ru/echr/translation/translation/chahal.htm>.
9. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Рим, 4 листопада 1950 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_004.

**Державна влада, публічне
управління та адміністрування
і права людини**

**ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ У МЕРЕЖІ INTERNET:
НОРМАТИВНА БАЗА ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ МЕРЕЖ
ТА ДІЯЛЬНОСТІ КОРИСТУВАЧІВ**

Юлія Анатоліївна Білоус,

*старший судовий експерт сектору дослідження
давності документів відділу почеркознавчих
досліджень, технічного дослідження документів та
обліків лабораторії криміналістичних видів
досліджень Київського НДЕКЦ МВС*

Захист прав на навчання, приватність, свободу самовираження, свободу самовираження та мирні об'єднання все більше переходить у цифрову площину, адже з розвитком мережі Інтернет збільшується і доля користування мережею. Згідно звіту організації «Freedom House» та даних аналітичної ініціативи «Data Reportal» за 2021 рік, загальна доля активних користувачів мережі з усіх громадян України (43,6 млн) становить 29,47 млн (67,6 %). Тобто, більш ніж половина громадян України, в тій чи іншій мірі, проводять час у мережі. Разом з тим, згідно звіту «Freedom House», обмеження прав на доступ до мережі та ряду порушень відображені наступними показниками: обмеження для доступу – 20/25 балів; обмеження контенту – 21/35 балів; порушення прав користувачів – 21/40 балів. Подібні обмеження були викликані рядом нормативних актів, зокрема обмеженнями доступу до російських соціальних мереж та ряду сервісів; недоступністю підключення до мережі деяких малозабезпечених груп населення (у ряді сіл вартість підключення сягала більше ніж 2500 грн, що враховуючи дохід та інфляцію, є непосильним для деяких громадян) [1].

Потенційним нормативним регулятором в майбутньому у сфері Інтернету може виступити Закон України «Про електронні комунікації», та Закон України «Про боротьбу з тероризмом», що надають повноваження регулятору (тобто органам виконавчої влади) обмежити користування мережею в тому чи іншому аспекті.

Але разом з тим, Україна згідно Угоди про асоціацію та керується нормами міжнародного права (особливу роль має імплементація рішень Європейського суду з прав людини), поступово виробляє власну нормативну базу стосовно захисту людини та її діяльності в цифровій площині [4, с. 109]. Зокрема згідно п. 12 постанови пленуму Верховного суду України «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» визначені суб'єкти відповідальні за поширення недостовірної інформації у мережі Інтернет, а саме: автор недостовірної (оспорюваного) інформаційного матеріалу. Якщо відсутня можливість встановити автора повідомлення, суб'єктом визначається утримувач домену

або власник веб-ресурсу. Порядок витребування даних власника веб-ресурсу визначений положеннями Цивільно-процесуального кодексу України [2, с. 80].

Захист прав людини регулюється не тільки цивільним процесом, а і кримінальним, зокрема [3]:

- ст. 173-4 (Буллінг (цькування) учасника освітнього процесу);
- ст. 361 (Несанкціоновані збут або розповсюдження інформації з обмеженим доступом, яка зберігається в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або на носіях такої інформації);
- ст. 362 (Несанкціоновані дії з інформацією, яка оброблюється в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або зберігається на носіях такої інформації, вчинені особою, яка має право доступу до неї);
- ст. 363 (Порушення правил експлуатації електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку або порядку чи правил захисту інформації, яка в них оброблюється);
- ст. 200 (Незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, електронними грошима, обладнанням для їх виготовлення) Кримінального Кодексу України;
- захист авторських прав, що регулюється Законом України «Про розповсюдження примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних».

Вищезазначені норм частково стали наслідком ратифікації та імплементации норм міжнародного права, адже Україна є підписантом таких міжнародних актів як Конвенції Ради Європи про кіберзлочинність від 23.11.2001 та додаткового протоколу до Конвенції про кіберзлочинність, який стосується криміналізації дій расистського та ксенофобного характеру, вчинених через комп'ютерні системи, який ратифікований Україною 21.07.2006 [2, с. 77].

Варто зазначити, що правовим механізмом захисту у випадку порушення прав у інформаційному електронному просторі є: звернення до суду (міжнародного або на території власної країни), звернення до уповноваженого Верховної ради з прав людини та звернення до Управління боротьби з кіберзлочинністю Міністерства внутрішніх справ України. Вибір механізму захисту зазвичай залежить від сфери, у якій були порушені права, та ступеню завданої шкоди.

Разом з тим, виникає ряд колізій у законодавстві та механізмами врегулювання протидії кіберзлочинності та захисту прав громадян на доступ до інформації. Зокрема, виконавча влада може обмежувати доступ до ряду інтернет-платформ або додатків, посилаючись на рішення РНБО, але подібні рішення в тій чи іншій мірі суперечать Європейській Конвенції із захисту прав людини, адже нормативний акт, який регулює діяльність РНБО зазначає, що санкції є обов'язковими для органів державної влади, до яких інтернет провайдери не відносяться, і їх діяльність врегульована Законом України «Про телекомунікації». У зв'язку з тим, що політична ситуація та процес запобігання розширенню масштабів «інформаційної війни» не дозволяють вирішувати ефективно наступну колізію, критерій «Обмеження контенту через зобов'язання інтернет-провайдерів блокування окремих ресурсів, зокрема за-

хищених міжнародними стандартами у сфера прав людини» у звіті організації «Freedom House» оцінюється 3/6 [1].

Також викликає питання підкріплення нормами процесу видалення сексуального контенту неповнолітніх, адже норма, що зобов'язує видалення наявна, але визначеного механізму процесуальної взаємодії наразі немає.

Варто зазначити, що задля вдосконалення механізму захисту прав і свобод у веб-просторі було створене Міністерство цифрової трансформації, яке покликане забезпечити доступ до мережі усім верствам населення та вдосконалити механізм захисту персональних даних. Оскільки вищезгаданий орган є досить молодим, визначити об'єктивно його ефективність у процесі захисту свобод людини в інформаційному просторі складно.

Підсумовуючи вищевикладене можна сказати, що українське законодавство стоїть на шляху удосконалення захисту прав людини в мережі Інтернет, але ряд механізмів мають прогалини, колізії з міжнародним законодавством, зумовлені політичним та суспільним станом у країні. Більш активна імплементація міжнародних норм та досвіду врегулювання прецедентів порушення прав і свобод людини в мережі Інтернет дозволить вийти нормативному забезпеченню України на новий рівень.

Список використаних джерел:

1. Freedom on the NET: Ukraine // URL: <https://freedomhouse.org/uk/country/ukraine/freedom-net/2021> (дата звернення: 06.12.2021).
2. Правові засоби захисту та відновлення прав користувачів інтернету в Україні в контексті застосування Посібника Ради Європи з прав людини для інтернет-користувачів за ред. А.В. Пазюка. – К. : ФОП Клименко 2015. - 128 с.
3. Кримінальний кодекс України // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 06.12.2021).
4. Енциклопедія прав людини: соціально-педагогічний аспект: [колективна монографія] - кол. авт., за заг. ред. проф. Н. А. Сейко ; відп. ред. Н. П. Павлик. - Житомир : Видавництво «Волинь» 2014.-220 с.

АДМІНІСТРАТИВНЕ ОСКАРЖЕННЯ ЯК СПОСІБ ЗАХИСТУ СУБ'ЄКТИВНИХ ПУБЛІЧНИХ ПРАВ

Ірина Володимирівна БОЙКО,

*канд. юрид. наук, доцентка кафедри
адміністративного права Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого*

Більшість прав приватної особи реалізуються, а обов'язків виконується у відносинах із публічною адміністрацією. Останніми роками для окреслення можливостей особи вимагати від представників виконавчої влади та місцевого самоврядування поведінки, що спрямована на задоволення прав громадян шляхом прийняття адміністративних актів, у науці адміністративного права впроваджено категорію «суб'єктивні публічні права». Значимість суб'єктивних публічних прав полягає в тому, що через них приводяться в дію закріплені в Конституції України гарантії дотримання прав, свобод та законних інтересів приватних осіб, завдяки суб'єктивним публічним правам приватні особи набувають статусу повноцінних та рівноправних учасників правовідносин.

Тісні зв'язки особи з публічною адміністрацією також породжують і чисельні конфлікти, що виникають у разі, коли у сторін правових відносин існують різні уявлення про те, як слід вчинити у певній ситуації та вирішити справу.

Одним із способів розв'язання таких суперечок є адміністративне оскарження, яке може бути доволі ефективним, адже характеризується такими перевагами: економічність (не є затратним і для приватної особи, і держави; законодавством не передбачається оплата адміністративного збору чи державного мита за подання скарги); оперативність (здійснюється в найкоротші строки); менша формалізованість (хоча і здійснюється за певною процедурою, але окремі кроки не потребують обов'язкової фіксації); розглядаючи скаргу, адміністративний орган може одразу прийняти рішення за сутністю питання у вигляді відповідного адміністративного акта; зменшує навантаження на суди (в законодавстві окремих країн адміністративне оскарження є обов'язковою стадією перед зверненням до суду).

Значимість адміністративного оскарження підкреслено в Основному Законі України, в ст. 124 якого допущено обов'язковість досудового порядку урегулювання спору, якщо це буде передбачено законом. І хоча нині жоден нормативно-правовий акт не встановлює обов'язковість такого порядку вирішення спорів, зазначений підхід убачаємо вельми ефективним і таким, що сприятиме якнайліпшому захисту порушених прав особи. У той же час, відмітимо, що в законодавчих актах вжито терміни «досудовий» і «позасудовий» і змістовної різниці між ними не наведено.

Адміністративне оскарження як інструмент, який приватна особа може використати для відновлення порушених прав, регламентується низкою законів. Основне місце серед них належить Закону України «Про звернення громадян». Прийнятий у 1996 році, на той час цей Закон був вельми прогресивним, натомість із часом його змісту стало бракувати сучасних стандартів та європейських підходів до розв'язання спорів в адміністративному порядку.

16 листопада 2021 року Верховна Рада України ухвалила Закон «Про адміністративну процедуру», в якому вміщені норми про адміністративне оскарження. Але 9 грудня того ж року Президент України ветовав цей Закон. Доречно розглянути, які новели запропоновані законодавцем у Законі і чи сприяють вони ефективності при вирішенні спорів між особою та публічною адміністрацією в адміністративному порядку.

Правом на оскарження наділена та особа, чи права, свободи чи інтереси порушено рішеннями, діями або бездіяльністю публічної адміністрації. Очевидно, що такою особою може бути, перш за все, адресат акту. Але й інший учасник провадження, чий права та інтереси рішення публічної адміністрації зачіпає, тобто заінтересована особа, також має право на оскарження.

Особа, реалізуючи своє право на адміністративне оскарження, може вимагати: припинення вчинення адміністративним органом певної дії; визнання дії адміністративного органу протиправною та усунення її наслідків; виконання адміністративним органом іншої дії, на яку особа має право і яка не була виконана на її вимогу; визнання протиправним та скасування адміністративного акта чи окремих його положень; визнання протиправним виконаного адміністративного акта чи окремих його положень, що призвело до настання незворотних правових наслідків; вчинення адміністративним органом необхідних дій з метою відновлення порушеного права, свободи чи законного інтересу особи, а також усунення негативних наслідків, відшкодування матеріальної шкоди; визнання бездіяльності адміністративного органу протиправною та зобов'язання вчинити певні дії.

Предметом оскарження також можуть бути процедурні дії та рішення або так звана «процедурна» бездіяльність. Отже, до моменту прийняття остаточного рішення по справі особа вправі оскаржити відмову щодо початку адміністративного провадження; відмову в наданні статусу заінтересованої особи; відмову щодо відводу посадової особи адміністративного органу (члена колегіального органу) або особи, яка сприяє розгляду справи; рішення про зупинення або закриття адміністративного провадження; відмову в наданні доступу до матеріалів справи або обмеження права особи на ознайомлення з такими матеріалами; іншу процедурну дію та/або процедурне рішення.

За загальним правилом, суб'єктом розгляду скарги є адміністративний орган вищого рівня по відношенню до того, який прийняв рішення, вчинив дію або допустив бездіяльність, що оскаржується. Новелою проєкта Закону про адміністративну процедуру є положення про те, що суб'єкт розгляду скарги може утворити комісію з розгляду скарг, до складу якої, крім посадових осіб адміністративного органу, можуть включатися представники інститутів громадянського суспільства у кількості, що не перевищує третини її загального складу. У разі відсутності адміністративного органу вищого рівня скарга щодо прийнятого адміністративного акта, процедурних рішень, дій чи бездіяльності адміністративного органу подається до того самого адміністративного органу, який прийняв адміністративний акт, вчинив процедурні дії та/або прийняв процедурне рішення чи допустив бездіяльність, що оскаржуються, якщо при ньому утворено комісію з розгляду скарг. Такий адміністративний орган має статус суб'єкта розгляду скарги.

За результатами перегляду справи суб'єкт розгляду скарги може прийняти одне з таких рішень:

1) скасувати повністю або частково адміністративний акт та зобов'язати адміністративний орган видати новий адміністративний акт або повторно розглянути справу, а в передбачених законом випадках – самостійно прийняти адміністративний акт;

2) скасувати повністю або частково процедурне рішення, самостійно прийняти процедурне рішення;

3) залишити адміністративний акт, процедурне рішення без змін, а скаргу - без задоволення;

4) визнати дію адміністративного органу протиправною та зобов'язати його: а) припинити вчинення відповідної дії; б) усунути наслідки такої дії; в) виконати іншу дію на вимогу особи;

5) зобов'язати адміністративний орган усунути негативні наслідки, відшкодувати матеріальну шкоду, заподіяну протиправним адміністративним актом, дією або бездіяльністю адміністративного органу, у порядку, визначеному законом;

б) визнати повністю або частково виконаний адміністративний акт протиправним, якщо його виконання призвело до настання незворотних правових наслідків.

Той факт, що за результатами розгляду скарги суб'єкт розгляду вправі прийняти адміністративний акт, який не лише розв'язує спір, а й надає особі право, тобто по суті задовольняє вимогу особи, з якою вона звернулася до адміністративного органу, свідчить про ефективність адміністративного оскарження і наділяє цей інструмент захисту прав особи ознаками дієвості.

ЕКСПЕРТ У ГАЛУЗІ ПРАВА ЯК УЧАСНИК В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Маряна Василівна ВЕРБІЦЬКА,

*канд. юрид. наук, доцент кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права
Західноукраїнського національного університету*

Анна Ігорівна БЛАЦАК,

*студентка 4-го курсу юридичного факультету
Західноукраїнського національного університету*

Прийнятий Верховною Радою України Закон України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 3 жовтня 2017 р. ввів нового учасника адміністративного судочинства - експерта з питань права [2].

До цього моменту обов'язки експерта з питань права покладалися виключно на суддів. Це здебільшого було зумовлено підходом, який ґрунтується на формулюванні, відомому ще з римського права - «Jura novit curia» – суд знає закони, що передбачає недопустимість використання в судовому процесі висновків з правових питань.

Насамперед слід наголосити, що законодавцю слід привести у відповідність застосовування дефінітивних конструкцій щодо вказаної процесуальної фігури, оскільки в одних статтях КАС України ми спостерігаємо термін «експерт з питань права» (ст. 69), а в інших – «експерт у галузі права» (ст. 112-113). На наш погляд, вдалішою є конструкція «експерт у галузі права», тому ми застосовуватимемо саме її.

Висновок експерта у галузі права згідно зі ст. 112 КАС України може бути подано учасниками справ стосовно двох основних питань: застосування аналогії закону чи аналогії права та щодо змісту норм іноземного права згідно з їх офіційним або загальноприйнятим тлумаченням, практикою застосування, доктриною у відповідній іноземній державі [2].

На право експерта надавати висновки щодо даних питань вказує і ст. 8 Закону України «Про міжнародне приватне право».

КАС України встановлює обмеження стосовно змісту висновку експерта з питань права. Відповідно до ст. 112 Кодексу, це відсутність оцінки доказів, вказівок про достовірність чи недостовірність того чи іншого доказу, про переваги одних доказів над іншими, про те, яке рішення має бути прийнято за результатами розгляду справи. Окрім цього, висновок не може стосуватись застосування аналогії закону та аналогії права для визначення підстав, меж повноважень та способу дій органів державної влади та місцевого самоврядування, оскільки застосування аналогії у таких випадках заборонено, згідно зі ст. 7 КАС [1].

Висновки експерта з питань права нестимуть у суді лише допоміжний (консультативний) характер і не є обов'язковими для суду. Суд може посила-

тися в рішенні на висновок експерта у галузі права, але має самостійно зробити висновки щодо відповідних питань, згідно зі ст. 113 КАС України [1].

Слід зауважити, законодавець чітко визначив, що висновок такого експерта не є доказом.

Широкого обговорення набрали вимоги до особи експерта з питань права, встановлені ст. 69 КАС України. За цією статтею експертом у галузі права може виступати особа, яка має науковий ступінь та є визнаним фахівцем у галузі права [1]. Досі ведуться дискусії стосовно трактування категорії «визнаний фахівець у галузі права» та поняття наукового ступеня.

Зокрема, О. Кармаза зазначає, що правова конструкція «визнаний фахівець у галузі права» має оцінний характер, тому під час прийняття судом рішення про допуск експерта у галузі права та долучення його висновку до справи, варто брати за основу його досвід наукової роботи в галузі права, у тому числі кількість наукових публікацій у фахових виданнях України й іноземних держав, опублікованих після присудження наукового ступеня, ступінь активності участі в конференціях, симпозіумах, круглих столах, який підтверджується опублікуванням тез його виступу, стажування й навчання за кордоном, що підтверджує відповідна документація. Варто зазначити, що в законодавстві також не конкретизовано вимогу щодо наукового ступеня, що наводить на висновок, що достатнім визнається, як ступінь доктора, так і кандидата наук [3].

З наявністю наукового ступеня у такого експерта простіше, оскільки він або є, або його нема. Слід зауважити, що законодавець не уточняв який саме науковий ступінь має бути, і це, очевидно, раціонально з огляду на те, що на даний час відбувається реформація наукової сфери в Україні, у т.ч. і щодо статусу науковців.

Стаття 69 КАС України встановлює також права та обов'язки, які належать експерту у галузі права, а саме обов'язок з'явитися до суду за його викликом, відповідати на поставлені судом питання, надавати роз'яснення. Експерту належить право знати мету свого виклику до суду, відмовитися від участі у судовому процесі, якщо він не володіє відповідними знаннями, право брати участь в судовому засіданні в режимі відеоконференції, якщо учасники справи не заперечують, право на оплату послуг та компенсацію витрат, пов'язаних з викликом до суду [2].

Варто зазначити, що хоча введення експерта у галузі права в судовий процес є новелою українського законодавства, даний інститут уже тривалий час функціонує в міжнародному праві. Одним із відомих прикладів є «amicus curiae», що дослівно означає «друг суду». Це особа (до того ж, не тільки фізична), яка не є процесуальною стороною по справі, володіє виключними юридичними або професійними знаннями з важливої теми, що має місце в конкретній справі, і водночас бере участь в її розгляді з метою сприяння винесенню справедливого судового рішення. Результатом роботи виступають «amicus curiae brief», тобто звіти, де вказані їх думки, погляди, що надаються суду [4].

Введення до складу учасників судового процесу експерта у галузі права сприяє зближенню українського законодавства з міжнародною практикою та формуванню в Україні незалежного та ефективного судочинства.

Хоча все ж слід констатувати, що сьогодні у судовій практиці широкого застосування досліджуваний нами процесуальний інститут все ж не набув.

Ймовірно, це пов'язано, насамперед, із тим, що висновок такого експерта має дуже невелике значення для справи.

Список використаних джерел:

1. Кодекс адміністративного судочинства України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 35–36, № 37, ст. 446, Документ 2747-IV, чинний, поточна редакція від 14.06.2018, підстава – 2447-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15> (дата звернення: 11.11.2021).

2. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України від 03.10.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19> (дата звернення: 11.11.2021).

3. Кармаза О., Кушерець Д. Експерт із питань права в судовому процесі: новели законодавства України. Підприємництво, господарство і право. 10/2017. С. 32-36.

4. Зозуля Н. Експерт з питань права: проблема процесуального статусу. Українське право від 14.12.2017 р URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/133600-ekspert-z-pitan-prava-novela-protseualnikh-kodeksiv-scho-potrebuye-ogranki-sudovoyu-praktikoyu> (дата звернення: 11.11.2021).

ПОХІДНІ МЕЖІ КОНТРОЛЬНО-НАГЛЯДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗА ПІДПРИЄМНИЦЬКОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ В УКРАЇНІ

Вікторія Сергіївна ВОЮЦЬКА,

*аспірант Харківського національного
університету внутрішніх справ
<https://orcid.org/0009-0000-1014-9472>*

Аналізуючи наявні наукові напрацювання учених, в яких уже розкривались різні підходи до розуміння меж контрольно-наглядової діяльності за підприємницькою діяльністю в Україні [див., напр.: 1; 2, с. 55; 3, с. 309; 4, 137, 140], можемо дійти висновку про те, що комплекс меж такої контрольно-наглядової діяльності поділяється на наступні типи: по-перше, базові межі (тобто, ідейно-засадничі рамки); по-друге, похідні межі. При цьому слід констатувати відсутність комплексних наукових розвідок, в яких би розкривався повний перелік таких меж. У зв'язку із цим, ґрунтуючись на наукових працях вказаних учених, а також на положеннях чинного законодавства зазначимо, що похідні межі контрольно-наглядової діяльності за підприємницькою діяльністю в Україні на сьогоднішній день своєю структурою охоплюють:

1) межі стану нормативно-правового забезпечення (нормативно-правові межі), які: по-перше, створюються в результаті нормотворчої діяльності суб'єктів міжнародно-правової нормотворчості, законотворчості та підзаконної нормотворчості. По-друге, до цієї групи меж віднесені ті межі, що безпосереднім чином об'єктивуються у нормах відповідних нормативно-правових актів, які становлять основу правового режиму підприємницької діяльності в Україні (зокрема, положення Основного Закону України, Господарського кодексу України, Цивільного кодексу України, норми законів України «Про господарські товариства», «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», «Про акціонерні товариства», «Про інститути спільного інвестування», «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки»), а також правового механізму контрольно-наглядової діяльності за підприємницькою діяльністю в нашій державі (серед іншого, положення Податкового кодексу України, Митного кодексу України, норми законів України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності», «Про державно-приватне партнерство», «Про інноваційну діяльність», «Про ринок електричної енергії», «Про Антимонопольний комітет України», «Про запобігання загрозам національній безпеці, пов'язаним із надмірним впливом осіб, які мають значну економічну та політичну вагу в суспільному житті (олігархів)», «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» та ін.). По-третє, означеною групою меж також охоплено межі, що окреслюють: а) об'єкт і предмет контрольно-наглядової діяльності за підприємницькою діяльністю; б) права та обов'язки суб'єктів підприємницької діяльності (зокрема, й у зв'язку із контролем та наглядом, що до них застосовується); в) повноваження та міру відповідальності суб'єктів, які здійснюють планують та здійснюють заходи контрольно-наглядової діяльності за підприємницькою діяльністю;

2) межі підприємницької свободи та обов'язків, які випливають із загального та спеціального правового статусу суб'єктів підприємницької діяльності. Проголошення свободи підприємницької діяльності на рівні Конституції України та підтвердження цієї свободи на рівні Господарського кодексу України позначається насамперед на тому, яким саме чином та в якій відповідно мірі держава (суспільство) може впливати на підприємницьке середовище (зокрема, у рамках контролю і нагляду), залишаючись при цьому державою, в якій має місце правопорядок.

Крім того, хоча однією з базових меж контрольно-наглядової діяльності є неприпустимість порушення вимог рівності, слід мати на увазі, що ця межа має диференціальне значення. У зв'язку із цим, суб'єкти, котрі здійснюють контроль і нагляд повинні враховувати ту обставину, що різні суб'єкти підприємницької діяльності, залежно від категорії бізнесу, можуть мати різні зобов'язання, як-от отримання ліцензій чи дозволів, або обмеження економічної діяльності в певних секторах, як-от оборона, банківська справа чи атомна енергетика.

3) інституційні межі контрольно-наглядової діяльності за підприємницькою діяльністю в Україні, які є невід'ємним елементом комплексу обмежень і заборон, які враховуються в процесі планування, організації та здійснення контролю і нагляду загалом і за діяльністю суб'єктів підприємницької діяльності зокрема. Специфічним для цих меж є те, що вони стосуються переважно інституційної (організаційної) форми та змісту відповідної адміністративної діяльності. До ключових таких меж можемо віднести, наприклад, наступні застереження: а) цю адміністративно-правову діяльність повинні здійснювати лише суб'єкти, котрі згідно чинного законодавства охоплені системою суб'єктів, повноважних на здійснення контрольно-наглядової діяльності за підприємницькою діяльністю в державі; б) під час контрольно-наглядової діяльності за підприємницькою діяльністю повинна уникатись «подвійність (дублювання) контрольних повноважень між різними суб'єктами публічного адміністрування, а такі суб'єкти не повинні здійснювати контроль і нагляд за тим самим питанням; в) суб'єкти, які здійснюють контрольно-наглядові повноваження, характеризуючись відносною самостійністю та незалежністю у виконанні таких повноважень, повинні враховувати ієрархічні рамки публічного адміністрування, які сприяють юридичній визначеності такої діяльності;

4) межі повноважень контрольно-наглядових суб'єктів у сфері підприємницької діяльності, які випливають насамперед із принципу законності, що в ч. 2 ст. 19 Основного Закону України зобов'язує їх діяти в межах визначених Конституцією та законами України параметрів, не допускати зловживань своїм становищем, а також не допускаючи реалізації повноважень, якими суб'єкт не володіє у відповідності до чинного законодавства;

5) часові межі контрольно-наглядової діяльності за підприємницькою діяльністю. У відповідності до ч. 3 ст. 3 Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» як планові, так і позапланові заходи нагляду (контролю) повинні здійснюватися у робочий час суб'єкта господарювання, який встановлюється на підставі його діючих правил внутрішнього трудового розпорядку;

б) межі здорового балансу суспільних інтересів, які вимагають забезпечення дотримання чуйного підходу до нагляду та контролю, щоб забезпечити як процвітання підприємницької діяльності, так і захист інтересів суспільст-

ва. При цьому важливо враховувати, що публічні інтереси в окресленому контексті означають колективні інтереси, бажання та потреби держави і населення загалом відносно загального блага, а зокрема – забезпечення їхнього благополуччя та безпеки, якій може загрозувати: з одного боку, підприємницька діяльність, що не відповідає вимогам принципу законності, а також морально-етичним стандартам, яких повинні дотримуватись підприємці; з іншого боку – неконтрольована, безмежна контрольно-наглядова діяльність, яка в такому розумінні може бути інструментом зростання лояльності до корупції в бізнес-середовищі (у суспільстві в цілому), а також способом реалізації несумлінних, неконкурентних стратегій на ринку. Також важливо відзначити й те, що забезпечення публічних інтересів є обов'язком держави і суспільства, будучи фундаментальним ядром публічного адміністрування. Відтак, у цьому контексті важливо враховувати й те, що публічні інтереси не статичні, вони з часом еволюціонують (також під впливом мінливості загальнолюдських інтересів), і в міру того, як змінюються ці цінності та пріоритети, встановленого правопорядку у державі загалом та у сфері підприємницької діяльності, зокрема.

З'ясувавши перелік похідних меж контрольно-наглядової діяльності за підприємницькою діяльністю в Україні можемо дійти висновку, що ефективність таких меж безпосереднім чином залежить від того, чи є вони належними, а саме: по-перше, об'єктивно виправданими; по-друге, аргументованими та достатніми; по-третє, узгодженими з принципами права та зі свободою підприємницької діяльності; по-четверте, передбаченими законодавством; по-п'яте, збалансованими. Важливість забезпечення належності похідних меж контрольно-наглядової діяльності за підприємницькою діяльністю обумовлена тим фактом, що: саме межі такої якості мають першочергове значення для підтримки економічної стабільності у державі; окреслення на рівні законодавства та дотримання на практиці належних похідних меж контрольно-наглядової діяльності є потужним інструментом встановлення гармонійної рівноваги у відносинах між суспільством, державою та суб'єктами господарювання; такі похідні межі контролю та нагляду відіграють вирішальну роль у стримуванні недобросовісної ділової практики, особливо такої, яка передбачає використання кризових ситуацій для отримання неправомірної вигоди (зокрема, недопущення так званої «воєнної наживи»).

Список використаних джерел:

1. Василенко В.М. Предмет та межі громадського контролю за діяльністю Національної поліції України. *Актуальні проблеми правознавства*. 2017. № 1, Т. 2. С. 93-100.
2. Кравчук В.М. Громадський контроль у функціонуванні судової влади. *Вісник національної академії прокуратури України*. 2016. № 3. С. 53-60.
3. Менджул М.В. Громадський контроль за використанням та розпорядженням майном об'єднаної територіальної громади. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 4. С. 308-310.
4. Нестор Н.В. Співвідношення державного контролю та незалежних засад функціонування судової влади. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. Вип. 4, Т. 2. С. 136-140.

ВДОСКОНАЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ У СФЕРІ МИТНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Лілія Максимівна ДОРОФЕСВА,

*докт. юрид. наук, професор, професор кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права Ужгородського національного університету, начальник юридичного управління Закарпатської митниці,
<https://orcid.org/0000-0002-0585-5927>*

Міжнародний досвід належного урядування допомагає сформувати основні напрямки вдосконалення українського митного законодавства, у тому числі в питаннях захисту прав осіб, що переміщують товари через кордон, та посилення вимог до діяльності посадових осіб митних органів.

Взаємовідносини особи (як фізичної, так і юридичної) з державними контролюючими органами вимагають утворення відносно нової для українського суспільства платформи соціального партнерства. Комплексна адаптація вітчизняного законодавства до вимог Європейського Союзу потребує підвищеної уваги до питань, що виникають у зв'язку із здійсненням митними органами функцій з перевірки законності переміщення товарів через кордон країни, або контролю за діяльністю підприємств у митній сфері.

Євроінтеграційний вибір України обумовлює необхідність активних змін в митному законодавстві, спрямованих на впровадження міжнародних стандартів прав осіб, задіяних в процесі переміщення товарів через кордон. Конституція України встановлює відповідальність держави перед людиною за свою діяльність, зміст та спрямованість якої визначають права і свободи людини та їх гарантії, та закріплює обов'язковість міжнародних стандартів для впровадження в нашій державі. При цьому, для повноцінної реалізації конституційних норм та міжнародних стандартів з прав і свобод людини необхідна поява нового типу державного службовця, діяльність якого була б сфокусована на забезпечення пріоритету прав громадян у митних правовідносинах [1, с.15].

На сьогодні за провідною участю Ради Європи та Європейського Союзу сформована концепція належної адміністрації, яка вимагає дотримання органами виконавчої влади прав індивідів при наданні адміністративних послуг, а також зобов'язує діяти у спосіб, який відповідає законним і розумним очікуванням суб'єктів відповідних правовідносин.

Норма статті 49 Договору про Євросоюз вимагає від усіх держав-кандидатів на вступ до ЄС поважати загальні для всіх країн спільноти цінності, покладені в основу його утворення: людську гідність, свободу, демократію, рівність, дотримання прав людини [2]. Резолюція Ради Європи про права людини, демократію та розвиток від 28 листопада 1991 р. офіційно визначила, що права людини пов'язані із розвитком і наголосила на тому, що визнання прав людини та демократичних принципів у третіх країнах становить суттєвий елемент загальної політики розвитку ЄС.

В системі митного права Європейського Союзу питання захисту прав осіб в ході контрольної діяльності митних адміністрації знаходяться в зоні

особливої уваги, гарантії формуються комплексно, а діяльність посадових осіб ґрунтується на принципах законності, недискримінації, прозорості та відповідальності. Європейські принципи адміністративного права щодо діяльності органів публічної адміністрації прийнято представляти через чотири основні групи принципів:

- 1) юридична визначеність (надійність та передбачуваність);
- 2) відкритість і прозорість;
- 3) відповідальність;
- 4) ефективність та результативність.

До принципів, що закріплені в нормативних актах європейських держав та діють для врегулювання будь-яких адміністративних процедур відносять також: принцип правової довіри, принцип заборони свавілля, принцип самостійності, принцип економичності, принцип ефективності, принцип прозорості, принцип єдності вимог адміністративних процедур для всіх державних органів та ін. Рекомендуючи такі принципи до впровадження в національне законодавство, науковці обґрунтовують свою думку їх змістом, що спрямований як на забезпечення основних прав, свобод та інтересів осіб, так і оптимізацію діяльності органу публічної адміністрації[3, с. 83].

Враховуючи, що даній проблематиці присвячено ряд резолюцій та рекомендацій Ради Європи щодо адміністративних процедур, до яких відносяться і виконувані митними органами процедури митного контролю та оформлення, до принципів, якими держави-члени співтовариства повинні керуватися у своєму законодавстві й практиці управління в митній сфері, насамперед, відносять такі:

1) право бути вислуханим, тобто право пред'явлення особою фактів, аргументів і доказів стосовно акта митного органу, здатного несприятливо впливати на права цієї особи, а також обов'язок органу повідомити останню про її права;

2) доступ до інформації - надання особі за її запитом інформації про всі існуючі факти, що стосуються правозастосовчого акта митного органу;

3) забезпечення допомоги особі та її представництво в митній процедурі;

4) викладення мотивів - надання особі за її запитом або шляхом зазначення в акті інформації про причини, на яких ґрунтується правозастосовчий акт митного органу;

5) зазначення способу правового захисту проти несправедливого тиску на права, свободи або інтереси особи [4, с. 95-96].

Реальна картина провадження українськими митними органами своєї діяльності в питаннях захисту прав осіб ще десять років тому мала досить песимістичний характер: «реально в митній діяльності не забезпечуються всі конституційні права і свободи громадян» [5, с. 63]. У цей же період В.Б.Аверьянов визначив, що одним з ключових напрямків здійснення адміністративної реформи слід вважати запровадження принципово нового типу взаємовідносин між громадянами і органами виконавчої влади, а саме такого, за яким кожній людині було б забезпечено (гарантовано) реальне додержання і захист належних їй прав і свобод у сфері діяльності цих органів. У повній мірі сказане відноситься до діяльності митних органів, які виконуючи контрольну, фіскальну, регуляторну та захисні функції, активно контактують з громадянами та суб'єктами ЗЕД. Надзвичайно велике значення митної справи потребує гарантованого забезпечення законності у цій сфері. В умо-

вах короткотерміновості, дискретності митного контролю його ефективність забезпечується шляхом високого рівня концентрації. По суті, кожна дія щодо переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон якщо не перевіряється, то може бути перевірена [6, с. 107].

Відтак, в сучасних умовах набуває особливого значення питання про відносини громадян (людини, підприємця) з органами митної служби. Більшість проблем, виникаючих сьогодні між ними, зумовлено неоднозначністю, а інколи й суперечливістю чинних нормативно-правових актів, що регламентують окремі інститути митної справи.

Науковці зазначають, що цих проблем можна уникнути, створивши в митній сфері прозорі й вигідні для всіх учасників митних відносин «правила гри» на засадах соціального партнерства із посиленням водночас боротьби з контрабандою й порушеннями митних правил. Фактично це і є головним завданням адміністрування митного законодавства, до якого О.В.Чорна пропонує включати елементи європейської митно-правової системи: серед яких - моніторинг і систематизований облік національної і міжнародної нормативно-правової бази з питань митної справи; фаховий підхід до розробки й реалізації нормативно-правових актів, спрямованих на адаптацію митного законодавства; системний підхід до митно-правового захисту економічних інтересів суспільства й держави; становлення й розвиток адміністративно-правового оскарження, яке має реалізовуватися на базі встановлених законом матеріальних норм та у відповідних процесуальних формах. Держава та її органи повинні бути гарантом забезпечення повноцінної реалізації прав, свобод і законних інтересів особи і громадянина в митній системі України [4, с. 77].

Враховуючи, що якісні зміни у сфері виконавчої влади можливі лише за умови зміни самої ідеології здійснення цієї влади, виконавчих функцій заради забезпечення прав і свобод особи, вважаємо, що процеси інтеграції України до Європейської спільноти стають катализатором таких змін. Угода про асоціацію України з ЄС в жодному разі не являється вхідним квитком до співтовариства, це – шанс за підтримки міжнародних інституцій вдосконалити організацію та діяльність державних органів, покращити умови життя, створити соціальну та реально правову державу, громадяни якої гідні європейських цінностей.

Вважаємо, що в сфері митних відносин мають продовжитись зміни, направлені на створення максимально партнерських стосунків між митними органами та громадянами й суб'єктами ЗЕД. Від контрольно-карального спрямування митних органів, діяльність яких сьогодні сфокусована на фіскальних завданнях, необхідно переходити до сервісно-консультативного, пріоритетом якого має стати довіра до митниці. Головним орієнтиром при формуванні новітніх підходів до організації та здійснення митного контролю мають стати спрощення та гармонізація митних процедур, а також дотримання міжнародних стандартів у сфері захисту прав споживачів митних послуг.

Список використаних джерел:

1. Давиденко Л.М. Забезпечення прав і свобод громадян при здійсненні митних процедур (організаційно-правові аспекти): Автореф. дис... канд. юрид. наук:12.00.07 Ірпінь, 2007. 22 с.
2. Договір про Європейський Союз. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_029.
3. Грушевський В. А. Спеціальні принципи діяльності регіональних управлінь Державної фіскальної служби України / В. А. Грушевський // Форум права. - 2016. - № 1. - С. 81-87.

4. Чорна О.В. Гармонізація митного законодавства України до вимог міжнародних стандартів: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / - Харків, 2015. - 176 с.

5. Кунєв Ю. Д. Проблеми дослідження правових аспектів організації діяльності митної служби / Ю. Д. Кунєв // Вісник Академії митної служби України. Сер. : Право. - 2011. - № 1. - С. 60-65.

6. Ніканорова О. В. Адміністративно-правові відносини в діяльності митних органів України: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. - Київ, 2012.

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА БЕЗПЕЧНЕ ДОВКІЛЛЯ В КОНТЕКСТІ ПУБЛІЧНОЇ ФІНАНСОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Анастасія Станіславівна ДУБКО,

аспірантка кафедри фінансового права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Із плином історично детермінованої трансформації економічних систем держав беззаперечних змін зазнали і форми управління в публічному секторі. Так, традиційні владно-примусові механізми управління змінилися на ринкові, а фокус перемістився із бюрократизованої процедури на отримання ефективного результату, надання якісних публічних послуг, створення правових та економічних умов для реалізації інтересів учасників взаємодії процесу публічного управління [1, с. 22]. Безумовно, трансформаційні процеси в управлінні не можуть оминати питання забезпечення публічного інтересу як загального блага, що містить в собі необхідність реалізації цілої низки прав людини в громадянському суспільстві. Одним із таких прав, актуальність та важливість забезпечення якого з кожним роком стає все більш пріоритетним, є право на безпечне навколишнє природне середовище. Іншими словами - право на якісне довкілля, дотримання норм екологічної безпеки, адже нормальна життєва діяльність людини залежить від численних екологічних факторів, зокрема - ступеня чистоти і безпеки атмосферного повітря, водних ресурсів тощо [2, с. 154].

Безперечно, можливість забезпечення того чи іншого права людини безвідносно до його характеру та функціонального призначення залежить не тільки від розробки належної нормативно-правової бази, що відповідає загальновизнаним критеріям якості закону, але й від наявності механізмів реалізації, що можуть виступати реальною гарантією забезпечення певної юридичної можливості. Зазначена функція прямо відноситься до змісту сучасного публічного управління як владно-організуючого впливу керуючих суб'єктів з метою впорядкування, координації та спрямування задля ефективного досягнення загальних цілей і завдань цієї діяльності [3, с. 243]. При цьому, важливим є те, що зазначене завдання все більше поширюється на різні сфери державного управління, зокрема - на управління публічними фінансами.

Варто зауважити, що саме публічна фінансова діяльність як діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування [4, с. 56-58], характеризується міжгалузевим змістом, оскільки стосується всіх галузей і сфер публічного управління і належить, як було зазначено, до відання і органів держави, і органів місцевого самоврядування [5, с. 32]. Таким чином, їй за юридичною природою притаманна функція реалізації публічного інтересу, адже виконання завдань держави, задля якого здійснюється акумулювання, розподіл, перерозподіл та використання фондів коштів, в рамках сучасного підходу до моделі публічного управління повинно завжди апелювати до реалізації публічного інтересу, зокрема - у сфері екологічної безпеки.

Однією із останніх світових тенденцій є зближення економічної та екологічної політик країн, оскільки практично будь-який вид господарської діяль-

ності, згідно з вимогами Європейського Союзу, повинен провадитися не лише у відповідності до соціальних чи трудових стандартів, але й екологічних нормативів (наприклад, щодо зменшення вуглецевих викидів при виробництві товарів чи експлуатації основних засобів). Результатом такого зближення стало виникнення нового явища економіко-правових реалій, яке вже отримало в європейській спільноті назву «зелене» фінансування.

Так, в цьому контексті важливим є звернути увагу на Паризьку угоду, яка була ратифікована Законом України № 1469-VIII від 14.07.2016 і зобов'язала уряд нашої країни затвердити Оновлений національний визначений внесок України до Паризької угоди [6]. Так, зокрема, закріплена в ст. 2 Паризької конвенції вимога полягає у необхідності регулювання руху фінансових ресурсів в межах фінансової системи країни таким чином, щоб забезпечити не тільки виконання економіко-соціальних функцій держави, але й захист навколишнього середовища та пом'якшення кліматично негативних наслідків господарської діяльності шляхом забезпечення узгодженості фінансових потоків із напрямом низьковуглецевого та опарного до зміни клімату розвитку. Зазначена стаття апелює до поняття сталого розвитку, в рамках якого і повинна забезпечуватися узгодженість потоків фінансових ресурсів із екологічною політикою країни. За своїм першочерговим задумом сталий розвиток є загальною концепцією щодо встановлення балансу між задоволенням сучасних загальнолюдських потреб та збереженням безпечного та здорового довкілля [7, с. 383], тобто реалізацією загальнолюдського права на безпечне навколишнє середовище. У загальному вигляді способами такої реалізації можуть бути пом'якшення та адаптація до зміни клімату, збереження біорізноманіття, запобігання забрудненню. У свою чергу, механізмом реалізації можуть виступати інвестиції у проекти та програми, які сприяють зменшенню або уникненню викидів парникових газів, кредитування таких проектів та програм, а також реалізація таких фінансових інструментів як «зелені» облигації та структуровані «зелені» фонди [8]. За своєю суттю, зазначені заходи і є змістовною ознакою категорії «зелене» фінансування, яке можна детермінувати як фінансування у формі інвестування або кредитування технологій, практик та проектів, цільовим призначенням якого є забезпечення пріоритетів сталого розвитку в контексті захисту навколишнього середовища та реалізації права людини на безпечне довкілля.

Базисом для досягнення оновлених екологічних цілей України було визначено Міністерством захисту довкілля та природних ресурсів України, поміж іншого, реформу екологічних фінансів [9]. Безперечно, для запровадження в нашій державі дієвих механізмів стимулювання зеленої модернізації і, відповідно, досягнення такого кінцевого суспільно корисного результату як реалізація права на безпечне довкілля, вважається необхідним змінити систему фінансування природоохоронних заходів. На сьогоднішній день Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів бачить шляхи реалізації цього завдання, зокрема, крізь призму удосконалення системи екологічного оподаткування - це стосується як самого екологічного податку, так і вуглецевого податку та рентної плати [10]. Іншим важливим аспектом реформування природоохоронного фінансування є створення незалежних від бюджету програм фінансової підтримки та екологічних фондів.

Так, створення системи позабюджетних екологічних фондів є важливим вектором реалізації «зеленого» фінансування на теренах нашої держави для

забезпечення публічного інтересу щодо питань екологічної безпеки. І хоча зазначена ідея ще знаходиться на етапі розробки, із прийняттям останніх змін до Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» [11] було закладено нормативну основу для створення та функціонування зелених фондів як юридичних осіб публічного права. Так, у новій редакції Закону від 19.06.2020 р. у ч. 2 ст. 18 передбачається, що на захист навколишнього природного середовища, впровадження екологічних стандартів та скорочення викидів будуть реалізовуватися через проекти екологічного спрямування. Під останніми розглядаються проекти у сфері альтернативної енергетики, енергоефективності, впровадження екологічно чистого транспорту, збереження флори і фауни, водних і земельних ресурсів, адаптації до змін клімату тощо. Відповідно до ст. 3 Закону, фінансувати проекти екологічного спрямування зможуть три групи суб'єктів - міжнародні фінансові організації, юридичні особи приватного права та спеціалізовані фінансові установи, утворені Кабінетом Міністрів України чи іншим спеціально уповноваженим органом у випадках та в порядку, визначених законом, яким визначається правовий статус такої установи.

І хоча на сьогоднішній день уряд ще не створив жодної інституції, яка би відповідала зазначеним критеріям, ми вже можемо навести приклад екологічного фонду, діяльність якого була би направлена на досягнення екологічних цілей. Таким прикладом є Фонд енергоефективності, який було створено в липні 2017 року за підтримки Уряду Німеччини та інших партнерів у рамках виконання Україною зобов'язань щодо реформування сфери енергоефективності, взятих нашою державою із підписанням Угоди про Асоціацію з ЄС [12]. Так, акумулюючи кошти із різних джерел (грошові внески засновника-держави, кошти Держбюджету, донорів тощо) [13], Фонд енергоефективності фактично розвантажує бюджет через так звану монетизацію субсидій, тобто виконує певну економічну функцію, але також реалізує і функціонал екологічного спрямування. Так, за допомогою Фонду реалізується механізм енергоефективності та енергозбереження, які є ваговою складовою охорони навколишнього середовища.

Таким чином, в контексті нагальних потреб людства та пріоритетів сталого розвитку - в першу чергу, щодо дотримання вимог екологічної безпеки та практичної реалізації загальнолюдського права на безпечне довкілля - все більшого поширення набувають трансформаційні процеси в галузі управління публічними фінансами. Так, поступового законодавчого закріплення набуває реальна необхідність направлення частини фінансових потоків на інвестування та кредитування екологічно спрямованих проектів та програм, модернізації системи фінансування природоохоронних заходів та створення інших дієвих фінансових механізмів забезпечення права людини на безпечне навколишнє природне середовище.

Список використаних джерел:

1. Публічне управління та адміністрування в умовах інформаційного суспільства: вітчизняний і зарубіжний досвід: монографія / За заг. ред. С. Чернова, В. Воронкової, В. Банаха, О. Сосніна, П. Жукаускаса, Й. Ввайнхардт, Р. Андрюкайтене; Запоріж. держ. інж. акад. Запоріжжя: ЗДІА, 2016. 606 с.

2. Заржицький, О.С. Актуальні проблеми правового забезпечення екологічної політики України (теоретичні аспекти). Д.: Національний гірничий університет, 2012. – 200 с.

3. Авер'янов В. Б. Державне управління: Європейські стандарти, досвід та адміністративне право [Текст] / [В. Б. Авер'янов, В. А. Дерещ, А. М. Школик та ін.] ; за заг. ред. В. Б. Авер'янова. К. : Юстиніан, 2007. 288 с.
4. Музика-Стефанчук О. А. Публічна фінансова діяльність і предмет фінансового права. *Сучасний стан та перспективи розвитку фінансового права: тези доповідей міжн. наук.-практ. конференції.* – Ірпінь : Науково-дослідний інститут фінансового права, 2007. – С. 56–58.
5. Лукашев О. А. Система фінансового права: теоретичні проблеми розвитку і трансформації : автореферат дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07 – Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. Національний університет «Юридична академія України ім. Я. Мудрого». – Х. : б. в., 2011. – 32 с.
6. Паризька угода від 12.12.2015, ратифікована Законом України № 1469-VIII від 14.07.2016. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_161#Text.
7. Butlin, John (1989-04-01). Our common future. By World commission on environment and development. (London, Oxford University Press, 1987, pp.383 £5.95.). Journal of International Development (en) 1 (2). с. 284–287. ISSN 1099-1328.
8. Lindenberg, Nannette. Definition of Green Finance. - German Development Institute, April, 2014. URL: <https://www.cbd.int/financial/gcf/definition-greenfinance.pdf>.
9. Офіційний портал Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України. URL: <https://mepr.gov.ua/news/37842.html>.
10. Удосконалення екологічного оподаткування та фінансування природоохоронних заходів. Презентація Ірини Ставчук. - Офіційний портал Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України. URL: <https://mepr.gov.ua/files/%D0%95%D0%BA%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D1%82%D0%BE%D0%BA.pdf>.
11. Закон України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» від 23.03.2006 № 3480-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#Text>.
12. Кузьо М., Черніков Д., Павлюк С., Хорольський Р. Угода про асоціацію між Україною та ЄС: зміст та імплементація : К. ГО «Лабораторія законодавчих ініціатив», 2015. URL: https://parlament.org.ua/upload/docs/final_1.pdf.
13. Закон України «Про Фонд енергоефективності» від 08.06.2017 № 2095-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2095-19#Text>.

ВІДШКОДУВАННЯ ВИТРАТ НА ПРАВОВУ ДОПОМОГУ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Євгенія Володимирівна ДУЛІБА,

докт. юрид. наук, доцент, завідувач кафедри кримінально-правових та адміністративно-правових дисциплін ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука»

Міла Василівна ХМАРА,

канд. філос. наук, доцент, доцент кафедри кримінально-правових та адміністративно-правових дисциплін ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука»

З прийняттям Закону України від 03.10.2017 № 2147-VII «Про внесення змін до ГПК України, ЦПК України, КАС України та інших законодавчих актів» [1] у адміністративному судочинстві запроваджено новий механізм нарахування, доведення, відшкодування, компенсації, розподілу та оплати витрат на правничу допомогу. Прийняття цього положення кореспондується із європейськими стандартами, зокрема у пункті 14 Рекомендацій Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо шляхів полегшення доступу до правосуддя № R (81) 7 вказано, що за винятком особливих обставин, сторона, яка виграла справу, повинна в принципі отримувати від сторони, що програла відшкодування зборів і витрат, включаючи гонорари адвокатів, які вони обґрунтовано понесла у зв'язку із розглядом [2].

Правова допомога є багатоаспектною, різною за змістом, обсягом та формами і може включати консультації, роз'яснення, складення позовів і звернень, довідок, заяв, скарг, здійснення представництва, зокрема в судах та інших державних органах тощо. Вибір форми та суб'єкта надання такої допомоги залежить від волі особи, яка бажає її отримати [3]. Відповідно до КАС України витрати на професійну правничу допомогу належать до судових витрат, а тому фізична чи юридична особа, на користь якої ухвалене судове рішення, може звернутися до суду з питанням відшкодування судових витрат. Для цілей розподілу судових витрат відповідно до ст. 134 КАС України належать: 1) розмір витрат на правничу допомогу, в тому числі гонорару адвоката за представництво в суді та іншу правничу допомогу, пов'язану зі справою, включаючи підготовку до її розгляду, збір доказів тощо, а також вартість послуг помічника адвоката визначаються згідно з умовами договору про надання правничої допомоги та на підставі доказів щодо обсягу наданих послуг і виконаних робіт та їх вартості, що сплачена або підлягає сплаті відповідною стороною або третьою особою; 2) розмір суми, що підлягає сплаті в порядку компенсації витрат адвоката, необхідних для надання правничої допомоги, встановлюється згідно з умовами договору про надання правничої допомоги на підставі доказів, які підтверджують здійснення відповідних витрат [4].

При розгляді справи адміністративними судами питання про відшкодування витрат на правничу допомогу учасники справи викладають свої вимоги, заперечення, аргументи, пояснення, міркування щодо процесуальних питань у заявах та клопотаннях, а також запереченнях проти заяв і клопотань і саме зацікавлена сторона має вчинити певні дії, спрямовані на відшкодування з іншої сторони витрат на професійну правничу допомогу, а інша сторона має право на відповідні заперечення проти таких вимог, що виключає ініціативу суду з приводу відшкодування витрат на професійну правничу допомогу одній із сторін без відповідних дій з боку такої сторони [4].

Тривалий час судова практика щодо витрат на правничу допомогу була неоднозначною при вирішенні публічно-правових спорів. Це пов'язано перш за все з тим, що до внесення змін до КАС України у адміністративному судочинстві був встановлений граничний розмір компенсації витрат на правничу допомогу відповідно до Закону України від 20.12.2011 № 4191-VI «Про граничний розмір компенсації витрат на правову допомогу у цивільних та адміністративних справах» [5]. Концептуальним елементом нового підходу законодавця стала відмова від законодавчого регулювання граничних розмірів компенсації, які не відображали реальних гонорарів адвокатів та цінової політики на ринку юридичних послуг, а також безпосередня орієнтація на умови договорів про надання правничої допомоги між клієнтом та адвокатом. [6, с. 164].

Нині в Україні склалася судова практика щодо відшкодування судових витрат на професійну правничу допомогу. Зокрема, при визначенні суми компенсації витрат, понесених на професійну правничу допомогу, суд повинен керуватися критерієм реальності адвокатських витрат (встановлення їхньої дійсності та необхідності), а також критерієм розумності їхнього розміру, виходячи з конкретних обставин справи та суті виконаних послуг. Про це йде мова не в одному рішенні адміністративних судів, зокрема: у додатковій постанові Вінницького окружного адміністративного суду від 27.06.2019 по справі № 120/1599/19-а [7], додатковій ухвалі Верховного суду від 18.08.2021 по справі № 300/3178/20 [8] тощо.

Для визначення розміру витрат на правничу допомогу та з метою розподілу судових витрат учасник справи має подати детальний опис робіт (наданих послуг), виконаних адвокатом, та здійснених ним витрат, необхідних для надання правничої допомоги. При цьому розмір витрат на оплату послуг адвоката має бути співмірним із: 1) складністю справи та виконаних адвокатом робіт (наданих послуг); 2) часом, витраченим адвокатом на виконання відповідних робіт (надання послуг); 3) обсягом наданих адвокатом послуг та виконаних робіт; 4) ціною позову та (або) значенням справи для сторони, в тому числі впливом вирішення справи на репутацію сторони або публічним інтересом до справи (ч. 5 ст. 134 КАС України) [5]. Наприклад, в ухвалі Верховного суду від 04.11.2019 по справі № 9901/264/19 суд дійшов висновку про те, що «відсутність детального опису робіт (наданих послуг), виконаних адвокатом, зокрема, із зазначенням витраченого часу на відповідні види робіт, ставить під сумнів, чи є розмір таких витрат обґрунтованим та пропорційним до предмета спору» [9]. Варто звернути увагу і на те, що не всі надані послуги можуть бути віднесені саме до правничої допомоги. До прикладу можна привести ту саму ухвалу Верховного суду від 04.11.2019 по справі № 9901/264/1, де суд встановив, що «виїзд адвоката до суду для подання по-

зову до канцелярії та подання позову безпосередньо до канцелярії не можуть бути віднесені до жодного з видів правничої допомоги, які передбачені Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», а тому такі витрати на здійснення вказаних видів робіт не можуть бути відшкодовані у якості витрат на професійну правничу допомогу»[9].

У постанові Верховного Суду від 28.12.2020 по справі № 640/1840/19 суд дійшов висновку, що «розмір гонорару адвоката, встановлений сторонами договору у фіксованому розмірі, не залежить від обсягу послуг та часу витраченого представником позивача, а отже, є визначеним» [10]. У додатковій постанові Восьмого окружного адміністративного суду від 10.02.2021 по справі № 60/2743/20 йдеться мова про те, що «розрахунок правничої допомоги де-що завищений у співвідношенні до складності справи та обсягу наданих позивачу послуг, оскільки ця справа є незначної складності. Апелянтом будь-яких нових доказів в апеляційній скарзі не зазначено та до такої не долучено, що могло б мати наслідком докласти значних зусиль щодо їх спростування» [11]. У постанові Верховного суду від 21.01.2021 по справі № 280/2635/20 суд дійшов висновку, що «надання правничої допомоги з приводу вирішення питань в апеляційному порядку не може бути об'єктивно оцінено у більшому розмірі, ніж надання правничої допомоги, необхідної для звернення особи до суду з позовом, яка є більш складною, об'ємною і потребувала більшого аналізу обставин справи та нормативно-правової бази» [12].

У додатковому рішенні Сумського окружного адміністративного суду від 20.07.2021 по справі № 480/3762/21 суд встановив, що розмір витрат на правничу допомогу, що підлягає стягненню з відповідача повинен становити 500,00 грн, замість 2400 грн, що були заявлені позивачем. Під час підтвердження понесених витрат на правову допомогу позивачем, судом встановлено, що з «даного предмету спору та мотивів, що приведені у адміністративному позові позивача, є аналогічні рішення, що спрощувало роботу адвоката при підготовці цього адміністративного позову». При цьому суд не прийняв до уваги час, витрачений адвокатом надання консультації щодо спору, вивчення та юридичний аналіз чинного законодавства та судової практики у сфері земельного законодавства України, в частині вивчення питання щодо надання дозволу на розробку проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки у власність для ведення особистого селянського господарства органами місцевого самоврядування, оскільки не зрозуміло, яка саме допомога була надана з таких питань. А неявка адвоката для розгляду справи у судові засідання надані послуги зводились виключно до надання послуги щодо підготовки позовної заяви та відповіді на відзив, суд вважає розмір витрат позивача, пов'язаних з правничою допомогою неспівмірними із складністю справи та виконаними адвокатом роботами» [13].

Таким чином, відшкодування судових витрат на правову допомогу в адміністративному судочинстві є дієвим інструментом для забезпечення права особи на правову допомогу та сприяє доступності правосуддя в Україні.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України від 03.10.2017 № 2147-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147%D0%B0-19#Text>

2. Рекомендація Ради Європи R (81) 7 Комітету міністрів державам-членам стосовно шляхів полегшення доступу до правосуддя від 14.05.1981 № R(81)7 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_133#Text
3. Рішення Конституційного Суду України № 23-рп/2009 (пункт 3.2) від 30 вересня 2009 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v023p710-09#Text>
4. Кодекс про адміністративне судочинство: Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>
5. Про граничний розмір компенсації витрат на правову допомогу у цивільних та адміністративних справах: Закон України від 20.12.2011 № 4191-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4191-17#Text>
6. Гнатів О. Б. Практика фактичного відшкодування витрат на правничу допомогу з реальними у цивільному 178 процесі. Актуальні проблеми правознавства. 2019. Вип. 4. С. 164–166. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprpr_2019_4_31
7. Додаткова постанова Вінницького окружного адміністративного суду від 27.06.2019 по справі № 120/1599/19-а. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82787204>
8. Додаткова ухвала Верховного суду від 18.08.2021 по справі № 300/3178/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99093701>
9. Ухвала Верховного суду від 04.11.2019 по справі № 9901/264/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85450247>
10. Постанова Верховного Суду від 28.12.2020 по справі № 640/1840/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93859342>
11. Додаткова постанова Восьмого окружного адміністративного суду від 10.02.2021 по справі № 60/2743/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94770048>
12. Постанова Верховного суду від 21.01.2021 по справі № 280/2635/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94296537>
13. Додаткове рішення Сумського окружного адміністративного суду від 20.07.2021 по справі № 480/3762/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98427964>

ДЕРЖАВНА СЛУЖБА ТА ДЕРЖАВНА ДИСЦИПЛІНА, ЯК ПОРЯДОК ВІДНОСИН, УСТАНОВЛЕНИЙ ДЕРЖАВОЮ

Лілія Станіславівна ЄРМОЛЕНКО-КНЯЗЄВА,

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри
права та правового регулювання авіаційної
діяльності Льотної академії Національного
авіаційного університету
<https://orcid.org/0000-0003-0305-7494>*

Сучасний розвиток демократичної, правової, держави із соціально орієнтованою ринковою економікою неможливий без спільної мети, без реформування, яке об'єднує усе населення, для досягнення поставлених цілей.

Держава перебуває в тісних зв'язках з іншими суспільними явищами, і саме у відносинах з ними - особою, різними колективами, суспільством у цілому – проявляє свої якості. Усі ці відносини реалізуються через державну службу як ланку в системі стосунків «державна - орган державної влади - державний службовець - громадянин». Діяльність державної служби є визначальною для характеристики держави, оскільки державна служба є ключовим елементом системи державного управління, від ефективного функціонування якого залежить додержання конституційних прав і свобод громадян, послідовний і сталий розвиток країни. Робота в державному органі та виконання організаційно-розпорядчих або консультативно-дорадчих функцій обумовлює наявність основної характеристики дисципліни державних службовців – дотримання передбачених законами та іншими нормативно-правовими актами заборон і встановлених обмежень під час проходження державної служби [1, с. 115].

Державний службовець в Україні, як і будь-який суб'єкт права – громадянин України, має конституційно закріплені права, які передбачені ст. 7 ЗУ «Про державну службу України», а саме:

- 1) повагу до своєї особистості, честі та гідності, справедливе і шанобливе ставлення з боку керівників, колег та інших осіб;
- 2) чітке визначення посадових обов'язків;
- 3) належні для роботи умови служби та їх матеріально-технічне забезпечення;
- 4) оплату праці залежно від займаної посади, результатів службової діяльності, стажу державної служби та рангу;
- 5) відпустки, соціальне та пенсійне забезпечення відповідно до закону;
- 6) професійне навчання, зокрема за державні кошти, відповідно до потреб державного органу;
- 7) просування по службі з урахуванням професійної компетентності та сумлінного виконання своїх посадових обов'язків;
- 8) участь у професійних спілках з метою захисту своїх прав та інтересів;
- 9) участь у діяльності об'єднань громадян, крім політичних партій у випадках, передбачених цим Законом;
- 10) оскарження в установленому законом порядку рішень про накладення дисциплінарного стягнення, звільнення з посади державної служби, а та-

кож висновку, що містить негативну оцінку за результатами оцінювання його службової діяльності;

11) захист від незаконного переслідування з боку державних органів та їх посадових осіб у разі повідомлення про факти порушення вимог цього Закону;

12) отримання від державних органів, підприємств, установ та організацій, органів місцевого самоврядування необхідної інформації з питань, що належать до його повноважень, у випадках, встановлених законом;

13) безперешкодне ознайомлення з документами про проходження ним державної служби, у тому числі висновками щодо результатів оцінювання його службової діяльності;

14) проведення службового розслідування за його вимогою з метою зняття безпідставних, на його думку, звинувачень або підозри.

Державні службовці також реалізують інші права, визначені у положеннях про структурні підрозділи державних органів та посадових інструкціях, затверджених керівниками державної служби в цих органах.

Оскільки право завжди крокує поряд із обов'язками, то слід вказати, що основні обов'язки державного службовця передбачені ст. 8 ЗУ «Про державну службу України», а саме:

1) дотримуватися Конституції та законів України, діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України;

2) дотримуватися принципів державної служби та правил етичної поведінки;

3) поважати гідність людини, не допускати порушення прав і свобод людини та громадянина;

4) з повагою ставитися до державних символів України;

5) обов'язково використовувати державну мову під час виконання своїх посадових обов'язків, не допускати дискримінацію державної мови і протидіяти можливим спробам її дискримінації;

6) забезпечувати в межах наданих повноважень ефективне виконання завдань і функцій державних органів;

7) сумлінно і професійно виконувати свої посадові обов'язки;

8) виконувати рішення державних органів, накази (розпорядження), доручення керівників, надані на підставі та у межах повноважень, передбачених Конституцією та законами України;

9) додержуватися вимог законодавства у сфері запобігання і протидії корупції;

10) запобігати виникненню реального, потенційного конфлікту інтересів під час проходження державної служби;

11) постійно підвищувати рівень своєї професійної компетентності та удосконалювати організацію службової діяльності;

12) зберігати державну таємницю та персональні дані осіб, що стали йому відомі у зв'язку з виконанням посадових обов'язків, а також іншу інформацію, яка відповідно до закону не підлягає розголошенню;

13) надавати публічну інформацію в межах, визначених законом.

Обов'язки державного службовця характеризують сутність його службової діяльності, бо орган державної влади приймає на роботу громадянина в основному з тим, щоб покласти на нього відповідні посадові обов'язки. Задля

успішного виконання обов'язків першочергово маємо надати перевагу дотриманню державної дисципліни.

Державна дисципліна передбачає порядок відносин, установлений державою, згідно з яким усі державні органи, організації, посадові особи і громадяни зобов'язані виконувати покладені на них завдання й обов'язки [2, с. 18].

С.Г. Ілясов зауважує, що державна дисципліна – це дійсне, а не уявне виконання обов'язкових правил та приписів, що походять від державних органів та їх посадових осіб [3, с. 6].

Як зазначає О. Ю. Синявська, службова дисципліна має комплексний характер. Її слід розглядати в двох аспектах: по-перше, як сукупність правових норм, які встановлюють службові обов'язки, права та обмеження для державних службовців; по-друге, як практичне додержання цих правил, тобто в об'єктивному та суб'єктивному значенні. З цього випливає, що вона не реалізується сама по собі, а є проявом конкретних дій суб'єкта, які виражають її зміст та спрямованість [4, с. 25].

І.П. Голосніченко визначає поняття службової дисципліни як стан суспільних відносин, що характеризуються додержанням державними службовцями норм законодавства та належним виконанням покладених на них службових повноважень [5, с. 226].

Службова дисципліна є підвидом державної дисципліни, оскільки остання полягає у неухильному виконанні усіма учасниками суспільно-правових відносин „ встановлених державою правил і конкретних приписів стосовно практичного здійснення державних завдань і функцій « [6, с. 245].

Робота в державному органі та виконання організаційно-розпорядчих або консультативно-дорадчих функцій обумовлює наявність основної характеристики дисципліни державних службовців – дотримання передбачених законами та іншими нормативно-правовими актами заборон і встановлених обмежень під час проходження державної служби [7, с. 115].

Таким чином, службову дисципліну доцільно визначати як певне правове положення, яке полягає в чіткій реалізації наданих прав, точному виконанні обов'язків, а також у неухильному дотриманні державними службовцями встановлених загальних і спеціальних обмежень, тобто недотримання саме службової дисципліни має бути підставою для притягнення державних службовців до дисциплінарної відповідальності.

Отже, дисципліна полягає у дотриманні встановлених правил поведінки під час трудового процесу.

Обов'язок державного службовця здійснювати повноваження нерозривно пов'язаний з іншою вимогою – дотриманням встановленого в органі службового розпорядку, тобто встановленого режиму робочого часу, порядку виконання обов'язків тощо.

Державний службовець не може допускати перевищення посадових повноважень.

Суттєвою ознакою та складовою професійної діяльності державного службовця є дотримання ним норм службової етики. Передбачається, що громадянин, вступаючи на державну службу, суб'єктивно має моральне право зайняти цю посаду, тобто він не лише має професійні якості, а й позитивно характеризується з морального боку, має розвинене почуття чесності, обов'язку, совісті, відповідальності тощо. Тому дуже важливою є вимога щодо дотри-

мання державним службовцем норм службової етики та встановленого в державному органі службового розпорядку.

Державний службовець має сумлінно та самовіддано виконувати свій професійний обов'язок. Державний службовець своєю поведінкою має демонструвати прихильність до суспільного ладу в душі Конституції України та конституційних законів і виступати за їх виконання.

Знання та усвідомлення своїх прав та обов'язків, є необхідною умовою дотримання державними службовцями вимог законодавства з питань державної служби, етичних норм і правил поведінки, належному виконанню посадових обов'язків, посиленню відповідальності державних службовців за результати своєї діяльності.

Державна служба є ключовим елементом системи державного управління, від ефективного функціонування якого залежить додержання конституційних прав і свобод громадян, послідовний і сталий розвиток країни. Інститут державної служби є комплексним правовим інститутом, державно-службові відносини якого регулюються нормами різних галузей права.

Отже, дисципліна в державі є важливим правовим інститутом, а службову дисципліну доцільно визначати як певне правове положення, яке полягає в чіткій реалізації наданих прав, точному виконанні обов'язків, а також у неухильному дотриманні державними службовцями встановлених загальних і спеціальних обмежень, тобто недотримання саме службової дисципліни має бути підставою для притягнення державних службовців до дисциплінарної відповідальності.

В часи сьогодення, надважливим, і головним завданням, є розвиток професійної і аполітичної державної служби, сприйняття нових підходів в застосуванні управлінських методів.

Список використаних джерел:

1. Мінка Т.П. Адміністративно-правові режими та їх забезпечення органами внутрішніх справ : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.07 / Т.П. Мінка. – Дніпропетровськ, 2011. – 610 с.
2. Новіков В. В. Внутрішній контроль як засіб забезпечення дисципліни і законності в органах внутрішніх справ : дис. ... канд. юридичних наук : 12.00.07 / Новіков В. В. – Харківський національний університет внутрішніх справ. – Харків, 2007. – 200 с.
3. Илясов С. Г. Дисциплинарная ответственность работников органов внутренних дел : учеб. пособие / под ред. А. Н. Тимофеева. – М. : Учеб.-метод. каб. МВД СССР, 1974. – 42 с.
4. Синявська О. Ю. Засоби забезпечення службової дисципліни в органах внутрішніх справ (організаційно-правові питання) : дис. ... доктора. юрид.наук : 12.00.07 / О. Ю. Синявська. – Х., 2001. – 415 с.
5. Державна служба: організаційно-правові основи і шляхи розвитку / за заг. ред. В. Авер'янова. – К. : Акад. правових наук України. Київський регіональний центр, 1999. – 272 с.
6. Совгиря О.В. Парламентська відповідальність Кабінету Міністрів України : теоретичні та практичні аспекти / О. В. Совгиря // Адвокат. – 2012. – № 12. – С. 28-35.
7. Мінка Т.П. Адміністративно-правові режими та їх забезпечення органами внутрішніх справ : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.07 / Т.П. Мінка. – Дніпропетровськ, 2011. – 610 с.

ПРАВА ЛЮДИНИ І КОНСТИТУЦІЯ (НА ПРИКЛАДІ КОНСТИТУЦІЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ 3 ТРАВНЯ 1791 Р.)

Григорій Юрійович КАНІЩЕВ,

*канд.істор. наук, доцент, доцент кафедри права
Національного аерокосмічного університету
ім. М. Є. Жуковського «Харківський
авіаційний інститут»*

Дотримання прав і свобод людини великою мірою залежить від їх відображення у конституції країни. Саме правовий статус конституції як Основного Закону на нашу думку, надає всім державним інституціям орієнтир щодо своєї поточної управлінської діяльності, яка повинна бути спрямована на гарантування визначених конституцією прав і свобод [1]. Для громадян відповідної держави її Основний Закон стає орієнтиром для діяльності, спрямованої на боротьбу за власні права.

Відображення прав і свобод людини має давню традицію в історії українського конституціоналізму. Вона вважаємо, налічує рівно двісті років – 1791 – 1991 – від появи першої на території сучасної України реально діючої конституції до проголошення незалежності України.

У цей час на території України (у її сучасних кордонах станом на 1 січня 2014 р.) діяло двадцять конституцій. З них шість – власне українських (найперша з них – «Закони про тимчасовий державний устрій України» Української держави гетьмана П. Скоропадського 1918 р.).

Відкриває цей список конституція Речі Посполитої 3 травня 1791 р. Незважаючи на короткий час її дії (трохи більше року), вона на нашу думку, була першим в історії держави і права України конституційним актом сучасного характеру. Тобто пов'язаною із формуванням на українській території національної («модерної») держави з кінця XVIII ст. до сучасності.

Саме тому варто розглянути цей перший досвід вітчизняного конституціоналізму щодо відображення у ньому прав і свобод людини. Значення такого дослідження полягає у виявленні історичної еволюції уявлень про права і свободи у конституційному праві на території сучасної України і з'ясуванні значення вищезгаданого конституційного акту для багатовікової історії українського державотворення.

Сюжети, безпосередньо пов'язані із правами людини (у їх тодішньому розумінні) відображені у розділах I («Панівна релігія»), II («Шляхта. Землевласники»), III («Міста і міщани») і IV («Селяни (хлопи)») «Урядового закону» (офіційна назва конституції; далі – Закон) [2]. І якщо стосовно шляхти Закон в основному підтверджував її колишні права і привілеї, то стосовно міщан і особливо селянства (враховуючи, що переважна більшість цих людей були кріпаками) законодавчі зміни були справді революційними. Так, міщанам королівських міст – власникам нерухомості – Закон надавав права, що раніше належали виключно шляхті, а саме: особистої недоторканності; набуття земельної власності; призначення на нижчі адміністративні посади у всіх органах державної влади і суду; доступ до адвокатури; отримання нижчих офіцерських звань у всіх родах військ, крім шляхетської кавалерії; отримання шляхетства багатими міщанами та міською інтелігенцією [3, с. 39].

Особливо великі зрушення мали відбутися у соціальному становищі селян – кріпаків. Хоча Закон формально не скасовував кріпацтва, але фактично переводив відносини селян з їх землевласником на принципово нову – правову – основу. Це стосувалося насамперед договорів стосовно селянських повинностей, укладених землевласником «з усією громадою, або окремо з кожним мешканцем» [2]. Те, що селянські повинності й податки взагалі регламентувалися договорами, обов'язковими як для селян, так і для шляхтича (магната) було вважаємо, великим кроком уперед у напрямку подальшого скасування кріпацтва й розвитку капіталістичних відносин у сільському господарстві держави.

Взагалі стосовно відображення у Законі цієї частини прав людини слід відзначити з одного боку, звичне для домодерного суспільства (до утворення сучасних національних держав) сприйняття людських прав як станових привілеїв. Це вважаємо, відображено у самій структурі згаданих вище розділів конституції. Водночас сам їхній зміст вже чітко засвідчив тенденцію до поступового набуття рівності всіх перед законом як сучасної правової норми.

Це ж саме можна сказати і про права у сфері релігії, відображені у розділі першому. З одного боку, Закон визначав панівне становище римо – католицької релігійної конфесії (прямо забороняючи перехід із неї до інших віросповідань). З іншого боку, гарантував дотримання релігійних прав некатоликам, будучи таким чином, передвісником сучасних правових норм щодо свободи совісті [2].

Завершуючи цю частину нашої публікації зазначимо, що нове розуміння і визначення прав людини супроводжувалося у Законі гарантіями дотримання цих прав з боку держави. Так зокрема, у розділі IV зазначалося: «селянське населення, у руках якого знаходиться найщедріше джерело багатства країни..., ми беремо під заступництво закону і державного уряду» [2]. Ці та інші гарантії прав ми вважаємо історичним попередником положення статті 3 Конституції України: «Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави...» [1].

Великою мірою гарантування конфесіональних і станових прав у Законі забезпечувалося реформуванням судової системи Речі Посполитої, визначеним розділом VIII «Судова влада». Маємо тут на увазі утворення цивільних і кримінальних судів для державних підданих всіх станів, а також часткове відокремлення суду від законодавчої влади і адміністрації [2].

В епоху модерних національних держав дотримання прав людини неможливе без ідеї національного (народного) суверенітету і його закріплення у конституції держави. В «Урядовому законі» 1791 р. ця ідея знайшла відображення у його преамбулі. Тут, по – перше, відзначається, що «об'єднані стани» (представники яких приймали конституцію), «з подвоєною силою репрезентують польський народ» (виділене нами – Г. К.). [2]. По – друге, проголошувалося право народу (в особі обраних ним представників) не тільки приймати конституцію, а й вносити до неї зміни [2]. По – третє, звертає на себе увагу титул короля Станіслава Августа Понятовського, який визначався у преамбулі, як король польський «божою милістю та з волі народу» (виділене нами – Г. К.). І хоча слово «народ» тут можна тлумачити і у його вузькому, «домодерному» значенні (тільки як шляхту), втім збільшення прав інших – не шляхетських – станів суспільства, про що вже йшлося вище, дозволяє стверджувати, що перед нами – зародок розуміння народу (нації) як «всестанової», а у перс-

пективі і безстанової політичної спільноти громадян держави з правовою рівністю їх перед законом.

У зв'язку із зазначеним вище доцільним виглядає на наш погляд, уточнення географічних (територіальних) меж згаданого у Законі «польського народу». Вони вважаємо, окреслені у титулі короля Станіслава Августа Понятовського, що міститься у преамбулі Закону. Враховуючи географічний ареал розселення тодішніх русинів (українців), до власне українських територій «польського народу» у кордонах Речі Посполитої на 1791 рік слід віднести Литву, Київщину, Волинь, Підляшшя і Поділля [2]. Тут вважаємо, мав місце намір утворити модерну політичну націю (у даному випадку, польську) у межах території домодерної – поліетнічної та поліконфесійної – держави, якою була Річ Посполита. Це на нашу думку, є свідченням того очевидного факту, що модерні національні держави нашого часу (маємо тут на увазі Україну) не були сформовані відразу у «готовому» вигляді, зокрема у тих кордонах, у яких вони існують зараз. На цьому шляху були різні альтернативні варіанти нації – і державотворення, перший з яких на території сучасної України (і відповідно, ще явно недосконалий) ми спостерігаємо на прикладі Конституції 3 травня.

Завершуючи розгляд «Урядового закону», вважаємо необхідним зробити наступні висновки:

1. Він був першим на території сучасної України досвідом створення конституції держави, яка б відображала, закріплювала і гарантувала людські права;

2. У всьому його тексті простежується перехідний характер епохи від домодерних (побудованих за становим, конфесійним і династичним принципом) до сучасних національних держав;

3. З точки зору відображення у ньому прав людини «Урядовий закон» («Конституція 3 травня») безумовно є важливою історичною пам'яткою права на території сучасної України і відповідно, складовою невід'ємною частиною багатовікової історії українського державотворення.

Список використаних джерел:

1. Конституція України zakon.rada.gov.ua/laws/show/254/96-вр#Text;
2. Конституція Польщі 1791 wordconstitutions.ru/?p=367;
3. Кольбенко А. Передумови прийняття та характеристика першої конституції Польщі 1791 року (до 230-річчя від року прийняття) Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2020. Випуск 71. С. 33–41.

ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКА ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Юлія Миколаївна КИРИЧЕНКО,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри правового забезпечення
підприємницької діяльності та фінансової безпеки
факультету № 6 Харківського національного
університету внутрішніх справ,
[https://orcid.org/ 0000-0001-9125-218X](https://orcid.org/0000-0001-9125-218X)*

Єгор Вадимович КИРИЧЕНКО,

*студент гр. ФБСдср-18-1 факультету № 6
Харківського національного університету
внутрішніх справ*

Відповідно до п. 2. ч. 3 ст. 3 Закону України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року до фундаментальних національних інтересів належить сталий розвиток економіки, громадянського суспільства і держави для забезпечення зростання рівня та якості життя населення [1]. Цим Законом визначається, що державна політика у сфері національної безпеки та оборони ґрунтується на забезпеченні воєнної, зовнішньополітичної, державної, економічної, інформаційної та екологічної безпеки, кібербезпеки України тощо. Отже, економічна безпека є складовою національної безпеки країни і від її стану залежать обороноздатність країни, її військовий потенціал і, як наслідок, захист національних інтересів, а також соціальний захист населення.

Відповідно до Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, затверджених Міністерством економічного розвитку і торгівлі України [2], до складових елементів структури економічної безпеки віднесено виробничу, демографічну, енергетичну, зовнішньоекономічну, інвестиційно-інноваційну, макроекономічну, продовольчу, соціальну та фінансову безпеку. Фінансова безпека, у свою чергу, містить такі складові: 1) банківська безпека; 2) безпека небанківського фінансового ринку; 3) боргова безпека; 4) бюджетна безпека; 5) валютна безпека; 6) грошово-кредитна безпека.

Фінансова безпека є основною складовою економічної безпеки, оскільки охоплює всі галузі матеріального виробництва та забезпечує обіг грошей. Існують різноманітні трактування її змісту та структурних складових. Переважно серед складових фінансової безпеки держави виділяють бюджетну безпеку, боргову безпеку, грошово-кредитну (монетарну) безпеку, валютну безпеку, інвестиційну безпеку, банківську безпеку та безпеку небанківського фінансового сектору (фінансову безпеку страхового та фондового ринків) [3, с. 104 - 105].

Нині виокремлюють значну кількість загроз економічній безпеці держави, а саме: недосконалість бюджетної політики та нецільове використання коштів бюджету; переважно фіскальний характер системи оподаткування; значні розміри державного й гарантованого державою боргу, проблеми з його

обслуговуванням; різкі зміни рівня цін і курсу національної валюти; невисокий рівень капіталізації банківської системи, невеликі обсяги довгострокового банківського кредитування та завищений рівень відсоткових ставок за кредитами, що також пов'язано зі створенням протидії загрозам – ризикам неповернення кредитів; неспроможність банків до акумулювання коштів і довгострокового кредитування; криміналізація та масштабний відтік капіталу в тіньовий сектор і за кордон тощо. Також загрозу для економічної безпеки України становлять обмеженість доступу до міжнародних фінансових ринків; суттєва залежність від експортно-імпоротної діяльності; погіршення стану зовнішньої торгівлі, зростання дефіциту платіжного балансу, зокрема рахунку поточних операцій; значна залежність від зовнішніх кредиторів; вплив світових фінансових криз на фінансову систему держави; нестабільність і недосконалість правового регулювання у фінансовій сфері; нерівномірний розподіл податкового навантаження на суб'єктів господарювання, що зумовлює ухилення від сплати податків і відтік капіталу за кордон; відтік капіталу за кордон унаслідок погіршення інвестиційного клімату; низький рівень бюджетної дисципліни й незбалансованість бюджетної системи; збільшення обсягу державного боргу; недостатній рівень золотовалютних резервів; значний рівень доларизації економіки; істотні коливання обмінного курсу національної валюти, не зумовлені дією макроекономічних факторів; недостатній розвиток фондового ринку, зокрема в частині застосування механізмів обліку та переходу прав власності на цінні папери, а також забезпечення захисту прав інвесторів на фондовому ринку; недостатній рівень капіталізації фінансової системи [4, с. 9].

З метою виявлення та розслідування економічних злочинів постає необхідність у всебічному й структурованому дослідженні деструктивних процесів, які виникають у сфері економічної діяльності під впливом кримінальних правопорушень. Зазначене дасть змогу ефективно протидіяти загрозам у фінансово-економічній сфері. Ефективним засобом у виконанні окреслених завдань є інститут фінансових розслідувань, який посідає одне з чільних місць у системі протидії економічній злочинності та забезпеченні економічної безпеки. Фінансові розслідування як певний механізм аналітичного забезпечення економічної безпеки використовують у системі заходів економічної політики, контролю, правоохоронних механізмів.

Отже, на сьогоднішній день в умовах глобалізації та інтеграції економічних відносин важливого значення набуває організація економічної безпеки держави.

Розглядаючи історію становлення органів із боротьби з економічними злочинами на теренах сучасної України, слід зазначити, що питання протидії правопорушенням у сфері економіки та корупції було актуальним в усі часи і залишається таким і сьогодні.

Звертаючись до історії правоохоронних органів боротьби з економічною злочинністю, ми виокремлюємо визначні досягнення тих, хто в непрості післявоєнні роки і в часи від дня проголошення незалежності України, забезпечував захист економічних інтересів держави, прав і свобод людини і громадянина.

Перша спроба заснувати орган, відповідальний за боротьбу з фінансовими порушеннями, належить до весни 2013 року. Законопроект «Про Службу

фінансових розслідувань України (фінансову поліцію)» розглядався міністерствами за ініціативою Податкової міліції.

У 2014-2015 роках Кабінетом Міністрів України було розроблено кілька концепцій Служби фінансових розслідувань. Тоді теж хотіли ліквідувати податкову поліцію та ще чотири органи виконавчої влади, а на базі ДФС, податкової поліції та економічних підрозділів СБУ та МВС створити нову службу, але проект не пішов далі від громадських обговорень.

Через рік до Верховної Ради України було внесено законопроект «Про фінансову поліцію», яка мала б замінити податкову. Згідно пропозиції, фінансова поліція – це державний правоохоронний орган, на який покладається обов'язок забезпечення запобігання, виявлення, припинення, розслідування та розкриття злочинів у сфері формування та використання фінансових ресурсів держави, економічної безпеки.

В уряді відбулася дискусія щодо майбутнього органу фінансових розслідувань. У підсумку Міністерством фінансів України було внесено свій законопроект про створення Служби фінансових розслідувань, який так і не було розглянуто.

30 серпня 2019 року на доручення Президента України проект закону про Бюро фінансових розслідувань внесли до Верховної Ради як невідкладний, проте 2 жовтня 2019 року зняли з розгляду.

Тим часом 2 жовтня 2019 року Верховна Рада України прийняла в першому читанні інший законопроект – № 1208-2 «Про Бюро фінансових розслідувань», однак у другому читанні його відхилили.

2 липня 2020 року зареєстровано новий проект закону №3087-д «Про Бюро економічної безпеки України», що 3 вересня цього ж року пройшов перше читання. 28 січня 2021 року закон був проголосований у цілому, а підписаний Президентом України 22 березня 2021 року. 12 травня 2021 р. Кабінет Міністрів України прийняв постанову № 510 «Про утворення Бюро економічної безпеки України», якою утворив Бюро економічної безпеки України як центральний орган виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України. Державну реєстрацію органу як юридичної особи проведено 23 серпня 2021 року.

Сучасні реалії економічного та політичного життя України свідчать про те, що головним пріоритетом діяльності органів із захисту економічної безпеки є боротьба з корупцією та хабарництвом. Це підтверджують і нові закони, прийняті Верховною Радою України, і громадська думка тощо.

Саме Бюро економічної безпеки України, яке розпочало свою роботу 25 листопада 2021 року, має стати органом, де основна ставка буде зроблена на аналітику і запобігання економічним правопорушенням, а не покарання. До того ж, саме Бюро економічної безпеки України має уніфікувати в собі повноваження решти державних органів в сфері економічної безпеки і виступити платформою для діалогу між бізнесом та державою задля детінізації економіки.

Отже, в сучасних умовах розвитку сфери забезпечення економічної безпеки, як складової національної безпеки, є вкрай необхідним здійснити чіткі організаційні, правові, матеріально-технічні тощо зміни, аби якомога ефективніше використовувати всі можливості нового органу державної влади, на який покладено завдання щодо протидії правопорушенням, що посягають на функціонування економіки держави.

Список використаних джерел:

1. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>.
2. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 № 1277. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13>.
3. Безпека життєдіяльності та охорони праці: підручник / [В. В. Сокурєнко, О. М. Бандурка, С. М. Бортник та ін.]; за заг. ред. В. В. Сокурєнка ; Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків : ХНУВС, 2021. – 308 с.
4. Фінансові розслідування у сфері протидії легалізації злочинних доходів в Україні [Текст] : метод. рек. / [С. С. Чернявський, О. Є. Користін, В. А. Некрасов та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. – 164 с.
5. Про Бюро економічної безпеки України: Закон України від 28 січня 2021 року № 1150-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20/ed20210128>

ДО ХАРАКТЕРИСТИКИ ВНУТРІШНЬОЇ СТРУКТУРИ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ПРОЦЕДУРИ ЗДІЙСНЕННЯ НАГЛЯДУ І КОНТРОЛЮ ЗА ОХОРОНОЮ, ЗАХИСТОМ, ВИКОРИСТАННЯМ ТА ВІДТВОРЕННЯМ ЛІСІВ В УКРАЇНІ

Сергій Юрійович КОЛІСНІЧЕНКО,

*аспірант Харківського національного
університету внутрішніх справ
<https://orcid.org/0009-0004-1047-0169>*

Здійснення нагляду і контролю за охороною, захистом, використанням та відтворенням лісів в Україні вимагає дотримання певних процедур, які, зокрема, носять адміністративний характер. Взагалі, процедура – це певна послідовність дій, що визначена нормами права або іншими засобами соціального регулювання (норми-звичаї, корпоративні норми тощо), що встановлюється задля реалізації того чи іншого процесу або етапу, стадії, що виражає зміст відповідної технології [0, с.166]. Мета встановлення процедури може бути різною, як то дотримання певної традиції, забезпечення найбільш ефективного досягнення певного результату, забезпечення безпеки якогось процесу. Якщо говорити про сферу права, то процедура покликана забезпечити зрозумілість і чітку визначеність послідовності вчинення юридично значущих дій, з метою не допустити зловживань і свавілля з боку суб'єктів, наділених владними повноваженнями. Встановлення процедур є необхідною умовою зміцнення режиму законності та стану правопорядку, особливо у сфері владовідносин, саме тому особлива роль дослідниками приділяється вивченню проблематики адміністративних процедур, які супроводжують реалізацію цілого спектру суспільних відносин і діяльності за участю суб'єктів публічної влади.

Тож, у контексті нагляду і контролю за охороною, захистом, використанням та відтворенням лісів в Україні під адміністративною процедурою слід розуміти закріплений у законодавстві порядок здійснення повноважними суб'єктами юридично значущих дій і прийняття відповідних рішень щодо перевірки та оцінки відповідності діяльності підконтрольних суб'єктів вимогам чинного законодавства у сфері охорони і захисту, використання та відтворення лісів, а також щодо застосування до таких суб'єктів певних заходів регулювання у разі потреби.

Вказані процедури мають внутрішню структуру (будову), а саме:

1) відкриття провадження, яке відбуваються шляхом прийняття повноважним суб'єктом відповідного процедурного рішення про початок певної процедури. Ініціювати початок адміністративної процедури нагляду та контролю у досліджуваній сфері може як суб'єкт публічної влади, так і представник (представники) громадськості. На цьому етапі адміністративної процедури суб'єктами контрольно-наглядової діяльності здійснюються заходи щодо: планування проведення перевірки (інспектування, патрулювання тощо), яке передбачає визначення цілей, об'єкту та предмету перевірки, форми та методи її проведення, безпосередніх виконавців та розподіл між ними завдань, тощо;

2) безпосереднє проведення контрольно-наглядових заходів. На даній стадії адміністративної процедури суб'єкти нагляду і контролю здійснюють збір та оцінку інформації про стан об'єкта та предмету контролю, про вплив

поведінки (дій чи бездіяльності) суб'єкта на їх стан, про наявні відхилення та прямі порушення вимог законності у діях чи бездіяльності суб'єктів у сфері охорони, захисту, використання та відтворення лісів;

3) вирішення справи та прийняття рішення за результатами проведення контрольно-наглядових заходів. На даній стадії адміністративної процедури суб'єкти контролю і нагляду на підставі проведення відповідної аналітичної роботи формулюють висновки про стан законності у досліджуваній сфері та приймає відповідне рішення – акт про результати перевірки. Цей документ повинен містити такі відомості: дату складення акта; тип заходу (плановий або позаплановий); форма заходу (перевірка, ревізія, обстеження, огляд тощо); предмет державного нагляду (контролю); найменування органу державного нагляду (контролю), а також посаду, прізвище, ім'я та по батькові посадової особи, яка здійснила захід; найменування юридичної особи або прізвище, ім'я та по батькові фізичної особи – підприємця, щодо діяльності яких здійснювався захід [0]. Щодо результатів самої перевірки, то у акті зазначається стан виконання вимог законодавства суб'єктом господарювання, а в разі невиконання – детальний опис виявленого порушення з посиланням на відповідну вимогу законодавства. У разі створення суб'єктом господарювання перешкод органу державного нагляду (контролю) чи його посадовим особам при здійсненні заходів державного нагляду (контролю) в акті обов'язково зазначається опис дій чи бездіяльності, що призвели до створення таких перешкод, з посиланням на відповідні норми закону. Слід відмітити, що якщо суб'єкт господарювання не погоджується з актом, він підписує акт із зауваженнями. Зауваження суб'єкта господарювання щодо здійснення державного нагляду (контролю) є невід'ємною частиною акта органу державного нагляду (контролю). У разі відмови суб'єкта господарювання підписати акт посадова особа органу державного нагляду (контролю) вносить до такого акта відповідний запис [0]. У випадку наявності у діях суб'єктів, щодо яких здійснюються контроль, порушень, посадові особи контролюючого органу складають акт про усунення правопорушення, який також може бути оскаржений. Також за результатами перевірки може бути прийняте рішення про передання матеріалів перевірки іншим компетентним органам виконавчої влади, які мають право відповідно до чинного законодавства прийняти рішення про реалізацію цих матеріалів і застосувати необхідні заходи реагування [0, с.67].

4) виконання, прийнятого за результатами перевірки, рішення.

5) процедура проведення вторинної перевірки щодо стану (своєчасності, повноти та якості) виконання приписів контролюючих органів, винесених за результатами первинного (планового чи позапланового) контролю.

Окрім вище зазначеного, слід також відзначити, що адміністративні процедури відіграють важливу роль у врегулюванні порядку оскарження рішень контролюючих органів за результатами проведення контрольно-наглядових заходів. Однак дана процедура має факультативний (необов'язковий) характер і може бути реалізована як у адміністративному, так і судовому порядку.

Таким чином, закріплення адміністративних процедур у досліджуваній сфері сприяє належній реалізації принципів законності, правової визначеності, прозорості та доцільності у діяльності суб'єктів контролю, а також зміцненню гарантій захищеності прав і законних інтересів осіб, які з тією чи іншою метою використовують лісові ресурси, від свавілля та зловживань з боку

представників публічної влади й інших суб'єктів, уповноважених на здійснення контрольно-наглядової діяльності у цій сфері.

Список використаних джерел:

1. Галіцина Н. В. Адміністративна процедура як інститут адміністративного процесу. *Науковий журнал «Форум права»*, 2010. № 4,- с.1007
2. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності: Закон України від 05.04.2007 р. № 877-V / Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-16#Text>
3. Маркова О. О. Адміністративна процедура контролю (нагляду). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2021. Вип. 49. С. 64-68. DOI: <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2021.49.14>.

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ЦИВІЛЬНОЇ АВІАЦІЇ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Владислава Андріївна ЛЕЩЕНКО,

*слухач магістратури Національного аерокосмічного
ун-ту ім. М. Є. Жуковського «ХАІ»*

Науковий керівник: Гордеюк А. О.,
*канд. юрид. наук, доцент Національного
аерокосмічного університету
ім. М. Є. Жуковського «ХАІ»*

У зв'язку з великою кількістю авіакатастроф та інших негативних факторів, проблема правового забезпечення безпеки цивільної авіації в Україні не втрачає своєї актуальності. Саме тому вдосконалення правового регулювання у цій сфері залишається важливим напрямом як наукових досліджень, так і нормотворчості. Але при цьому слід уникати правових колізій під час співпраці з іншими державами, враховуючи що у рамках 23-го саміту Україна-ЄС 12.10.2021 р. було підписано довгоочікувану Угоду про спільний авіаційний простір між Україною та Європейським Союзом (далі – ЄС) (далі – Угода), яку ще називають угодою про «відкрите небо».

Підписання Угоди для України має велике значення, тому що передбачає відкриття ринку повітряного транспорту, нові можливості як для споживачів, так і для операторів. Очікується, що угода сприятиме розвитку торгівлі, туризму, інвестиціям, здешевленню авіаквитків тощо. Тобто цей акт дозволить українським авіакомпаніям інтегруватися у спільний авіаційний простір ЄС. Але ця Угода зобов'язує Україну привести своє законодавство у сфері цивільної авіації, зокрема її безпеки, у відповідність до стандартів ЄС. Слід зазначити, що український законодавець ще до підписання Угоди здійснював міжнародне співробітництво у цьому напрямку, а науковці, у свою чергу, приділяли увагу дослідженню відповідної тематики.

Відповідно до Звіту з безпеки польотів за 2020 р. Державна авіаційна служба України (далі – Державіаслужба) співпрацювала з Міжнародною організацією цивільної авіації (далі – ІКАО) з метою приведення законодавства України з авіаційної безпеки у відповідність з міжнародними стандартами. Таке завдання також визначено у п. 46. Державної програми з авіаційної безпеки цивільної авіації, затвердженої Законом України від 21.03.2017 № 1965-VIII [1, с. 3; 2]. За останні роки вже є ключові результати співпраці з ІКАО, які характеризують нинішній стан безпеки цивільної авіації в правовому аспекті, а саме: заява про контекст ризику ІКАО (Doc 10108, 2-е видання 2019); оновлений огляд загроз та ризиків для цивільної авіації (Самостійний документ, вересень 2020 р.); ICAO YOSC Global Promotion та засоби підтримки (ЕВ 2021/018, травень 2021)

Також вже мають місце значні зміни у міжнародних документах з авіаційної безпеки, які знайшли відображення в проектах, що розробляються відповідно до Плану підготовки проектів нормативно-правових актів Державіаслужбою, таких як, наприклад:

- наказ Державіаслужби від 05.02.2020 № 218 «Про затвердження Авіаційних правил України «Правила сертифікації служб авіаційної безпеки суб'єктів авіаційної діяльності», зареєстрований в Міністерстві юстиції України 21 травня 2020 року за № 458/34741;

- наказ Міністерства інфраструктури України № 356 від 17.06.2020 «Про затвердження Інструкції з оцінки рівня загрози безпеці цивільної авіації України», зареєстрований в Міністерстві юстиції України 01 жовтня 2020 року за № 960/35243;

- наказ Державіаслужби від 14.09.2020 № 1276 «Про затвердження Авіаційних правил України «Правила сертифікації та затвердження зареєстрованих агентів, відомих вантажовідправників», зареєстрований в Міністерстві юстиції України 09 листопада 2020 року за № 1099/35382;

- наказ Державіаслужби від 05.11.2020 № 1762 «Про затвердження Авіаційних правил України «Положення про службу авіаційної безпеки суб'єкта авіаційної діяльності», зареєстрований в Міністерстві юстиції України 23 грудня 2020 року за № 1282/35565 [4, с. 3; 5]

Завдяки даним та інформації від суб'єктів авіаційної діяльності, ключові питання, що стосуються безпеки цивільної авіації є частково відомими. Аналіз подій є важливим елементом оцінки ризику для безпеки польотів, яку проводить Державіаслужба щодо діяльності всієї галузі цивільної авіації [6, с. 6]. Також, управлінські рішення все частіше будуть базуватися на оцінці ризиків та результатів діяльності, визначати пріоритети відповідно до заздалегідь визначених критеріїв (Ключових сфер ризику). Отримані дані, у перспективі, можуть бути використані, як основа для прийняття рішень, поряд з іншими факторами ризику.

Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що результати співпраці Державіаслужби на міжнародному рівні поступово створюють законодавчу основу для становлення більш досконалої системи безпеки цивільної авіації. Таким чином, вказані вище зміни в законодавстві спрямовані, в першу чергу, на правове забезпечення безпеки цивільної авіації в Україні та подальшу реалізацію положень угоди України та Європейського Союзу про спільний авіаційний простір.

Список використаних джерел:

1. Звіт з безпеки польотів за 2020 рік Державної авіаційної служби України URL. <https://avia.gov.ua/wp-content/uploads/2021/07/Zvit-z-bezpeki-polotiv-za-2020-rik-publikatsiya.pdf>.

2. Закон України «Про державну програму авіаційної безпеки цивільної авіації» від 21.03.2017 р. № 1965-VIII . Відомості Верховної Ради . 2017. № 16. Ст.199

3. Офіційний портал ІКАО. ICAODATA. Pricing Grid. –ICAO, поточна версія. URL. <http://www.icao.int/dataplus/Pages/Pricing.aspx>.

4. Радченко М.В., Повітряний кодекс як правова основа діяльності авіаційної галузі. Вісник Запорізького національного ун-ту. Юридичні науки. 2014. № 4 (1). С. 210-217.

5. Наказ Про затвердження Змін до Плану підготовки проектів регуляторних актів у Державній авіаційній службі України на 2019 рік. Державна авіаційна служба України (Державіаслужба) URL. <https://avia.gov.ua/wp-content/uploads/2019/05/nakaz-598.pdf>

6. Раскалей М. О., Окремі зобов'язання держав у сфері міжнародного повітряного права. Стан та перспективи. *Альманах міжнародного права*. 2014. Вип. 4. С. 58-65

МІЖНАРОДНІ УГОДИ У СФЕРІ ПОВІТРЯНОГО ПРАВА: ДО ПИТАННЯ ПРАВОВОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ

Анастасія Володимирівна МАТВЄЄВА,

*канд. юрид. наук, с. н. с., доцент кафедри права
Національного аерокосмічного університету
ім. М. Є. Жуковського «Харківський
авіаційний інститут»*

Сьогодні досить актуальним та проблемним аспектом провадження зовнішньої політики Української держави у сфері економіки передусім, є вирішення питання створення ефективного механізму здійснення міжнародних повітряних перевезень за активної участі нашої держави. Цей механізм передбачає також і надання державами на основі взаємності повного об'єму комерційних «свобод повітря». Насамперед, це стосується доступу до ринку як повітряних перевезень Євросоюзу. При цьому лібералізація міжнародних повітряних перевезень означає надання вільного доступу до ринку міжнародних повітряних перевезень. Такий доступ складається з трьох видів прав: права на маршрути, яке полягає в погодженому географічному описі маршруту чи маршрутів, по яких можуть здійснюватися повітряні сполучення; права на експлуатацію, яке полягає в тому, яким чином можуть призначатися перевізники та експлуатуватися повітряні судна; права на перевезення (комерційні права), яке полягає в дозволі на здійснення комерційної діяльності у своєму повітряному просторі, яке надається іноземному авіаперевіснику [1, с. 12].

Стрімкий розвиток міжнародних відносин у всіх галузях життя в останні роки сприяв появі цілої низки нових тенденцій, у тому числі в галузі міжнародного повітряного права. Відносини між державами з питань міжнародних польотів та міжнародних повітряних сполучень регулюються міжнародними договорами та звичаями. В міжнародному повітряному праві застосовуються наступні найменування домовленостей: договір, конвенція, домовленості, протокол до конвенції, меморандум та інше [2, с. 19]. На сучасному етапі нараховується 70 міждержавних угод про регулярне повітряне сполучення, з яких 26 між Україною та країнами-членами Євросоюзу.

Міжнародні договори поділяються на двосторонні та багатосторонні. Прикладами перших є наступні: Варшавська конвенція 1929 р., Конвенція про міжнародну цивільну авіацію 1944 р., Монреальська конвенція 1999 р. та Кейптаунська конвенція 2001 р. Особливу групу утворюють багатосторонні конвенції про боротьбу з актами незаконного втручання: Токійська конвенція 1963 р., Гаазька конвенція 1970 р., Монреальська конвенція 1971 р. і Протокол до неї 1988 р. До двосторонніх належать угоди про повітряне сполучення. Більшість з них регламентує тільки регулярні міжнародні повітряні сполучення, але в деяких випадках вони можуть регулювати нерегулярні міжнародні повітряні сполучення.

Аналіз механізму правового забезпечення повітряних перевезень дає підстави виокремити 2 його основних складові: публічноправову та приватноправову сфери. Публічноправова складова механізму правового забезпечення повітряних перевезень – це система угод у сфері повітряних перевезень у рамках міжнародного публічного права. Відносини, що врегульовано ними, ви-

никають між державами з приводу організації міжнародного сполучення та використання повітряного простору, загальних питань організації міжнародних польотів повітряних суден, а також діяльності ІКАО – Міжнародної організації цивільної авіації, яка є спеціалізованою установою ООН [3]. Концепція здійснення міжнародних повітряних перевезень знайшла своє відбиття у Чиказькій конвенції про міжнародну цивільну авіацію 1944 р. [4], що є юридичним підґрунтям для угод про встановлення сполучення між конкретними державами.

Приватноправовий блок містить норми права, що регулюються приватноправові відносини між перевізниками та клієнтами з приводу перевезення пасажирів, багажу та вантажів.

Вони містять уніфіковані цивільно-правові норми, які стосуються умов договорів переміщення вантажів і пасажирів, правил складання транспортної документації, розмір відповідальності повітряного перевізника за небереження життя і здоров'я пасажирів, багажу і вантажів та порядок пред'явлення вимог до нього. Ці відносини зазвичай ускладнені «іноземним елементом» та регулюються на національному рівні Законом України «Про міжнародне приватне право» [5], а також визначають правовий режим міжнародних повітряних перевезень. Під останнім розуміється система норм міжнародного приватного та цивільного права, що регулюють відносини, що виникають між повітряними перевізниками, з одного боку, і пасажирами, вантажовідправниками – з іншого, при укладанні, виконанні, зміні та розірванні договору міжнародного повітряного перевезення, відповідальність сторін за невиконання або неналежне виконання зобов'язань, порядок відшкодування завданих збитків та пред'явлення вимог [6, с. 136].

При цьому не можна погодитись із таким визначенням через його «усічений» характер. Так питання здійснення повітряних перевезень за участю «іноземного елемента» дійсно регулюється нормами приватного, передусім, цивільного права. Проте ці норми не повинні суперечити нормам публічного права. Тобто фактично мова йде про дуалізм правового регулювання. Тому правовий режим міжнародних повітряних перевезень включає в себе систему правових засобів, які містяться як у нормах міжнародного публічного, так і міжнародного приватного права, та спрямовані на регулювання відносин між учасниками ринку повітряних перевезень у цілому.

Одним із важливих питань є забезпечення однаковості правил, що стосуються міжнародної аеронавігації та міжнародного повітряного транспорту. На даний момент існують стандарти та рекомендаційна практика, прийняті Міжнародною організацією цивільної авіації (ІКАО) не є суворо обов'язковими і держави мають право на свій розсуд вибірково застосовувати чи не застосовувати їх в національній практиці. Задля уникнення розбіжностей правил необхідно, що Міжнародні стандарти ІКАО мали не тільки рекомендаційний характер, а обов'язково біли зафіксовані у виді міжнародної багатосторонньої угоди та мали обов'язковий характер.

Також варто зазначити, що важливе значення в правовому регулюванні діяльності міжнародних повітряних сполучень мають угоди між авіакомпаніями з питань експлуатації міжнародних повітряних сполучень. Дані угоди регулюють питання комерційного та технічного обслуговування польотів і авіаперевезень. Завдяки цим угодам загальні двосторонні домовленості дер-

жав з приводу встановлення міжнародних повітряних сполучень на рівні перевізників знаходять конкретний характер.

У юридичному аспекті ці угоди не є міжурядовими й укладаються авіакомпаніями на розвиток і доповнення двосторонніх договорів. Для цього призначені авіаперевізники наділяються державами спеціальною договірною правоздатністю, яка, з однієї сторони, характеризується певною договірною свободою в сенсі змісту двосторонніх угод з різних питань здійснення регулярних перевезень за встановленими міжнародними повітряними маршрутами, а з іншої сторони, дана свобода обмежується вимогами і умовами, передбаченими міжурядовими угодами про повітряне сполучення. Однією з них є вимога дотримання національних законів і правил сторін міжурядової угоди при вирішенні питань співробітництва на рівні призначених перевізників.

Підписуючи комерційні, технічні, інформаційні та інші угоди, перевізники зобов'язані цю вимогу виконувати і приймати норми, які б не мали розбіжностей з національними законами і правилами держав – сторін двосторонніх угод. У випадку порушення вимоги держави мають право оскаржити законність прийнятих перевізниками угод. Все це доводить важливість грамотного та ретельного складення угод між перевізниками.

Список використаних джерел:

1. Раскалей М.О. Імплементация норм международного воздушного права у внутрішнє право держав. Автореферат на здоб. наук. ступ. канд.юрид.наук за спец. 12.00.11 – міжнародне право. К., 2011. 21 с.
2. Повітряне право України: підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів /За загальною редакцією Костицького В.В., 2007. 550 с.
3. Міжнародні організація цивільної авіації URL: www.un.org/ru/ecosoc/icao/index.shtml
4. Конвенція про міжнародну цивільну авіацію, 1944 Офіційний вісник України. 2004. № 40. Ст. 2667.
5. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23.06.2005 р. Відомості Верховної Ради України. 2005. № 32. Ст. 422.
6. Шелудяков Р. С. Генеза міжнародно-правового регулювання повітряних перевезень. Актуальні проблеми політики. 2017. Вип. 60. С. 133-142.

СИСТЕМА БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ ЯК ПРАВОЗАХИСНА ІНСТИТУЦІЯ СУЧАСНОЇ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

Тетяна Миколаївна МАТВІЄНКО,

заступник начальника відділу комунікацій та правопросвітництва Регіонального центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги у Луганській та Харківській областях

Статтею 59 Конституції України закріплено положення, відповідно до якого кожен має право на професійну правничу допомогу, а у випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Саме на забезпечення виконання та належної реалізації цих положень, створення інституційних гарантій вказаних прав особи ще у 2011 році було ухвалено Закон України «Про безоплатну правову допомогу», 6 червня 2012 року Указом Президента України створений Координаційний центр з надання правової допомоги. Безпосередню діяльність з надання доступної, ефективної, а головне безоплатної правової допомоги здійснюється завдяки функціонуванню розгалуженої системи регіональних та підпорядкованих їм місцевих центрів надання безоплатної вторинної правової допомоги

Одним із таких центрів, як частина єдиної системи безоплатної правової допомоги в Україні, є Регіональний центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги у Луганській та Харківській областях (далі – Регіональний центр). Він розпочав свою діяльність у 2012 році згідно із Законом України «Про безоплатну правову допомогу». Його діяльність поширюється на територію Луганської та Харківської областей.

Основна мета діяльності Регіонального центру – забезпечення доступності до безоплатної правової допомоги соціально незахищених верств, а також захист прав і свобод людини у разі їх порушення.

До структури Регіонального центру входять місцеві центри (у Харківській області – Харківський, Богодухівський, Первомайський, Чугуївський, у Луганській області – Міловський, Северодонецький, Старобільський). Окрім них, у кожному районі області є бюро з надання вторинної правової допомоги. Тобто мережа досить розгалужена.

Враховуючи значну територіальну розгалуженість мережі центрів, де саме найближчий центр або бюро – можна дізнатися за єдиним телефонним номером системи безоплатної правової допомоги 0800213103. Такий підхід значено спрощує та пришвидшує доступ осіб до безоплатної правової допомоги.

У чому відмінність первинної та вторинної правової допомоги, яка надається Регіональним центром, та хто її може отримати.

Насамперед слід зазначити, що на виконання положень ст. 3, 21, 24, 55, 59 Конституції України всі особи, які перебувають під юрисдикцією України, можуть отримати безоплатну первинну правову допомогу. Остання, відповідно до положень ст. 7 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» охоплює: надання правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань; складення заяв, скарг та інших документів правового характеру (крім документів процесуального характеру; надання допомоги в забезпеченні

доступу до вторинної правової допомоги та медіації (альтернативного врегулювання спорів із залученням посередника).

У свою чергу, відповідно до ст. 13 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» вторинна правова допомога, за Законом України «Про безоплатну правову допомогу» охоплює: захист; здійснення представництва інтересів особи в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; складання документів процесуального характеру.

Щодо кола осіб, які можуть отримати вторинну безоплатну правову допомогу, то відповідно до ст. 14 цього ж Закону, вона надається певним категоріям громадян (їх близько 20):

- особам, до яких застосовано адміністративне затримання, адміністративний арешт;
- особам, які відповідно до положень кримінального процесуального законодавства вважаються затриманими;
- особам, стосовно яких обрано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою;
- особам, стосовно яких у кримінальних провадженнях відповідно до положень Кримінального процесуального кодексу України захисник залучається слідчим, прокурором, слідчим суддею чи судом для здійснення захисту за призначенням або проведення окремої процесуальної дії;
- особам, засудженим до покарання у вигляді позбавлення волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців або обмеження волі та деяким іншим;
- особам, що постраждали від домашнього насильства або насильства за ознакою статі;
- дітям та ін.

Потерпілі та свідки у кримінальних провадженнях також мають право на отримання безоплатної вторинної правової допомоги у разі їх належності до однієї із зазначених категорій осіб.

Правова допомога, яка надається Регіональним центром і відповідними місцевими центрами та бюро громадянам, повністю безоплатна, адвокату платить держава. Але тільки за послуги адвоката., Якщо потрібно сплатити судовий збір, експертизу у разі необхідності, інші збори, – це вже платить громадянин. Такий підхід значно зменшує фінансові перепони для отримання безоплатно правової допомоги.

Для того щоб отримати безоплатну правову допомогу, потрібно звернення громадянина до відповідного центру. Зокрема, зараз Регіональним центром опрацьовано такий алгоритм:

- 1) Звернення особи телефоном до операторів гарячої лінії безоплатної правової допомоги за єдиним телефоном 0 800 213-103.
- 2) Надання особі консультації щодо можливості отримання правової допомоги за рахунок держави, необхідних документів і часу візиту.
- 3) Організація візиту особи до найближчого центру або бюро правової допомоги та складання письмового звернення щодо надання безоплатної вторинної правової допомоги.
- 4) Подання особою документів, що підтверджують належність до однієї з визначених Законом України «Про безоплатну правову допомогу» категорій

осіб, що мають право на отримання безоплатної вторинної правової допомоги.

Однак слід враховувати й те, що у певних випадках особі може бути відмовлено у наданні безоплатної правової допомоги. Так, безоплатна вторинна правова допомога не надається, якщо:

- особа не підпадає під жодну категорію осіб, визначених Законом «Про безоплатну правову допомогу»;
- особа подала неправдиві відомості або фальшиві документи, щоб відповідати одній з категорій, визначених Законом;
- вимоги особи є неправомірними;
- особа, якій раніше вже надавалася БВПД з цього питання;
- особою вже пройдено всі судові інстанції з метою розв'язання цієї самої проблеми, але результат особу не задовольнив.

До того ж, за останніми змінами до Закону України «Про безоплатну правову допомогу» обмежено кількість звернень особи по безоплатну вторинну правову допомогу – не більше шести разів.

Підсумовуючи наведене хочу відзначити, що завдяки функціонуванню Регіонального центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги у Луганській та Харківській областях, а також діяльності підпорядкованих йому місцевих центрів і бюро правової допомоги, на території адміністративно-територіальних одиниць областей забезпечено надання доступної, ефективної, а головне – безоплатної правової допомоги соціально незахищеним верствам населення відповідних територій, а також захист прав і свобод людини в разі їх порушення, чим гарантовано реалізацію положень ст. 59 Конституції України.

Саме тому систему безоплатної правової допомоги з урахуванням підходів до організації її діяльності, форм та способів здійснення останньої можна характеризувати як правозахисну інституцію сучасної демократичної правової держави.

«COMMUNITY POLICING» ЯК ОДИН ІЗ АСПЕКТІВ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

Микола Анатолійович НЕРОДА,

аспірант кафедри поліцейського права Національної академії внутрішніх справ

Домашнє насильство – воно немає та не знає мови, релігії, національності чи країни проживання. З ним стикаються жителі усіх країн світу. Тому, проблема домашнього насильства наразі є загальносвітовою та різні країни протягом значного проміжку часу намагаються його подолати, зменшити прояви, мають вдалі та не зовсім програми, шукають своєрідні інструменти для боротьби з ним. Аналіз наукової літератури, новин на превеликий жаль свідчить про те, що законодавство та існуюча система протидії і запобігання домашньому насильству жодної з країн світу не захищає повністю від даного виду насильства, а в деяких країнах це взагалі не вважається кримінальним правопорушенням.

Основною особливістю даного виду насильства є те, що воно саме «домашнє». Тобто, вчиняється між особами які мають або мали стійкі родинні, сімейні та близькі зв'язки, мають або мали спільний побут. В той же час, даний вид насильства відрізняється від інших його проявів, наприклад від того, яке здійснюється на вулиці, між різними групами людей. Основним та визначальним є саме суб'єктний склад учасників домашнього насильства. Саме тому, протидія та запобігання домашньому насильству та надання допомоги потерпілим особам ускладнюється тим, що в даному правопорушенні беруть участь близькі люди, родичі, які мають між собою певний зв'язок.

З початком реформування поліції та по теперішній час, «community policing» став одним із основних принципів діяльності всієї даної системи. Важливо зазначити, що досі чіткого визначення підходу немає не тільки в Україні, а й у світі, тому багато дослідників трактують його по-своєму. Відтак навіть у законодавстві немає чіткого визначення терміну. Так, в межах «community policing» пропагується розв'язання поліцейськими, в тому числі побутових проблем та ситуацій, доступними їм законними способами.

Досить позитивним та важливим аспектом реформування Національної поліції є формування абсолютно нового підходу до взаємодії з громадськістю, населенням. Концепція «community policing» полягає у взаємозв'язку поліції та громадськості на партнерських засадах з метою вирішення різного роду конфліктів, проблем соціального середовища, в тому числі запобігання і протидії домашньому насильству. При провадженні «community policing» у сфері запобігання і протидії домашньому насильству варто враховувати специфіку суб'єктного складу даних правовідносин [1]. На даний час нова модель взаємодії населення і поліції ґрунтується на визначенні потреб громади, або проблемних питань і планування поліцейської діяльності з їх обов'язковим врахуванням. Адже, головним показником ефективності діяльності поліції в контексті «community policing» є рівень довіри громади до поліцейських. Крім того, критерій довіри є безумовно важливим саме у сфері запобігання і протидії домашньому насильству. Довіра громадян до поліції є невід'ємною частиною досягнення успіху в поліцейській діяльності у сфері запобігання і протидії до-

машньому насильству. Адже, важливо враховувати психологічний та емоційний стан особи, яка стала жертвою або свідком домашнього насильства, страх та тривожність, які постійно відчують дані особи. Тому, при запобіганні та протидії домашньому насильству довіра до працівників поліції є основою діяльності [2].

Крім того, впровадження «community policing» у сфері запобігання та протидії домашньому насильству проявляється в активній взаємодії поліції та населення. Дана взаємодія на сьогоднішній день має різноманітні форми та прояви, а саме: висвітлення даної проблеми у засобах масової інформації, мережі Інтернет, прийняття значної кількості змін до законодавства, в частині посилення відповідальності за домашнє насильство, проведення різноманітних заходів (конференції, круглі столи), створення освітніх платформ, які стосуються попередження та протидії домашнього насильства. Крім того, Міністерство цифрової трансформації за підтримки МВС запустило освітній серіал «Онлайн-інструменти протидії домашньому насильству» на платформі Дія. Цифрова освіта. «Онлайн-інструменти протидії домашньому насильству» освітній серіал, безкоштовний курс, який підкаже: куди звернутись потерпілим, як це зробити правильно та як зарадити, якщо ви стали випадковим свідком домашнього насильства [3]. Нещодавно було запущено освітній проєкт «Дім (НЕ) безпеки». Даний проєкт створено студією онлайн-освіти EdEra за підтримки Координатора проєктів ОБСЄ в Україні. Цей проєкт для тих, хто з власного досвіду знає що таке домашнє насильство та для тих, хто є його свідком. Також було презентовано інтерактивну мапу допомоги на випадок домашнього насильства і заплановано випустити мобільний додаток для потерпілих. Така мапа акумулює всю необхідну інформацію про служби, які можуть бути корисними у ситуації з домашнім насильством, зокрема про підрозділи поліції, медичні установи, безоплатну правову допомогу, бюро судово-медичної експертизи тощо. Нині функціонують у Телеграмі та Viber чат-боти #ДійПротиНасильства. Тому, ми бачимо позитивну тенденцію щодо провадження «community policing» у сфері протидії та запобігання домашньому насильству, що, в свою чергу, безумовно принесе позитивні результати та допоможе вдосконалити систему боротьби з домашнім насильством.

Таким чином, враховуючи вищевикладене я вважаю «community policing» є одним з важливих чинників та концепцій в роботі поліції у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.

Список використаних джерел:

1. Новели законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству: матеріали міжнародного круглого столу (27.09.2019 р.). Київ, 2019. 184с. URL:http://napu.com.ua/wpcontent/uploads/2019/09/VERSTKA_NOVELU_ZAKONODAVSTVA-1.pdf (дата звернення 03.12.2021).
2. Горбова Г. О. Зарубіжний досвід у сфері протидії насильству в сім'ї (на прикладі окремих країн Європи). *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридична наука»*. 2015. Вип. 2-3. Том.3. С. 211-215.
3. Укрінформ. Щороку понад 1,8 мільйона українок потерпають через домашнє насильство. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/2588861-soroku-ponad-18-miljona-ukrainok-poterpaut-cerezdomasne-nasilstvo.html> (дата звернення 03.12.2021).

СОЦІАЛЬНИЙ ДІАЛОГ ЯК ЕЛЕМЕНТ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ

Ірина Григорівна ОРЛОВСЬКА,

*канд. юрид. наук, доцент, доцент кафедри
галузевого права та загально-правових дисциплін
Інституту права та суспільних відносин
Університету «Україна»*

Світовий та національний досвід свідчить, що соціальний діалог включає всі види взаємодії (переговори, консультації, узгоджувальні процедури та обмін інформацією) між представниками органів виконавчої влади, роботодавців та профспілок, які є законними представниками працівників, з трудових та соціально-економічних питань. Така система трипартизму є дієвим засобом досягнення соціально-економічного прогресу у всіх демократичних країнах світу.

Соціальний діалог – це основа функціонування Міжнародної організації праці (далі - МОП), яка ґрунтовно закріплена у багатьох конвенціях та рекомендаціях МОП. Крім того, їх положення безпосередньо вимагають проведення консультацій із сторонами соціального діалогу.

Відповідно до статті 1 Закону України «Про соціальний діалог в Україні» соціальний діалог визначено як процес визначення та зближення позицій, досягнення спільних домовленостей та прийняття узгоджених рішень сторонами соціального діалогу, які представляють інтереси працівників, роботодавців та органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування, з питань формування та реалізації державної соціальної та економічної політики, регулювання трудових, соціальних, економічних відносин [1].

На думку Петрое О.М., сьогодні соціальний діалог у державному управлінні функціонує як дієвий інструмент налагодження специфічного типу суспільних відносин між суб'єктами, що характеризуються наявністю, крім спільних інтересів, також і протилежних соціальних, економічних і політичних переконань. Ці відносини орієнтуються не на конфронтацію, а на соціальне співробітництво, забезпечення оптимального балансу інтересів сторін, за якого підприємець (власник) може забезпечити собі стабільне отримання прибутку, а наймані робітники заслуговують на гідні умови життя. У становленні й розвитку такого діалогу виявилися заінтересованими як усі соціальні групи, так і держава, оскільки соціальний діалог додатково створює передумови політичної і соціальної стабільності суспільства, його прогресивного соціально-економічного розвитку [2, с. 24].

Варто зауважити, що публічне адміністрування соціального діалогу є особливою системою, за допомогою якої узгоджуються інтереси між профспілками, роботодавцями та органами виконавчої влади для розв'язання спільних завдань у сфері трудових та соціально-економічних відносин на національному, галузевому, територіальному та локальному рівні.

На думку В. Тимцуник, предмет публічного адміністрування можна визначити як процес досягнення національних цілей та інтересів шляхом організації діяльності суб'єктів публічної сфери, зокрема законодавчих, виконавчих і судових органів та органів місцевого самоврядування [3].

Ось чому сторони соціального діалогу варто визначити як суб'єкти публічної сфери, які спрямовують свою діяльність задля соціального благополуччя суспільства у відповідних сферах відносин. Крім того, існують різні концепції його здійснення.

З точки зору авторів позиційного документу до основних форм соціального діалогу належать: 1) обмін інформацією; 2) участь повноважних представників всеукраїнських профспілок і всеукраїнських об'єднань організацій роботодавців у засіданнях Кабінету Міністрів України та урядових комітетів під час розгляду питань, що стосуються соціально-трудової сфери; 3) попередні консультації органів влади всіх рівнів із соціальними партнерами перед ухваленням рішень; погодження і врахування їхніх пропозицій при підготовці нормативно-правових актів центральних органів виконавчої влади; 4) участь соціальних партнерів у розробці та експертизі проектів законодавчих актів, державних і місцевих програм соціально-економічного розвитку; 5) колективні переговори з укладання Генеральної, галузевих, територіальних угод; 6) участь у роботі тристоронніх органів на місцевому, галузевому, державному рівнях [4].

На основі вище викладеного зазначимо, що соціальний діалог є елементом публічного адміністрування, який становить чіткі взаємоузгоджені дії сторін соціального діалогу, які представляють інтереси працівників, роботодавців та органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування, з питань формування та реалізації державної соціальної та економічної політики, регулювання трудових, соціальних, економічних відносин.

Список використаних джерел:

1. Про соціальний діалог в Україні: Закон України від 23.12.2010 № 2862-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2862-17#Text>
2. Петрое О. М. Соціальний діалог як інститут державного управління : навч.-метод. матеріали / О. М. Петрое ; упоряд. В. В. Святненко. К. : НАДУ, 2013. 84 с.
3. Тимцуник В. І. Публічне адміністрування : навчальний посібник. URL: <https://studfiles.net/preview/5118174/>
4. Стан соціального діалогу в Україні та позиції соціальних партнерів. URL: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/18189-20210903.pdf>

ОЦІНОЧНІ ПОНЯТТЯ У ПОДАТКОВОМУ ПРАВІ В АСПЕКТІ ДОВЕДЕННЯ ВИНУВАТОСТІ ПЛАТНИКА ПОДАТКІВ

Юлія Олегівна ОСИПЕНКО,

*студентка Полтавського юридичного інституту
НЮУ ім. Ярослава Мудрого*

Науковий керівник: *Нога П. П., асистент кафедри
цивільного, господарського і фінансового права
Полтавського юридичного інституту
НЮУ ім. Ярослава Мудрого*

Однозначність розуміння нормативно-правових норм є необхідною умовою для ефективного правового регулювання податкових правовідносин. Використання оціночних понять з одного боку, може призвести до зловживання податковими органами внаслідок розширеного або ж навпаки звуженого тлумачення норм податкового законодавства, а з іншого – надає можливість врахувати всю різноманітність податкових правовідносин. Тому важливим є дотримання балансу наявності оціночних понять у податкових нормативно-правових актах з формалізованими та визначення органами судової влади критеріїв, що дозволяють зрозуміти їх змістовне наповнення. Актуальність дослідження зумовлена тим, що Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо вдосконалення адміністрування податків, усунення технічних та логічних неузгодженостей у податковому законодавстві» від 16.01.2020 р. № 466-IX (далі – Закон № 466) визначено, що умовами притягнення платника податків до відповідальності є наявність вини, встановлення наявності чи відсутності якої розкривається через критерії розумності, добросовісності та належної обачності [1]. З огляду на те, що виключно окреслені поняття визначають вину як елемент податкового правопорушення, важливим є з'ясування їхнього сенсу.

Дослідженню проблематики оціночних понять у податковому праві присвячені роботи О. І. Баїк, О. Г. Глухого, М. П. Кучерявенка, Т. О. Коломоєць, П. С. Лютікова, Т. А. Латковської, Є. М. Смичка, Р. Ф. Ханової, В. В. Хохуляка та інших. Оціночне поняття в податковому праві – це норма податкового права або її частина щодо визначеного змісту, яка: позначає абстрактне податково-правове явище чи предмет; має змішану, а не винятково юридичну природу; створюється тоді, коли неможливо використати формалізоване правило; конкретизується правозастосувачем у межах, окреслених суб'єктом нормотворчості в праві, з урахуванням специфіки справи, тобто через пристосування цієї норми до конкретної життєвої ситуації у сфері оподаткування [2, с. 75]. Оціночні поняття можуть отримувати свою конкретизацію двома шляхами: у нормативному порядку або ж у судовій практиці.

Законом № 466, який набрав чинності з 01.01.2021 р. передбачено, що податковий орган може притягнути платника податків до відповідальності за умови наявності вини як елементу податкового правопорушення [1]. Проте визначення вини та низки оціночних понять у Податковому кодексі України (далі – ПКУ) відсутні. Так, згідно з п. 109.1 ст. 109 ПКУ податковим правопорушенням є протиправне, винне (у випадках, прямо передбачених цим Коде-

ксом) діяння (дія чи бездіяльність) платника податку, контролюючих органів та/або їх посадових осіб, інших суб'єктів у випадках, прямо передбачених цим Кодексом [3]. П. 112.2 ст. 112 ПКУ визначено, що особа вважається винною у вчиненні правопорушення, якщо буде встановлено, що вона мала можливість для дотримання правил та норм, за порушення яких цим Кодексом передбачена відповідальність, проте не вжила достатніх заходів щодо їх дотримання. Вжиті платником податків заходи щодо дотримання правил та норм податкового законодавства вважаються достатніми, якщо контролюючий орган не доведе, що, вчиняючи певні дії або допускаючи бездіяльність, за які передбачена відповідальність, платник податків діяв нерозумно, недобросовісно та без належної обачності [3].

Таким чином, критеріями, що визначають вину особи є добросовісність, розумність та належна обачність. Для того, щоб з'ясувати їх зміст необхідно звернутися до судової практики. Так, Верховний Суд (далі – ВС) у постанові від 17.12.2020 року у справі № 826/6821/13-а зазначив, що платник податків під час вибору контрагента та укладенні з ним договорів має керуватись належною обачністю, адже від цього залежить подальше виконання договорів, одержання прибутку та права на отримання певних преференцій. Хоча чинним законодавством і передбачено свободу у виборі напрямків реалізації підприємницької діяльності, її форми, але вона побудована в першу чергу на добросовісному виконанні суб'єктом господарювання своїх обов'язків, взятих на себе зобов'язань і дотриманні встановлених державою правил поведінки. Одним із проявів дотримання принципу добросовісності є розумна обачність, яка реалізується, зокрема, під час належного та розумного вибору контрагентів. Оскільки підприємницька діяльність здійснюється на власний ризик, у господарських відносинах учасники господарського обороту мають проявляти розумну обачність, особливо враховуючи придбання такого специфічного товару, як природний газ, тому що наслідки вибору недобросовісного контрагента покладаються на таких учасників [4]. Отже, ВС при дослідженні добросовісності, розумності та належної обачності аналізує не тільки поведінку платника податків щодо добросовісного та повного відображення у документації юридично значимих фактів для обчислення суми податку, а й безпосередній процес вчинення господарських операцій, зокрема, вибір контрагента.

У постанові від 20.05.2021 року у справі № 826/16627/18 ВС щодо принципу «належної обачності» вказав, що у випадку нез'ясування платником податків наявності повноважень у представника контрагента щодо укладення договору, у здійсненні господарської операції та оформленні первинних документів, така поведінка може свідчити про наявність умислу на безпідставне одержання податкової вигоди та тягнути за собою настання негативних наслідків для такого платника, зокрема: неврахування для цілей податкового обліку господарських операцій, підтверджених документами, оформленими з порушенням норм чинного законодавства [5]. Таким чином, належна податкова обачність при виборі платником податків контрагентів є законною передумовою отримання податкової вигоди і може бути дотримана шляхом перевірки інформації щодо контрагента на основі аналізу відкритих даних.

У постанові від 23.07.2020 року у справі № 826/6806/17 стосовно добросовісності ВС зазначив, що судова практика вирішення податкових спорів

виходить з презумпції добросовісності платника, що передбачає економічну виправданість дій платника, які мають наслідком отримання податкової вигоди, та достовірність у бухгалтерській і податковій звітності. Отже, саме на контролюючий орган покладається обов'язок доведення недобросовісності платника податків, що може полягати у відсутності розумних економічних причин (ділової мети) та наміру одержати економічний ефект або інших відомостей, які можуть бути визначені як підстави й докази укладення договорів з метою, що порушує публічний порядок [6]. Аналізована постанова ВС свідчить про те, що добросовісність платника податків полягає у повному відображенні достовірної інформації у документах податкової звітності та обліку: суті господарських операцій, реальних джерел доходів, економічних ризиків тощо.

Таким чином, ВС при дослідженні понять розумності, добросовісності та належної обачності як критеріїв, за якими визначається наявність чи відсутність вини у діях платника податків, вказує на їхній тісний зв'язок та аналізує їх комплексно, внаслідок чого конкретне розмежування між цими поняттями відсутнє. Так, під розумністю платника податків розуміється вжиття належних заходів для правильного ведення первинної та звітної документації, перевірка повноважень представника контрагента під час укладення договорів. У свою чергу належна обачність трактується як заходи платника податків, спрямовані на перевірку інформації щодо контрагента до укладення з ним договору, а добросовісність – як достовірне відображення ходу господарської діяльності у первинних та звітних документах, утримання від вчинення дій, що можуть свідчити про недійсність господарських операцій тощо. Отже, для того, щоб суд констатував відсутність вини платника податків у податковому правопорушенні, необхідно дотримуватися окреслених критеріїв та мати доказову базу у вигляді належно оформленої документації.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо вдосконалення адміністрування податків, усунення технічних та логічних неузгодженостей у податковому законодавстві: Закон України від 16.01.2020 р. № 466-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/466-20>
2. Глухий О. Г. Оціночні поняття в податковому праві України: дис. канд. юрид. наук. Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2013. 244 с.
3. Податковий кодекс України: від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
4. Постанова Верховного Суду від 17.12.2020 р., справа № 826/6821/13-а. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93630530>
5. Постанова Верховного Суду від 20.05.2021 р., справа № 826/16627/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97054905>
6. Постанова Верховного Суду від 23.07.2020 р., справа № 826/6806/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90590983>

ІНФОРМАЦІЙНІ ПРАВА ЛЮДИНИ В ТРУДОВИХ ВІДНОСИНАХ

Ірина Петрівна СТОРОЖУК,

канд. юрид. наук, доцент, доцент кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права Хмельницького університету управління та права ім. Леоніда Юзькова

Економіка постіндустріального типу диктує зміни, пов'язані із зростаючою роллю інформації. Вона стає самостійною метою вступу суб'єктів в економічні відносини. Модернізуються способи закріплення, зберігання, обробки й передачі інформації. Люди використовують електронні технології не лише задля розваги і спілкування. Вони так само є ефективним робочим інструментом трудової діяльності.

У зв'язку з розширенням інформаційної діяльності змінюються професійна кваліфікація, освітня структура суспільства, характер праці. Змінюються роль і функції працівника, інтелектуальна й творча праця витісняє працю індивідууму, безпосередньо залученого у процес виробництва.

Глобальні процеси інформатизації визначають специфіку сучасної праці, нових форм її організації соціально-трудова відносин. Гнучка зайнятість, формування електронної самозайнятості характеризують сучасний ринок праці, на якому інтелектуальна праця визнається пріоритетною.

У сучасному світі збільшується роль інтерактивних платформ, за допомогою котрих реалізується онлайн-зайнятість. До найзатребуваніших цифрових інструментів онлайн-зайнятості належать Uber, LYFT, TaskRabbit, UpWork и Amazon Mechanical Turk. Дані, що генеруються цими платформами, стають важливими задля розуміння специфіки трудової зайнятості у рамках цифрової економіки [1, 1213–1233]. Загалом зарубіжний досвід свідчить про стрімке і широке поширення цифрових інструментів, інтерактивних платформ, а також інформаційних технологій на ринку праці [2, 57–60].

Отже, розбудова цифрової економіки пов'язана з вирішенням завдань, спрямованих на розвиток штучного інтелекту, технологій блокчейну, криптовалют, цифрової медицини і освіти тощо. Однак, разом з тим, впровадження таких технологій неминує викликає й ризики, що з'являться на ринку праці. Всьому цьому причиною є неминуча четверта промислова революція, впровадження у виробничий процес нових технологій, «діджиталізація» (переведення інформації, даних в цифрову форму, автоматизація процесів. Розробки в сфері інформаційних технологій в поєднанні з автоматизацією, комп'ютеризацією й роботизацією зумовлюють безпрецедентні технічні й соціально-економічні зміни, наслідком котрих є трансформація зайнятості.

Проблемою сучасного ринку праці стає цифровізація зайнятості, котра зумовлює не тільки появу й розширення нових професій, а й зникнення деяких професій й сфер зайнятості. Так, за даними, наведеними у доповіді на Всесвітньому економічному форумі «The Future of Jobs», автоматизація в багатьох галузях призведе до появи 2 млн нових робочих місць, що зможуть зайняти розробники унікального програмного забезпечення, інженери й аналітики, проте скоротить 7 млн місць, зайнятих сьогодні спеціалістами зі середньою кваліфікацією, котрих замінять роботи [3].

Інформаційні трудові відносини присутні й у трудових відносинах й у відносинах, безпосередньо пов'язаних з трудовими. Окрім того, суб'єктами інформаційно-трудова відносин є не лише працівник й роботодавець, а й органи соціального партнерства, органи по врегулюванню індивідуальних трудових спорів, органи, що здійснюють контроль й нагляд в сфері праці. Відповідно, сферу обігу трудової інформації не можна обмежувати лише індивідуальними трудовими відносинами. Виняток з даного кола таких інформаційних ресурсів, як «письмове попередження про звільнення за своїм бажанням, оголошення наказу про дисциплінарне стягнення, згода працівника на переведення» так само вважаємо недоцільним. Всі вищевказані процеси спрямовані на передачу, отримання і обробку даних. Сторони, виконуючи операції з попередження, ознайомлення й оголошення, стають учасниками інформаційних відносин у трудовому праві, передаючи один одному відомості, що породжують юридичні наслідки. Формами вираження інформації у цьому випадку буде заява, наказ й письмова згода. Інформація міститься безпосередньо у вищевказаних документах, а процес її формування у рамках інформаційно-трудова відносин встановлюється відповідними процедурами трудового законодавства.

Інформаційні відносини у трудовому праві некоректно включати у трудові відносини ще й тому, що вони самостійно присутні й в відносинах, безпосередньо пов'язаних з трудовими. Зокрема, у рамках відносин з працевлаштування роботодавець в вигляді оголошення про вакансію надає інформацію потенційним працівникам про певні вимоги, порядок проведення відбору і оцінки працівників, котра може у подальшому вплинути на вирішення спору про незаконну відмову у прийомі на роботу. Тобто трудові відносини не виникли, а інформаційні, що пов'язані з ними є. Взаємодію працівників й професійних спілок в рамках соціального партнерства так само неможливо уявити без правового обов'язку роботодавця надавати інформацію, потрібну задля ведення колективних перемовин, інформацію про локальні акти задля врахування думки й узгодження з представницькими органами працівників. Таким чином, сторонами інформаційних відносин можуть бути не лише сторони трудових правовідносин, а й інші суб'єкти трудового права.

Список використаних джерел:

1. Kuhn P., Mansour H. Is Internet Job Search Still Ineffective? *The Economic Journal*, 124 (581). 2014. pp. 1213-1233.
2. Вишневецька С. В. Проблеми трудового законодавства в умовах прекаризації й цифровізації зайнятості. *Актуальні проблеми трудового законодавства, законодавства про державну службу та службу у правоохоронних органах: матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Харків, 16 лист.. 2018 р.); за заг. ред. К. Ю. Мельника. Х.: Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2018. С. 57–60.
3. Гидирим А. Талант на платформе: как цифровые технологии изменят рынок труда. URL: <https://www.rbc.ru/opinions/business/21/06/2016/576934269a79479aab95fdc9?from=newsfeed>.

ОКРЕМІ ПИТАННЯ НОРМАТИВНИХ ВИМОГ ВОЛОДІННЯ ДЕРЖАВНОЮ МОВОЮ ДЛЯ ПРОКУРОРІВ

Дмитро Дмитрович ЦАРЕНКО,

здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 081 «Право» навчально-наукового інституту економіки, управління, права та інформаційних технологій Полтавського державного аграрного університету

Науковий керівник: Кальян О.С.

Данна тема має бути важливою для кожного співробітника правоохоронних органів, зокрема прокуратури. Тому що перед тим, як починати свою службу, кожен кандидат має продемонструвати своє вільне володіння державною мовою на іспиті.

Кожен кандидат на посаду прокурора, має дотримуватися всім вимогам, які закріплюються у ст.27 Закону України «Про прокуратуру» [3]. І саме частина перша цієї статті передбачає, що прокурором місцевої прокуратури може бути призначений громадянин України, який має вищу юридичну освіту, стаж роботи в галузі права не менше двох років та володіє державною мовою.

Слід відзначити, що ця вимога, як і вимога громадянства України є загальною для усіх працівників правоохоронних органів. Така вимога демонструє необхідність для прокурора вільно спілкуватися державною мовою, та не тільки спілкуватися, а ще й розуміти її. Саме прокурору, як нікому іншому потрібно розумітися на всій необхідній документації, та мати можливість впевнено виступити в суді, спілкуючись українською мовою.

Також важливість розуміння української мови, чітко демонструє стаття 29 Кримінально-процесуального кодексу України, згідно з якою кримінальне провадження здійснюється виключно державною мовою. Проаналізувавши відповідну статтю, слід відзначити, що всі процесуальні документи, прокурор має чітко складати українською мовою, цією ж мовою він має повідомляти особі про підозру, роз'яснювати їй права, тощо [2]. Закон «Про прокуратуру» передбачає, що рівень володіння державною мовою встановлюється під час проведення кваліфікаційного іспиту, який проводиться, зокрема, з метою перевірки рівня володіння державною мовою [3, ч. 1, ст. 31].

Проте чітких вимог до рівнів володіння державною мовою не було, через це було важко чітко зрозуміти, якому рівню має відповідати кандидат. Прокурори проходили іспити, на яких начебто і було тестування на знання мови, але це тестування полягало в тому, що кандидат просто мав розуміти питання, які написані на державній мові, та міг правильно відповісти українською. Зрозуміло, що такий підхід законодавця не є правильним і певним чином ставить володіння державною мовою на другий план порівняно з іншими вимогами до кандидата на посаду прокурора, які потребують офіційного підтвердження та спеціальної перевірки. Наслідком цього є загалом низька культура спілкування в середовищі прокурорського корпусу, невисока лінгвістич-

на якість підготовлюваних прокурорами документів, відсутність ораторської майстерності під час виступів у судах та ЗМІ тощо.

Нарешті 24.06.2021 було затверджено вимоги до рівнів володіння державною мовою. Саме там зазначено, що держслужбовці, судді, прокурори та інші чиновники мають вільно володіти українською на рівні першого або другого ступеня (залежно від посади) [4].

Рівень вільного володіння мовою першого ступеня свідчить про те, що особа здатна: 1) спілкуватися українською мовою відповідно до норм літературної мови для реалізації комунікативних намірів у різних ситуаціях, що виникають під час виконання службових обов'язків; 2) писати українською мовою тексти у стилях, що передбачає відповідна сфера виконання службових обов'язків; 3) адаптувати комунікативну поведінку відповідно до ситуації спілкування під час виконання службових обов'язків; 4) використовувати широкий діапазон мовних виражальних засобів у всіх видах мовленнєвої діяльності (крім випадків мовленнєвої діяльності, зумовлених порушеними функціями); 5) ефективно здійснювати пошук інформації та обмін нею.

Вільне володіння другого ступеня про те, що особа здатна: 1) спілкуватися українською мовою відповідно до норм літературної мови для реалізації комунікативних намірів у різних ситуаціях, що виникають під час виконання службових обов'язків; 2) однаково вільно, усвідомлено, правильно й доречно використовувати широкий діапазон мовних виражальних засобів у всіх видах мовленнєвої діяльності; 3) писати українською мовою тексти у стилі, що передбачає відповідна сфера виконання службових обов'язків; 4) вибудовувати свою мовленнєву поведінку відповідно до ситуації та моделі спілкування у сфері виконання службових обов'язків; 5) дотримуватися норм української літературної мови в офіційному спілкуванні (в організації офіційних заходів, у корпоративному й адміністративному спілкуванні тощо); 6) обирати й застосовувати різні комунікативні стратегії для досягнення позитивного результату [4].

З прийняттям вищезазначених вимог визначено чіткі нормативні умови для забезпечення функціонування української мови як державної в органах прокуратури та стимульовано чітке усвідомлення кандидатами на зайняття вакантних посад в органи прокуратури, що знання мови є невід'ємним елементом набуття статусу прокурора та подальшого здійснення відповідної професійної діяльності.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 23 липня 1996 року, № 30. Ст.141.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України (від 13.04.2012 № 4651-VI). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 23.11.2021).
3. Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 2-3. Ст. 12.
4. Рішення Національної комісії зі стандартів державної мови від 24 червня 2021 року № 31 Про затвердження класифікації рівнів володіння державною мовою та вимог до них URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0924-21#Text> (дата звернення: 23.11.2021).

КОРУПЦІЯ У СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК ФАКТОР ЗАГРОЗИ ПРАВУ ОСОБИ НА ОСВІТУ

Віталій Анатолійович ЦИМБАЛІСТИЙ,

*здобувач вищої освіти ступеня
доктора філософії (PhD) Національного
аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»*

Науковий керівник: *Шинкаренко І. Р.,
канд. юрид. наук, професор, Національний
аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»*

«Громадяни України мають право безоплатно здобувати вищу освіту в державних і комунальних закладах вищої освіти на конкурсній основі, якщо певний ступінь вищої освіти громадянин здобуває вперше за рахунок коштів державного або місцевого бюджету, а також в інших випадках, передбачених законодавством» [1].

В той же час на сучасному етапі розвитку України корупція є однією з головних загроз правам людини та демократії в Україні [2], зокрема: гальмує соціальний прогрес, перш за все, становлення демократичного суспільства; сприяє деградації всіх рівнів вищої освіти; громадського суспільства; заважає повноцінній реалізації прав і свобод громадян у тому числі права на освіту; заперечує принцип верховенства права, а її швидке поширення й надалі обумовлене недосконалістю як правових норм, так і моральних якостей.

Таким чином постає необхідність у визначенні індикаторів корупції в різних сферах освітньої діяльності. Негайним, є формування методики виявлення ознак корупційних кримінальних правопорушень у сфері вищої освіти на ґрунті фундаментальних положень криміналістичної науки. Необхідно визначити сучасні ознаки корупційної діяльності та корупціонерів, сформуванню систему криміналістичної характеристики корупційних кримінальних правопорушень у сфері вищої освіти. Важливим є визначення ефективних способів використання всього арсеналу загальних та спеціальних заходів превенції корупційних кримінальних правопорушень та формування сучасної методики їх розслідування у сфері вищої освіти [3].

Загальні наукові засади антикорупційної політики та розслідування корупційних кримінальних правопорушень заклали науковці, які займалися теоретичними розвідками у різних галузях юридичної науки:

- *проблеми застосування права на освіту присвячені роботи:*
С. С. Алексєєва, М. М. Бажанова, В. О. Боняк, Р. Г. Валєєва, Е. Д. Волохова,
Л. М. Гринєвич, Н. М. Губєнської, Т. В. Грачова, А. М. Колодїй,
Є. Д. Краснікова, О. І. Кулініч, А. В. Монаєнко, О. Г. Мельнічук,
А. Ю. Олейник, В. В. Рибаківа, О. В. Стульнікова, Р. В. Шаповал,
О. Є. Фролова та ін. [4, С. 1];

- *проблемами у галузі визначення організаційно-тактичних моделей превенції та розслідування корупційних кримінальних правопорушень займаються:* Л. І. Аркуша, Л. В. Багрій-Шахматов, В. Баштанник, О. М. Бандурка,

В. І. Борисов, А. М. Бойко, О. Ю. Бусол, О. М. Васильєв, В. І. Галаган, В. К. Гавло, В. М. Гаращук, В. В. Голіна, Б. М. Головкін, В. К. Грищук, Н. О. Гуторова, О. Г. Гельманов, М. В. Даньшин, О. О. Дудоров, О. М. Джужа, В. М. Дрьомін, С. А. Задорожний, З. А. Загинеї, А. П. Закалюк, А. Ф. Зелінський, С. М. Зав'ялов, Г. Г. Зуйков, Н. І. Клименко, В. М. Карагодін, Г. В. Костильова, Н. В. Кручиніна, А. М. Кустов, О. Г. Кальман, О. О. Кваша, В. М. Киричко, М. Г. Колодяжний, О. М. Костенко, О. Г. Кулик, І. В. Кушнар'єв, О. М. Лозинський, В. К. Лисиченко, І. Є. Мезенцева, М. І. Мельник, Д. Г. Михайленко, А. А. Музика, Є. В. Невмержицький, В. О. Навроцький, Д. О. Олійник, А. В. Савченко, С. Серьогін, Є. Д. Скулиш, Є. Л. Стрельцов, В. Я. Тацій, М. М. Милованова, Я. Є. Мишков, А. І. Редька, В. В. Трухачов, М. І. Хавронюк, С. П. Чичиркіна, П. В. Цимбал, В. І. Шакур, О. В. Шевченко, О. Ю. Шостко, В. Ю. Шепітько та ін [5].

Значний вплив на наукове уявлення сутності корупції та загальних заходів її подолання та розслідування корупційних правопорушень мають праці таких зарубіжних учених, як: Ф. Зімрінг, Д. Джонсон, Т. Тайлер, Д. Трейсман, Д. Стокмер, С. Роуз-Акерман, Р. Нейлд, Т. Перссон, Н. Лефф, К. Каленборн, К. Лессман, Г. Беккер, К. Аббінк та інші.

На початку ХХІ ст. підготовлено дисертаційні дослідження у яких були розглянуті різні аспекти попередження, виявлення та розслідування кримінальних правопорушень пов'язаних з корупцією. Мельник М.І. (Кримінологічні та кримінально-правові проблеми протидії корупції: Київ, 2002), Невмержицький Є.В. (Корупція як соціально-політичний феномен: Київ, 2009). Серед кандидатських дисертацій, присвячених розслідуванню окремих корупційних злочинів можна виділити роботу Мишкова Я.Є. (Методика розслідування хабарництва: Харків, 2005), Трепак В.М. (Розкриття та розслідування хабарництва, вчинюваного суддями, та подолання протидії засобами оперативно-розшукової діяльності: Львів, 2011). Кимлик Н. В. (Особливості розслідування злочинів пов'язаних з корупцією: Ірпінь, 2013 р.),

У 2020 р. Трепак В.М. захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за темою «Теоретико-прикладні проблеми запобігання та протидії корупції в Україні».[6], в якій автором досліджено теоретичні та прикладні проблеми протидії корупції на сучасному етапі розвитку України. Проаналізовано корупцію як юридичну категорію та соціальне явище, яке упродовж тривалого часу є головною внутрішньою загрозою національній безпеці України. Досліджено види, сфери поширення та особливості корупції, здійснено кримінологічну характеристику корупційних діянь та суб'єктів їхнього вчинення.

Однак ми бачимо, що проблеми розслідування корупційних кримінальних правопорушень як загрози реалізації права особи на освіту не були предметом дослідження в умовах сьогодення. Формування сучасних засад виявлення та розслідування корупційних кримінальних правопорушень у закладах вищої освіти повинно здійснюватися на ґрунті удосконалення правового механізму та організаційних засад виявлення індикаторів корупційної діяльності [7].

Аналіз дослідження освітніх систем різних країн світу показує, що системи освіти схильні до загальної корупції, з наступних причин:

1. Як один з небагатьох державних інститутів, які знаходяться на очах і мають високий ступінь представництва на всіх рівнях, аж до рівня громад,

освіта є привабливою сферою для патронажу та маніпуляцій громадською думкою на місцях.

2. Рішення, які сприймаються як такі, що мають значні наслідки для життя людей, приймаються клерками, які контролюють рішення на кожному з цих рівнів.

3. Значна частина коштів, що виділяються на освіту, витрачається невеликими сумами за різними напрямками, більшість з яких має слабкі системи звітності та моніторингу.

Проведене нами та іншими дослідниками наукові розвідки свідчать, про наступні випадки корупційних правопорушень у системі освіти України:

Дитячий садок: відсутні вільні місця або «вступні внески»; необхідно здати гроші на «ремонт» або «благодійні внески»; «благодійні внески», з натяком на належне ставлення до конкретної дитини.

Школа: «вступні внески» за влаштування до школи; подарунки вчителям; необхідність надати гроші на «ремонт школи» або «благодійні внески»; «благодійні внески», з метою підвищення рівня освітніх послуг для конкретної дитини та підвищення рівня особистісних досягнень у навчанні.

Заклади вищої освіти: необхідність «фінансування» для влаштування на престижні спеціальності до вищих закладів освіти за спеціальними умовами; фінансування розміщення у відповідному рівні «гуртожитку»; надання відповідних коштів або матеріальної винагороди щодо підвищення рівня освітніх послуг з боку викладачів; необхідність придбання навчальної та наукової літератури, що пропонується професорсько-викладацьким персоналом; необхідність купувати кваліфікаційні роботи тощо; сплата за отримання «відповідної» оцінки під час підсумкового оцінювання та складання єдиного державного підсумкового випробування [8].

Таким чином корупційні кримінальні правопорушення створюють загрозу реалізації права людини на вищу освіту, як один з рівнів освіти зокрема.

Вивчення світового досвіду боротьби з корупцією, як загрози реалізації конституційного права людини на освіту свідчить, що формування ефективної діяльності у цій сфері вимагає мати чіткі норми та правила, прозорі процедури та чітко виражену стратегічну основу з розподілом, на кожному із етапів, відповідальності між різними зацікавленими сторонами за виділення, розподіл та використання освітніх ресурсів та загальної системи суспільного контролю надання освітніх послуг. Означене вимагає чітко сформулювати причини та умови вчинення корупційних кримінальних правопорушень у закладах вищої освіти України та пов'язаних з нею протиправних діянь, визначити рівні відповідальності суб'єктів освітньої та правоохоронної діяльності у сфері забезпечення права людини на освіту.

Список використаних джерел:

1. Закон України Про вищу освіту. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2014, № 37-38, ст.2004
2. Alain Badiou Démocratie et corruption : une philosophie de l'égalité. Les Lettres Françaises. février 2014, N° 112. – P. 11, c.11
3. Аллак Ж., Пуассон М. Коррупцированные школы, коррупцированные университеты: Что можно сделать? Международный Институт Планирования Образования, 2014. 361 с.
4. Якушина О.С. Конституційне право на освіту: теорія та практика реалізації: автореферат дис. Здобуття наук ступеня кагд. Юрид. Наук: 12.00.02 - «Конституційне право; муніципальне право». Харків, 2018. 20 с.
5. Корупційні схеми: їх кримінально-правова кваліфікація і досудове розслідування /За ред. М.І. Хавронюка. К. : Москаленко О. М., 2019. 464 с.

6. Трепак В. М. Протидія корупції в Україні: теоретико-прикладні проблеми: монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2020. 444 с.

7. Цимбалістий В. Методологічні засади розслідування корупційних кримінальних правопорушень у закладах вищої освіти України Філософія в аксіосфері глобалізуючого соціуму: Матеріали міжвузівського міського науково-практичного семінару, 17-18 листопада 2021 р. Харків: Нац. аерокосм. ун-т ім. М. Є. Жуковського «Харків. авіац. ін.-т», 2021. С. 45-48.

8. Корупція у сфері освіти URL: <https://acwalks.com.ua/knowledgebase /koruptsiia-v-sferi-osvity/>

ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В ТРУДОВИХ ВІДНОСИНАХ

Катерина Сергіївна ЧЕРНИЦЬКА,

судовий експерт сектора дактилоскопічних досліджень відділу криміналістичних видів досліджень Одеського Науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

З середини ХХ сторіччя питанням захисту прав людини приділяється значна увага. Були створені відповідні міжнародні організації, прийнятий ряд важливих документів, які закріпили основні природні права і свободи людини, а також способи їхньої охорони та захисту.

Серед інших, до переліку таких прав увійшли права людини на працю та на належні, безпечні та здорові умови праці. Значимість цих прав підтверджується тим, що вони закріплені у нормативно-правових актах вищої юридичної сили на міжнародному та національному рівнях: Загальній декларації прав людини 1948 р. (ст. 23) [1], Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права 1966 р. (ст. 7) [2], Конституції України (ст. 43) [3]. Галузеве законодавство детально регламентує право працівників на здорові та безпечні умови праці [4].

Говорячи про умови праці найчастіше мають на увазі організаційно-технологічні та санітарно-гігієнічні норми, вплив шкідливих і небезпечних фізичних, хімічних і біологічних факторів виробництва на здоров'я працівників. Вони докладно описані, врегульовані нормативно-правовими актами, їхнє дотримання контролюється спеціально уповноваженими державними органами. При цьому повністю ігнорується такий важливий аспект умов праці, як психофізіологічна та соціально-психологічна вимоги. Навідміну від вищевказаних груп умов, для них неможливо вираховувати та встановити норми, а законодавець, вочевидь, не вважає за потрібне вводити їх до правового поля, залишивши «на відкуп» моральні традиції. Однак вплив психофізіологічних і соціально-психологічних факторів на здоров'я людини безсуперечний і може мати серйозні наслідки. Саме в цій області в Україні повсюдно зустрічаються грубі порушення прав людини в трудових відносинах на підприємствах, в установах і організаціях усіх форм власності.

Згідно ст. 3 Конституції України, «Людина, її життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [3]. З огляду на те, що Україна позиціонує себе як соціальна правовідержавна, вказану норму слід вважати основоутворюючою. Також вона співвідноситься зі ст. 12 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права, що встановлює «право кожної людини на найвищий досяжний рівень фізичного та психічного здоров'я» [2], що передбачає заборону на будь-які дії, здатні спричинити шкоду фізичному та психічному здоров'ю людини. При цьому в трудових відносинах працівники часто стикаються з ситуаціями психологічного тиску, а іноді відкритого психологічного насильства з боку працедавців і неформальних лідерів у трудових колективах. Виражається це в публічних образах, найчастіше із застосуванням ненормативної лексики, спробах приниження, знецінювання особистих і професійних якостей працівників, зловживаннях відносинами службової залежності, примушуван-

нідо виконання робіт, що не входять до посадових обов'язків, створенні нестерпних умов праці та постійної психоемоційної напруги, погрозах, а у крайніх випадках – переході до фізичного насильства. Ефективних засобів боротьби з такими негативними явищами у правовому полі на сьогоднішній день не існує. Притягнення винних до юридичної відповідальності можливе лише у двох випадках: застосування фізичної сили та доведення до самогубства (ст. 115, 116, 119 – 123, 125, 126, 128 Кримінального кодексу України [5]). У всіх інших випадках працівник в юридичному плані беззахисний. Більш того, через відносини службової залежності, страх покарання або звільнення, посилені політичною та соціально-економічною нестабільністю в країні, рівень латентності подібних порушень надзвичайно високий. Виникає закономірне питання: і де ж тут захист здоров'я, честі та гідності людини як «найвищої соціальної цінності» з боку «соціальної та правової» держави?..

Необхідно визнати, що на сьогоднішній день проблема психологічного тиску та насильства у трудових відносинах існує, представляє серйозну загрозу та ніяк не регулюється державою. Для її вирішення, на наш погляд, необхідно на законодавчому рівні розробити обов'язковий до виконання кодекс поведінки учасників трудових відносин, механізм виявлення та розслідування його порушень, а також ввести юридичну відповідальність за такі порушення. При цьому необхідно повністю виключити можливість службової або іншої залежності посадових осіб, що контролюють виконання цих норм, від можливих порушників (наприклад, шляхом введення відповідної посади у державних органах з охорони праці або залучення незалежних аудиторів). Це стало б суттєвим кроком на шляху до забезпечення захисту прав та основних свобод людини і громадянина в Україні.

Список використаних джерел:

1. Загальна декларація прав людини, прийнята резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10.12.1948 р. URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declhr.html, дата звернення – 06.12.2021 р.
2. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, прийнятий резолюцією 2200 А (XXI) Генеральної Асамблеї ООН від 16.12.1966 р. // URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pactecon.html, дата звернення – 07.12.2021 р.
3. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР // ВВР, 1996, № 30, ст. 141.
4. Кодекс законів про працю України, затверджений Законом Української РСР від 10.12.1971 р. № 322-VIII // ВВР, 1971, № 50, ст. 375.
5. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III // ВВР, 2001, № 25 – 26, ст. 131.

Права і свободи людини в системі кримінальної юстиції в Україні

ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ПОТЕРПІЛИХ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА ЩОДО ДІТЕЙ

Олена Віталіївна АЛЕКСАНДРЕНКО,

*канд. юрид. наук, доцент, науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії з проблем
криміналістичного забезпечення та судової
експертології Національної академії
внутрішніх справ*

Звернутися до вказаної теми нас спонукало положення із сексуальним насильством щодо дітей в Україні, яке останніми роками набуло тривожних масштабів. Результати досліджень свідчать, що кожна п'ята дитина в Україні зазнавала різних форм сексуального насильства. У понад 80 % таких випадків злочинці були знайомими для дітей людьми, у 90 % випадків про насильство відносно дітей у відповідні органи ніхто не повідомляв [1]. Наведені дані свідчать про латентність вказаних злочинів і вкрай несприятливе положення із захистом дітей від насильства.

Важливо, що дана проблема не залишається поза увагою держави і суспільства, про що, зокрема, свідчить міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми досудового розслідування та судового розгляду злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей, шляхи їх вирішення» (Київ, 19 червня 2020 р.). Проте, аналіз змісту окремих матеріалів конференції та інших публікацій з даної проблематики викликає низку важливих питань, що потребують якнайскорішого вирішення і полягають у наступному.

Складається враження, що головна задача слідства полягає у доведенні, що цей злочин був вчинений, що потерпілий (дитина!) дійсно зазнала від насильника, що їй дійсно було завдано фізичних і психологічних страждань. При розгляді справ, що стосуються сексуального насильства над дитиною, увага правоохоронних органів більшою мірою зосереджена на доведенні злочину і покаранні. У той же час інтереси потерпілої дитини часто залишаються без уваги, - слушно зауважує В. М. Гільтайчук [2, с. 73]. Тоді як завданням досудового розслідування (як і кримінального провадження в цілому) перш за все є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень (ст. 2 КПК України).

На наш погляд, таке положення склалося через неправильне уявлення слідчих, їх процесуальних керівників-прокурорів і суддів, а також певної кількості науковців, які вважають, що „єдиним джерелом доказів по кримінальним провадженням досить часто є показання потерпілих» [3, с. 59-60]. Це можна пояснити також певними недоліками у підготовці майбутніх слідчих, прокурорських працівників і суддів, у підвищенні їх кваліфікації. Все вказане призводить до того, що на практиці призначаються експертизи для

встановлення надійності та достовірності показань дітей-потерпілих і дітей-свідків. Пропонується призначати судову психологічну експертизу для вирішення питань, які стосуються психологічних переживань і страждань, які зазнала потерпіла дитина під час та після вчинення відносно неї злочину: зокрема, чи є дана ситуація психотравмувальною для конкретної дитини, якщо так, то чи завдані дитині страждання (моральна шкода); чи виявляє потерпіла дитина будь-які психологічні переживання та страждання, якщо так, то який ступінь тяжкості наявних переживань та страждань; чи має потерпіла дитина зміни в емоційному стані, індивідуально-психологічних проявах, які перешкоджають активному соціальному функціонуванню її як особистості і виникли в наслідок статевого насильства, та ін. [4, с. 68-69]. Натомість відсутні пропозиції щодо проведення судових експертиз стосовно самих насильників і педофілів задля встановлення їх схильності до вчинення таких злочинів, їх здатності давати правдиві показання тощо. Стосовно ж судово-психологічної експертизи вважаємо за необхідне зазначити наступне: враховуючи, що при її проведенні обов'язковою є присутність дитини, для якої дана дія може стати ще одним психотравмуючим фактором, її призначення у даному випадку видається зайвою. До того ж, серед підстав проведення експертизи (ст. 242 КПК України) відсутні наведені вище питання, які можуть бути встановлені іншим шляхом, що не потребує застосування спеціальних знань. Оскільки згідно КПК України жоден доказ не має наперед встановленої сили (ч. 2 ст. 94 КПК), не слід вдаватися до вказаної експертизи та надто покладатися на її висновок для вирішення питань, що підлягають доказуванню. Останні можуть бути отримані шляхом проведення інших слідчих та процесуальних дій (допит, огляд, пред'явлення для впізнання, витребування документів та ін.).

Говорячи про потерпілих, не слід забувати, що у злочинах вказаної категорії за цим словом стоять ДІТИ, у яких, окрім процесуальних прав потерпілого, є й свої права, які гарантовані міжнародним та національним законодавством. Разом із загальними правами людини, які належать їй неповнолітнім, законом передбачені і деякі особливі права дитини, специфіка яких обумовлена її потребою в особливому захисті, турботі та допомозі.

Окрім цього, є певні відмінності між неповнолітніми та дітьми (по-перше вік і пов'язані з ним фізичний, психічний розвиток, освітній рівень, життєвий досвід та ін.), які слід враховувати у спілкуванні з дітьми, тим більше при проведенні розслідування. Правильно зазначається, що слідчі (розшукові) дії є травматичним і стресовим досвідом для неповнолітніх, котрі постраждали внаслідок насильницьких дій [2, с. 70]. Саме тому при розслідуванні злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканності дітей слід дотримуватися розумних меж у застосуванні арсеналу засобів слідчого (слідчі (розшукові) дії, тактичні прийоми та ін.), маючи на увазі, що проведення розслідування не повинно завдавати більшої шкоди потерпілим дітям, аніж сам злочин.

Слід визнати, що наразі відсутні конкретні пропозиції, як же розслідувати вказані категорії злочинів, як проводити слідчі дії стосовно дітей та неповнолітніх, щоб зберегти їх психічне і фізичне здоров'я. Достатньо запитати будь-яку матір чи батька, чи хочуть вони притягнення до відповідальності насильника/педофіла, але шляхом завдання психічної травми їх дитині? Відповідь очевидна: здоров'я та благополуччя дитини перш за все.

Хоча чимало було написано про прийняті міжнародною спільнотою документи з рекомендаціями про правосуддя, доброзичливе до дитини (Методичні рекомендації Комітету міністрів Ради Європи про правосуддя, доброзичливе до дитини; Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила»), Настанови Комітету міністрів Ради Європи про правосуддя доброзичливе до дитини та ін.), справа полягає у втіленні їх положень у життя, передусім - у національне законодавство. Однак, нам не вдалося знайти конкретних хоча б пропозицій, як же має здійснюватися це правосуддя? Так само, як і досудове розслідування злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканності дітей, яке закладає основу для цього, завдяки результатам якого й стає можливим подальший судовий розгляд.

Видається, що поле докладання зусиль щодо дослідження і вирішення проблем розслідування злочинів вказаної категорії значне. Тут є місце і кримінально-правовим, і кримінальним процесуальним, і криміналістичним аспектам. Серед останніх важливе місце посідають тактичні особливості та прийоми проведення слідчих (розшукових) дій. Насамперед, такої важливої у даній категорії злочинів і складної, як допит постраждалої дитини, результати якого можуть стати запорукою ефективного розслідування або, навпаки, значно його ускладнити. Слід докласти зусиль для розробки практичних рекомендацій для слідчих з тактики допиту дітей і неповнолітніх (потерпілих і свідків), в залежності від конкретних обставин вчинення злочину проти статевої свободи та статевої недоторканності дітей: місця (квартира, школа та ін.), особи насильника (один з батьків, обидва, незнайома особа, неповнолітній, доросла особа) та ін. Вказане стосується також інших слідчих (розшукових) дій - пред'явлення підозрюваного для впізнання, слідчого експерименту, освідування, тобто, слідчих дій, в яких показання дітей і неповнолітніх мають важливе значення для встановлення усіх обставин вчинення стосовно них вказаних злочинів.

Виходячи з вищевикладеного, вважаємо за актуальне проведення досліджень щодо тактики слідчих (розшукових) дій у вказаних категоріях кримінальних проваджень, що спрямовані на отримання доказової інформації, але проводяться із захистом або мінімізацією психотравмуючої ситуації для дітей (потерпілих і свідків), що можна також віднести до захисту їх прав і свобод. Видається, що під час таких досліджень або за їх результатами може виникнути потреба у перегляді положень КПК України щодо проведення слідчих (розшукових) дій за участю дітей і неповнолітніх та внесення до них відповідних змін та/або доповнень з метою вдосконалення правового регулювання проведення вказаних слідчих дій та максимального зменшення травматизації від їх проведення.

Список використаних джерел:

1. Кожна 5 дитина в Україні потерпає від сексуального насильства, дитячий омбудсмен М. Кулеба/ Українські новини від 19.11.2019. URL: <https://ukranews.com/ua/news/666713-vid-seksualnogo-nasylstva-v-ukrayini-strazhdaye-kozhna-5-ta-dytyna>.

2. Гільтайчук В. М. Принципи найменшої психотравматизації дитини під час проведення за її участю слідчих дій // Актуальні проблеми досудового розслідування та судового розгляду злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканності дітей, шляхи їх вирішення : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 19 черв. 2020 р.). - Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. С. 70-73.

3. Волошина О. В. Роль спеціаліста-психолога в підготовці та проведенні допиту неповнолітніх жертв сексуального насильства // Актуальні проблеми досудового розслідування та судового розгляду злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей, шляхи їх вирішення : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 19 черв. 2020 р.). - Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. С. 59-62.

4. Гарасимів О. І., Захарова О. В. Призначення судових експертиз щодо потерпілої дитини в кримінальних провадженнях проти статевої свободи та статевої недоторканості // Актуальні проблеми досудового розслідування та судового розгляду злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей, шляхи їх вирішення : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 19 черв. 2020 р.). - Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. С. 66-69.

ДО ПИТАННЯ РОЗВИТКУ ЮВЕНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ В УКРАЇНІ

Ірина Петрівна БАГАДЕНКО,

*канд. юрид. наук, с.н.с., начальник 2-го відділу
науково-дослідної лабораторії кримінологічних
досліджень та проблем запобігання злочинності
Державного науково-дослідного
інституту МВС України*

Ювенальна юстиція в Україні наближається до міжнародних стандартів. Так, у схваленій українським урядом Національній стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року визначено пріоритетними напрямками формування та здійснення дружнього до дитини правосуддя, впровадження методики «Зелена кімната» [1]. Крім цього, взято орієнтування на подолання прогалин правового та організаційно-правового характеру у зазначеному напрямі, а також усунення ряду про інших проблем, серед яких: відсутність обов'язкової спеціальної підготовки суддів, прокурорів і захисників у провадженнях за участю дітей; відсутність належних умов для проведення судових засідань в оточенні, дружньому до дитини, тощо.

З урахуванням положень Національної стратегії Планом заходів із її реалізації передбачено пункти стосовно удосконалення системи досудового розслідування та судового розгляду, серед яких:

- забезпечення обов'язкового спеціального навчання слідчих, які здійснюють досудове розслідування, та прокурорів, які здійснюють нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва та підтримують державне обвинувачення у провадженнях щодо неповнолітніх осіб, суддів, які розглядають кримінальні провадження, учасником яких є дитина, та інших фахівців системи юстиції щодо дітей (пп. 22, 29). Для цього заплановано розроблення з урахуванням міжнародного досвіду єдиних стандартів навчання фахівців системи юстиції щодо дітей (прокурорів, суддів, соціальних працівників, педагогів, психологів, працівників поліції тощо);

- забезпечення єдиного підходу до допиту дітей незалежно від їх статусу у кримінальному провадженні (підозрюваний, обвинувачений, свідок, потерпілий тощо), зокрема з використанням таких спеціальних методик, як «Зелена кімната» (п. 25). Для цього заплановано розроблення та поширення рекомендацій щодо організації роботи за методикою «Зелена кімната» для органів досудового розслідування, а також розроблення законопроекту про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України з метою удосконалення правових норм у частині правил допиту неповнолітніх осіб;

- забезпечення належних умов для проведення судових засідань в оточенні, дружньому до дитини (п. 31). Для цього заплановано: розроблення та поширення рекомендацій щодо організації роботи за методикою «Зелена кімната» для судів, а також розроблення законопроекту про внесення змін до нормативно-правових актів з метою удосконалення порядку проведення судових процедур за участю дітей під час кримінального провадження, дружніх до дитини [2].

З метою захисту прав дітей, потерпілих від домашнього насильства, а також насильства за ознакою статі, Указом Президента України від 21.09.2020 № 398/2020 «Про невідкладні заходи із запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі, захисту прав осіб, які постраждали від такого насильства», передбачено розроблення законопроекту, спрямованого на забезпечення додаткових процесуальних гарантій неповнолітнім особам при проведенні їх допиту, опитування під час кримінального провадження, що базуються на найкращих міжнародних практиках, зокрема на моделі «Barnahus» [3].

Який же фактичний стан ювенальної юстиції в Україні? Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК України) передбачається можливість проведення допиту, впізнання у режимі відеоконференції під час досудового розслідування (ст. 232 в редакції Закону № 767-VII від 23.02.2014). Також допускаються зміни зовнішності та голосу, за яких неможливо було б упізнати особу, яку допитують (ч. 10 цієї статті). Водночас, стаття прямо не передбачає можливості використання зафіксованих технічними засобами результатів проведеного допиту на подальших стадіях кримінального провадження без повторного допиту та повторного травмування малолітньої або неповнолітньої особи.

Серед особливостей допиту малолітньої або неповнолітньої особи під час досудового розслідування (ст. 226 КПК України) не зазначено можливостей уникнення подальших повторних допитів дитини.

На стадії судового розгляду до особливостей допиту малолітньої або неповнолітньої особи включена можливість проведення допиту поза залом судового засідання в іншому приміщенні з використанням відеоконференції (дистанційне судове провадження) (ч. 4 ст. 354 КПК України). Однак, також прямо не передбачено можливість використання технічно зафіксованих результатів попередньо проведеного допиту під час досудового розслідування [4].

Законом України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 у місцевих загальних судах та апеляційних судах діє спеціалізація суддів із здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх (ст. 18) [5]. Водночас, прямо не передбачено, чи розповсюджується визначення спеціалізації суддів із здійснення кримінального провадження за участю неповнолітніх (у випадках, коли неповнолітні є потерпілими або свідками насильницьких злочинних посягань).

Відомчими нормативно-правовими актами, зокрема наказами МВС України, що затверджують положення про організацію діяльності підрозділів дізнання та слідчих підрозділів Національної поліції України, передбачено виокремлення відповідних посадових осіб, спеціально уповноважених на здійснення досудових розслідувань / дізнання щодо неповнолітніх [6, 7]. Водночас, на практиці через кадрові та інші проблеми організаційного характеру допит неповнолітніх здійснюється у службових кабінетах таких посадових осіб (слідчого чи дізнавача), без використання спеціальної методики «Зелена кімната».

На сьогодні в Україні функціонує 34 спеціальні приміщення (кімнати, дружні до дітей), 25 з яких обладнано належним чином для проведення допитів малолітніх та неповнолітніх учасників кримінального провадження [8]. Однак, на практиці існує потреба, по-перше, у збільшенні кількості таких кімнат, по-друге, розташування таких кімнат саме на території підрозділів поліції (що принаймні прискорює проведення процесуальної дії) та найважли-

віше, щоб питання використання методики «Зелена кімната» було буквально передбачено відомчими нормативно-правовими актами, які регулюють діяльність указаних підрозділів (оскільки для «настільними книгами»).

У пілотних регіонах України (Вінницька область, Миколаїв, Дніпропетровська область) впроваджується модель Барнахус шляхом відкриття центрів захисту для дітей, які постраждали та/або стали свідками насильства [9, 10]. Водночас, практичне використання таких центрів за призначенням також потребує додаткового нормативного врегулювання та розроблення механізму взаємодії суб'єктів, що забезпечують впровадження цієї моделі.

Таким чином, з урахуванням аналізу відповідності нормативно-правового забезпечення практичним реаліям, питання розвитку ювенальної юстиції в Україні залишається актуальним і потребує подальшого вдосконалення національного законодавства у зазначеній сфері у відповідності до міжнародних стандартів.

Список використаних джерел:

1. Про схвалення Національної стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18.12.2018 № 1027-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1027-2018-%D1%80#Text>.

2. Про затвердження плану заходів з реалізації Національної стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27.11.2019 № 1335-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1335-2019-%D1%80#Text>.

3. Про невідкладні заходи із запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі, захисту прав осіб, які постраждали від такого насильства : Указ Президента України від 21.09.2020 № 398/2020. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/398/2020#Text>.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

5. Про судоустрій і статус суддів : Закон України № 1402-VIII від 02.06.2016. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19?find=1&text=%D0%BD%D0%B5%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%82#Text>.

6. Про затвердження Положення про слідчі підрозділи Національної поліції України : наказ МВС України від 06.07.2017 № 570. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0918-17#Text>.

7. Про затвердження Положення про організацію діяльності підрозділів дізнання органів Національної поліції України : наказ МВС України від 20.05.2020 № 405. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0491-20#Text>.

8. Звітна форма Управління ювенальної превенції стосовно поточного стану та потреб кімнат дружніх до дитини.

9. На Вінниччині вперше в Україні запрацює центр Барнахус для постраждалих від насильства дітей. URL : <https://vezha.ua/na-vinnychchini-vpershe-v-ukrayini-zapratsyuyetsentr-barnahus-dlya-postrazhdalyh-vid-nasylstva-ditej-foto/>

10. «Барнахус» запрацював у Миколаєві. URL : <https://lexinform.com.ua/podii/barnahus-zapratsyuvav-u-mykolayevi/>

ПРАВОЗАБЕЗПЕЧУВАЛЬНИЙ ХАРАКТЕР ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧОГО СУДДІ НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Дар'я Костянтинівна БАРБАШ,

*здобувач освіти першого року навчання,
спеціальність 081 - Право, третій науковий рівень
доктор філософії (PhD), кафедри права гуманітарно-
правового факультету Національного
аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»*

Науковий керівник: *Філіпенко Н.Є.,
докт. юрид. наук, доцент., Національний
аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»*

Чинним Кримінальним процесуальним кодексом України, який прийнятий у 2012 році, закріплено інститут слідчого судді, який є принципово новим для вітчизняного кримінального процесуального законодавства.

Так, визначення поняття слідчого судді закріплено положеннями п.18 ч.1 ст.3 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), відповідно до якого слідчий суддя – це суддя суду першої інстанції, до повноважень якого належить здійснення у порядку, передбаченому цим Кодексом, судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, та у випадку, передбаченому статтею 247 цього Кодексу, - голова чи за його визначенням інший суддя відповідного апеляційного суду. Слідчий суддя (слідчі судді) у суді першої інстанції обирається зборами суддів зі складу суддів цього суду [1].

Основним призначенням слідчого судді є здійснення судового захисту прав і законних інтересів осіб, які беруть участь у кримінальному процесі, та забезпечення законності слідчих дій на досудових стадіях. Це зумовлює специфічний характер виконуваної ним кримінально-процесуальної функції, яка полягає в забезпеченні законності й обґрунтованості обмеження конституційних прав і свобод людини на стадії досудового слідства в кримінальному провадженні [2].

До слідчих суддів Кодекс висуває підвищені вимоги щодо оперативності розгляду ними питань, які належать до їх компетенції, вимагає підвищеної уваги й далекоглядності у своїх рішеннях, встановлюючи необхідність у багатьох ситуаціях ухвалювати рішення негайно, при цьому віддаючи їм у руки вирішення найбільш чутливих для особи питань – питань обмеження її прав і свобод [3, с. 78].

Слід зазначити, що за своєю правовою природою діяльність слідчого судді має відмінний характер від діяльності судді під час розгляду кримінального провадження, адже вона не є правосуддям в контексті доведення вини підозрюваного (обвинуваченого) у вчиненні кримінального правопорушення, а направлена на розгляд клопотань слідчого, дізнавача чи прокурора під час досудового розслідування, що стосуються застосування заходів забезпечення кримінального провадження і виконання органами досудового розслідування

слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та розгляду скарг учасників досудового розслідування на передбачені ст. 303 КПК України рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача або прокурора.

Під час здійснення своєї діяльності як слідчого судді, останній керується принципом недопустимості обмеження конституційних справ та свобод учасників досудового розслідування, а отже така діяльність має ознаки правозабезпечувального характеру.

В першу чергу правозабезпечувальна діяльність слідчого судді спрямована саме на забезпечення прав і законних інтересів потерпілого та інших учасників досудового розслідування, що проявляється у наданні дозволу слідчому, дізнавачу або прокурору на проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) пов'язаних, наприклад, із проведенням огляду чи обшуку житла, іншого володіння, таємницею листування, телефонних розмов, тощо.

Такий підхід законодавця забезпечує не тільки захист конституційних прав та свобод учасників досудового розслідування від необґрунтованого та неправомірного посягання на них органів досудового слідства, а й сприяє доступу потерпілого до правосуддя.

Іншим проявом правозабезпечувальної (правозахисної) діяльності слідчого судді є розгляд скарг учасників досудового розслідування на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача або прокурора, які можуть бути оскаржені під час досудового розслідування, передбачених статтею 303 КПК України.

Відповідно до приписів частини першої вказаної статті на досудовому провадженні можуть бути оскаржені такі рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача або прокурора: невнесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань після отримання заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення; неповернення тимчасово вилученого майна згідно з вимогами статті 169 цього Кодексу, а також у нездійсненні інших процесуальних дій, які він зобов'язаний вчинити у визначений цим Кодексом строк; зупинення досудового розслідування; закриття кримінального провадження; відмова у визнанні потерпілим; рішення при застосуванні заходів безпеки; відмова в задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій; зміна порядку досудового розслідування та продовження його згідно з правилами, передбаченими главою 39 цього Кодексу; відмова в задоволенні скарги на неотримання розумних строків слідчим, дізнавачем, прокурором під час досудового розслідування; повідомлення про підозру після спливу одного місяця з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку або двох місяців з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину, але не пізніше закриття прокурором кримінального провадження або звернення до суду із обвинувальним актом; відмова в задоволенні клопотання про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених пунктом 9-1 частини першої статті 284 цього Кодексу [1].

Аналізуючи положення вказаної статті, можна зауважити, що законодавцем не випадково наведено саме такий вичерпний перелік рішень, дій та бездіяльності слідчого, дізнавача або прокурора, які можуть бути оскаржені на стадії досудового розслідування, адже вони об'єктивно можуть посягати на конституційні права та свободи осіб – учасників кримінального провадження та перешкоджати їх доступу до правосуддя.

В такому випадку, за зверненням зацікавленої сторони – учасника досудового розслідування, що полягає у подачі скарги, слідчий суддя виконує функцію судового контролю, яка покликана нівелювати порушення або обмеження слідчим, дізнавачем або прокурором прав та законних інтересів означеної особи.

Відповідно до ч.2 ст.306 КПК України, такі скарги на рішення, дії чи бездіяльність під час досудового розслідування розглядаються не пізніше сімдесяти двох годин з моменту надходження відповідної скарги, крім скарг на рішення про закриття кримінального провадження, які розглядаються не пізніше п'яти днів з моменту надходження скарги [1].

Також, положеннями частини третьої вказаної статті законодавець визнає обов'язковою участь учасника досудового розслідування, який подав відповідну скаргу, або його представника чи захисника у судовому засіданні з її розгляду з метою забезпечення останньому реалізації його охоронюваних законом прав. Одночасно, неявка у судове засідання слідчого, дізнавача чи прокурора, які беззаперечно, не є зацікавленими особами у даному випадку, не є перешкодою для розгляду відповідної скарги, що забезпечує, крім того, швидкий її розгляд у строки, встановлені ч.2 ст.306 КПК України.

Під час розгляду скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача або прокурора під час досудового розслідування слідчий суддя встановлює наявність або відсутність факту порушення прав особи, яка звернулася із вказаною скаргою, та за результатами такого розгляду постановляє вмотивовану ухвалу про: скасування рішення слідчого чи прокурора; зобов'язання припинити дію; зобов'язання вчинити певну дію; відмову у задоволенні скарги (ч. 1 ст. 307 КПК України) [1].

Окремо слід зазначити, що з метою захисту прав та законних інтересів учасників кримінального провадження, перед слідчим суддею постає цілий ряд завдань, таких як: запобігати неправомірним діям і рішенням, що порушують конституційні права і свободи громадян; відновлювати права, безпідставно порушені органами досудового розслідування; надавати правомірним діям і рішенням особи, яка проводить дізнання, слідчого, прокурора юридичної сили, легалізувавши тим самим отримані докази; сприяти винесенню правосудного вироку при вирішенні справи по суті [4, с. 62].

Підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити, що інститут слідчого судді виконує у кримінальному процесі важливу роль – судового контролю за недопущенням порушення або обмеження слідчим, дізнавачем чи прокурором конституційних прав, свобод та охоронюваних законом інтересів учасників досудового розслідування та забезпечення їх безперешкодного доступу до правосуддя.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88) // Верховна рада України. Офіційний вебпортал парламенту України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 07.12.2021).
2. Горбачевський В. Слідчий суддя як гарант забезпечення прав і свобод людини в кримінальному провадженні / В. Горбачевський // Електронний репозитарій НАВС. Офіційний сайт. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/3587> (дата звернення: 07.12.2021).
3. Руденко В. Процесуальний статус слідчого судді / В. Руденко // Слово Національної школи суддів України. 2013. № 3 (4). С. 71–78.

4. Банах С. Особливості повноважень слідчого судді щодо захисту прав людини / С. Банах, С. Штогун // Вісник Національної академії прокуратури України. 2013. № 4. С. 61-65.

ПОРУШЕННЯ ПРАВА НА ЖИТТЯ ПРИ ВЧИНЕННІ СЕРІЙНИХ ВБИВСТВ

Владислав Віталійович БРИДНЯ,

здобувач вищої освіти ОС «Бакалавр» студент 3-го курсу спеціальності 081 «Право» факультет права і публічного управління Донецький державний університет управління

Анна Сергіївна ПОЛІТОВА,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри державно-правових дисциплін факультету права і публічного управління Донецького державного університету управління

У кожній суверенній демократичній правовій державі людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю. Держава захищає своїх громадян від протиправних посягань, особливо це стосується природного права кожної людини на життя.

Так, дійсно, протиправне позбавлення життя людини – це кримінальне правопорушення проти життя та здоров'я; а якщо проаналізувати статистичні дані щодо кількості облікованих кримінальних правопорушень, на прикладі України, то побачимо жахливу ситуацію – вбивства на замовлення, умисні вбивства під час суперечок – це лише частина обставин його вчинення. Але існують й інші небезпечні види умисних вбивств – релігійні, сексуальні серійні вбивства.

Аналіз наукової літератури дозволяє констатувати, що проблема серійних вбивств не є новою та її дослідженням займалися О. В. Александренко, Ю. М. Антонян, В. І. Галаган, В. Г. Гончаренко, А. А. Ткаченко, С. А. Шалгунова, Б. В. Шостаковича та ін. Разом з тим, це не зменшує актуальності нашого дослідження.

Як відзначає О. В. Александренко, складність мотиваційної сфери серійного сексуального вбивці відрізняє його від інших осіб, що скоюють сексуальні злочини, і від інших серійних вбивць. Мотиви серійних сексуальних вбивць становлять комплекс різних переживань, викликаних сексуальними проблемами і внутрішніми психологічними конфліктами (гнів, ненависть, помста та ін.). Метою сексуального вбивства є вирішення зазначених проблем і конфліктів – тобто досягнення стану психосексуального задоволення. Ці особливості відрізняють дану категорію вбивць від інших, які вбивають жертву, наприклад, під час або після вчинення зґвалтування, щоб полегшити скоєння злочину або приховати його [3, с. 129].

Що ж слід розуміти під серійним вбивством? Загальноприйнятою є точка зору, що серійні вбивства є певним різновидом умисного заповідання смерті іншій людині, а точніше – сукупність цих злочинів, послідовно і з певним розривом у часі скоєних однією і тією самою особою при збігу мотиву, мети, способу їх здійснення [1, с. 121]. Разом з тим, на відміну від несерійного злочинця, серійний насильник для вчинення протиправного діяння не просто чекає сприятливої ситуації для вчинення злочину, а активно її шукає і навіть сам

створює. При наступних нападах виникнення наміру у серійного злочинця, як правило, випереджає момент першого контакту, зокрема візуального, з жертвою, що дозволяє планувати та готувати злочин [4, с. 343].

Які ознаки дають підстави вважати, що умисне протиправне заподіяння смерті іншій людині (вбивство) є серійним? Для цього вважаємо за необхідне виокремити певні ознаки, які можуть бути розширені або звужені, а саме: повторність вчинюваних діянь; вчинення їх однією особою; умисна форма вини; мотив – отримання задоволення від вчинених діянь; «маска нормальності», тобто здатність здаватися нормальною людиною; період «охолодження», тобто не вчинення протиправних діянь протягом певного часу; наявність ритуалу при вчиненні вбивств.

Ю.М. Антонян, враховуючи особисті якості серійних вбивств, пропонував класифікувати поділ серійних вбивств: 1) вбивства, спрямовані на отримання сексуального задоволення; 2) вбивства з метою подолання опору жертви під час зґвалтування; 3) вбивства з метою задоволення статевої пристрасті з трупом; 4) вбивства з метою приховання злочину; 5) вбивства, що вчиняються у відповідь на акт приниження [2, с. 235], яка є стосується серійних сексуальних вбивств.

У Постанові пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 року №2 «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» відзначено, що умисне вбивство тягне відповідальність за п. 10 ч. 2 ст. 115 КК, якщо воно було поєднане зі зґвалтуванням потерпілої особи або насильницьким задоволенням із нею статевої пристрасті неприродним способом, тобто мало місце в процесі вчинення зазначених злочинів чи одразу ж після нього. При цьому злочинні дії кваліфікуються і за ч. 4 ст. 152 чи ч. 3 ст. 153 КК або ще й за відповідною частиною ст. 15 КК. Умисне вбивство з метою задовольнити статеву пристрасть із трупом також тягне відповідальність за п. 10 ч. 2 ст. 115 КК. У випадках, коли особу було умисно вбито через певний час після її зґвалтування чи насильницького задоволення з нею статевої пристрасті неприродним способом з метою їх приховання, дії винного кваліфікуються за сукупністю злочинів, передбачених відповідними частинами ст. 152 або ст. 153 та п. 9 ч. 2 ст. 115 КК. Окрім того, за п. 13 ч. 2 ст. 115 КК кваліфікуються дії особи, яка раніше вчинила умисне вбивство, за винятком убивства, передбаченого статтями 116-118 цього Кодексу. Відповідальність за повторне умисне вбивство настає незалежно від того, чи була винна особа раніше засуджена за перший злочин, вчинила вона закінчене вбивство чи готування до нього або замах на нього, була вона виконавцем чи іншим співучасником злочину.

Отже, можна вважати, що серійні вбивства можуть бути кваліфіковані за п. 10, 13 ч. 2 ст. 115 ККУ, а також в деяких випадках в залежності від конкретних обставин, за ст. 152, 153, 297, 185, 186, 187 КК України.

Але чи буде така кваліфікація правильною? Питання відкрите, оскільки у Законі України про кримінальну відповідальність відсутній такий термін як «серійність» та за своєю суттю, як ми вважаємо, не відповідаю повторності та сукупності кримінальних правопорушень. На нашу думку, розв'язати цю неузгодженість можливо шляхом доповнення ч. 2 ст. 115 КК України такою кваліфікуючою ознакою як вчинення серійних вбивств, пов'язаних єдиним мотивом. Проте, запропоноване нами доповнення потребує більш глибокого аналізу та врахування судової практики цієї категорії кримінальних прова-

джень та винесених вироків, що вказує на перспективу проведеннями досліджень з цієї проблеми.

Список використаних джерел:

1. Антонян Ю. М. Криміналогія. М.: Юрайт, 2013. 522 с.
2. Антонян Ю. М., Ткаченко А. А., Шостакович Б. В. Кримінальна сексологія. М.: Спарк, 1999. 464 с.
3. Александренко О. В. Актуальні питання кримінальної відповідальності серійних вбивць. Актуальні проблеми кримінального права (пам'яті професора П. П. Михайленка) : тези доп. V міжвуз. наук.-теорет. конф. (м. Київ, 21 листоп. 2014 р.) / ред. кол. : В. В. Черней, М.В. Костицький, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін. К.: Нац. акад. внутр. справ, 2014. С. 129-131.
- 4/ Шалгунова С. А. Особа насильницького злочинця: монографія. 2-е вид., доп. і перероб. Дніпропетровськ: «Ліра ЛТД», 2012. 548 с.

ЩОДО СПОСОБІВ ЗАХИСТУ ПРАВ, СВОБОД ТА ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Артем Євгенович ГОЛУБОВ,

*канд. юрид. наук, с. н. с., доцент кафедри права
Національного аерокосмічного університету
ім. М.Є. Жуковського «Харківський авіаційний
інститут» / волонтер БПД,
<https://orcid.org/0000-0001-8608-4206>*

До числа завдань кримінального провадження відповідно до ст. 2 КПК України віднесені захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження. З аналізу їх змісту можна зробити висновок про гуманістичний характер кримінального процесу України. І це зокрема знаходить своє відбиття у засадах кримінального провадження, до числа яких можна віднести такі положення як верховенство права, законність, рівність перед законом і судом, повага до людської гідності тощо.

Отже, можна стверджувати, що характер правового регулювання кримінальної процесуальної діяльності, сам сутнісний зміст кримінального провадження пройняті ідеєю антропоцентризму. І цей висновок цілком можна підтвердити тим, що до джерел кримінального процесуального права відноситься Конституція України. Нагадаємо, що остання у ст. 3 закріплює положення, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. І це положення повністю стосується та має бути реалізовано у сфері кримінального судочинства.

Як основне питання тез наукової доповіді висувається припущення, що з метою належної реалізації ідеї антропоцентризму, втілення гуманістичних засад в практику правового регулювання кримінального процесу України та відповідної діяльності його учасникам – фізичним та юридичним особам, які залучаються уповноваженим державними органами та їх посадовими особами до кримінального провадження, мають бути надані достатні та ефективні способи захисту їх прав, свобод та законних інтересів. Ступінь забезпеченості осіб відповідними правовими засобами охорони прав, свобод та законних інтересів напряму відображує та характеризує соціальну та правову сутність сучасного кримінального процесу України, а також дійсний ступінь можливості виконання завдання з охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження.

В тезах наукової доповіді висвітлимо ті явища, які, на думку автора, і утворюють способи захисту прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження. В дослідженні під поняттям «спосіб» пропонується розуміти його в значенні «певної дії, прийому або системи прийомів, яка дає можливість зробити, здійснити що-небудь, досягти чогось» [1, с. 1179].

Отже, виходячи з такого розуміння способів захисту прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, до їх числа пропонуємо віднести:

- інформування учасників кримінального провадження про їхні права та обов'язки, що пов'язано із роз'яснення їх посадовими особами уповноважених державних органів, де таке роз'яснення має бути зроблено зрозумілою для учасника мовою, а відповідна посадова особа має пересвідчитися у тому, що права та обов'язки зрозумілі конкретному учаснику;

- звернення учасників кримінального провадження до посадових осіб уповноважених державних органів з вимогою (проханням) про сприяння в реалізації наданих їм прав або виконання покладених на них обов'язків, де така вимога (прохання) мають бути прийняті відповідною посадовою особою, розглянуті впродовж розумного строку та задоволені або особі надана вмотивована відповідь про відмову в задоволенні відповідної вимоги (прохання);

- дії посадових осіб уповноважених державних органів щодо виконання покладених на них обов'язків, які виступають гарантією забезпечення прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, де такі дії здійснюються виходячи із розуміння змісту верховенство права, законності, рівності перед законом і судом, поваги до людської гідності тощо;

- фіксація перебігу і результати проведення процесуальної діяльності у відповідних процесуальних документах (протоколах, постановках, клопотаннях, скаргах тощо), де ця дія виступає не тільки засобом відбиття факту вчинення відповідних процесуальних дій, спрямованих на захист прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також посвідчує повноту та змістовність їх вчинення;

- оскарження учасниками кримінального провадження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності посадових осіб уповноважених державних органів, де таке оскарження повинно мати широке поле для застосування, а також дієві та швидкі механізми розгляду і вирішення відповідних скарг;

- здійснення відомчого контролю, прокурорського нагляду та судового контролю за додержанням законів під час проведення досудового розслідування, де такий контроль має бути активним, постійним, систематичним та дієвим;

- притягнення винних осіб до відповідальності передбаченої законом у випадку порушення прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, де відповідне юрисдикційне провадження має бути здійснено незалежним та неупередженим органом в розумні строки від моменту виявлення факту порушення;

- залучення у відповідних випадках осіб, які здатні надати допомогу в реалізації прав, свобод та законних інтересів учасниками кримінального провадження, а також забезпечити відповідні умови для їх здійснення (адвокати, законні представники, спеціалісти, психологи, лікарі, перекладачі тощо);

- створення для учасників кримінального провадження належних умов та надавати засоби, які б сприяли належній реалізації їх прав, свобод та законних інтересів під час кримінального провадження (належні приміщення державних органів, пам'ятки, роз'яснення, телефони уповноважених державних органів та центрів надання вторинної правової допомоги, своєчасні виклики та проведення окремих процесуальних у зручних для учасників місцях, більш широка практика проведення процесуальних з використанням відеоконференції тощо)/

- звернення до міжнародних або недержавних інституцій учасниками кримінального провадження за захистом прав, свобод та законних інтересів у

випадках нагальної потреби у цьому (використання конвенційних механізмів, механізмів правового захисту).

Більш детальний та змістовний аналіз як власне кримінального процесуального законодавства, так і практики його застосування можливо дасть змогу виявити й інші способи захисту прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження. При цьому відмітимо, що значна частина вказаних вище способів захисту прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження охоплюється поняттям кримінальні процесуальні гарантії [2, с. 20-21]. Однак, слід також зауважити, що й інші дії, прийоми або системи прийомів, які дають можливість досягти відповідного стану захищеності прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження входять до цього переліку.

Наведена констатація вказує на ту обставину, що сучасна кримінальна процесуальна діяльність має бути більше пристосована до потреб не тільки держави у швидкому, повному та неупередженому розслідуванні і судовому розгляді та притягненні винних до відповідальності, а і власне до потреб учасників кримінального провадження, причому не залежно від їх статусу. Це ставить на порядок денний питання про можливі зміни в характері та формах кримінального провадження, зокрема в частині їх пристосування до потреб та можливостей учасників кримінального провадження. Зокрема, прикладом такого організаційного та правового пристосування можна вважати реалізацію в багатьох країнах концепції правосуддя, дружнього дітям [3].

Отже, як висновок відмічаємо, що з метою належної реалізації ідеї антропоцентризму, втілення гуманістичних засад в практику правового регулювання кримінального процесу України та відповідної діяльності учасникам кримінального провадження, мають бути надані достатні та ефективні способи захисту їх прав, свобод та законних інтересів, а саме кримінального провадження має отримати розумне пристосування до їх потреб та можливостей. Все це потребує продовженні наукових пошуків та дискусій з приводу цього питання. Однак основою для них безумовно мають стати міжнародні стандарти прав людини, у тому числі й у сфері кримінального судочинства.

Список використаних джерел:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К. : Ірпінь : ВТФ „Перун», 2005. 1728 с.
2. Кримінальний процес України: загальна частина: підручник / О. О. Волобуєва, Л. М. Лобойко, Т. О. Лоскутов та ін. К: НД «Дакор», 2015.172 с.
3. Голубов А. Є. Зміна підходів до здійснення правосуддя щодо неповнолітніх як важливий напрям реформування системи кримінальної юстиції в Україні. Актуальні проблеми кримінальної юстиції: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Одеса, 26–27 червня 2019 року. Одеса: Міжнародний гуманітарний університет, 2019. С. 55-60.

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ВІДНОВНОГО ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНІ

Наталія Олександрівна ГОРОБЕЦЬ,

*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри юридичних дисциплін
Сумської філії Харківського національного
університету внутрішніх справ
<https://orcid.org/0000-0002-2731-9682>*

1. Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи CM/Rec (2008) 11 [1] про європейські правила щодо неповнолітніх правопорушників, до яких застосовуються санкції або заходи впливу наголошують, що пріоритет має надаватися санкціям та заходам, які можуть мати освітній вплив та слугувати відновною реакцією на правопорушення, вчинене неповнолітнім. Зазначене дозволяє вказати, що освітня компонента є невід'ємною складовою виведення неповнолітніх з кримінального процесу. Судова практика показала, що неповнолітні потребують навчання, яке б сприяло ресоціалізації та підвищенню рівня правової свідомості.

2. Наказом Міністерства Юстиції України; Генеральної Прокуратури України «Про реалізацію пілотного проекту «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення» від 21.01.2019 № 172/5/10 [2] введено медіативну процедуру для неповнолітніх. Проект має сприяти розвитку особистості неповнолітнього, потреба в якому підтверджується новітньою судовою практикою. Суд звертає увагу на низький рівень освіченості обвинувачених, які очевидно не розуміють всіх наслідків можливої кримінальної відповідальності, мають прогалини у знаннях, їх освітою та вихованням в дитинстві займалися не достатньо, що очевидно робить таких осіб уразливими до правопорушень. Програма відновлення лише виграє із запровадженням освітнього етапу в медіації для неповнолітніх.

3. Існуючі медіаційні процедури примирення не дозволяють виявити запити суспільства, правопорушника та суду щодо напрямів та методів ресоціалізації.

Важливим фактором ресоціалізації має бути дотримання найкращих інтересів дитини, орієнтація на вікові потреби дитини. Заходи спрямовані на розвиток особистості неповнолітніх, їх ресоціалізацію можуть бути передбачені угодою у рамках Програми відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення. Навчальні заклади можуть забезпечити нейтральний простір, де усі сторони заохочуються і підтримуються з метою задоволення їхніх потреб. Навчальною концепцією програми відновного правосуддя повинно бути сприяння всебічної ресоціалізації неповнолітнього.

Ефективність ресоціалізаційних заходів залежить від виявлення та задоволення освітніх запитів неповнолітніх, підозрюваних у вчиненні кримінального правопорушення. Крім того важливим етапом також є виявлення та задоволення запитів суду і громадськості у ресоціалізації неповнолітніх, підозрюваних у вчиненні кримінального правопорушення.

Для досягнення європейських стандартів відновного правосуддя щодо неповнолітніх потрібно удосконалити механізми відновного правосуддя щодо

неповнолітніх, яке в Україні має обмежений характер. Це безумовно буде сприяти мінімізації рецидивів серед неповнолітніх, підозрюваних у вчиненні кримінального правопорушення.

Список використаних джерел:

1. Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей прийняті Комітетом міністрів Ради Європи 17 листопада 2010 року і пояснювальна записка. 2013. URL: <https://rm.coe.int/16804c2188> (дата звернення 05.12.2021).
2. Про реалізацію пілотного проекту «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення» Наказ Міністерства юстиції України; Генеральна прокуратура України; Порядок, Форма, Угода, Заява, Інформація від 21.01.2019 № 172/5/10. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0087-19#Text> (дата звернення 05.12.2021).

ПРАВА ЛЮДИНИ ТА КРИМІНАЛЬНЕ НАСИЛЬСТВО

Денис Олександрович ДАНИЛЕНКО,

*аспірант кафедри Кримінально-правових дисциплін
юридичного факультету Харківського
Національного університету імені В.Н. Каразіна*

Статтею 3 Конституції України передбачено, що людина, її життя та здоров'я, честь, гідність та недоторканість є найвищою соціальною цінністю. Таким чином, людська недоторканість виступає важливим соціальним чинником, що потребує особливої охорони з боку держави.

Відомо, що насильство є одним із негативних та небезпечних факторів, що може посягати на людську недоторканість та завдавати їй найбільшої шкоди. Саме по собі поняття «насильство» носить комплексний та міждисциплінарний характер, адже має своє поширення у різних сферах суспільних відносин та галузях.

В першу чергу, варто зазначити, що поняття «насильство» є предметом розгляду представників різних наук, а саме: соціології, філософії, медицини, психології, політології та кримінальної науки. При дослідженні проблеми насильства виокремлюють його різноманітні види: економічне, політичне, сімейне та інші, які порушують основоположні права людини. Фізичне насильство, наприклад, може порушувати такі права людини як право на життя та право не піддаватися жорстокому поводженню. Економічне насильство може проявлятися в позбавленні людини житла, їжі, автомобіля чи іншого майна або в використанні матеріальної переваги. Психологічне насильство може порушувати такі права людини як право на захист честі та гідності, та право на свободу совісті і переконань. Психологічне насильство може відбуватися у формі погроз, приниження, дискримінації через національну чи расову приналежність або інші підстави.

Що стосується дослідників кримінально-правової науки, то необхідно зазначити, що проблема визначення та розуміння категорії «насильство» піднімається досить часто і одноставність у таких визначеннях не завжди присутня. Це можливо пояснити насамперед тим, що чинний Кримінальний кодекс України не містить законодавчого визначення поняття «насильство», при цьому містить поняття «домашнє насильство» та «сексуальне насильство». Крім того, Особлива частина Кримінального кодексу України містить згадки про поняття «насильство» щонайменше 100 разів. [1].

На думку О.М. Храмова під насильством як кримінально-правовою категорією слід розуміти «умисний, суспільно небезпечний, протиправний вплив на іншу особу, який зумовлюється ворожою, інструментальною або негативістською мотивацією та виявляється у фізичному та (або) інформаційному діянні (дії чи бездіяльності) всупереч чи поза волею людини, таким чином впливаючи на свободу її волевиявлення або завдаючи їй фізичної та (або) психічної шкоди або створюючи реальну загрозу їх заповдіння» [2, с.89].

В. П. Кушпін при кримінально-правовому підході до можливого визначення поняття «насильство», переважно акцентує увагу на таких його фактичних об'єктивних і суб'єктивних ознаках у різних словесних авторських інтерпретаціях: а) спосіб дії (енергетичний вплив на біологічну підструктуру лю-

дини чи інформаційний вплив на психологічну підструктуру людини, примушування потерпілого до небажаної для нього поведінки тощо); б) вольове відношення винного до такої дії; вольове відношення до потерпілого (умисне, усвідомлене, проти волі потерпілого тощо). При цьому фактичні ознаки поєднуються з відповідними юридичними: а) «незаконність», «протиправність», тобто за такі дії передбачена кримінальна відповідальність; б) «суспільна небезпека», що виражається у заповіданні чи загрозі заповідання шкоди життю чи здоров'ю особи [3, с.138].

Козич І.В. розглядає насильство у широкому розумінні і вважає, що це є – будь-який вплив на людину проти або за відсутності її волі із застосуванням фізичної сили, примусу чи інших заходів впливу. Оскільки однією із ознак держави є застосування державного примусу, то такі заходи, будучи застосовані проти волі особи, є дуже схожими із насильством. Проте, очевидно, у такому аспекті мова йде не про насильство, а про правомірне застосування заходів державного примусу чи правомірне спричинення шкоди. В об'єкт даного дослідження не входить вивчення правомірного застосування примусових заходів чи правомірне спричинення шкоди, тому в контексті політики у сфері боротьби зі злочинністю варто погодитись з тезою, що насильство може бути тільки протиправним і суспільно небезпечним. Крім того, відсутність ознак суспільної небезпеки і протиправності ставить діяння особи, яка захищається від суспільно небезпечного посягання, на один рівень з діянням нападника [4, с.209].

Гуня І.І. визначаючи кримінологічний зміст категорії «насильство», акцентує увагу на його юридичному, у тому числі кримінально-правовому, а також соціологічному змісті. Так, зокрема, у теорії кримінального права зазвичай виокремлюють два види насильства: 1 – фізичне, що полягає в протиправному умисному фізичному впливі на іншу людину всупереч її волі, що посягає на її тілесну недоторканість, обмежує чи виключає свободу пересування і т. ін.; 2 – психічне – як погроза застосування фізичного насильства [5, с. 99].

Насправді доктринальних визначень поняття «насильство» у сучасному розумінні кримінально-правової науки існує досить багато і охопити в межах такого незначного дослідження видається неможливим. Проте, варто констатувати, що всі без винятку, в тому числі і зазначені вище положення науковців зводяться до того, що насильство носить комплексний характер і має обов'язково враховувати загальновизнане та філософське розуміння. При цьому для більш зручного формування сучасного розуміння важливим є насамперед перелік тих важливих об'єктивних та суб'єктивних ознак, що і формують таке визначення, що видається більш раціональним та не створюватиме нагромадження ще більшої кількості аналогічних визначень.

Насильство є значним порушенням прав людини, які держава має захищати та запобігати їх вчиненню. Тому, з метою з'ясування сучасного розуміння поняття «насильство» у кримінальній науці варто розуміти, що воно характеризується: протиправними діяннями, умисністю, суспільною небезпечністю, спрямоване на завдання психічної, фізичної шкоди особі, вчиняється всупереч чи поза волею людини, створює реальну загрозу заповідання негативних наслідків для особи, посягає на свободу та волевиявлення особи.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України: закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 01.12.21).

2. Храмцов О. М. Насильство як категорія загальної частини вчення про обставини, що виключають злочинність діяння. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. Харків, 2019. №27. С. 87-94.

3. Кушпін В. П. Генезис поняття насильства у теорії кримінального права. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка», Юридичні науки*. Львів, 2014. № 807. С. 137-140.

4. Козич І.В. Ознаки насильства у кримінальному праві. *Збірник наукових статей*. Львів, 2006 С. 206-214 URL: [https://journals.pnu.edu.ua › article › download](https://journals.pnu.edu.ua/article/download) (дата звернення: 03.12.21).

5. Гуня І. І. Види насильства у кримінальному праві. Форум права. Електронне наукове фахове видання / Харківського університету внутрішніх справ. 2014. № 2. С. 99-103. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=FP_index.htm_2014_2_18 (дата звернення: 02.12.21).

СУДОВИЙ КОНТРОЛЬ ЗА ДОТРИМАННЯМ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

Олена Валеріївна ДРОЗДОВА,

*канд. юрид. наук, доцент кафедри кримінально-правових та адміністративно-правових дисциплін
ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний
університет імені академіка Степана Дем'янчука»*

Катерина Григорівна ЗАРІЦЬКА,

*старший викладач кафедри кримінально-правових
та адміністративно-правових дисциплін ПВНЗ
«Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука»*

Судовий контроль за дотриманням конституційних прав і свобод людини під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій (далі – НС(Р)Д) відіграє неабияке значення у процесі проведення досудового розслідування, оскільки такі НС(Р)Д часто пов'язані з обґрунтованим втручанням у приватне життя осіб, тимчасовим обмеженням конституційних прав і свобод громадян. Лише у 2020 року до слідчих суддів надійшло 159366 клопотань суб'єктів розслідування щодо проведення НС(Р)Д [1].

Відповідно до КПК України слідчий суддя уповноважений здійснювати судовий контроль під час проведення НС(Р)Д і забезпечувати законність і обґрунтованість обмеження конституційних прав і свобод людини на стадії досудового слідства в кримінальному провадженні. На підставі ухвали слідчого судді проводяться такі НС(Р)Д як: втручання у приватне спілкування (статті 260, 261, 263, 264), обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (стаття 267) установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (стаття 268), спостереження за особою, річчю або місцем (стаття 269), аудіо-, відеоконтроль місця (стаття 270), негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (стаття 274) [2].

В цілому, судовий контроль у сучасній юридичній літературі визнається самостійною організаційно-правовою формою реалізації судової влади [3, с. 367], системою передбачених кримінально-процесуальним законом засобів, направлених на реалізацію конституційних функцій судової влади, покликаних, у кінцевому підсумку, до недопущення незаконного та необґрунтованого обмеження прав особистості у кримінальному процесі, до її поновлення у цих правах або можливої їх компенсації засобами права [4, с. 220], законодавчо регламентованою, непреюдиціальною діяльністю, що здійснюється за наявності процесуальної підстави у визначених межах спеціальним суб'єктом – слідчим суддею з метою перевірки дотримання прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні» Такий судовий контроль є засобом обмеження свавілля з боку держави (державних органів і посадових осіб), у зв'язку з чим

застосування будь-якого державного примусового заходу процесуального характеру поза судовим рішенням є неприпустимим [5, с. 452].

Судовий контроль за дотриманням прав людини під час проведення НС(Р)Д вирізняється своєю специфікою, яку зумовлюють такі ознаки: а) це суворо регламентована законом кримінально-процесуальна діяльність, сутність якої полягає у перевірці й оцінюванні законності та обґрунтованості певних дій і (або) рішень органів та осіб, які здійснюють досудове розслідування, а також у вирішенні питання про допустимість обмеження певних прав і свобод конкретної особи; б) суб'єктом контролю виступає лише слідчий суддя; в) метою контролю є захист конституційних прав, свобод і законних інтересів громадян; г) судовий контроль виступає для громадян гарантією законності діяльності органів і осіб, які здійснюють досудове розслідування; ґ) ця діяльність не пов'язана із вирішенням питання про винуватість особи, яка притягується до кримінальної відповідальності; д) такий вид контролю здійснюється виключно на стадії досудового розслідування; е) результатом цього контролю є внесення загальнообов'язкового, забезпеченого примусовою силою держави судового акта (ухвали); є) межі судового контролю зводяться до таких основних вимог: такий контроль не повинен перетворюватися на управління розслідуванням; при його здійсненні є неприпустимим порушення прав і основоположних свобод людини [6, с. 44-45].

Особливістю діяльності слідчого-судді є те, що під час здійснення судового контролю за дотриманням прав, свобод та законних інтересів осіб не вирішує питання про винність або невинуватість особи, притягнутої до кримінальної відповідальності, а здійснює перевірку правомірності застосування до осіб заходів процесуального примусу, які обмежують конституційний принцип недоторканності особи [4, с. 220], а також запобігає неправомірним діям і рішенням, що порушують конституційні права і свободи громадян.

Під час ухвалення слідчим суддею рішення про дозвіл на проведення НСРД, такий суддя має переконатися, що його рішення є законним, тобто ухвалене згідно з нормами матеріального права з дотриманням вимог щодо кримінального провадження; обґрунтованим, тобто ухвалене судом на підставі об'єктивно з'ясованих обставин, які підтверджені доказами, дослідженими під час судового розгляду та оціненими судом відповідно до статті 94 КПК України; вмотивовані, тобто є рішенням, в якому наведені належні і достатні мотиви та підстави його ухвалення [2].

Формами судового контролю при проведенні НС(Р)Д під час досудового розслідування є: 1) судові дослідження обставин справи під час розгляду ухвал про проведення негласної слідчої (розшукової) дії (при цьому суд не вправі вирішувати питання про винуватість особи у вчиненні злочину, давати оцінку доказам з точки зору їх достовірності та достатності для кваліфікації діянь особи або вирішувати інші питання, які потребують вирішення під час судового розгляду справи); 2) постановлення ухвали слідчого судді про проведення негласної слідчої (розшукової) дії; 3) контроль строків проведення негласних слідчих (розшукових) дій; 4) негайне припинення негласної слідчої (розшукової) дії, якщо слідчий суддя постановить ухвалу про відмову в наданні дозволу на її проведення (стосовно особливих випадків, передбачених ст. 250 КПК) [7].

На жаль, на практиці судовий контроль за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб при проведенні НС(Р)Д зводиться до винесення ухвали слідчим суддею про дозвіл на її проведення або відмову у їх проведенні.

Виходячи зі змісту статті 55 Конституції України, де зазначено, що «права і свободи людини і громадянина захищаються судом», вважаємо, що сьогодні судовий контроль за проведенням НС(Р)Д повинен бути удосконалений, адже слідчий суддя повинен здійснювати судовий контроль не лише під час надання дозволу на проведення НС(Р)Д, а також і на інших стадіях проведення НС(Р)Д, наприклад, здійснювати судовий контроль доказів (матеріалів), отриманих за результатами НС(Р)Д.

Звичайно, сьогодні існує ряд проблем правового регулювання судового контролю під час проведення НС(Р)Д. Зокрема, до таких проблем належать: 1) невизначеність чіткого розуміння у нормах кримінального процесуального закону статусу втручання у приватне спілкування у системі НС(Р)Д: як самостійної НС(Р)Д, яка може проводитись у визначених законом різновидах, чи узагальнюючого поняття, що містить у собі чотири самостійні НС(Р)Д, визначені нормами КПК України як різновиди втручання у приватне спілкування [8]; 2) невизначеність і відсутність чітких меж судового контролю, зокрема у разі задоволення клопотання та надання дозволу на проведення НС(Р)Д слідчий суддя безпосередньо не здійснює подальшого контролю чи нагляду за її виконанням, не отримує від слідчого чи прокурора повідомлення про результати їх проведення [9, с.279]; 3) невизначеність правового статусу та повноважень слідчого судді, оскільки в КПК України не передбачено жодної статті, яка б окремо регламентувала повноваження слідчого судді навіть у загальному характері, що призводить до того, що повноваження слідчого судді досить обширні та різнопланові [10]; 4) невизначеність і відсутність чіткого порядку відбору кандидатів на виконання судово-контрольної функції [11, с.325].

Вирішення цих правових проблем надасть можливість удосконалити судовий контроль за дотриманням конституційних прав і свобод людини під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Список використаних джерел:

1. Звіт про роботу прокурорів за січень-грудень 2020 року. URL: <https://data.gov.ua/dataset/c150bc1b-54c0-4fd5-b7a6-d7e1df6acb34/resource/bd043eb4-8d02-498e-9cd9-b2a10e0584e6>
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
3. Гловюк І. В. Судовий контроль як категорія теорії судової діяльності у кримінальному процесі. *Актуальні проблеми держави права*. 2009. Вип. 45. С. 367–371
4. Волошина В. К. Судовий контроль як специфічний принцип досудового провадження. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. Вип. 47. С. 220–224
5. Фаринник В.І. Застосування заходів забезпечення кримінального провадження: теорія та практика : монографія. Київ : Алерта, 2017. 548 с.
6. Роль слідчого судді у кримінальному провадженні. 2019 – 2020 роки: Звіт за результатами дослідження / Автор. кол.: Ю. Белоусов, В. Венгер, А. Ореан, Є. Крапивін. URL: https://www.irf.ua/wp-content/uploads/2020/05/ro1_slsuddya_web-2.pdf?fbclid=iwar3r1_t9ii_8mumqkumorawbvapcrmyhihvf3xrnnmoxfittz4ooyv7eli
7. Городовенко В.В. Слідчий суддя, як суб'єкт надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій. URL: <https://kievskisud.od.ua/press-department/all-news/3295-slidchij-suddya-yak-sub-ekt-nadannya-dozvolu-na-provedennya-neglasnikh-slidchikh-rozshukovikh-dij>

8. Teremetskyi Vladyslav, Tataryn Ihor, Kovalenko Volodymyr, Yakovenko Mykola, Udovenko Zhanna, Salmanov Oleksii. Phenomenon of interference with private communication as the category of theory and practice of criminal proceedings. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues*, 2021, 24 (Special Issue 1), p.1–9

9. Організаційно-правові засади діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України : монографія / В. Г. Дрозд, А. В. Пономаренко, С. Є. Абламський, Л. В. Гаврилюк та ін.; Держ. наук.-досл. ін.-т. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2020. 352 с.

10. Попелюшко В. О. Слідчий суддя у кримінальному провадженні. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія: Право.* 2014. № 1 (9). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n1/14proukr.pdf>

11. Лісовий О.О. Межі судового контролю під час проведення НС(Р)Д, пов'язаних із використанням технічних засобів. *Юридичний електронний журнал.* 2021. № 3. С. 323-327

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЩОДО ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ ЯК СУСПІЛЬНА ПРОБЛЕМА

Олеся Валеріївна ДУБОВИЧ,

*канд. юрид. наук, доцент кафедри підприємництва і
права Полтавського
державного аграрного університету*

Злочинність неповнолітніх завжди була і залишається гострою актуальною правовою та суспільною проблемою, що постійно привертає увагу вчених і практиків. Вона є складовою загальної злочинності та засвідчує тенденції її розвитку в майбутньому. Злочинність неповнолітніх – це своєрідний індикатор соціальної ситуації в державі. Зростання злочинності неповнолітніх, як правило, свідчить про несприятливі соціальні процеси. Аналіз злочинності неповнолітніх є, з одного боку, інструментом виявлення криміногенних факторів в соціумі, а з іншого – базою для прогнозування злочинності в цілому.

Злочинність неповнолітніх є самостійною кримінологічною проблемою, оскільки якісно та кількісно відрізняється від злочинності дорослих, що зумовлюється віком злочинців, який характеризується не тільки низкою соціально-психологічних особливостей цієї категорії, а й їх правовим статусом у суспільстві.

За своїм змістом явище злочинності неповнолітніх являє собою кримінальну активність дітей віком від 11 до 18 років. Характер і спрямованість кримінальної активності дітей визначається несприятливими умовами формування й розвитку їх особистості в пубертатний період, віковими особливостями мотивації, способом життя, а також впливом осіб, які мають кримінальний досвід. Неповнолітні стають на шлях вчинення злочинів з чотирьох основних причин: по-перше, їх втягують у злочинну діяльність дорослі особи, які мають кримінальний досвід; по-друге, через заборонену (протиправну) поведінку діти в ігровій чи протестній формі самовиражаються, спотворено реалізують право на самостійність (дорослість); по-третє, вчинення злочинів – це захисна реакція на соціальну безпорадність, відчуття покинутості, невизначеність і страх перед майбутнім; по-четверте, злочинна поведінка виступає засобом адаптації до складних умов життя, боротьби за виживання у будь-який спосіб.

Варто говорити про те, що злочинність неповнолітніх помітно відрізняється від злочинності дорослих. Так, виокремлення злочинності неповнолітніх в окремий вид злочинності здійснюється на підставі такої специфічної кримінальної інтегруючої ознаки, як вік злочинця, точніше суб'єкт злочину. Зокрема, чинним Кримінальним кодексом України чітко встановлено вік, з якого особа може бути притягнута до кримінальної відповідальності, це особи, які досягли 16 років, а в деяких випадках за особливо тяжкі злочини – особи, які досягли 14 років. Проте дослідження вчених показують, що вік неповнолітніх злочинців трохи ширше, ніж ті рамки, які встановлено ККУ (від 11 років). Щодо таких злочинців чинним законодавством передбачено покарання у вигляді поміщення до приймальників-розподільників для дітей, або поміщення дитини в спеціальні навчально-виховні заклади.

Обов'язковим при наданні кримінологічної характеристики неповнолітнього злочинця є врахування соціально-демографічних ознак неповнолітнього, а саме: стать, вік, освіта, рід занять, стан здоров'я, виховання, оточення, схильності, звички, загальний розвиток. Отже, вивчення особи злочинця зводиться переважно до виявлення й оцінки тих властивостей і рис, що вказують на причини злочинної поведінки та можуть бути використані з метою її профілактики.

Неповнолітні злочинці характеризуються наявністю психічних аномалій власного розвитку в межах осудності особи (хронічний ал-коголізм, психопатія, розумова відсталість (олігофренія), наркоманія, органічне ураження головного мозку, статеві розлади тощо). За даними О. О. Ходимчука, які не втратили актуальності і сьогодні, особами з психічними аномаліями розвитку вчиняється понад 36,9% насильницьких злочинів проти особи, серед яких домінують умисні вбивства (48,8%), статеві злочини (17,8), поєднане з насильством хуліганство, (16,7%), умисні тяжкі тілесні ушкодження (16,0%).

Серед основних причин і умов злочинності серед неповнолітніх слід виділити такі:

1) *сімейну сферу*. Вирішальну роль для особи неповнолітнього злочинця відіграє негативний вплив оточення, зокрема сім'ї. Саме поганий вплив із боку батьків або інших членів сім'ї формує її особистість своєю поведінкою та вчинками. Важкі матеріальні умови можуть послужити мотивацією для вчинення злочину в юному віці.

У кримінологічній літературі, присвяченій проблемам злочинності неповнолітніх, відомо, що більшість осіб, які вчинили насильницькі злочини, піддавалися в дитинстві приниженням і покаранням, страждали від жорстокого поводження дорослих, вчинення насильства щодо них;

2) *соціальну сферу*. Безпритульність і бездоглядність нерідко штовхають дітей на дрібні злочини, адже так вони намагаються привернути до себе увагу або помститися навколишньому світові; неблагополучна обстановка в загальноосвітніх закладах;

3) *кримінальну сферу*. Серйозною проблемою у запобіганні злочинності серед неповнолітніх є негативний вплив на неповнолітніх осіб із боку структур організованої злочинності. І дедалі частіше спостерігається ситуація, коли неповнолітні беруть активну участь у вчиненні допоміжних або прямих злочинних дій.

Неповнолітні правопорушники, як правило, легко сприймають так звану кримінальну романтику, бачать у ній лише прояви мужності, сміливості, «чоловічої снаги».

Сучасні підлітки хибно сприймають і спотворено трактують декларовані цінності ринкової економіки. У несформованій дитячій психіці матеріальний добробут постає єдиним критерієм життєвого успіху. Причому формується чітка орієнтація на якомога легший і якнайшвидший шлях досягнення матеріального достатку - привласнити чуже, відібрати, вкрати, одурити тощо.

Типовою ознакою злочинності неповнолітніх є те, що вона в Україні набуває дедалі більш організованого, групового характеру (як і серед дорослих). Основними причинами об'єднання неповнолітніх в антисоціальні групи є не лише бажання отримати прихильність і схвалення однолітків, але й почуття неповноцінності, самотності, непорозуміння з боку сім'ї, бажання захистити себе від насильства з боку старших і сильніших однолітків, а також прагнен-

ня до незалежності від батьків у матеріальному аспекті, які контролюють видатки, бажання «по-дорослому» проводити дозвілля, мати «кишенькові» гроші на власні потреби, пов'язані з носінням престижних речей, відвідуванням розважальних закладів для молоді тощо.

Дослідження кримінологічної характеристики неповнолітнього злочинця необхідне для організації протидії відповідним злочинам, розроблення систем заходів державних установ та громадських організацій, спрямованих на усунення негативних явищ і процесів, що породжують злочинність неповнолітніх.

Список використаних джерел:

1. Бандурка, І. О. Кримінологічний вимір злочинності неповнолітніх. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2016. № 1 (12). С. 154-163.
2. Головкін Б. М. Злочинність неповнолітніх як суспільна проблема. *Проблеми законності*. 2016. Вип. 133. С. 204-217.
3. Дундич Л.В. Проблема злочинності серед неповнолітніх в Україні та заходи запобігання їй. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2019. № 42, том 2. С. 96-99.
4. Сметаніна Н. В., Граб Т.В. Кримінологічна характеристика злочинності неповнолітніх: сучасні тенденції. *Право і суспільство*. 2018. № 6, ч. 2. С. 173-177.
5. Тапапунець В.В. Фактори злочинності неповнолітніх: матеріали Всеукр. студ. наук. конф., м. Харків, 4 листоп. 2016 р.: у 2 т. / за заг. ред. А. П. Гетьмана, Б. М. Головкіна. Т. 2. Х. : Право, 2016. 194 с.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ ТА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАНИСТЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Юлія Валеріївна ДУБРОВСЬКА,

*студентка Слідчо-криміналістичного інституту
Національного юридичного університету ім.
Ярослава Мудрого*

Лариса Павлівна КОВАЛЕНКО,

*докт. юрид. наук, професор, доцент кафедри
адміністративного права та адміністративної
діяльності Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,*

Людина є найвищою соціальною цінністю держави, яка має закріплений законодавством невичерпний перелік прав та свобод. Одним з основоположних прав людини є право на особисту свободу та недоторканість, забезпечення якого є фундаментальною засадою сучасного кримінального законодавства.

Питання забезпечення права на свободу та особисту недоторканність у кримінальному судочинстві, або ж його порушення стало предметом наукових досліджень таких науковців, як В.М. Тертишник, О.В. Сачко, В.Г. Уваров, Г.М. Мамка, М.В. Маринів, А.С. Черкесова, К.Д. Волков, Д.В. Колодчин, О.Н. Агакерімов та ін. Також це питання було порушено у рішеннях ЄСПЛ по справах «Харченко проти України» (заява № 40107/02), «Чанєв проти України» (заява № 46193/13), «Куц проти України» (заява № 53865/11).

В національному праві систему норм, що забезпечують право на свободу і особисту недоторканність під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження, становлять положення Конституції України (ст.29) та КПК України (ст.12). В свою чергу, у рішеннях Конституційного суду України, сформульована правова позиція щодо зв'язку права на свободу і особисту недоторканність з іншими правами: презумпції невинуватості, верховенства права; роз'яснення змісту поняття «недоторканість» для особи, яка здійснює повноваження Президента України, де КСУ виокремлює і розмежовує два різні конституційні інститути: «право недоторканості людини» і «право недоторканості Президента України»; визначення свободи і особистої недоторканості як одного з визначальних та фундаментальних конституційних прав людини; випадків та умов обмеження права на свободу і особисту недоторканність: право на свободу і особисту недоторканність не є абсолютним і може бути обмежене, але тільки на підставах та в порядку, які чітко визначені в закон; щодо механізму забезпечення права на свободу і особисту недоторканність: право на свободу та особисту недоторканність, як і будь-яке інше право, потребує захисту від свавільного обмеження, для чого вимагається періодичний судовий контроль за обмеженням чи позбавленням свободи та особистої недоторканності, що має здійснюватися у визначені законом часові інтервали [3].

Обґрунтованість застосування запобіжних заходів, пов'язаних з обмеженням права особи на свободу та особисту недоторканність, зокрема домашнього арешту та тримання під вартою, має піддаватися судовому контролю через певні проміжки часу, періодично об'єктивним та неупередженим судом на предмет перевірки наявності чи відсутності ризиків, за яких вказані запобіжні заходи застосовуються, у тому числі при закінченні досудового розслідування, коли деякі ризики вже можуть зникнути [1].

Враховуючи нормативно-правові акти, в яких порушується питання права свободи та особистої недоторканності людини, можна дійти до такого заключення, що людина є вільною, а обмеження такого права можливо лише як виключення за умови дотримання певних гарантій, які унеможливають свавільне позбавлення особи свободи. Перелік таких виключень передбачений статтею 29 Конституції України та більш широкий - статтею 5 ЄКПЛ. Обмеження прав і свобод у національному законодавстві не може бути ширшим за статтю 5 ЄКПЛ (ч. 2 ст. 8 КПК).

Отже, під час кримінального провадження ніхто не може триматися під вартою, бути затриманим або обмеженим у здійсненні права на вільне пересування в інший спосіб через підозру або обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення інакше як на підставах та в порядку, передбачених КПК України. Кожен, кого затримано через підозру або обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення або інакше позбавлено свободи, повинен бути в найкоротший строк доставлений до слідчого судді для вирішення питання про законність та обґрунтованість його затримання, іншого позбавлення свободи та подальшого тримання. Затримана особа негайно звільняється, якщо протягом сімдесяти двох годин з моменту затримання їй не вручено вмотивованого судового рішення про тримання під вартою. Про затримання особи, взяття її під варту або обмеження в праві на вільне пересування в інший спосіб, а також про її місцеперебування має бути негайно повідомлено її близьких родичів, членів сім'ї чи інших осіб за вибором цієї особи в порядку, передбаченому КПК України. Кожен, хто понад строк, визначений у КПК України, тримається під вартою або позбавлений свободи в інший спосіб, має бути негайно звільнений [2, ст.110].

Варто зробити висновок, що існує постійний науковий інтерес до питання забезпечення права на свободу та особисту недоторканність у кримінальному судочинстві, що свідчить про актуальність проблематики і відповідно забезпечує розвиток і сприяє удосконаленню згаданого права.

Список використаних джерел:

1. Право на свободу і особисту недоторканність. Каталог юридичних позицій Конституційного Суду України. URL: <http://ccu.gov.ua/storinkaknygy/422-pravo-na-svobodu-ta-osobystu-nedotorkannist>
2. Волков К. Забезпечення права на свободу та особисту недоторканність при затриманні особи / К. Волков // Вісник Національної академії прокуратури України. - 2014. - № 3. - С. 108-112.
3. Коваленко Л.П. Теоретичні проблеми розвитку інформаційного права України. - Х.: Право, 2012. - С. 246.

ЩОДО ОКРЕМИХ ПОЛОЖЕНЬ ПРОЕКТУ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА ТА ІНШИХ ОСІБ В ІНТЕРЕСАХ ПРАВОСУДДЯ» (РЕЄСТР. № 5751)

Тетяна Євгенівна ДУНАЄВА,

*канд. юрид. наук, науковий співробітник відділу дослідження проблем кримінального процесу та судоустрою Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України,
<https://orcid.org/0000-0003-3710-1318>*

Ознайомившись із проектом Закону України «Про забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства та інших осіб в інтересах правосуддя» [1] пояснювальною запискою до нього, слід зазначити, що метою проекту є приведення функціонування існуючої системи забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства та інших осіб в інтересах правосуддя в Україні у відповідність до реалій сьогодення, міжнародних стандартів і рекомендацій, а також кращих іноземних практик у цій сфері правовідносин. Зокрема, шляхом створення дворівневої системи забезпечення безпеки і нового органу такої системи – Національного агентства з питань забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства. Чинний Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» (1993) істотно не змінювався, а тому система забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства є застарілою й неефективною та потребує вдосконалення. Законопроект спрямований на відновлення суспільної довіри до вказаної системи забезпечення безпеки та оптимізації використання коштів державного бюджету, призначених на ці цілі; підвищення рівня розкриття злочинів і забезпечення належного відправлення правосуддя у кримінальних провадженнях, участь у яких беруть особливо важливі свідки чи інші учасники судочинства.

Водночас ознайомлення зі змістом проект Закону № 5751 надає підстави стверджувати, що останній потребує істотного доопрацювання. Слід звернути увагу на відсутність у Пояснювальній записці до законопроекту будь-яких даних, які свідчать про масштаби застосування відповідних заходів до конкретних осіб.

Проекту Закону № 5751 за своєю структурою характеризується певною хаотичністю. Наприклад, у ст. 3 законопроекту види заходів забезпечення безпеки названі, а їх зміст розкривається аж у ст. 9; стаття 4 законопроекту «Правова основа забезпечення безпеки» має бути розміщена після статті 1 законопроекту; стаття 5 має бути розміщена у розділі III; стаття 2 – в Особливу частину законопроекту. Після заключних розділів (розділи VI, VII та ін.) з'являється розділ VIII стосовно статусу Агентства. Таке рішення авторів проекту Закону № 5751 не є логічним та загальноприйнятним для структури вітчизняних законів, у зв'язку із чим цей розділ доцільно розмістити перед заключними положеннями законопроекту. Тож текст проекту Закону № 5751 потребує впорядкування.

Крім того, законопроект містить багато оцінних положень, а окремі його норми взагалі є неконкретними, наприклад, у п. 4 ч. 2 ст. 22 йдеться про значущість внеску особи у належне відправлення правосуддя, оцінку важливості її показань тощо, що свідчить про наявність відсильних норм.

У п. 1 ст. 1 «Забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства та інших осіб» законопроекту доцільно додати після слів «... цим Законом» слова «правових, організаційно-технічних та інших», оскільки доцільно конкретизувати які саме заходи забезпечення безпеки є. У ст. 3 «Види заходів забезпечення безпеки» законопроекту зазначено 2 види: правові та спеціальні. Логічно доцільно зазначити такі види заходів забезпечення безпеки як загальні та спеціальні. У законопроекті один із недоліків - скорочення видів учасників кримінального процесу, взятих під захист, який зазначений у ст. 6.

Певні зауваження викликає формулювання ч. 1 ст. 6 Проекту Закону № 5751, а саме щодо скорочення кола суб'єктів, які підлягають захисту. Так, не зрозумілими є мотиви виключення із такого кола понятого, адже відповідно до п. 25 ч. 1 ст. 3 КПК України понятий є учасником кримінального провадження. Крім того, враховуючи функцію понятого під час досудового розслідування, уявляється, що такий суб'єкт також має підлягати захисту. Принагідно відмітимо, що чинним Законом України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» понятий передбачений як суб'єкт захисту. У статті 19 законопроекту доцільно зазначити вичерпний перелік заходів соціально-правового характеру, а не надавати таке право визначення переліку Кабінету Міністрів України. Видається, що такий перелік має бути передбачений законом. Конституція України в ст. 3 проголошує людину, її життя та здоров'я, недоторканість і безпеку найвищою соціальною цінністю, необхідним є забезпечення безпеки свідкам, потерпілим та іншим особам в рамках відповідного правового інституту. Заходи безпеки щодо учасників кримінального судочинства (свідків, потерпілих та їх близьких) в практиці країн ЄС та США існують як частина комплексного інституту забезпечення безпеки таких осіб, що іменується переважно як програма захисту свідків. Залучається до програми широке коло органів, як урядових так і місцевих.

В Україні затвердження Національної стратегії у сфері прав людини від 24 березня 2021 року № 119/2021 зумовлено необхідністю вдосконалення діяльності держави щодо утвердження та забезпечення прав і свобод людини, створення дієвих механізмів їх реалізації та захисту, розв'язання системних проблем у зазначеній сфері.

Список використаних джерел:

1. Про забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства та інших осіб в інтересах правосуддя: проект Закону України (реєстраційний № 5751). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72472 (дата звернення: 07.12.2021).

ОКРЕМІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ КІБЕРАТАК ЯК НЕГАТИВНОГО ФАКТОРУ ВПЛИВУ НА ЖИТТЄВО ВАЖЛИВІ ІНТЕРЕСИ ЛЮДИНИ, СУСПІЛЬСТВА ТА ДЕРЖАВИ

Марія Артемівна ЗАВОРИНА,

*студентка факультету «Комп'ютерних наук»
кафедри «Штучного інтелекту»
групи ІТШІ-20-2 Харківського національного
університету радіоелектроніки*

Науковий керівник: Юхно О. О., докт. юрид. наук,
*професор, професор кафедри криміналістики,
судової експертології та домедичної підготовки
Харківського національного університету
внутрішніх справ*

На сьогодні, коли світ зазнав максимального впливу технічного прогресу, це призвело до появи нових видів кримінальних правопорушень, зокрема кіберзлочинів. Згідно п. 9 ст. 1 Закону України від 05.10.2017 року «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» кіберзлочинність – це сукупність кіберзлочинів. Кіберзлочин (комп'ютерний злочин) – це суспільно небезпечне винне діяння у кіберпросторі та/або з його використанням, відповідальність за яке передбачена законом України про кримінальну відповідальність та яке визнано злочином міжнародними договорами України, які ратифіковано Верховною Радою України (п. 8 ст. 1 Закону) [1].

Протягом останніх років, у багатьох країнах світу значно зросла кількість і злочинна активність кібератак на різні сфери діяльності людини. Так, лише у 2020 році було зафіксовано 1120 витоків і кібератак. Про більшість таких фактів повідомляли провідні світові ЗМІ. В цілому 20 120 074 547 записів хакерами були зламані. Отже, кіберзлочини є вкрай негативним фактором впливу на життєво важливі інтереси людини, суспільства та держави, а протидія їм – важливий напрямок діяльності держави.

Слід тому актуальним питанням забезпечення кібербезпеки є детальний аналіз таких видів кіберзлочинів, як кібератаки, зокрема їх види, особливості правової кваліфікації, форми їх вчинення, а також превентивні заходи у цьому напрямі.

Встановлено, що хакери застосовуючи програми-вимагачі (ransomware), які є шкідливим програмним забезпеченням, призводять до блокування доступу користувачів до їх програмного забезпечення, на підставі чого і користуючись цим, правопорушники вимагають заплатити викуп. Зазвичай ransomware поширюється за допомогою спаму або соціальної інженерії комп'ютерних мереж, що слід враховувати у своїй діяльності кіберполіцейським, слідчим, дізнавачам, прокурорам, суддям.

Як встановлено в ході дослідження шкідливі програми при їх застосуванні злочинцями, зупиняють роботу пристроїв або значно уповільнюють їх. Зокрема, при цьому кіберзлочинцями використовуються програми-шпигуни, віруси, черв'яки, програми-вимагачі або програми-трояни. Шкідливе програмне забезпечення впроваджують злочинцями за до-

помогою введення у відповідні пристрої через вкладення електронної пошти з шкідливим кодом або через програми обміну файлами, які поширюють небезпечні матеріали, замасковані під музику або зображення, що здійснюється для конспірації.

Витік даних відбувається, коли конфіденційна інформація користувача стає вразливою. Наприклад, у 2020 році багато комерційних компаній повідомили про витік даних, і така ж тенденція зберігається у 2021 році. Так, торік хакер розкрив 2,5 мільйона облікових даних компанії Drizly, що займається доставкою алкоголю. Ще один випадок, коли Prestige Software - система бронювання, що підтримує Expedia, Booking.com та Hotels.com, розкрила витік номерів кредитних карт більш ніж 10 млн. клієнтів, починаючи з 2013 року. Більшість випадків витоку даних мають фінансове підґрунтя (86%), проте такі ж дії можуть здійснюватись з метою економічного шпигунства між конкурентами або в окремих випадках може спрацьовувати й людський фактор.

DDoS-атаки відбуваються й у випадках коли зловмисники направляють великий обсяг трафіку до системи або сервера, змушуючи його зупинити або призупинити роботу комп'ютерної системи або мережі. Враховуючи велику конкуренцію, у 2020 році компанія Google повідомила, що вона піддалася DDoS-атаці потужністю 2,5 Тбіт/с, що стало найбільшою атакою хакерів на сьогоднішній день, що торкнулася і стало негативним впливом для 180 тис. веб-серверів. Для превентивного захисту від атак типу «відмова в обслуговуванні» користувачам (потерпілим) важливо переконатися, що вони використовують «хмарні веб-сервери», здатні поглинати переповнення обсягу трафіку, регулярно проводити тести безпеки, оновлення програмного продукту і пропускну здатність, а також працювати з постачальниками інтернет-послуг із забезпеченням безпечних аутсорсингових рішень з метою пом'якшення таких атак. Як встановлено працівниками кіберполіції та спеціалістами, яких вони задіюють у превентивних заходах та тих, що використовуються для викриття і запобігання дослідженням видам кримінальних правопорушень, атаки посередника відбуваються, коли зловмисник перехоплює і змінює електронні повідомлення. Прикладом може служити підроблена точка доступу Wi-Fi, яка виглядає і працює як справжня, але при цьому перехоплює інформацію потерпілої сторони. У зв'язку зі зростаючою тенденцією віддаленої роботи і цифрових комунікацій для комерційних компаній стає все більш важливим використовувати наскрізне шифрування засобів обміну повідомленнями та відеоконференцій. У відповідь на критику на початку пандемії компанія Zoom впровадила наскрізне шифрування для захисту підприємств під час відеодзвінків. Таким чином, злочини в сфері використання інформаційних технологій, які є одним з видів злочинів в сфері інформаційної безпеки, являють собою передбачені законодавством про кримінальну відповідальність, суспільно небезпечні, винні, вчинені суб'єктом злочину діяння, які заподіюють шкоду забезпеченим засобами обчислювальної техніки відносинам у сфері реалізації інформаційної потреби. Аналіз чинного КК України дозволяє зробити висновок, що до таких кримінальних правопорушень слід відносити посягання, передбачені ст. ст. 361, 361-1, 361-2, 362, 363, 363-1, 376-1 КК України.

Слід враховувати, що об'єктивну сторону злочину, відповідальність за який регламентується ст. 361 КК України становлять 1) витік; 2) втрата; 3)

підробка; 4) блокування інформації; 5) спотворення процесу обробки інформації або 6) порушення встановленого порядку її маршрутизації.

Отже, на сучасному етапі кібератаку можна кваліфікувати не лише як злочин проти інформаційних ресурсів, але і як сучасну форму здійснення акту агресії. Адже здійснюючи подібний вид атаки, злочинцями може бути викрадена інформація, яка становить державну таємницю, порушення системи життєзабезпечення держави та ін.

Безумовно, превентивним питанням кібернетичної безпеки слід приділяти більше уваги, використовуючи захищені з'єднання та ліцензоване програмне забезпечення, що дозволить захистити бізнес та уникнути багатьох негативних наслідків для прав та свобод людини, інтересів суспільства та держави. Втім, підняті питання підлягають окремому дослідженню.

Список використаних джерел:

1. «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» : Закон України від 05.10.2017 № 2163-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19> (дата звернення: 02.10.2021).
2. Найпопулярніші види кібератак у 2021 році URL: <https://spilno.org/news/naipopulyarnishi-vydy-kiberatak-u-2021-rotsi>
3. Дубов Д.В. Проблемні питання комунікування кібератак в Україні: можливі шляхи вирішення URL: <http://old2.niss.gov.ua/content/articles/files/CyberCommunication-e06b5.pdf>

ОСНОВНІ ЗАСАДИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ: ПРЕЗУМПЦІЯ НЕВИНУВАТОСТІ

Світлана Богданівна ІВАНОВА,

заступник завідувача відділу забезпечення діяльності Сумського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

Презумпція невинуватості визнається однією з основоположних засад кримінального провадження в правовій державі. Водночас вона є важливим елементом права на справедливий суд, гарантованого статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка є частиною національного законодавства в силу статті 9 Конституції України – як міжнародний договір, згоду на обов'язковість якого надано Верховною Радою України [5, с. 39].

Принцип презумпції невинуватості в кримінальному праві є гарантією забезпечення і захисту прав і свобод людини, що знаходить своє відображення у частині 2 статті 2 Кримінального кодексу України: «Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду» [3].

Зміст принципу невинуватості закріплюється не тільки в кримінально-правових, а й в кримінально-процесуальних нормах (стаття 17 Кримінального процесуального кодексу України), що й дозволяє визначити даний принцип як міжгалузевий [4].

Формула презумпції невинуватості – це об'єктивне правове положення, констатація і вимога закону, звернена до всіх державних і громадських формувань, службових осіб, громадян, до загальної суспільної думки: підозрюваний чи обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення вважається невинуватим допоки той, хто вважає його винним на суб'єктивному рівні – слідчий, прокурор, потерпілий (у випадках, коли обвинувачення набуло приватного характеру) не доведе у встановленому Кримінальним процесуальним кодексом порядку його вину перед судом належними, допустимими і достовірними доказами. Лише якщо суд погодиться з ними і на їх основі ухвалить обвинувальний вирок щодо обвинуваченого, цей вирок набере законної сили, тільки з цього часу обвинувачений вважається винним у вчиненні кримінального правопорушення.

Визнання особи винною у вчиненні злочину це прерогатива суду, який відповідно до статті 124 Конституції України є носієм судової влади, що здійснює правосуддя в умовах законності, незалежності, гласності та змагальності [1].

Вирок суду є єдиним процесуальним документом, що встановлює вину ватість обвинуваченого (підсудного). Під обвинувальним вироком суду слід розуміти вирок, що набрав законної сили. Така необхідність обумовлює наявність у чинному кримінальному процесуальному законодавстві процедур з перегляду судових рішень в апеляційному і касаційному порядку. Процесуальний порядок, що передуює набранню вироком суду законної сили, є надій-

ною гарантією справедливості правосуддя і визнання винуватими тільки осіб, що дійсно вчинили злочин. Дані статті закріплюють правові положення, що випливають із цієї формули і є гарантіями від безпідставної та необґрунтованої підозри та обвинувачення. До них, зокрема, відносять положення, відповідно до якого ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні кримінального правопорушення і має бути виправданим, якщо сторона обвинувачення не доведе винуватість особи поза розумним сумнівом.

Разом з тим, звільнення обвинуваченого від обов'язку доказувати свою невинуватість не позбавляє його права брати участь у доказуванні в кримінальному провадженні. Він вправі збирати і подавати слідчому, прокурору, слідчому судді докази, давати показання, заявляти клопотання тощо. При цьому оскільки підозрюваний, обвинувачений зацікавлений у тому, щоб довести свою невинуватість, меншу винуватість чи взагалі уникнути покарання, закон не передбачає для нього відповідальності за дачу завідомо неправдивого показання (якщо таке показання не поєднане з обвинуваченням невинуватого у вчиненні злочину) і не розцінює цей факт як обставину, що обтяжує покарання. Доводячи свою невинуватість чи меншу винуватість, підозрюваний, обвинувачений здійснює в такий спосіб своє право на захист. Тому доказування є його правом, але не є його юридичним обов'язком.

Отже, принцип презумпції невинуватості є фундаментальною гарантією кримінального процесу, яка забезпечує особу від несправедливого покарання. Він діє на всіх стадіях кримінального процесу і сприяє повному, безсторонньому, об'єктивному дослідженню всіх обставин справи, що є життєво важливим для обґрунтованого і справедливого винесення судового рішення. А порушення даного принципу, веде до порушення законності і прав людини.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення 01.01.2020 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254> (дата звернення 07.12.2021).
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Ратифіковано Законом України від 17.07.1997р. № 475/97-ВР. Дата оновлення 02.10.2013. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення 07.12.2021).
3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001р. № 2341-III. Дата оновлення 25.11.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення 07.12.2021).
4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012р. № 4651-VI. Дата оновлення 25.11.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення 07.12.2021).
5. Презумпція невинуватості: концептуальні підходи / Т. Фулей // Слово Національної школи суддів України. - 2012. - № 1. - С. 39-53. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/cln_2012_1_7

ПРИЗНАЧЕННЯ БІЛЬШ М'ЯКОГО ПОКАРАННЯ, НІЖ ПЕРЕДБАЧЕНО ЗАКОНОМ, ЗА КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Євгенія Олександрівна КОНОВАЛЬЧИК,

*аспірантка кафедри державно-правових дисциплін,
кримінального права та процесу Харківського
національного педагогічного університету
ім. Г.С. Сковороди*

У зв'язку з розробкою проекту нового Кримінального кодексу України, який пропонує велику кількість новел, вважається доцільним звернутися до історико-правового аналізу такого інституту як призначення більш м'якого покарання, ніж передбачене законом.

Стаття 69 КК України у чинній редакції надає суду можливість, врахувавши всі індивідуальні обставини конкретного вчиненого правопорушення та суб'єктивні характеристики особи винного, на власний розсуд призначити більш м'яке покарання, ніж передбачене законом.

Ця норма втілює у життя реалізацію права на справедливий суд та призначення такого покарання, яке буде справедливо співвідноситися з тяжкістю та обставинами скоєного і особою винного.

Такий підхід є особливо важливим при визначенні виду та розміру покарання за кримінальні правопорушення проти життя і здоров'я. Значна кількість тяжких злочинів з цієї категорії, а саме, умисне вбивство, умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання, умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони, вбивство через необережність, умисне тяжке тілесне ушкодження, вчиняються без заздальгідь сформованого умислу на ґрунті миттєво виниклих обставин (під впливом сильного душевного хвилювання, протиправної поведінки потерпілого, раптової особистої неприязні), які можуть бути визнані судом як пом'якшуючі та стати підставою для застосування ст. 69 КК України.

Історико-правовий аналіз дає можливість простежити шлях та мотиви законодавця стосовно наділення суду повноваженнями на призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, за кримінальні правопорушення, у тому числі проти життя та здоров'я.

На сьогодні призначення більш м'якого покарання можливо за одночасної наявності обставин, що пом'якшують покарання й істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення та з урахуванням особи винного.

Першим нормативним документом, з якого бере свій початок інститут обставин, що пом'якшують покарання є Закон судний людям XIII-XV ст. [8, с. 27]. У передмові зазначеного акту було наведено перелік індивідуальних властивостей винної особи, які були підставою для звільнення її від покарання або для пом'якшення його виду та розміру [4].

Відповідно до Судебника 1497 року суди могли з урахуванням обставин конкретного правопорушення обрати покарання, передбачене однією з альтернативних санкцій [11].

Литовські статuti 1529 року, 1566 року та 1588 року дещо обмежували суддівський розсуд, вимагаючи призначати покарання лише у рамках, встановлених законом. При цьому, була закріплена можливість зменшення покарання за наявності визначених обставин. Особливістю їх застосування, було те, що ці обставини розглядалися у порівнянні – так, відкритість та зухвалість нападу вважались менш аморальними, ніж таємний та підступний вчинок [3, с. 234].

Надалі у період козацької держави діяло кримінальне право Запорізької Січі, яке ґрунтувалося на базі попередніх нормативних документів. З урахуванням змісту Жалуваної грамоти царя Олексія Михайловича Війську Запорізькому на збереження його прав і вольностей від 27 березня 1654 року можна констатувати, що на підставі норм звичаєвого права, судового прецеденту, а також з огляду на громадську думку допускалося пом'якшення покарання судом під час його призначення [9, с. 111-112].

У 1813 році вперше в Кримінальному уложенні Російської імперії було окремо прописано перелік обставин, що пом'якшують покарання [7, с. 24].

Наступним нормативним актом, відповідно до якого призначалося покарання, був Звід законів Російської імперії. Цим документом визначалися обставини, які зменшували вину та розмір покарання. Як стверджує М.І. Качан, саме зазначені норми Зводу започаткували інститут призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено [5, с. 17].

У подальшому можливість суду пом'якшувати покарання була встановлена Постановою Ради Народних Комісарів «Про народний суд» від 26 жовтня 1920 року. Проте пом'якшення дозволялося лише у виняткових випадках [2, с. 201].

Статтею 25 Кримінального кодексу УРСР від 23 серпня 1922 року було закріплено перелік протилежних за суттю обставин, які враховувалися при обранні міри покарання та мали пом'якшуюче або обтяжуюче значення. Між тим певною формою пом'якшення покарання за цим Кодексом можна вважати обов'язкове зменшення призначеного неповнолітнім покарання на встановлений розмір [10, с. 185-187].

Кримінальний Кодекс УРСР 1922 року, а також КК УСРС 1927 року дозволяв суду за наявності виключних обставин справи, навівши мотиви у вироку, призначити покарання нижче нижчої межі санкції відповідної статті КК або перейти до іншого більш м'якого виду покарання, яке взагалі не зазначено в санкції статті [1, с. 127-128].

У статті 44 КК УРСР 1960 року вперше законодавцем було закріплено врахування разом з виключними обставинами справи і особи винного, що давало можливість суду якнайкраще індивідуалізувати покарання та за наявності підстав пом'якшити його, призначивши більш м'який вид або менший розмір.

На етапі незалежності України в 2001 році було прийнято новий КК України, в якому можливість суду призначити більш м'яке покарання, ніж передбачене законом, врегульована ст. 69 даного кодексу.

Норми цієї статті від початку прийняття КК України дещо еволюціонували. До 02 листопада 2004 року ст. 69 КК України не дозволяла призначити більш м'яке покарання за злочини невеликої тяжкості. На підставі Рішення Конституційного Суду України від 02 листопада 2004 року шляхом внесення змін до ст. 69 КК України застосовувати її до злочинів будь-якого ступеню

тяжкості. Також КК України 2001 року розширено перелік обставин, що пом'якшують покарання, за наявності яких можливо застосування ст. 69 зазначеного кодексу.

Таким чином простежується, що формування інституту призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, базувалося на усвідомленні законодавцем неможливості шляхом закріплення альтернативних санкцій врахувати усі можливі обставини конкретного кримінального правопорушення задля призначення справедливого та достатнього покарання винного.

Як вбачається з проекту нового КК України станом на 24 листопада 2021 року [6], дискреційні повноваження щодо можливості суду на свій розсуд призначити більш м'яке покарання, ніж передбачене законом, пропонується обмежити через впровадження формалізованих конструкцій застосування пом'якшуючих обставин та зниження ступеня тяжкості злочину.

Це підіймає питання можливості призначення за пропонованим підходом такого покарання, яке буде справедливо співвідноситися з тяжкістю й обставинами конкретного вчиненого кримінального правопорушення, в першу чергу проти життя і здоров'я, та особою винного. Задля вирішення окресленого питання необхідним є проведення подальшого дослідження.

Список використаних джерел:

1. Бажанов М.И. Назначение наказания по советскому уголовному праву : монография. Киев : Главное издательство издательского объединения «Вища школа», 1980. 216 с.
2. Боротьба с преступностью в Украинской ССР. В 2 т. Т. 1. 1917-1925 гг. / П.П. Михайленко. Киев : Высш. Школа, 1966. 831 с.
3. Демченко Г.В. Наказание по Литовскому статуту в его трех редакциях (1529, 1566 и 1588 гг.). Часть 1. Киев : Типография императорского Университета им. Св. Владимира, 1894, 273 с.
4. Закон судный людям пространной и свободной редакции. / под ред. акад.М.И. Тихомирова. Москва : Из-во Аккад. наук СССР, 1961. 286 с.
5. Качан М.И. Обстоятельства, смягчающие наказание, в российском уголовном праве: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Ставропольский государственный университет. Ростов-на-Дону, 2005. 199 с.
6. Кримінальний кодекс України: проект / Робоча група з питань розвитку кримінального права. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2021/11/25/kontrolnyj-proekt-kk-24-11-2021.pdf> (дата звернення: 30 листопада 2021 року).
7. Сергеевский Н.Д. Русское уголовное право. Часть общая: Пособие к лекциям. 6-е изд. Санкт-Петербург : Тип. М.М. Сталюсевича, 1905. 375 с.
8. Федорак Л.М. Призначення покарання за наявності обставин, що його пом'якшують : дис...канд. юрид. наук: 12.00.08 / Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів, 2010. 251 с.
9. Фріс П.А. Кримінально-правова політика України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Національна академія внутрішніх справ України. Київ, 2005. 440 с.
10. Хрестоматія з історії держави і права України : у 2 т. : навч. посіб. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / за ред. В.Д. Гончаренка. Київ : Видавничий Дім «Ін Юре», 2000. Том 2. 728с.
11. Штамм С.И. Судебник 1497 года : учеб. пособие по истории государства и права СССР. Москва : Госюриздат, 1955. 112 с.

ПРОТИДІЯ НЕЗАКОННОМУ ОБІГУ НАРКОТИКІВ ЦИФРОВИМИ ЗАСОБАМИ

Василь Володимирович КОРНІЄНКО,

*канд. юрид. наук, доцент кафедри криміналістики,
судової експертології та домедичної підготовки
факультету №1 Харківського національного
університету внутрішніх справ
<https://orcid.org/0000-0002-7682-1281>*

Максим Олександрович Ніколенко,

*курсант факультету №1 Харківського
національного університету внутрішніх справ*

Незаконний обіг наркотиків не має національних кордонів і представляє собою найприбутковіший від світового бізнесу. Заборонені препарати або їх сировини різними способами потрапляють із країни в країну, розширюючи канали збуту. «Господарі» такого виду бізнесу заводять потужні зв'язки із контролюючими та правоохоронними органами, зводячи нанівець суспільні компанії щодо протидії наркотизації населення. Злочинні організації завдяки надприбуткам, які забезпечує масштабна торгівля наркотиками, мають можливість впливати на політику та економіку, починаючи від міст до окремих країн та регіонів. Оцінюючи масштаби незаконного обігу наркотиків, у доповіді Управління ООН з наркотиків і злочинності (УНЗ ООН), що опублікована у Відні у 2019 році, вказано про наступне: «Удосконалені дослідження і більш точні дані показали, що несприятливі наслідки вживання наркотиків для здоров'я є більш серйозними і широко поширеними, ніж вважалося раніше. Згідно з останньою статистикою близько 36 мільйонів чоловік у всьому світі страждають від розладів, пов'язаних з вживанням наркотиків і потребують лікування та 275 мільйонів людей у всьому світі хоч раз їх вживали». [1].

Зважаючи на транснаціональний характер наркобізнесу, навіть країнам із жорсткою політикою не вдається повністю вирішити проблеми наркоманії та незаконного обігу наркотиків. Мова йде про Малайзію, Іран, Пакистан, Китай та ін., де передбачена відповідальність аж до смертної кари. У США, Великобританії та Франції, наприклад, притаманним є те, що найбільш радикальні заходи не вживаються, але державними органами здійснюється жорсткий контроль за обігом будь-яких видів наркотичних засобів. Там постійно вдосконалюють технологічне оснащення прикордонних установ, особливо з боку Колумбійської та Мексиканської границі. Влада намагається більше використовувати біометричні системи розпізнавання особистості, сканування вантажу та товарів, підвищувати рівень кваліфікації прикордонників і слідчих. За останні десять років там кількість наркоспоживачів скоротилася вдвічі [2, с. 32-36].

Вважається, що для України шлях жорсткої політики стосовно осіб, причетних до протиправної діяльності з наркотичними засобами, є малоприменим. Масштаби проблеми не дозволяють у боротьбі з розповсюдженням наркотиків ефективно використовувати силові методи і розглядати їх як винятковий спосіб вирішення проблеми. За неофіційними даними в Україні залеж-

ними від наркотиків є понад 500 тис. осіб. Багато з них зареєстровані як учасники замісної терапії, але ж є чимало тих, хто добуває чергову дозу наркотику злочинним шляхом. Змінюються і способи розповсюдження заборонених речовин. Збувачі наркотиків в Україні усе більше використовують технології Інтернет-торгівлі. Мова йде про анонімні канали месенджерів та веб-сторінок, що унеможливають зустріч продавця та покупця нелегальних препаратів. Окремо слід виділити програму «Colibri». Вона дозволяє користувачам створювати до 100 аккаунтів на один номер телефона, тоді коли інші месенджери дозволяють реєструвати аккаунт на один номер телефона. Окремі фахівці оцінюють Колібрі програмою, що здатна надто швидко розповсюджувати рекламу наркотичних сайтів та каналів, охоплюючи широкий діапазон користувачів.

Ефективна протидія таким способам можлива лише адекватними засобами інтернет моніторингу, аналізу даних, блокуванням програм та створення ботів, які будуть в автоматичному режимі вести пошук підозріло активних аккаунтів, сайтів та каналів і блокувати їх. Дуже позитивним досвідом є створення в Харківському національному університеті внутрішніх справ чат-боту «Стоп наркотик», який діє на платформі Телеграм. Основна ідея полягає у пошуку та систематизації інформації від користувачів стосовно незаконного розповсюдження наркотиків. Користувачі бота майже щодня допомагають у блокуванні «наркокрамниць». Наразі бот налічує близько 15 тисяч небайдужих осіб, кількість яких зростає. Курсанти університету, виконуючи так званий кібер-патруль просторами Інтернету, допомагають працівникам поліції відстежувати та реагувати на рекламу заборонених препаратів, місця їх розповсюдження та пошуку причетних осіб. Ще однією функцією даного бота є онлайн-карта, на якій відмічаються райони міста, веб-адреси, на які звернено увагу, або які попали в орбіту розслідувань поліції.

Як відомо, наркотики – це насамперед, проблема молоді, оскільки вік втягнення у наркоманію відбувається у юнацькому віці, від 15 до 20 років. І саме вони є найбільш активними користувачами Інтернету, швидко адаптуючись до стрімкого розвитку його можливостей. Тому цікаві ініціативи молоді щодо цифрових засобів протидії наркозлочинам, на наш погляд, потрібно всіляко підтримувати та розвивати. З іншого боку окремої уваги заслуговує взаємодія з населенням та громадськістю у сфері протидії незаконному обігу наркотиків, проведення широкомасштабної профілактичної роботи серед населення, особливо юнацького віку. Як зазначалося, вони найбільш вразливі до спокуси спробувати наркотик, нерозуміючи важких наслідків. Інформаційна кампанія проти наркотиків повинна вирощувати міцний внутрішній імунітет у молоді на неприпустимість їх вживання та нетерпимість до фактів незаконного збуту.

Список використаних джерел:

1. Всемирный доклад о наркотиках Управления ООН по наркотикам и преступности за 2021 год. URL: <https://www.unodc.org/unodc/en/data-and-analysis/wdr2021.html> (дата звернення 25.06.2021)
2. Погорєцький М.А. Агентурна робота федеральних правоохоронних органів США у сфері боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів. *Юридичний радник*. – 2017. – № 5 (19). С. 101-105.

ДИТИНА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ПРИНЦИП УЧАСТІ V. РИЗИК ВТОРИННОЇ ВІКТИМІЗАЦІЇ

Наталя Миколаївна КРЕСТОВСЬКА,

*докт. юрид. наук, професор, завідувач кафедри
морського права Національного університету
«Одеська морська академія»
<https://orcid.org/0000-0001-5562-8143>*

Право дитини на вільне висловлювання поглядів з усіх питань, що її торкаються, є одним з основоположних принципів Конвенції про права дитини (далі – КПД). З цією метою дитині, зокрема, надається можливість бути заслуханою в ході будь-якого судового чи адміністративного розгляду, що торкається дитини, безпосередньо або через представника чи відповідний орган у порядку, передбаченому процесуальними нормами національного законодавства [1, ч. 2 ст. 12]. Стаття 12 КПД не тільки встановлює це конкретне право дитини, але, будучи одночасно принципом, має враховуватися під час тлумачення чи реалізації всіх інших прав. Водночас цей принцип є одним з тих, тлумачення, а ще більш імплементація якого є непростю справою. Саме цією обставиною було викликано видання Комітетом з прав дитини інтерпретаційного акта – Зауваження загального порядку № 12 «Право дитини бути заслуханою». Відповідно до тлумачення принципу участі дитини Зауваженням на держави-учасниці КПД «покладається строге зобов'язання вживати належних заходів для повного здійснення цього права всіма дітьми». Це зобов'язання включає два елементи, що передбачають: 1) забезпечення належних механізмів для з'ясування думок дитини з усіх питань, що її торкаються, і 2) приділення цим думкам належної уваги [2, п. 19].

В розвиток цих положень Зауваження загального порядку № 24 «Про права дитини в системі правосуддя щодо дітей» визначає, що «діти мають право бути заслуханими безпосередньо, а не лише через свого представника на всіх етапах процесу, починаючи з моменту контакту. Дитина має право зберігати мовчання, і не повинні робитись жодні негативні висновки, якщо діти вирішують не робити заяви» [3, п. 45].

На європейському рівні право дитини бути почутою встановлено Хартією основних прав ЄС [4, ч. 1 ст. 24], а щодо кримінального провадження – конкретизовано Директивою Європейського парламенту і Ради ЄС щодо процедурних гарантій дітей – підозрюваних чи обвинувачених в кримінальному процесі [5]. Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи «Керівні принципи щодо правосуддя, дружнього до дітей» ставить принцип участі дитини на перше місце серед усіх принципів юстиції щодо дітей, наголошуючи, що «слід поважати право всіх дітей на отримання інформації про свої права, на отримання відповідних способів доступу до правосуддя та на консультування, а також право на те, щоб бути почутою під час розглядів, що стосуються або впливають на них. Це включає приділення належної уваги думці дітей з урахуванням їх зрілості та будь-яких труднощів спілкування, які вони можуть мати для того, щоб зробити цю участь ефективною [6, III.A.1].

Традиційно права дитини щодо участі у кримінальному провадженні розроблялись в першу чергу щодо підозрюваних та обвинувачених і були

пов'язані з правом на справедливий суд [7, р. 232]. Зокрема, стаття 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі – ЄКПЛ) розглядається в контексті правосуддя щодо дітей як така, що захищає право підозрюваної або обвинуваченої дитини на ефективну участь у кримінальному процесі, що, як мінімум, включає право на отримання інформації про свої права, на отримання відповідних способів доступу до правосуддя та на консультування, право бути почутими, право бути присутніми, і стежити за перебігом судового розгляду, а в організації судочинства слід враховувати вік, зрілість, інтелектуальні та емоційні властивості дитини.

В національному законодавстві теж по перевазі йдеться не стільки про забезпечення ефективної участі дитини у кримінальному провадженні, скільки про додаткові гарантії дотримання прав дитини, яка є підозрюваною або обвинуваченою у вчиненні кримінального правопорушення (обов'язкова участь захисника, участь батьків або інших законних представників неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого у слідчих (розшукових) діях, допиті неповнолітнього, який не досяг шістнадцятирічного віку, або визнаний розумово відсталим (статті 44, 227, 488-489, 491 КПК України), участь педагога, психолога або лікаря в допиті неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого неповнолітнього, який не досяг шістнадцятирічного віку або визнаний розумово відсталим (стаття 491 КПК України). Між тим участь дитини - потерпілого або свідка також є необхідною та важливою складовою кримінального провадження з кількох причин: для досягнення цілей кримінального судочинства, адже потерпіла дитина, рівно як і дитина-свідок можуть надати цінну інформацію щодо правопорушення та правопорушника; участь свідка чи потерпілого у відправі справедливого правосуддя, як вважається, сприяє зціленню від травми, нанесеної їм правопорушенням, і, нарешті, вона необхідна для відновлення та/або підтримки довіри суспільства до системи кримінального правосуддя. Відмітимо, що гарантування ефективної участі дітей - потерпілих та свідків – у кримінальному провадженні потребує удосконалення. Зокрема, це стосується врахування думок та поглядів дитини, доступності для дитини у контакті з законом правничої допомоги, зокрема, права вибору захисника.

Визнаючи участь дитини у кримінальному провадженні як компонент загального права дитини бути вислуханою та почутою, не можна, разом з тим, не побачити певних ризиків реалізації цього права дитиною – учасником кримінального провадження, будь-то підозрюваний чи обвинувачений, свідок або потерпілий. Ці ризики зумовлені самою природою кримінального провадження, яке є різновидом процесуального правового примусу. Очевидним, в першу чергу, є ризик вторинної віктимізації дитини, яка є потерпілою чи свідком, внаслідок проведення неодноразових співбесід з нею слідчим, суддею чи освідчування та отримання зразків для експертизи, а також внаслідок безпосередніх контактів з підозрюваним, обвинуваченим. Але й підозрюваний чи обвинувачений неповнолітній, як уявляється, зазнає травматизації психіки в ході кримінального провадження. До нього/неї, наприклад, можуть бути застосовані примусові за своєю природою і обмежувальні щодо прав і свобод запобіжні заходи, хоча його /її ще не визнано винною в учиненні кримінального правопорушення (й, можливо, й не буде визнано).

Отже, постає питання про забезпечення балансу між цілями кримінального судочинства та цілями ювенальної кримінальної політики держави, з од-

ного боку, між принципом участі дитини у розгляді та вирішенні її справи та принципом забезпечення найкращих інтересів дитини, зокрема, убезпеченням дитини від повторної травматизації в ході кримінального провадження. Зазначимо, що обидва принципи покладено в основу юстиції, дружньої до дитини, реформування якої передбачено проектом закону «Про юстицію, дружню до дитини» № 5617, що перебуває на розгляді парламенту.

Зокрема, проект закону «Про юстицію, дружню до дитини» містить такі положення щодо забезпечення участі дитини у кримінальному провадженні: «Кожна дитина у контакті із законом має право вільно висловлювати погляди з усіх питань, що її стосуються. Думці дитини приділяється належна увага, якщо дитина такого віку та рівня розвитку, що може її висловити»; «Кожна дитина має право на вільний доступ до усіх суб'єктів юстиції щодо дітей. Кожній дитині з урахуванням її віку та рівня розвитку гарантується право на отримання інформації про її права та обов'язки, на звернення до суду та суб'єктів юстиції щодо дітей безпосередньо або через представника чи законного представника, на оскарження рішень суб'єкта юстиції щодо дітей в адміністративному чи судовому порядку, на безоплатну правничу допомогу»; «Умовами проведення відновного примирення (медіації) є: 1) активна участь у медіації потерпілого та дитини у конфлікті з законом...» [8, чч. 4, 6 ст. 2, ч. 1 ст. 29]. Водночас задля запобігання психічної травматизації дитини сформульовано особливі вимоги щодо комунікації з дитиною у контакті з законом: «Поводження з дитиною у контакті з законом повинно відбуватися в умовах найсприятливішого для неї оточення із застосуванням спеціальних методик у відповідно обладнаних приміщеннях з урахуванням її віку, статі, фізичних та психологічних особливостей, потреб у психологічній, соціальній та правничій допомозі» [8, ч. 11 ст. 2].

Вказаний законопроект у сукупності з законопроектом «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо юстиції, дружньої до дитини» № 5618 пропонують запобігання та подолання ризиків повторної травматизації дитини у контакті з законом наступними шляхами: спеціалізована підготовка фахівців юстиції щодо дітей [8, ст. 6]; соціально-психологічна реабілітація дитини у контакті з законом [8, розділ III]; можливість виведення дитини з кримінального провадження [8, розділ IV]; особливості проведення слідчих (розшукових) дій з неповнолітнім, який є потерпілим чи свідком [9, п. 25]. На останньому слід зупинитись детальніше. Законопроектом пропонується, щоби слідчі (розшукові) дії з неповнолітнім потерпілим чи свідком проводились у присутності законного представника, психолога та/або педагога і здійснювались в умовах, що мінімізують та не допускають повторного проведення слідчих дій. При проведенні слідчих (розшукових) дій з неповнолітнім потерпілим, свідком пропонується ставити особі, яка допитується, питання через психолога, використовувати спеціальні методики («Зелена кімната», «Барнахус» тощо). Слідчий, дізнавач, прокурор при допиті неповнолітнього потерпілого чи свідка має забезпечити повноту з'ясування всіх необхідних питань з метою уникнення повторних або додаткових допитів і вправі провести додатковий допит лише у разі необхідності додаткового з'ясування обставин кримінального правопорушення чи перевірки нових обставин.

Варто підтримати пропоновані заходи щодо мінімізації спілкування дитини у контакті з законом з суб'єктами кримінального провадження та створення комфортних умов для її опитування, які відповідають в цій частині положенням міжнародних та європейських імперативних та рекомендаційних актів, зокрема, Керівним принципам ООН, що стосуються правосуддя у питаннях, пов'язаних з участю дітей-жертв і свідків злочинів [10, п. 29-31] та Лансаротській конвенції [11, ст. 35]. Утім слід відзначити, що проведення опитування потерпілої дитини чи дитини-свідка у присутності кількох осіб (слідчий, законний представник, психолог тощо) створює для дитини дискомфорт (одна дитина проти кількох дорослих, кожен з яких може ставити їй запитання), а відтак й ризик повторної травматизації. Як уявляється, більш комфортною для опитуваної дитини була би ситуація, коли таке опитування проводить одна спеціально для цілей такої слідчої дії підготовлена особа, тоді як інші зацікавлені учасники кримінального провадження спостерігають за опитуванням в режимі відеоконференції. Позитивний досвід такої організації опитування дитини-свідка насильства демонструє Республіка Молдова [12, ст. 110-1].

У підсумку зазначимо, що сьогодні на законопроектному рівні зроблено значний крок уперед в напрямку міжнародних та європейських стандартів поводження з дітьми у контакті з законом. Імплементация пропонованих законопроектів 5617 та 5618 правових інститутів дозволить значно знизити ризики повторної травматизації дитини у контакті з законом у зв'язку з участю у кримінальному провадженні.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про права дитини (20 листопада 1989 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
2. Замечание общего порядка № 12 (2009), Право ребенка быть заслушанным, CRC/C/GC/12, 20 июля 2009 г. URL: <https://undocs.org/ru/CRC/C/GC/12>
3. Замечание общего порядка № 24 (2019), О правах ребенка в системе правосудия в отношении детей CRC/C/GC/24, 18 сентября 2019 г. URL: <https://undocs.org/ru/CRC/C/GC/24>
4. Хартия основных прав Европейского Союза: Торжественная прокламация (Ницца, 7 декабря 2000 года). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_524#Text
5. Directive (EU) 2016/800 of the European Parliament and of the Council of 11 May 2016 on procedural safeguards for children who are suspects or accused persons in criminal proceedings, OJ L 132/1. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32016L0800>
6. Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей: прийняті Комітетом міністрів Ради Європи 17 листопада 2010 року. URL: <https://rm.coe.int/16804c2188>
7. De Bondt, Wendy, and Heleen Lauwereys. Children's Rights and Child Participation in Criminal Proceedings. In: *The Governance of Criminal Justice in the European Union: Transnationalism, Localism and Public Participation in an Evolving Constitutional Order*/ edited by Ricardo Pereira et al. Edward Elgar, 2020. Pp. 232–68. doi:10.4337/9781788977296.00019.
8. Проект Закону про юстицію, дружню до дитини. Реєстр. номер 5617 від 04.06.2021. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72137
9. Проект Закону про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо юстиції, дружньої до дитини. Реєстр. номер 5618 від 04.06.2021. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72138
10. Керівні принципи, що стосуються правосуддя у питаннях, пов'язаних з участю дітей-жертв і свідків злочинів: ухвалено резолюцією 2005/20 ЕКОСОП від 22 липня 2005 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_e54#Text

11. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927#Text

12. Уголовно-процесуальний кодекс Республіки Молдова. URL: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=128660&lang=ru#

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ЖИТТЯ В УКРАЇНІ

Уляна Рупешівна КРИВОНОЖЕНКОВА,

студентка Харківського університету

Науковий керівник: *Крайник Г. С.,*

*канд. юрид. наук, доцент
Харківського університету*

Головним природним правом кожної людини в історії України Конституцією закріплене право на життя. Ст. 27 Основного Закону України передбачає: «Кожна людина має невід'ємне право на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави захищати життя людини. Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань» [1, с. 133]. Життя є найбільш цінним із благ людини [2]. За його відсутності людину не можуть цікавити її особисті, сімейні, політичні, економічні та інші права. Чого коштують для особи, наприклад, право на громадянство, на працю, свобода слова або свобода творчості тощо, коли людина не має ніякої змоги скористатися жодним із цих прав чи свобод? Крім того, життя кожної людини є благом не тільки для неї. Таким благом воно є і для українського суспільства, і для світового, а ставлення суспільства до життя кожної окремої людини є найкращим показником його духовного розвитку.

Закріплення в нормативних актах права на життя передбачає не лише констатацію цього явища, але й певні обов'язки держави приймати ефективні правові норми. Право на життя та його захист гарантують низка нормативних актів, зокрема: Конвенція про захист прав людини і основоположних та основних свобод [3], Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації [4], Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання [5], Конвенція про права дитини [6], Конвенція про права осіб з інвалідністю про права інвалідів [7], Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок [8], низка міжнародних декларацій: Міжнародна Декларація стосовно трансплантації людських органів; Гельсінська декларація Всесвітньої медичної асоціації «Етичні принципи медичних досліджень за участю людини у якості об'єкта дослідження», Женевська декларація, Заява Всесвітньої Медичної Асоціації про торгівлю живими органами (1985 р.), а також 186-ий Додатковий протокол до Конвенції з прав людини та біомедицині відносно трансплантації органів і тканин людини [9; 10 та ін.]. Важлива роль чинних нормативних актів: Конституція України, Цивільний кодекс України, Кримінальний кодекс України тощо.

1. З головних положень цих міжнародних договорів, що стосуються трансплантології, випливають наступні принципи: вилучення органів у донора можливе лише з метою лікування, із дотриманням усіх професійних обов'язків та стандартів; повна поінформованість донора та реципієнта; посвідчення смерті донора двома або більше лікарями; неприпустимість присутності лікарів, що посвідчили факт смерті, при вилученні органів із тіла поме-

рого донора; заборона торгівлі органами, а також заборона отримання вигоди за надання органів для трансплантації.

На жаль, ні в українському, ні в міжнародному праві не існує єдиного визначення початкового моменту життя людини. Згідно із законодавством України людина з'являється в момент народження і припиняє життя після смерті мозку. Це означає, що українське законодавство на даний час не розглядає ненароджену істоту як людину, хоча і може визнавати у випадках, встановлених законом, інтереси зачатой, але ще не народженої дитини» (ч. 2 ст. 25 Цивільного кодексу України). Проте на пізніх строках вагітності плід цілком життєздатний, усі органи функціонують, тому доцільно закріпити на законодавчому рівні початкову точку захисту життя - з 24-25 тижнів з моменту запліднення, а не з часу народження, з практичної точки зору це початковий момент життя людини, коли дитина зможе жити самостійно, без допомоги організму матері.

У свою чергу, кінцевим моментом життя людини, моментом незворотної смерті людини є момент смерті її головного мозку, або її біологічна смерть. Смерть мозку визначається при повному і незворотному припиненні всіх його функцій, що реєструється при працюючому серці і штучній вентиляції легень [11, с. 169]. Відповідальність за діагноз смерті людини на підставі смерті мозку покладається на консилиум лікарів, що встановлюють смерть мозку, того лікарняного закладу, де померла особа та оформляють відповідний Протокол та Акт констатації смерті людини, затверджений наказом МОЗ України від 26.07.1999 р. № 184 «Про затвердження форм облікової статистичної документації, що використовується в стаціонарах лікувально-профілактичних закладів» [12].

2. Реалізація обов'язку «захищати життя людини» привела до прийняття в українському законодавстві цілого ряду правових норм, які повинні забезпечувати найбільш повне дотримання права на життя і відповідальність за смерть людини. Так, Кримінальний кодекс України (далі – КК України) визнає злочинними різні види умисних вбивств (передбачених статтями 112 «Посягання на життя державного чи громадського діяча», 115 «Умисне вбивство», 443 «Посягання на життя представника іноземної держави»). За вказані види умисних вбивств вік суб'єкта – з 14 років (окрім ст. 118 КК України, де вік, з якого настає кримінальна відповідальність – з 16 років).

Також передбачена відповідальність за необережне позбавлення життя (стаття 119 КК України «Вбивство через необережність», ч. 2 ст. 121 «Умисне тяжке тілесне ушкодження»). Спеціальними видами норм, якими передбачено необережне позбавлення життя людини є, зокрема: ч. 2 ст. 271 «Порушення вимог законодавства про охорону праці», ч. 2 та ч. 3 ст. 286 КК України «Порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами») тощо. Вік, з якого настає кримінальна відповідальність за вказані види необережного позбавлення життя людини – з 16 років, окрім ч. 2 ст. 121 КК України, де вік – 14 років.

3. Ще одне важливе питання, коли особа свідомо бажає піти з життя за певних об'єктивних обставин та просить іншу особу про допомогу, мова йде про евтаназію умисне позбавлення життя невиліковно хворого, що внаслідок хвороби зазнає страждань, з метою припинення його страждань, В Україні вона поки не є правомірною і це велика упущення. У ст. 52 Закону України зазначено: «Медичним працівникам забороняється здійснення евтаназії – на-

вмисного прискорення смерті або умертвіння невиліковно хворого з метою припинення його страждань».

Більш того, якщо лікар застосовує до пацієнта евтаназію, передбачена кримінальна відповідальність за ст. 115 «Умисне вбивство» (карається у ч. 1 ст. 115 позбавленням волі від 7 до 15 років, а у ч. 2 – від 10 до 15 років або довічним позбавленням волі). Без згоди пацієнта це кваліфікується, як ненадання допомоги хворому, що призвело до його смерті або інших тяжких наслідків. Покарання передбачене статтею 139 КК України і карається для лікарів обмеженням волі до 4 років або 3 років позбавлення волі з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (від 1 до 3 років).

Аналіз законодавства і судової практики свідчить, що в багатьох країнах застосовується евтаназія і вона вважається законною. Крайник Г., Семеніхін І., Сидоренко О. вважають за доцільне, а Новікова В.В. підтримує внесення доповнень у ст. 52 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я»: «Медичним працівникам дозволяється здійснювати евтаназію - умисне прискорення смерті або умертвіння невиліковно хворого з метою припинення його страждань при наявності його згоди і висновку комісії, що складається не менше ніж з трьох лікарів про невиліковність хвороби, яка викликає суттєві фізичні муки (страждання) хворого» [13; 14]. Дозвіл на евтаназію не порушує ст. 27 Конституції України, тому що не відбувається свавільного позбавлення життя людини.

Список використаних джерел:

1. Кривоноженкова У. Р. Правове забезпечення права на життя в Україні. *Актуальні питання вдосконалення судово-експертної та правоохоронної діяльності*: збірник матеріалів засідання № 1 постійно діючої Міжнародної науково-практичної конференції (м. Кропивницький, 24 вересня 2021 р.). Кропивницький: ТОВ «Центрально-Українське видавництво», 2021. 490 с. С. 133-136.
2. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
4. Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_105#Text.
5. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text.
6. Конвенція про права дитини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.
7. Конвенція про права осіб з інвалідністю. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text.
8. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text.
9. Декларація прав дитини від 20 листопада 1959 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384.
10. Американська конвенція про права людини або Пакт Сан-Хосе. URL: <https://znaimo.com.ua>
11. Dunaieva T.Y., Krainyk H.S. Determination of the initial moment of life of a person in Ukraine. *Georgian medical news*. 2020. № 1. P. 169-174.
12. Інструкція щодо констатації смерті людини на підставі смерті мозку затв. наказом МОЗ України від 25 вересня 2001 р. № 226. *Офіц. вісник України*. № 42. Ст. 1804.
13. Крайник Г., Семеніхін І., Сидоренко О. Отдельные правовые и медико-социальные аспекты реализации права на жизнь и евтаназію в Украине. *Georgian medical news*. 2020. № 3. С. 134-139.

14. Новікова В. В. Щодо поняття евтаназії та правових аспектів права на життя в Україні. *Теоретичні та практичні проблеми конституціоналізму в Україні (круглий стіл з нагоди 25-ї річниці Конституції України): збірник матеріалів доповідей учасників круглого столу.* (м. Харків, 18 черв. 2021 р.). Харків, 2021. 95 с. С. 85-88.

ЗАКОНОДАВЧЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ ТА ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВАХ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

Любов Володимирівна МОШНЯГА,

*канд. юрид. наук, доцент кафедри права та правового регулювання авіаційної діяльності
Національного університету «Льотна академія»*

Дослідження розвитку антикорупційного законодавства в сучасний період важливо для встановлення тенденцій, закономірностей його формування, що, в свою чергу, дозволить Україні зробити висновки щодо ефективності обраної законодавчої політики держави у сфері протидії корупційній злочинності.

Аналіз законодавства України в сфері протидії корупційній злочинності свідчить, що за період існування незалежної України на державному рівні приймалися відповідні закони, видавалися укази, розпорядження, розроблялись і затверджувались концепції та програми боротьби з корупційною злочинністю. Однак масштаби корупції в Україні залишалися досить значними. Законодавчий процес у сфері протидії злочинності і корупції часто виглядав занадто повільним, непослідовним і заполітизованим.

Щорічно КМУ затверджував плани заходів щодо посилення боротьби з організованою злочинністю і корупцією, однак ці заходи фактично повторювалися з року в рік та мали формальний характер. Так, Указом Президента України [2] було визначено питання посилення боротьби з корупцією та іншими злочинами у сфері економіки.

Основним антикорупційним нормативно-правовим актом в Україні був Закон України «Про запобігання і протидії корупції», який визначав основні засади запобігання та протидії корупції в публічній і приватній сферах суспільних відносин.

Відповідно до змін, внесених до Кримінального кодексу України пунктом 2 розділу II «Прикінцевих положень» Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України», нині діють норми, якими посилено кримінальну відповідальність за вчинення корупційних злочинів. Крім того, КК України доповнено приміткою до ст. 45, у якій визначено поняття «корупційний злочин».

Новелою КК України є те, що стаття 354, серед іншого, передбачає відповідальність за підкуп працівника державного підприємства, установи чи організації, який не є службовою особою. Крім цього, Закон розширює межі застосування диспозицій корупційних правопорушень. Відповідні положення стосуються випадків, коли корупційна дія відбувається в інтересах третьої сторони.

Окрім зазначених змін до кримінально-процесуального законодавства запропоновано також нову редакцію ст. 359 КК України, чинне формулювання якої, як свідчить її аналіз, звужує можливості приватної ініціативи для реальної протидії корупціонерам. Також запропоновано відповідне коригування ст. 87 КПК України, щоб наділити приватних осіб можливостями, подібними до тих, які мають компетентні органи, що провадять досудове розслідування і збирають доказову базу, відповідно до повноважень, наданих їм КПК

України, Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність», зокрема одержують аудіовізуальні докази, з використанням спеціальних технічних засобів [1; 3; 4].

Аналізуючи також чинне кримінальне законодавство, не можливо не зупинитися на такому аспекті, як включення примітки, яка містить перелік корупційних злочинів, до ст. 45 КК України. Подальші дослідження привели нас до висновку, що виокремлення такого виду злочинів, як корупційні, для використання на практиці та в кримінально-правовій науці є не стільки недоцільним, скільки практично неможливим. Звичайно, ці злочини схожі з точки зору їх правових особливостей, сутності, спільності ознак злочинних корупційних діянь і мають такі спільні ознаки, як суб'єкти злочину, сфери вчинення, об'єктивна і суб'єктивна сторона складу злочину. Проте з цього приводу перше, на що потрібно звернути увагу, те, що розділи Особливої частини КК сформовані за ознаками основного безпосереднього об'єкта певних злочинів, а цей елемент корупційних злочинів не завжди збігається. Отже, до окремого розділу Особливої частини КК можна включати лише корупційні злочини, які посягають на однаковий основний безпосередній об'єкт – порядок суспільних відносин у частині забезпечення авторитету державних органів влади. А такі злочини у вітчизняному кримінальному законодавстві вже об'єднані в розділ XVII КК України. Але існує і ряд інших злочинів, які можуть мати корупційну спрямованість, але інший основний безпосередній об'єкт посягання (наприклад, у ст. 139 КК України «Ненадання допомоги хворому медичним працівником», таким об'єктом є порядок суспільних відносин у частині забезпечення охорони життя і здоров'я людини. Проте, у випадку вчинення цього злочину з метою отримання неправомірної вигоди додатковим об'єктом може бути авторитет органів державної влади, а сам злочин матиме корупційний характер). Потрібно також врахувати те, що корупційні злочини можуть вчинюватися, окрім спеціальних суб'єктів, також особами, які наділені ознаками лише загального суб'єкта злочину. Таким чином, особливістю корупційних злочинів є те, що, незважаючи на низку спільних ознак, вони можуть бути складовими й інших видів злочинів. Так, вони можуть належати до злочинів проти основ національної безпеки України, власності, виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина, проти правосуддя, у сфері господарської діяльності, службової діяльності, військових злочинів. З цих причин, частина цих злочинів може бути визнана безумовно корупційними, а частина – лише за наявності певних умов їх вчинення. Так, безумовно, корупційними є злочини, всі ознаки яких вказують на їх корупційний характер і визначені в законі чи випливають з його змісту [6]. Так, відповідно до чинного КК України до таких корупційних злочинів можуть бути віднесені: статті 364, 364-1, 365 та багато інших (статті 365-2, 366, 368, 368-2, 368-3, 368-4, 369, 369-2, 370, 191, 344, 354, 191, 351, 356, 358, 372, 375, 376, 381-1, 388, 422).

Враховуючи зазначене вище, виключається можливість об'єднати всі корупційні злочини в одному розділі Особливої частини КК України. На підтвердження цієї думки можна навести як приклад зарубіжний досвід виокремлення корупційних злочинів в зарубіжних кримінальних кодексах. Частина з досліджених зарубіжних кримінальних кодексів містить окремі розділи, до яких включено норми, що визначають покарання за корупційні злочини. Так, Закон про кримінальне право Ізраїлю містить главу «хей» «Зло-

чини в сфері хабарництва», яка включає норми, що передбачають відповідальність за отримання хабара, отримання хабара через посередника, пропозицію хабара, вимагання хабара. Глава 6 «Хабарництво і торгівля впливом» КК Аргентини передбачає такі злочини, як давання хабара, отримання хабара, отримання хабара через посередника, допущення себе підкупити. У главі 5 «Про хабарництво» КК Іспанії передбачено відповідальність за отримання хабара, отримання хабара через посередника, вимагання хабара. До КК Китайської Народної Республіки включено главу 8 «Корупція і хабарництво», яка містить норми, що передбачають відповідальність за такі корупційні злочини, як давання хабара, хабарництво на виборах і окремо за корупцію. Глава 3 «Хабарництво» КК Туреччини передбачає відповідальність за давання хабара, посередництво у хабарництві, пропозицію хабара. У КК Швейцарії міститься розділ 19 «Хабарництво», згідно з нормами якого відповідальність передбачена за давання хабара, допущення себе підкупити та вимагання хабара. Норми глави 25 «Злочини, що полягають у хабарництві» КК Японії встановлюють кримінальну відповідальність за посередництво у хабарництві. Крім того, КК Австралії взагалі містить три розділи, які включають у себе норми, що встановлюють відповідальність за злочини у сфері хабарництва (розділ 70 «Хабарництво іноземних публічних посадових осіб», розділ 141 «Хабарництво», розділ 142 «Злочини, пов'язані з хабарництвом»); також і КК Франції містить декілька розділів, статті яких встановлюють покарання за корупційні діяння («Про пасивну корупцію і торгівлю впливом, вчинених особами, що займають публічну посаду», «Про активну корупцію і торгівлю впливом, вчинені приватними особами», «Про пасивну корупцію», «Про активну корупцію»), а також розділ, що окремо встановлює покарання для юридичних осіб [6].

Як правило, до цих розділів вказаних зарубіжних кримінальних кодексів включено такі норми, які передбачають відповідальність за отримання хабара, давання хабара, посередництво в хабарництві, в деяких з них – пропозиція хабара тощо. Потрібно також зазначити, що деякі зарубіжні кримінальні кодекси не містять структурних частин, до яких було б включено норми, що передбачають відповідальність за корупційні злочини, але все-таки окремі статті цих кодексів передбачають притягнення до кримінальної відповідальності: КК Австрії – за хабарництво на виборах, КК Бельгії – за давання хабара, пропозицію хабара, отримання хабара через посередника, вимагання хабара; КК Республіки Корея – за отримання хабара, посередництво при отриманні хабара, допущення себе підкупити та пропозицію хабара; КК ФРН – за отримання хабара. Таким чином, вивчення зарубіжного досвіду свідчить, що окремі розділи кримінальних кодексів містять норми, що передбачають кримінальну відповідальність лише за найтипівіші безумовно корупційні злочини.

Список використаних джерел:

1. Андрушко П. П. Реформа українського антикорупційного законодавства у світлі міжнародно-правових зобов'язань України / Андрушко П. П. – К. : Атіка, 2012. – 332 с.
2. Анохіна Л. С. Кримінологічні дослідження детермінанти хабарництва / Л. С. Анохіна // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки». – 2007. – Т. 20 (59). – № 1. – С. 73–78.
3. Бочарников И. В. Зарубежный опыт противодействия коррупции. URL: www.budgetrf.ru/Publications/

4. Бусол О. Ю. Національні антикорупційні стратегії та участь громадськості в протидії корупції в країнах Центральної та Східної Європи / О. Ю. Бусол // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. –Серія «Юриспруденція». – 2014. – № 6/3. – Т. 1. – С. 60–63.

5. Камлик М. І. Корупція в Україні / М. І. Камлик, Є. В. Невмержицький. – К. : Знання, КОО, 1998. – 179 с.

6. Кваша О. О. Корупція та організована злочинність: обґрунтування взаємозв'язку / О. О. Кваша // Правова держава : Щорічник наукових праць. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2010. – Вип. 21. – С. 335–342.

ДО ПИТАННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ АНТИАЛКОГОЛЬНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В УКРАЇНІ

Дмитро Васильович МУРАЧ,

*здобувач вищої освіти
Навчального-наукового інституту права Сумського
державного університету
<https://orcid.org/0000-0002-4645-1275>*

Науковий керівник: *Янішевська К. Д.,
канд. юрид. наук, доцент, доцент кафедри
кримінально-правових дисциплін та судочинства
Сумського державного університету
<https://orcid.org/0000-0002-3648-5543>*

Проблема алкогольної аддикції переслідує сучасне суспільство багато тисячоліть. За даними опитування, проведеного Соціологічною групою «Рейтинг», 66% опитаних українців вживають алкогольні напої, 33% вживають його рідше, ніж раз на місяць, 26% - кілька разів на місяць, 7% - кілька разів на тиждень, 1% - кожного дня. Попри це 32% опитаних взагалі не вживають алкогольних напоїв [1].

Ситуація з неповнолітніми особами є куди гірша. Так, відповідно до опитування The European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs за 2019 рік, переважна більшість (85,7%) опитаних підлітків має досвід вживання алкоголю (82,7% серед хлопців та 88,4% серед дівчат). Майже половина (46,3%) респондентів мають «значний» досвід вживання алкоголю – пили алкогольні напої десять разів і більше. У десять років або раніше вперше спробували алкоголь 13,4% опитаних [2, с. 100].

Загалом, ці дані вказують на сталу тенденцію зловживання етаноловмістної продукції серед повнолітніх та неповнолітніх людей в Україні. Потенційними наслідками цього є значне погіршення стану здоров'я серед населення, а також, виходячи з даних, що вказують на розповсюдженість досить раннього знайомства з етанолом у підлітків, існує велика вірогідність провокування алкогольної адиктивної залежності у цих підлітків (МКХ-10: F11, F12, F14) та потенціалом вчинення нею суспільно-небезпечних діянь як стосовно оточуючих, так і для самого себе. Звіт щодо наркотичної та алкогольної ситуації в Україні за 2020 рік (за даними 2019 року) містить наступні положення: із загальної кількості випадків смертей (10377) – 61,4% (6369 випадків) становила смертність від хвороб, пов'язаних із вживанням алкоголю; 30,4% (3156 випадків) - від зовнішніх причин смерті, пов'язаних із вживанням алкоголю (88% від випадкового отруєння та дії алкоголю і 12% від отруєння (впливу) алкоголем з невизначеним наміром); 8,2% (852 випадки) - від розладів психіки та поведінки внаслідок вживання алкоголю [3, с. 47]. Фактично, ми можемо дійти висновку, що зловживання алкогольними напоями зачасту призводить до серйозних негативних наслідків. Чимала кількість смертей, зумовлених зовнішніми причинами із вживанням алкоголю, підтверджує тезис щодо небезпеки надмірного споживання етанолу для особи. Відповідно, постає питання щодо правового врегулювання цього питання.

Для початку необхідно зазначити, що Законом України «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів» від 19.12.1995 року, № 481/95-ВР, визначено поняття «алкогольні напої»: «продукти, одержані шляхом спиртового бродіння цукровмісних матеріалів або виготовлені на основі харчових спиртів з вмістом спирту етилового понад 0,5 відсотка об'ємних одиниць, які зазначені у товарних позиціях 2203, 2204, 2205, 2206 (крім квасу «живого» бродіння), 2208 згідно з УКТ ЗЕД, а також з вмістом спирту етилового 8,5 відсотка об'ємних одиниць та більше, які зазначені у товарних позиціях 2103 90 30 00, 2106 90 згідно з УКТ ЗЕД» [4].

Надмірне споживання алкогольних напоїв призводить в основному до порушення функціонування головного мозку та центральної нервової системи людини. М. Мельник та М. Хавронюк вказують, що стан сп'яніння, як узагальнене правове поняття – це психічний стан особи в момент вчинення злочину, викликаний вживанням алкогольних напоїв, наркотичних засобів або інших одурманюючих речовин, який за загальним правилом не виключає осудності, який характеризується послабленням інтелектуальної і волевої сфери психічної діяльності людини і тому може бути ознакою діяння та особи винного, яка значно підвищує ступінь суспільної небезпеки вчиненого і посилює відповідальність цієї особи [6, с. 67–68]. Однак, така дефініція не враховує ситуацій, котрі характеризуються злочинною самовпевненістю як ключовим криміногенним фактором. Погоджуємося з думкою О. Стеблинської, яка вказує, що вживаючи алкоголь, наркотики чи інші одурманюючі речовини, особа здатна передбачати характер своєї можливої негативної поведінки внаслідок стану сп'яніння та можливі її суспільно небезпечні наслідки і з врахуванням цього може вирішувати, вживати чи не вживати алкоголь, наркотики чи інші одурманюючі засоби [7, с. 863]. Відповідно до цього, слушно зазначає Л. Козин, що мотивація споживання алкогольних напоїв формується під впливом як внутрішніх чинників (морально-психологічних якостей особистості), так і зовнішніх сил (ставлення суспільства до різних проявів вживання алкоголю чи відмови від нього) [5, с. 373]. Отже, заходи держави, спрямовані на зміну суспільного ставлення та особистого відношення до споживання алкоголю призведуть до трансформації «алкогольної» мотивації в напрямку мінімізації «негативних» мотивів і чіткого зв'язку «позитивних мотивів» із відповідальною схемою поведінки.

Одним із способів держави вплинути на цей процес – ввести в Україні антиалкогольну політику, зокрема, посилити відповідальність за перебування в стані алкогольного сп'яніння в місцях, що передбачають підвищений ризик та, відповідно, швидку і свідому реакцію особи. Так, положення статей 130 та 179 Кодексу України про адміністративні правопорушення передбачають відповідальність за розпивання алкогольних напоїв на виробництві або перебування на роботі в нетверезому стані та керування транспортними засобами відповідно [8]. Враховуючи специфіку визначених у гіпотезах цих статей умов, а саме необхідність повної, швидкої реакції та «незатуманеної» свідомості, а також запровадження в Україні інституту кримінальних проступків, існує нагальна потреба в криміналізації визначених діянь.

Аргументом у цьому разі також виступає медична практика, що підтверджує факт неможливості особи повноцінно контролювати свої дії та адекватно реагувати на навколишні сенсорні подразники під час алкогольної інток-

сикації. Більше того, особи, що перебувають у стані сильної інтоксикації етанолом мають великий шанс розвитку у них делірію. При «класичному» алкогольному делірії тривалість періоду психічних розладів зазвичай не перевищує 3 діб, а симптоматика найчастіше відповідає деліріозному синдрому. У випадках, коли тривалість психозу перевищує 7 діб, у психопатологічній картині прояви аменції домінують та з'являються ознаки зниження рівня свідомості [9, с. 148]. У свою чергу, це підтверджує тезис, що така особа є небезпечною для суспільства та потребує застосування до неї примусових заходів медичного характеру.

Список використаних джерел:

1. Споживання алкоголю в Україні. Соціологічна група «Рейтинг». 2021. URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/potreblenie_alkogolya_v_ukraine.html. (дата звернення: 03.12.2021).
2. Куріння, вживання алкоголю та наркотичних речовин серед підлітків, які навчаються: поширення й тенденції в Україні : за результатами дослідження 2019 року в рамках міжнародного проекту «Європейське опитування учнів щодо вживання алкоголю та інших наркотичних речовин – ESPAD» / О.М. Балакірева (кер. авт. кол.), Д.М. Павлова, Н-М.К. Нгуєн, О.Г. Левцун, Н.П. Пивоварова, О.Т. Сакович; О.В. Флярковська. – Київ: ТОВ «ОБНОВА КОМПАНІ», 2019. 214 с.
3. Звіт щодо наркотичної та алкогольної ситуації в Україні за 2020 рік (за даними 2019 року). 56 с. URL: <https://www.emcdda.europa.eu/system/files/attachments/13559/Zvit-shhodo-narkotyktiv-ta-alkogolyu-za-2020-rik.pdf>.
4. Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів: Закон України від 19.12.1995 року. № 481/95-ВР. Дата оновлення: 25.04.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/481/95-%D0%B2%D1%80/ed20180425#n24>
5. Козин Л.В. Соціально-відповідальний маркетинг алкогольних напоїв: зв'язок із мотивацією споживачів. Економіка і суспільство: Електронне наукове фахове видання. 2018. № 16. С. 365-374.
6. Мельник М. І. Науково-практичний коментар Кримінального Кодексу / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – 3-тє вид. – К. : Атіка, 2005. – 1064 с.
7. Стеблинська О. С. Поняття, види та правове значення стану сп'яніння. Форум права. 2010. № 4. С. 859864. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2010-4/10soczcc.pdf>
8. Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 1 - 212-24): Кодекс від 07.12.1984 року. № 8073-Х. Дата оновлення: 26.11.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 07.12.2021).
9. Задорожний В.В. Гостра алкогольна енцефалопатія: про необхідність переосмислення цього поняття. Український вісник психоневрології. 2014. Vol. 22. No 2(79). P. 147-152.

СПЕЦІАЛЬНІ НОРМИ ПРО ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОСЯГАННЯ НА ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я У СВІТЛІ РІВНОПРАВНОСТІ ГРОМАДЯН ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Віктор Іванович ПАВЛИКІВСЬКИЙ,

*докт. юрид. наук, професор,
перший проректор Харківського університету*

Одним з основних завдань кримінального кодексу України є правове забезпечення охорони прав та свобод людини і громадянина незалежно від ознак раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань. Зазначений принцип спостерігається не тільки у встановленні загальних для всіх громадян кримінальних заборон, але й самостійній криміналізації за ст. 161 КК України порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками.

В той же час кримінальне законодавство України містить безліч статей, в яких життя, здоров'я, власність окремих категорій громадян поставлено під особливо охорону держави. Зокрема, це стосується працівників правоохоронних органів (ст. ст. 345, 347, 348 КК України), суду (ст. 379 КК України), захисника (ст. 400 КК України), державних діячів (ст. ст. 112, 346, 443 КК України), керівників політичних партій (ст. 112 КК України) тощо. На сьогоднішній день посягання на життя зазначеної категорії громадян, у зв'язку виконанням останніми своїх повноважень повинно отримати не тільки самостійну кваліфікацію, але вимагає від суду застосовувати більш суворі санкції до осіб, винних у вчиненні цих діянь.

Незважаючи на норми Конституції України про найвищу соціальну цінність життя та здоров'я громадян, рівноправність їх прав та свобод, життя та здоров'я зазначеної категорії осіб має особливе значення для держави. Таку диспропорцію у кримінально-правовій охороні найціннішого права людини в науці намагалися пояснити наявністю двох об'єктів посягання, основним з яких виступав громадський порядок, національна безпека і лише додатковим життя та здоров'я представника влади. Однак на нашу думку, причиною такого рішення законодавця було особливе ставлення держави до осіб, які уособлювали цю владу і посягання на них автоматично означало замах на саму державну владу. Саме цим пояснюється зміна конструкції складу умисного вбивства з матеріального на усичений, а також встановлення найбільш суворих видів покарань за діяння вчинене проти представників влади. Зазначена позиція збереглася і при прийнятті нового Кримінального кодексу України у 2001 році. На думку С. Я. Лихової, вказані новели порушують принцип структурності кримінального закону і від вказаних норм необхідно відмовитись взагалі [1, с. 272]. Науковець вважає, що такі доповнення кримінального закону викликані популістськими мотивами, адже життя, здоров'я, честь, гідність будь-якої людини достатньо захищені нормами КК України [1, с. 273]. Норми, передбачені ст.ст. 345-1, 347-1, 348-1, 349-1 КК України С. Я. Лихова називає нормами двійниками, які порушують ще один принцип, відповідно до якого спеціальна норма повинна містити більш сувору санкцію, аніж загальна [1, с. 272]. Так, ст. 348-1 КК України передбачає покарання за посягання

на життя журналіста. Вказана стаття є спеціальною стосовно загальної норми про відповідальність за умисне вбивство і повинна підтверджувати особливе ставлення законодавця до забезпечення охорони життя журналістів. У той же час п. 8 ч. 2 ст. 115 КК України «умисне вбивство особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку» містить більш суворе за нижнім розміром покарання, ніж ст. 345-1 КК України. Таким чином, санкція ст. 345-1 КК України ставить під сумнів необхідність виділення окремої норми, надаючи додаткового аргументу в питанні встановлення єдиної кваліфікуючої обставини умисного вбивства потерпілого, у зв'язку з виконанням останнім своєї професійної діяльності. Підтримує науковця Є. О. Письменський, вважаючи криміналізацію посягань на життя, здоров'я, волю, власність журналіста надмірною [2, с. 154-155].

Не слід забувати і той факт, що погроза знищення майна або його пошкодження у невеликих розмірах є злочином тільки у випадку скоєння зазначених дій стосовно спеціальної категорії потерпілих. Викликає заперечення і не виправдане посилення відповідальності за вказані дії, зокрема перехід в санкції ч. 1 ст. 347-1 КК України як альтернативи від штрафу до арешту і обмеження волі. Вбачається можливим встановлювати такі види покарань за майнові збитки журналісту без обтяжуючих обставин, які не пов'язані з позбавленням волі. Крім того, незважаючи на той факт, що спеціальна норма повинна мати більш суворе покарання, важко знайти пояснення для такого розриву між санкціями загальної та спеціальної норм. Так, ст. 126 передбачає максимальне покарання у виді виправних робіт на строк до одного року, ст. 125 КК передбачає покарання у виді обмеження волі максимум до двох років, а при заподіянні тих же ушкоджень журналісту – позбавлення волі до п'яти років (ч. 2 ст. 345-1 КК України).

Для забезпечення принципу законності та рівності перед законом пропонується відмовитись від спеціальних норм щодо посягання на життя, здоров'я, волю та власність окремих категорій громадян, у зв'язку з чим доповнити кваліфікуючими обставинами ст.ст. 121, 122, 146, 147 КК України такого змісту «вчинення вказаних дій стосовно особи, її близького родича чи члена сім'ї у зв'язку зі здійсненням цією особою професійної або громадської діяльності». З цією ж метою п. 8 ч. 2 ст. 115 КК України викласти в такій редакції: «особи, її близького родича чи члена сім'ї у зв'язку зі здійсненням цією особою професійної або громадської діяльності».

Список використаних джерел:

1. Лихова С. Я. Криміналізація суспільно небезпечних діянь проти журналістів як приклад порушення принципу структурності кримінального закону. *Проблеми науки кримінального права та їх вирішення у законотворчій та правозастосовній діяльності*. Харків: Право, 2015. С. 270-274.

2. Письменський Є. О. Журналістська діяльність в аспекті завдань кримінального права. *Проблеми науки кримінального права та їх вирішення у законотворчій та правозастосовній діяльності*. Харків: Право, 2015. С. 151-155.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ПРЕВЕНТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУДОВО-ЕКСПЕРТНИХ УСТАНОВ

Антон Олександрович ПОЛЯНСЬКИЙ,

докт. юрид. наук, доцент, завідувач лабораторії теоретичних досліджень, редакційно-видавничої та науково-методичної діяльності Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»,

Серафима Геннадіївна ГАСПАРЯН,

*канд. юрид. наук, старший дослідник, провідний науковий співробітник відділу міжнародного співробітництва та роботи з іноземцями Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»,
<https://orcid.org/0000-0002-1050-8292>*

Валентин Миколайович ФЕСЮНІН,

*канд. юрид. наук, доцент, завідувач лабораторії економічних, товарознавчих, психологічних досліджень та досліджень об'єктів інтелектуальної власності Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»,
<https://orcid.org/0000-0002-7458-370X>*

Права людини - це одна з центральних проблем історичного, соціально-культурного розвитку людства, що пройшла через тисячоліття і незмінно перебуває у центрі уваги політичної, правової та філософської думки. Довгий час йшов пошук способів взаємовідносин індивіда та влади. Принаймні у суспільному розвитку людства шляхом свободи і незалежності, дедалі чіткіше виявлялося прагнення обмежити державну владу, захистити людини від довірливих дій державні органи від імені їх посадових осіб. Тому актуальним напрямом діяльності української юридичної науки та законотворчої практики є приведення національного законодавства у відповідність до міжнародно-визнаних норм про права людини, включаючи створення ефективних правових механізмів їх захисту на рівні правозастосування. Здійсненні

Особливої уваги заслуговує забезпечення права і свободи особи на стадії досудового розслідування, оскільки саме кримінальне судочинство є сферою державної діяльності, де права людини зачіпаються найбільш відчутно. Тому саме тут слід так організувати процес встановлення істини у кожному кримінальному провадженні, щоб при цьому в рамках закону мінімально обмежувалися права, свободи та законні інтереси всіх учасників процесу.

Жодне провадження не може обійтися без проведення тих чи інших експертних досліджень. Процесуальною формою їх використання у кримінальному судочинстві виступає судова експертиза. Також необхідно підкреслити важливість превентивної діяльності, адже попередити правопорушення значно легше, аніж здійснювати кримінальну практику.

Експертна діяльність співробітників експертних установ з попередження злочинів має різноманітні аспекти діяльності. Це може бути виявлення експертом під час здійснення ним покладених на нього функцій щодо конкретної справи обставин, які сприяють цьому злочину або іншому правопорушенню, полегшують їх вчинення або приховування, а також узагальнення експертної практики з питань попередження злочинності щодо певної групи конкретних справ. При цьому відбувається не лише констатація встановлених недоліків, порушень і недосконалості певних правил, технічних процесів або механізмів тощо, але і розроблення із застосуванням спеціальних знань профілактичних рекомендацій щодо усунення цих недоліків, удосконалення правил, процесів і механізмів.

Експертна профілактика може бути спрямована на припинення конкретного злочину або правопорушення. Використовуючи спеціальні знання, працівники експертних установ самостійно чи у співпраці зі співробітниками інших спеціалізованих установ можуть розробляти й удосконалювати прилади і пристрої, що перешкоджають вчиненню злочину або забезпечують його оперативне виявлення і знаходження злочинця. Профілактичні рекомендації співробітників судово-експертних установ можуть реалізовуватися в правоохоронних органах, які розглядають можливості використання спеціальних знань для виявлення обставин, що сприяють злочинам, у лекційній пропаганді серед населення з використанням у допустимих межах матеріалів експертної практики.

Однією із форм профілактичної роботи експертів є надання практичної допомоги окремим установам та організаціям у виявленні криміногенних факторів та інших недоліків, що допускаються в процесі здійснення ними своєї виробничої діяльності [1, с. 45].

Незважаючи на різноманітність форм профілактичної діяльності експертно-криміналістичних установ найбільш важливе значення в цій галузі мають можливості експертизи в межах кримінального провадження у виявленні обставин, що сприяють кримінальним правопорушенням, а також розробленні заходів щодо їх усунення [2, с. 161].

Відповідно до пункту 10 ч. 1 ст. 3 КПК України кримінальне провадження – це досудове розслідування і судове провадження або процесуальні дії у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність [3]. Увесь процес кримінального провадження пов'язано з установленням та доказуванням таких фактичних обставин, як подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення), винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення; вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат, обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які

виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження, тощо.

У багатьох випадках установлення зазначених фактів потребує дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки чи мистецтва. Для вирішення цих завдань Кримінальний процесуальний кодекс України передбачає залучення експерта або спеціаліста, тобто осіб, які володіють науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, мають право на проведення експертизи або участь в інших процесуальних діях і яким доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок чи консультацію з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери їх знань (ст. 69, 71 КПК України) [3].

Таким чином, спеціальні знання у кримінальному провадженні використовуються у двох формах: у разі залучення спеціалістів під час окремих слідчих (судових) дій і в межах проведення експертизи.

Список використаних джерел:

1. Профілактика правопорушень (кримінологічні та експертно-криміналістичні аспекти): монографія / П. В. Мельник, Н. О. Данкович, І. Я. Фрідман та ін. Ірпінь: Національний університет ДПС України, 2011. 170 с.

2. Філіпенко Н. Є. Кримінологічна діяльність судово-експертних установ України : монографія. Харків : Коллегіум, 2020. 392 с.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI (в редакції від 11.09.2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 01.10.2021).

НЕПРАВДИВІ ПОКАЗАННЯ СВІДКА І ПОТЕРПІЛОГО, ЯК ФОРМА ПРОТИДІЇ РОЗСЛІДУВАННЮ

Крістіна Андріївна РОМАНАУСКАС,

*аспірантка Національного наукового центру
«Інститут судових експертиз
імені Заслуженого професора М.С. Бокаріуса»*

В останні роки набули поширення такі кримінальні правопорушення, як надання свідками і потерпілими неправдивих показань (ст. 384 КК України). Ці правопорушення створюють істотні перешкоди як проведенню досудового розслідування, так і судовому розгляду справ. Слідчі і судді все частіше стикаються з цілеспрямованими намаганнями з боку вказаних учасників кримінального провадження ввести слідство і суди в оману з певних мотивів. Дана обставина дає підстави вважати таку поведінку свідків і потерпілих як окрему форму протидії розслідуванню, яка заслуговує окремого дослідження.

Показання свідків і потерпілих - це відомості, що надаються в усній або письмовій формі під час допиту стосовно відомих їм обставин тієї чи іншої події, що мають значення у кримінальному провадженні. Згідно ч. 2 ст. 84 КПК України показання є джерелами доказів, а тому встановлення правдивості чи неправдивості показань є важливим аспектом доказування.

Причинами протидії у вигляді неправдивих показань з боку свідків і потерпілих можуть бути як внутрішні фактори (суб'єктивні особливості людини), так і фактори зовнішнього характеру (цілеспрямований вплив інших людей). До внутрішніх факторів можуть бути віднесені:

- недовірливе ставлення до слідчих органів;
- особиста антипатія до конкретного слідчого;
- бажання приховати особисту негарну поведінку під час кримінального правопорушення;
- сприйняття намагань здійснення психологічного впливу слідчого, як насильства над особистістю;
- почуття жалю до знайомих, які притягаються до кримінальної відповідальності та ін.

До зовнішніх факторів надання неправдивих показань з боку свідків і потерпілих можуть бути віднесені:

- наполегливі прохання (вимоги) з боку знайомих, які є значущими для особи свідка чи потерпілого;
- пропозиції матеріальної винагороди за надання неправдивих показань;
- погрози у випадку надання правдивих показань (негаразди у службі чи навчанні, фізична розправа, знищення майна тощо).

В криміналістичній літературі подібні ситуації під час допиту традиційно розглядаються як конфліктні. Слідчому рекомендується їх вирішувати шляхом застосування певних тактичних прийомів: усунення конфлікту шляхом роз'яснення неправильності займаної позиції допитуваною особою; демонстрація наявності доказової інформації; демонстрація своєї інтелектуальної переваги; встановлення психологічного контакту шляхом звернення до кращих сторін особистості допитуваної особи та ін. [1, с. 56-57; 2].

У зв'язку з цим потрібно відзначити, що наведені положення традиційно розглядаються в аспекті тактики проведення допитів та адресовані переважно слідчому. Але потрібно звернути увагу й на місце показань, яке вони займають у процедурі доказування. Так, ст. 96 КПК України передбачає право сторін кримінального провадження ставити свідку запитання щодо його можливості сприймати факти, про які він дає показання, а також щодо інших обставин, які можуть мати значення для оцінки достовірності показань свідка. Окрім того для доведення недостовірності показань свідка сторона має право надати показання, документи, які підтверджують його репутацію, зокрема, щодо його засудження за завідомо неправдиві показання, обман, шахрайство або інші діяння, що підтверджують нечесність свідка. Очевидно, що тут йдеться про допит під час судового розгляду справи, що дозволяє розглядати давання неправдивих показань як форму протидії не тільки під час судового розслідування але й під час судового провадження.

Важливо підкреслити, що надання показань є правом лише підозрюваного та обвинуваченого, а щодо свідків і потерпілих встановлено кримінальну відповідальність за завідомо неправдиве показання (ст. 384 КК України). І судова практика останніх років показує, що в цілому суди вдаються до застосування даної норми з метою подолання протидії з боку свідків і потерпілих. Так, в Харківській області за 2010-2014 роки в провадженні місцевих судів знаходились і були розглянуті 20 кримінальних проваджень за ст. 384 КК України з ухваленням судових рішень. Характерним для цих кримінальних правопорушень (завідомо неправдиві показання) було те, що вони часто вчинялися в поєднанні з завідомо неправдивим повідомленням про вчинення злочину (ст. 383 КК України) [3]. Ця обставина дозволяє зробити попередній висновок, що правоохоронні органи і суди розглядають притягнення до кримінальної відповідальності за неправдиві показання як засіб нейтралізації протидії законному і неупередженому розслідуванню кримінальних правопорушень.

Список використаних джерел:

1. Коновалова В.Е. Допрос: тактика и психология. - Харьков: Консум, 1999. - 157 с.
2. Хараев А. А. Некоторые тактические приемы, применяемые при допросе для преодоления противодействия расследованию. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/nekotorye-takticheskie-priemy-primenyayemye-pri-doprose-dlya-preodoleniya-protivodeystviya-rassledovaniyu/viewer>
3. Узагальнення щодо розгляду місцевими судами Харківської області кримінальних проваджень, пов'язаних із завідомо неправдивими повідомленнями про вчинення злочину, із завідомо неправдивими показаннями, відмовою свідка від давання показань або відмовою експерта чи перекладача від виконання покладених на них обов'язків (ст. ст. 383, 384, 385 КК України) за період 2010-2014 роки. URL: https://hra.court.gov.ua/sud2090/inf_court/generalization/uzag15k4

СТАНОВЛЕННЯ ЮВЕНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ В УКРАЇНІ

Віталій Володимирович РОМАНЮК,

канд. юрид. наук, доцент, завідувач кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ

Серед вчених та практиків існує безліч варіантів визначення поняття «юстиція», і кожне з них які опосередковано стосується ювенальної юстиції. Наприклад, кримінальна юстиція як система кримінальних правових та кримінальних процесуальних інститутів протидії злочинності; юстиція як правосуддя у кримінальних та цивільних провадженнях, передбачене Кримінальним процесуальним та Цивільним процесуальним кодексами та іншими національними нормативними правовими актами.

Проведений аналіз науково-юридичної думки засвідчує, що поняття «ювенальна юстиція» складається із двох слів латинської мови, яка є однією з найдавніших письмових індоєвропейських мов і належить до так званих літературно-історичних мов. Слово «juvenalis» в перекладі з латинської означає юнацький (дитячий, молодий), а «justitia» – правосуддя. Отже, в прямому значенні термін «ювенальна юстиція» («juvenalis justitia») – це юнацьке правосуддя[1]. Таким чином, під поняттям «ювенальна юстиція» розуміємо здійснення справедливості щодо дітей і молоді.

Лінгвістичне поєднання слів «юстиція» та «ювенальна» означає, що йдеться одночасно і про загальне, і про специфічне поняття юстиції. З цього виводу Е.Б. Мельникова розмірковує: «Як частина загальної юстиції вона зберігає її принципи та інституції. Специфічне поняття ювенальної юстиції відрізняє її від загальної юстиції, створює рівень її автономності» [2].

У Мінімальних стандартних правилах ООН(Пекінські правила ООН 1985 р.), відправлення правосуддя щодо неповнолітніх (англійська версія – JuvenileJustice) – в автентичному тексті перекладається як «правосуддя щодо неповнолітніх». Таким чином, у світовій практиці поняття «ювенальна юстиція» використовується для позначення системи правосуддя щодо неповнолітніх. У вітчизняній науковій літературі єдиний підхід до визначення даного поняття відсутній.

На жаль, серед навіть найбільш кваліфікованих вчених та фахівців й досі немає єдиної думки про те, що таке ювенальна юстиція.

Так, на думку Н. Крестовської, ювенальна юстиція – це система державних, муніципальних і громадських судових, правоохоронних і правозахисних органів, установ та організацій, що на основі права та за допомогою медико-соціальних, психолого-педагогічних методик здійснює правосуддя щодо дітей, профілактику та попередження правопорушень проти дітей та за участю дітей, захист прав, свобод та інтересів, а також ресоціалізацію дітей, які перебувають у складній життєвій ситуації [3].

У своїх роботах Р. Опацький визначає систему органів ювенальної юстиції як суди, на які покладено місію розглядати справи про кримінальні правопорушення (злочини) неповнолітніх. Також ця система поєднує й інші державні та недержавні структури, які проводять контроль за виправленням і

реабілітацією неповнолітніх злочинців і профілактику дитячої злочинності, соціальний захист сім'ї та прав дитини. Ювенальна юстиція – це обов'язково виділена із загальної системи правоохоронних органів судова структура для дотримання особливого порядку роботи з неповнолітніми, що дозволяє забезпечити додаткові гарантії їх прав [4].

В свою чергу І. Ольшанецький під поняттям ювенальна юстиція розуміє комплексну систему судових, правоохоронних, інших органів державної влади та органів місцевого самоврядування, громадських організацій, функціонування якої спрямоване на забезпечення і захист прав, свобод та інтересів дитини, попередження та профілактику правопорушень щодо неї або за її участі, а також ресоціалізацію дітей, які потрапили у конфлікт із законом або перебувають, чи можуть опинитися у складних життєвих обставинах[5].

Вважаємо, що однозначне, загальноприйняте формулювання визначення ювенальної юстиції неможливе без надання визначення основних елементів, тобто її системи, щодо якої у юридичній літературі склалися різні підходи. Звісно, це ускладнює формулювання єдиного підходу до розуміння, ювенальної юстиції в Україні. Саме ця невизначеність використовується нині опонентами, відбувається підміна цілей, завдань та основних принципів ювенальної юстиції.

Виходячи із змісту основних засад-принципів (охоронна орієнтація ювенальної юстиції; соціальна насиченість ювенальної юстиції; максимальна індивідуалізація судочинства) захисту прав і законних інтересів неповнолітніх, а також з компетентності різних органів влади у справах неповнолітніх, ювенальну юстицію, на наш погляд, можна розуміти у широкому та вузькому значенні.

У широкому розумінні ювенальна юстиція розглядається як науковий напрям, навчальна дисципліна, система органів, які застосовують у своїй діяльності спеціальні правила поведінки з неповнолітніми, як залученими до кримінального судочинства, так і на стадії профілактики кримінальних правопорушень неповнолітніх.

У вузькому розумінні ювенальна юстиція являє собою систему органів, які застосовують у своїй діяльності спеціальні правила поведінки з неповнолітніми з приводу правопорушення, вчиненого неповнолітнім, а також порушення його прав і законних інтересів.

Таким чином, система ювенальної юстиції уявляється нам як сукупність елементів: особливий суб'єкт та суб'єктний склад – неповнолітній та неповноліття як правова база ювенальної юстиції; спеціалізовані судові органи та установи; спеціальні процедурні норми, що регламентують процес досудового розслідування та судового розгляду кримінальних правопорушень; спеціальні заходи кримінального правового впливу; несудові органи (комісії у справах неповнолітніх, уповноважений з прав дитини, органи опіки та піклування, служба пробації), спеціальні правоохоронні структури, створені для профілактики кримінальних правопорушень неповнолітніх.

Список використаних джерел:

1. Світлична Є. І., Толочок І. О. Латинська мова. Підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 440 с.

2. Мельникова Э.Б. Ювенальная юстиция: проблемы уголовного права, уголовного процесса и криминологии: учеб. пособие. М., 2001. С. 14.

3. Крестовська Н. М. Ювенальне право України: генезис та сучасний стан : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Одеса, 2008. 468 с.
4. Голосніченко Д. І. Прокурорський нагляд: питання історії та сучасного зарубіжного досвіду. Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. *Право*. 2012. № 2(14). С. 80-85.
5. Ольшанецький І. Ювенальна юстиція: проблеми законодавчого врегулювання її органів в Україні (ювенальний суддя, прокурор, слідчий, адвокат). *Правова держава*. № 37. 2020. С. 45-55.

ОБМЕЖУВАЛЬНІ ЗАХОДИ, ЩО ЗАСТОСОВУЮТЬСЯ ДО ОСІБ, ЯКІ ВЧИНИЛИ ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО

Альбіна Олександрівна СТЕПАНЕНКО,

*студентка Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету імені
Ярослава Мудрого*

Науковий керівник: *Полтава К. О.,
канд. юрид. наук, асистент кафедри кримінального
права та кримінально-правових дисциплін
Полтавського юридичного інституту
НЮУ ім. Ярослава Мудрого*

Останніми роками в Україні однією із центральних течій розвитку як усього законодавства загалом, так і кримінального законодавства зокрема, стало гарантування захисту прав жінок та дітей. Ця проблема доволі чітко окреслилася перед всією спільнотою як така, що вимагає негайного вирішення за допомогою способу протидії дискримінації за ознакою статі, яка тривалий час займала ключове місце у галузі сімейних відносин, а також шляхом протидії домашньому насильству.

Інститути кримінального права привертають все більшої уваги з боку науковців, адже вони спрямовані на захист прав батьків та дітей. Зважаючи на актуальність та специфіку цього інституту в Україні, обмежувальні заходи посідають провідне місце у теоретичних доробках поставленої проблеми. Дослідженню проблемних аспектів, як у національному, так і в іноземному законодавстві щодо застосування обмежувальних заходів, присвячені праці таких вчених, як: Баулін Ю. В., Жук І. В., Крикливець Д. Є., Новікова К. А., Палюх Л. М., Шаренко С. А., Юношев О. В., Яценко С. С., Яценко А. М. та інші.

На наше переконання, сутність проблеми насильства у сім'ї протягом тривалого часу зводиться до характеру загальносвітового. Аргументом на користь такої позиції може бути те, що усталений стандарт щодо недопустимості будь-якого втручання з боку держави та суспільства у сферу сімейних відносин став наслідком того, що існувала закономірність визнання фактів насильства одних членів родини відносно інших, яку було прийнято замовчувати.

На думку Крикливець Д. Є., положення Модельного законодавства ООН про домашнє насильство було набуто та враховане у процесі нормативно-правового базису щодо протидії домашньому насильству багатьма державами. Погоджуючись із позицією автора, слід зауважити, що особлива увага була спрямована саме на правову регламентацію обмежувальних заходів, з огляду на те, що, по-перше, вони завбачають обмеження визначених прав кривдників, по-друге, вони є найбільш дієвими засобами захисту особи, яка зазнала фізичних та моральних страждань від домашнього насильства [1, с. 298-299].

Значним упущенням порядку протидії та запобіганню домашньому насильству в Україні до 2018 року, було недостатнє запровадження концепції насильства в сім'ї у Кримінальне право України. Для вирішення цієї проблеми було прийнято два фундаментальні нормативно-правові акти у зазначеній

сфері: Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 7 січня 2018 р., а також Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами від 11 січня 2019 р.» [1, с. 299-300].

Норму, що передбачає кримінальну відповідальність за домашнє насильство, було внесено до Кримінального кодексу України (ст. 126-1). Одночасно із призначенням покарання до особи, яка скоїла таке діяння, не пов'язане із звільненням за попередньою умовою або з позбавленням волі, передбачених Кримінальним кодексом, від покарання чи кримінальної відповідальності, суд може застосувати обмежувальні заходи, які передбачені у ст. 91-1 КК України. Варто зауважити, що до особи можуть бути застосовані один або декілька таких заходів [1, с. 300-301].

Перший обмежувальний захід, який може втілити суд – це заборона перебувати в місці спільного проживання з особою, яка зазнала домашнього насильства. З теоретичної точки зору важливо підкреслити, що у п. 264 Пояснювальної доповіді до Конвенції Ради Європи «Про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству» визначено: найбільш продуктивний спосіб гарантування безпеки в ситуаціях особистої загрози жертві домашнього насильства, а саме – забезпечення фізичної відстані між жертвою та її кривдником. Яскравим прикладом застосування такого заходу, який висвітлено у науковій праці Жука І. В., може слугувати вирок Петропавлівського районного суду Дніпропетровської області від 7 листопада 2019 р. до особи, яка вчинила злочин, передбачений у ст. 126-1 КК України, судом було застосовано обмежувальний захід, який завбачає обмеження щодо перебування в місці спільного проживання з постраждалою особою від домашнього насильства [2, с. 83-85].

Павлова Т. О. висловлює припущення, що іншим обмежувальним заходом є локалізування комунікації з дитиною у випадку, якщо домашнє насильство вчинено стосовно дитини або в її присутності. Авторка посилається на зміст листа Міністерства освіти і науки України від 18 травня 2018 р. № 1 «Методичні рекомендації щодо запобігання та протидії насильству», у якому наголошується на результаті вчинення домашнього насильства стосовно дитини або за її участі. Служби у справах дітей, у такому випадку, переміщують дитину в центр соціально-психологічної реабілітації, за неможливості проживання дитини зі своїми батьками чи іншими опікунами [3, с. 89-91].

Наступний захід обмеження особи є досить близьким до попереднього заходу, адже Яценко А. М. пояснює це тим, що особа, яка вчинила домашнє насильство, щодо обміну листами, телефонними переговорами з особою, яка постраждала від домашнього насильства, інших контактів через електронні комунікації особисто або через третіх осіб. Слід врахувати те, що положення цього заходу чітко демонструє рішення Сокирянського районного суду Чернівецької області від 8 січня 2020 р., у якому кривдник, вчинив психологічне насильство щодо своєї колишньої дружини, через що був засуджений за вчинення злочину, передбаченого ст. 126-1 КК України. Суд виніс рішення, що до особи, яка вчинила домашнє насильство, варто застосувати обмежувальний захід, заборонивши йому телефонні переговори та листування з потерпілою строком на три місяці. Тому, засуджений через такий обмежувальний

захід не зможе вчиняти психологічне насильство щодо колишньої дружини [4, с. 35-37].

Останнім обмежувальним заходом до особи, яка вчинила домашнє насильство, може бути застосоване спрямування на проходження пробаційної програми або програми для кривдників. Судовою практикою доведено, що вироком Новоукраїнського районного суду Кіровоградської області від 22 січня 2020 р. до особи, яка вчинила злочин, передбачений у ст. 126-1 КК України, вжито обмежувальний захід у вигляді спрямування її для проходження програми для кривдників або пробаційної програми строком на три місяці [3, с. 91-93].

На сьогоднішній день обмежувальні заходи кримінально-правового характеру закріплені у кримінальному законодавстві більшості європейських країн. Зокрема, їх затверджено у кримінальному законодавстві Королівства Іспанії, Королівства Португалії, Французької Республіки, Республіки Польща та багатьох інших країн.

Жук І. В. вказує, що цікавою є практика Королівства Португалії щодо застосування обмежувальних заходів. На відміну від України, у якій відповідно до ст. 26 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», зафіксовано обмежувальний припис щодо кривдника, який видається терміном від 1 до 6 місяців, то «в Португалії термін дії конкретних обмежувальних заходів може складати до 2 років. У 2006 році з метою підсилення контролю над кривдниками, які були виселені з місця спільного проживання із потерпілою особою, на них може бути одягнений електронний браслет» [2, с. 85-86].

У законодавстві Королівства Швеції не було затверджено жодного нормативно-правового акту, який був би присвячений протидії домашньому насильству, однак, «прокурори в Швеції, на яких покладені належні доручення у цій галузі, дуже часто використовують у цій сфері «Акт про заборонний ордер» 1988 року. Цей ордер забороняє чоловікам мати зв'язки чи наближатися до жінок, які звернулися за одержанням такого ордеру, якщо було затверджено даними існування з боку небезпеки переслідування» [4, с. 37-39].

Підсумовуючи вищевикладене, можна зазначити, що внесення змін до кримінального законодавства та перспективи застосування обмежувальних заходів до особи, яка вчинила домашнє насильство, є позитивним поступом. Обмежувальні заходи дозволять захистити права та інтереси особи, яка пережила фізичне або психічне насильство. Дійсно, існують проблеми в судовій практиці щодо використання та розуміння таких заходів. Тому потрібне та необхідне подальше практичне та теоретичне опрацювання позицій щодо обмежувальних заходів у кримінально-правовій площині.

Список використаних джерел:

1. Крикливець Д. Є. Обмежувальні заходи за Кримінальним кодексом України. *Порівняльно-аналітичне право: 2018 рік.* № 2. С. 298-301.
2. Жук І. В. Обмежувальні заходи у кримінальному праві України: правова природа та сутність. *Науковий вісник Ужгородського національного університету: 2019 рік.* Вип. 55. Т. 2. С. 83-86.
3. Павлова Т. О. Правова природа обмежувальних заходів з чинним Кримінальним кодексом України. *Правова держава: 2019 рік.* № 34. С. 89-94.

4. Яценко А. М. Обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство: порівняльний аналіз кримінального законодавства України й окремих європейських країн. *Вісник Кримінологічної асоціації України: 2018 рік*. № 2. С. 35-45.

ПРОБЛЕМИ НАДАННЯ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ ОСОБАМ В МІСЦЯХ НЕСВОБОДИ

Дар'я Олексіївна ТКАЧЕНКО,

*студентка 2 р.н. ОР Магістр Київського
національного університету імені Тараса Шевченка*

Актуальність зазначеної теми полягає в тому, що немає гарантії того, що існування порівняно добре розвинутої галузі охорони здоров'я буде забезпечувати високоякісне медичне обслуговування осіб позбавлених волі. Медична допомога, яка доступна людям у в'язниці має бути принаймні еквівалентною до тої, що доступна людям у громаді за її межами. Також у в'язниці всі громадяни, які позбавлені волі, повинні мати рівний доступ до медичних послуг.

Основною проблемою в медичному обслуговуванні засуджених є такі грубі порушення як відсутність дотримання санітарних правил, погане харчування хворих засуджених, неналежну організацію надання медичної допомоги, погані умови тримання, а також відсутність прогулянок хворих на свіжому повітрі, особливо для тих, хто не може самостійно пересуватися.

В місцях позбавлення волі не вистачає масок, різних засобів індивідуального захисту. Дезінфекція проводиться вкрай рідко. Ув'язненим потрапити на обстеження до лікаря вдається не завжди. Для засуджених є недоступними журнали попереднього запису на амбулаторний прийом. А якщо засудженому необхідні додаткові обстеження, які неможливо провести в умовах установи, то такі обстеження взагалі не проводяться або виконуються з величезною затримкою. Хворі на діабет не отримують інсулін, люди з поламаними кінцівками не отримують послугу з накладення гіпсу або шини, хворі на туберкульоз не отримують необхідних ліків. Однак все спирається на катастрофічно малий рівень необхідного обладнання, ліків тощо [1]. Навіть те, що в системі виконання покарань низький рівень забезпеченості медичними засобами, приладами, ліками, є ще одна з важливих проблем - це болісно мале кадрове забезпечення. Це коли засуджені роблять один одному медичні ін'єкції і проводять всілякі медичні маніпуляції замість медичного персоналу. Низький рівень кадрового забезпечення - це один лікар на понад двох тисяч осіб, який має провести обхід по всіх камерах на стан здоров'я засуджених.

Також важливим моментом є відсутність ліцензій на провадження медичної діяльності. Хоч і операції проводяться вкрай рідко, але це не дає змогу проводити їх абиж, це ж стосується і простих медичних обстежень. Наразі не всі установи позбавлення волі її мають. Так само відсутні ліцензії на нарковмісні препарати та сильні знеболюючі препарати, що є необхідним для операцій.

Попри все, існують негаразди пов'язані із розміщення в'язнів в камерах. Таким чином порушуються санітарні норми. В одному приміщенні, яке і так погано провітрюється або взагалі без такого, може перебувати, або навіть проживати, велика кількість людей, що може тягнути за собою наслідки у вигляді захворювань, включаючи неінфекційні захворювання.

Однією із проблемою є ставлення медичних працівників до здоров'я ув'язнених. Це одне із ключових речень в усіх скаргах ув'язнених. Або медична допомога має занадто низький рівень, або взагалі відсутня як така.

Ситуація в Україні дуже нерівномірна, оскільки в деяких регіонах є як більш забезпечені заклади позбавлення волі, так і менш забезпечені.

Навіть, коли створили самостійну державну установу в'язничної медичної служби працівники в місцях несвободи вирішили, що вони наче вже не несуть відповідальність за життя і здоров'я в'язнів. На жаль ці установи не мають самостійного засобу зв'язку. Для того, щоб з ними налагодити зв'язок, доводиться вимагати спілкування з керівництвом відповідної філії, які навіть не спроможні прийняти скарги і запити засуджених та їхніх близьких, адвокатів з питань медичної допомоги, що значно ускладнює процес допомоги хворому ув'язненому з лікуванням [2].

Щодо осіб, які утримуються в установах попереднього ув'язнення, та котрі потребують медичної допомоги, така ж ситуація. Попри звернення до слідчого судді зі скаргою результату немає, оскільки ні керівництво, ні адміністрація, ні лікарі установ не виконують судові приписи про надання хворому медичної допомоги або щонайменше відкладають його виконання не визначений термін [3].

Надання якісної так би мовити медичної допомоги в місцях несвободи може відбуватися лише за рахунок засудженого або його родичів. Це та проблема стосовно малозабезпечених засуджених, яка проявляється у дискримінації. У випадку, коли засуджений або його родичі не мають змоги розрахуватися за надання медичної допомоги, засуджений цю допомогу не отримає взагалі або вона буде малозначною [4].

Наразі відсутня офіційна інформація щодо статистики смертності та захворювань осіб, які тримаються в установах Державної кримінально-виконавчої служби (далі – ДКВС), тому варто створити єдину систему, де б відображалися всі потрібні як медичним працівникам, так і працівникам установ відбуття покарань, відомості про засуджених.

На підставі вказаного вище, варто зазначити, що на жаль медична допомога в місцях несвободи досі залишається незадовільною. Служби охорони здоров'я у в'язниці повинні забезпечити запровадження медичних карток та їх облік (обмін клінічною інформацією для підтримки лікування пацієнта), встановити методи звітування перед адміністрацією ДКВС, а також створити систему коментарів і скарг засуджених для виправлення очевидних недоліків.

Список використаних джерел:

1. В українських в'язницях та СІЗО утримують понад 50 тис. людей. Zmina. URL: <https://zmina.info/news/v-ukrayinskyh-vyaznyczyahta-sizo-utrymuyut-ponad-50-tys-lyudej/>;
2. Воля или смерть. Что сулит украинским заключенным эпидемия коронавируса, 09.04.2020, URL: https://focus.ua/ukraine/453476-tiurma_na_izoliatsii_kak_ukrainskikh_zakliuchennykh_zashchishchaiut_ot_epidemii_koronavirusa?fbclid=IwAR01IKa4zCWRYhvmMdW4ztiKvUSZfac-UZ3JhR9C-CpIZ-SXatiw3M4Gbo ;
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 1950 р. База «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua>;
4. Моніторинг місць несвободи в Україні: стан реалізації національного превентивного механізму (доповідь за 2014 р.) / Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. С. 116, 117. URL: <https://ombudsman.gov.ua/ua/page/secretariat/docs/presentations/&page=4>.

КРИМІНАЛІСТИЧНІ АСПЕКТИ ОТРИМАННЯ БІОЛОГІЧНИХ ЗРАЗКІВ ЛЮДИНИ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТИЗИ

Володимир Анатолійович УРБАН,

курсант 3-го курсу факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ

Науковий керівник: Книженко С. О.,

канд. юрид. наук, доцент, доцент кафедри криміналістики, судової експертології та домедичної підготовки Харківського національного університету внутрішніх справ

Під час призначення та проведення судових експертиз слідчому досить часто доводиться отримувати біологічні зразки людини. На жаль, на сьогодні, ні в криміналістичній літературі, ні на рівні законодавства не визначено що є біологічним зразком людини.

Аналіз юридичної літератури, нормативних актів дозволяє нам виділити дві точки зору відносно визначення біологічних зразків. Одна група дослідників трактує біологічні зразки людини широко – тобто всі зразки, пов'язані з життєдіяльністю особи як біологічної істоти (усі виділення людини, відбитки пальців рук, почерк, мовлення і голос особи, відбитки зубів, запахові сліди людини і т. д.) – такої думки притримуються О.В. Баулін, П.Є. Антонюк та інші [1; 2]. Інша група правників, а саме Я.В. Фурман, В.В. Юсупов та Л.Т. Котляренко вважають, що біологічні зразки людини це тільки – біологічні виділення та окремі види зразків особи, такі як волосся та запах, нігті, кістки, органи та тканини [3]. Ми підтримуємо точку зору тих дослідників, які під біологічними зразками людини розуміють більш вузьке поняття, відносячи до таких зразків – кров, слину, сперму, піт, нігті, кістки, органи та тканини.

Проведене дослідження дозволяє нам стверджувати, що отримання біологічних зразків людини – це процес здійснення відбору біологічних зразків особи (кров, слина, сперма, волосся, піт та інші) із застосуванням медикотехнічних засобів, шляхом дотримання основоположних прав і свобод людини, не принижуючи честі та гідності особи, та не допускаючи жорстокого поводження з метою проведення подальшої експертизи у межах кримінального провадження.

При розслідуванні кримінальних правопорушень під час отримання біологічних зразків людини виникають наступні типові ситуації: 1) особа погоджується надати біологічні зразки добровільно; 2) особа відмовляється добровільно надати біологічні зразки. У цій ситуації є два варіанти розвитку подій – слідчий суддя задовільняє клопотання про примусове відібрання біологічних зразків особи або він відмовляє у задоволенні такого клопотання.

У слідчого, як правило, не виникає проблемних ситуацій при отриманні біологічних зразків людини добровільно, тому зосередимо свою увагу на ситуаціях, коли особи відмовляються від добровільного надання біологічних зразків.

У криміналістичній літературі серед зразків, які направляються на експертизу для порівняльного дослідження поділяються на такі види: вільні;

умовно-вільні; експериментальні [2]. Якщо є вільні, умовно-вільні біологічні зразки слідчий їх отримує шляхом тимчасового доступу до речей та документів. Якщо немає вільних, умовно-вільних зразків, то слідчому доводиться отримувати їх примусово, тобто отримувати експертиментальні зразки. Це вимагає від слідчого знання та застосування низки тактичних прийомів для досягнення поставленої мети. У разі примусового отримання біологічних зразків людини необхідно використовувати, у першу чергу, допомогу спеціаліста. Слідчому варто проконсультуватися із фахівцями відповідної державної або приватної спеціалізованої установи у якій буде проводитись отримання біологічних зразків (щодо встановлення виду, кількості та якості потрібних для проведення експертизи біологічних зразків).

Погоджуємось з думкою П.Є. Антонюка щодо тактичних аспектів примусового отримання біологічних зразків людини. Автор справедливо до них відносить: застосування тактичних прийомів психологічного впливу з метою спонукання особи до добровільного надання біологічних зразків; вибір місця примусового отримання біологічних зразків (як правило медичний заклад); доставлення всіх учасників слідчої (розшукової) дії до місця примусового отримання біологічних зразків; підбір осіб, які забезпечуватимуть примусовий характер процесуальної дії; підбір технічних засобів фіксації та вилучення; забезпечення участі понятих та захисника [2].

У разі неможливості примусового отримання біологічних зразків при розслідуванні кримінальних правопорушень, але за якими дозволяється проведення такої негласної слідчої (розшукової) дії як негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274 Кримінального процесуального кодексу України №4651-VI від 13.04.2012) – слідчому необхідно провести таку процесуальну дію.

Підводячи підсумок зазначимо, що визначення поняття біологічних зразків людини та дотримання тактичних прийомів в ході їх примусового отримання дає можливість слідчому, прокурору, слідчому судді, суду неухильно дотримуватись прав і свобод людини.

Список використаних джерел:

1. Баулін О.В. Особливості отримання біологічних зразків особи для проведення експертизи у досудовому розслідуванні. Криміналістика и судебная экспертиза. 2015. Вип. 60. С.222-231.
2. Антонюк П.Є. Організаційно-тактичні аспекти примусового відбирання біологічних зразків у особи в кримінальному провадженні. *Криміналістичний вісник*. №1 (27). 2017. С. 34-39.
3. Особливості збирання у досудовому провадженні біологічних слідів людини : метод. рек. / Фурман Я. В., Юсупов В. В., Котляренко Л. Т., Дмитрук Р.С. К. : Нац. акад. внутр. справ, 2016. 44 с.

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Наталія Євгенівна ФІЛІПЕНКО,

*докт. юрид. наук, доцент,
доцент кафедри права гуманітарно-правового
факультету Національного аерокосмічного
університету ім. М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»
<https://orcid.org/0000-0001-9469-3650>*

Права і свободи людини – наріжний камінь будь-якого суспільства. Ступінь їхньої захищеності визначає соціальний клімат у державі та рівень стабільності у соціумі. Тому вирішення проблем соціально-економічного, політичного та духовного плану, насамперед, пов'язане зі стійким розвитком прав і свобод людини та громадянина. На це орієнтують Загальна декларація прав людини, Конституція України та національне законодавство.

Глибинні цивілізаційні зміни, які з очевидністю відбуваються у сучасному світі як на глобальному, так і на національному рівнях, значною мірою залежать від сутнісного розуміння захисту прав і свобод людини та громадянина, вироблених усім ходом історичного розвитку суспільства та закріплених у міжнародних документах та нормах національного права. При цьому положення Загальної декларації прав людини для України зберігають свою початкову цінність і дозволяють побудувати моральні орієнтири у відносинах рівня «влада - особистість», «громадянин - держава». Спотворення концептуальних ідей цього видатного документа людства, яке ми все частіше спостерігаємо з боку держав, які претендують на особливу роль у сучасному світі, призводить до використання теми прав людини для вузьких політичних цілей, до «розмивання» значення самого поняття «права і свободи», їх сприйняттю як фігури мови.

Особливої гостроти питання прав людини набувають при здійсненні судово-експертної діяльності. Адже від неупередженості, повноти й об'єктивності висновку судового експерта, подекуди, залежить життя людини.

Відповідно до пункту 14 ч. 1 ст. 92 Конституції України засади судово-експертної діяльності визначаються виключно законами України. Загальні ж засади запобігання спеціалізованими суб'єктами різним проявам кримінальних практик висвітлюються у низці інших статей Основного закону. Зокрема, згідно зі статтею 31 Конституції України кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Водночас із цього загального правила є винятки і стосуються вони випадків, спеціально передбачених законом, які реалізуються з метою запобігти злочинів чи з'ясувати істину під час розслідування кримінальної справи (під час якого може бути проведена відповідна судова експертиза), якщо в інші способи одержати інформацію неможливо.

Відповідно до статті 32 Конституції України не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, знову ж таки, крім випадків, визначених законом, і лише в інте-

ресах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини. Нарешті, статтею 34 Конституції України декларується, що кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб. Однак здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки з метою, зокрема, запобігання кримінальним правопорушенням, запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, тощо.

Нормативно-правовим актом України, що регулює безпосередньо діяльність судово-експертних установ України, у тому числі і з приводу вивчення детермінант злочинності та засобів попереджувального впливу на них, є Закон України «Про судову експертизу». Тут необхідно звернути увагу на те, що окремі вітчизняні науковці зазначають, що в Законі України «Про судову експертизу» засади кримінологічної діяльності судово-експертних установ України (засади експертної профілактики) не передбачено [1, с. 5]. Однак ми з такою думкою згодні, але частково, хоча в цьому випадку і складно заперечувати той факт, що в сучасний період вона є недостатньо розробленою. Зокрема, у статті 3 цього законодавчого акту закріплено положення, згідно з яким судово-експертна діяльність охоплює не лише власне виконання судовими експертами на основі використання спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва чи ремесла судових експертиз у кримінальних, цивільних, господарських та адміністративних справах і справах про адміністративні правопорушення та у виконавчому провадженні, але і профілактику правопорушень засобами судової експертизи.

Згідно з пунктом 2 ч. 1 ст. 13 Закону України «Про судову експертизу» судовий експерт незалежно від виду судочинства й від того, чи є він представником відповідної судово-експертної установи, має право вказувати у висновку експерта на виявлені під час проведення судової експертизи факти, які мають значення для справи і з приводу яких йому не були поставлені питання. У проекті Закону України «Про судово-експертну діяльність» навіть використовується таке формулювання, як «експертна ініціатива», зміст якої полягає у тому, що суб'єкт проведення судової експертизи у разі виявлення під час проведення експертизи відомостей, які можуть мати значення для справи (провадження) або становити інтерес для замовника експертизи поза межами судочинства, з приводу яких йому не були поставлені питання, має право викласти такі відомості у відповідному висновку.

З метою забезпечення єдиного підходу до проведення судових експертиз і підвищення їх якості Міністерством юстиції України були затверджені Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень.

Відповідно до пункту 1.1. розділу I Інструкції судовими експертами державних спеціалізованих науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України й атестованим судовим експертам, які не є працівниками державних спеціалізованих установ, їх обов'язки, права та відповідальність, організація проведення експертиз та оформлення їх результатів здійснюються у порядку, визначеному КПК, ЦПК, ГПК України, КУпАП, КАСУ, МК України, законами України «Про судову експертизу», «Про виконавче провадження», іншими нормативно-правовими актами з питань судово-експертної діяльності та цією Інструкцією.

Список використаних джерел:

1. Гуріна Д. П. Експертна профілактика: становлення та перспективи розвитку: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2009. 20 с.

ПСИХІЧНА НЕДОТОРКАНИСТЬ ЯК СУБ'ЄКТИВНЕ ПРАВО ЛЮДИНИ ТА ЙОГО КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА

Олександр Миколайович ХРАМЦОВ,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінально-правових дисциплін
юридичного факультету Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна
<https://orcid.org/0000-0003-0137-2626>*

Із змісту ч. 1 ст. 1 Кримінального кодексу України випливає, що його основними завданнями є: 1) правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від кримінально-протиправних посягань, забезпечення миру і безпеки людства; 2) запобігання кримінальним правопорушенням. Таким чином, норми законодавства про кримінальну відповідальність охороняють лише найважливіші, найбільш цінні об'єкти. Охорона менш важливих об'єктів здійснюється нормами інших галузей права (адміністративного, цивільного, трудового тощо).

Ст. 3 Конституції України визначає, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. В свою чергу, ст. 29 Основного закону України встановлює, що кожна людина має право на свободу і особисту недоторканність.

Право на особисту недоторканність є суб'єктивним правом людини. В теорії держави та права суб'єктивне право – це гарантована державою міра можливої, дозволеної поведінки особистості, головний елемент її конституційного статусу. Серед науковців немає єдності думок щодо сутності і змісту права людини на особисту недоторканність. Так Олійник В.С. зазначає, що право на особисту недоторканність є гарантованою державою і закріпленою в Конституції та поточному законодавстві природною можливістю кожного діяти чи утримуватися від дій за власною волею, не порушуючи при цьому прав та свобод інших осіб і користуватися особистою недоторканністю [1, с.11]. Овадюк Г. під особистою недоторканністю розуміє особисту безпеку людини, яка гарантується державою і полягає в недопущенні, припиненні і караності посягань членів суспільства або посадових осіб держави на життя, здоров'я, тілесну недоторканність, статеву свободу, честь та гідність, нормальну течію психічних процесів тощо. В цьому визначенні автор виділяє наступні види особистої недоторканності: фізична, моральна, психічна та індивідуальна [2].

Слід зазначити, що право на недоторканність людини (фізичної особи) характеризується двома складовими: правом на фізичну недоторканність і правом на психічну недоторканність. Є неприпустимим обмежувати право людини на недоторканність лише правом на фізичну недоторканність. Порушення права на фізичну недоторканність призводить до нанесення шкоди життю, здоров'ю людини або створює загрозу спричинення такої шкоди у різних сферах життєдіяльності останньої. Порушення права на психічну недоторканність може також призводити до смерті людини, нанесення їй фізичної шкоди, нанесення різних видів психічної шкоди, впливу на її свідомість то-

що. Нами підтримується позиція Рудинського Ф.М., який зазначає, що термін «недоторканність» виражає неприпустимість неправомірного насильства в демократичній державі. Дослідник виділяє три види недоторканності: фізичну (життя, здоров'я), моральну (честь та гідність), духовну (можливість на підставі свободи волевиявлення розпоряджатися своїми вчинками, не бути підданим незаконному примусу [3, с.213].

Петрухін І.А. розглядає особисту недоторканність як інститут конституційного права, до якого відноситься право на життя, здоров'я, «тілесну» недоторканність, статеву свободу та їх захист державою, право людини на честь і гідність, духовну свободу, психічну недоторканність, індивідуальну свободу[4, с. 37].Таким чином, особиста недоторканність як право людини має декілька складових: фізичну, психічну, духовну, моральну та інші види недоторканності. Як справедливо зазначають Левендаренко О.О та Бутенко С.Ю. особиста недоторканність має компонентну структуру, кожний елемент якої перебуває у нерозривному зв'язку з особистістю [5, с. 107].

Зміст природного права людини на фізичну та психічну недоторканність характеризується трьома взаємопов'язаними елементами. Їх ще називають можливості-правомочності. До них відноситься: 1) право на позитивні дії, тобто право користуватися й розпоряджатися своїм тілом, окремими його органами і тканинами, право вільно здійснювати вчинки відповідно до власної свідомості та волі; 2) право вимагати від інших суб'єктів виконання їх юридичного обов'язку не втручатися в фізичну та психічну складову особи без її дозволу, не допускати будь-якого негативного фізичного та психічного впливу на людину; 3) право на державний захист у різних формах (в тому числі і кримінально-правовими засобами) від неправомірних посягань на фізичну та психічну складову особи. Тільки разом ці елементи створюють суб'єктивне право на особисту недоторканність людини.

Ще одним важливим питанням є розмежування понять «особиста недоторканність» і «право на особисту недоторканність». Часто їх використовують як синоніми. Але ці поняття не є тотожними. Нами підтримується позиція Патюліна В.А., який зазначає, що «особиста недоторканність» - це фактичний стан, а «право на особисту недоторканність» - це право громадянина на державний захист його особистості від незаконних посягань, а також з обов'язком державних органів захищати особу від неправомірних посягань. Необхідно також розрізняти обмеження особистої недоторканності (зокрема обмеження особи вільно розпоряджатись собою) та порушення права недоторканності особистості[6, с. 15].

Виходячи з викладеного, право людини на особисту психічну недоторканність – це суб'єктивне, особисте, немайнове право людини на забезпечення недоторканності природного протікання психічних (інтелектуальних, волевих та емоційних) процесів від негативних протиправних впливів з боку інших осіб. Найбільш небезпечні і протиправні впливи на психічну недоторканність визнаються кримінально караними діяннями.

Слід зазначити, що право на особисту недоторканність достатньо захищено нормами законодавства про кримінальну відповідальність. Але це в більшості випадків стосується саме права на фізичну недоторканність. Психічна недоторканність людини захищається законодавством про кримінальну відповідальність недостатньо.

Що ж стосується фактичного стану захищеності особистої недоторканості, то з цим в країні існують серйозні проблеми. Але така ситуація залежить не стільки від законодавства, а скільки від діяльності правоохоронних, судових та інших державних органів.

Список використаних джерел:

1. Олійник В.С. Конституційне право людини на особисту недоторканість і його забезпечення органами внутрішніх справ: автореф. дис. ... канд. юрид наук: 12.00.08. Київ, 2006. 20 с.

2. Овадюк Г. Понятие неприкосновенности личности и его конституционно-правовая характеристика. URL: <http://wwwlaw-n-life.ru.arh91Ovadjuk.doc>(дата звернення 25.11.2021).

3. Рудинский Ф.М. Наука прав человека и проблемы конституционного права (труды разных лет). Москва: ТФ «Мир», 2006. 1234 с.

4. Петрухин И.А. Свобода личности и уголовно-процессуальное принуждение: Общая концепция. Неприкосновенность личности: монография. Москва: Наука, 1985.239 с.

5. Левендаренко О.О., Бутенко С.Ю. Сутність особистої недоторканості особи в кримінальному процесі України та рішеннях Європейського суду з прав людини. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2011. № 2.С. 105-111.

6. Патюлин В.А. Неприкосновенность личности как правовой институт. *Советское государство и право*. 1973. № 11.С. 11-17.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОГО ТА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО ДІЯЛЬНОСТІ ЗЛОЧИННИХ СПІЛЬНОТ

Ігор Ростиславович ШИНКАРЕНКО,

канд. юрид. наук, професор, професор кафедри права Національного аерокосмічного університету ім. М.Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5524-2259>;

Ірина Ігорівна ШИНКАРЕНКО,

канд. юрид. наук, доцент кафедри ОРД та розкриття злочинів Харківського національного університету внутрішніх справ
<https://orcid.org/0000-0001-7136-3333>

У Національній Стратегії з прав людини визначено, що її метою, є «забезпечення пріоритетності прав і свобод людини як визначального чинника у процесі формування та реалізації державної політики, здійснення повноважень органів державної влади та органів місцевого самоврядування, ведення господарської діяльності» [1]. Така актуалізація проблем забезпечення прав і свобод потребує під час формування сучасної моделі управління Україною запровадження принципу, що держава повинна визнавати людину найвищою соціальною цінністю, установлювати, легітимувати, охороняти її права і свободи, забезпечувати їх фактичне здійснення [2, с. 53].

Однією зі сфер реалізації цього принципу є кримінальна юстиції взагалі та протидія організованій злочинності, зокрема. Відповідно до означеного «формування державної політики України у сфері боротьби з організованою злочинністю передбачає: забезпечення комплексного методичного підходу до боротьби з організованою злочинністю, що включає вжиття заходів до запобігання та припинення діяльності організованих злочинних угруповань як стратегічного (що намагаються вплинути на загрозу), так і оперативного (що намагаються вплинути на конкретні організовані злочинні угруповання та їх учасників) характеру» [3].

Як вбачається з аналізу положень Стратегії боротьби з організованою злочинністю [3] основна увага щодо змісту заходів з реалізації державної політики протидії організованій злочинності приділяється саме у завдяки формуванню негласної складової протидії цьому явищу взагалі та діяльності злочинних спільнот, зокрема. Передумовами цього стало формування нової моделі кримінального провадження у вигляді двох форм: гласної та негласної. Причому така тенденція спостерігається переважно у всіх країнах світу [4]. У свою чергу негласна форма реалізується у вигляді непроцесуальної діяльності-оперативно-розшукової («кримінальної розвідки», розвідувальної діяльності», «спеціальних заходів» то що) та процесуальної - під час здійснення негласних слідчих розшукових дій (гл. 21 КПК України). Гласна реалізується під час здійснення слідчих(розшукових) дій .

Така диференціація викликає низку проблем щодо реалізації стандартів ЄСПЛ у сфері забезпечення прав і свобод людини під час реалізації процесуальної та непроцесуальної форм протидії злочинності взагалі та протидії діяльності злочинних спільнот, зокрема.

Якщо гласна форма щодо гарантій прав і свобод людини не викликає сумнівів, то реалізація права держави на захист прав і свобод громадян та інтересів суспільства вже протягом декількох років після прийняття Кримінального Процесуального Кодексу у 2012 році не затихає. Постійно виокремлюються нові больові точки, що є реалізацією дилеми захист прав всіх членів суспільства від суспільно-небезпечних діянь та забезпечення прав і свобод окремої людини, яка хоч й вчинила кримінальне правопорушення, але має право на захист своїх прав і свобод.

Означене незважаючи на те, що ЄСПЛ чітко визначив вимоги національного законодавства щодо використання негласних слідчих дій, що значною мірою втручаються у сферу інтересів та прав людини, а саме: наведення у чинному національному законодавстві вичерпного переліку кримінальних правопорушень, підготовка або вчинення яких може привести до проведення негласних слідчих дій; надання у відповідних нормативних актах перелік суб'єктів, що можуть здійснювати негласні слідчі дії, що обмежують права та свободи людини; закріплення у відповідному законодавчому акті конкретизації негласних слідчих дій стосовно відповідних кримінальних правопорушень на ґрунті принципу адекватності-пропорційності дій ступеню суспільної небезпеки протиправних діянь [5].

Означені вимоги ЄСПЛ стосовно протидії діяльності злочинних спільнот слід розглядати скрізь призму новел ККУ наведених у статтях 255, 255-1, 255-2, 255-3 та використання відповідних ОРЗ в межах оперативно-розшукового та НС(Р)Д у межах кримінального провадження.

Враховуючі відсутність вичерпного переліку підрозділів НПУ, які мають право здійснювати ОРД і як наслідок за дорученням слідчого НС(Р)Д у межах кримінального провадження з метою виявлення та розслідування діяльності злочинних спільнот виникають проблеми законності діяльності деяких підрозділів, що віднесені відомчими нормативними актами до кримінальної або спеціальної поліції. В той же час, ні в Законі України «Про Національну поліцію» ні в жодному іншому законодавчому акті не розкрито зміст переліку підрозділів, що відносяться до кримінальної поліції [6; 7].

Окрім наведеного аналіз практики проведення негласних слідчих (розшукових) дій та ОРЗ, що потребують ухвали слідчого судді визначає існування наступних проблем: з особливостей впровадження до кримінального процесу у частині розсекречування матеріалів отриманих під час проведення окремих НС(Р)Д та ОРЗ – відсутність чіткого алгоритму на рівні законодавчого акту [8]; порядку відкриття матеріалів НСРД (ухвал, постанов, доручень, протоколів, носіїв інформації та ін.) в ст. 290 КПК України (частково врегульована постановою Великої Палати Верховного Суду від 16 жовтня 2019 року у справі № 640/6847/15-к); здійснення провокації вчинення злочину в ході проведення НСРД; дотримання порядку, визначеного ст.ст. 104-106, 252 КПК України, при оформленні протоколів за результатами НСРД; використання НС(Р)Д щодо документування готування до вчинення тяжких злочинів, а використання ОРЗ у межах оперативно-розшукової діяльності [9].

Означені проблеми, на наш погляд, виникають через неправильне трактування позиції ЄСПЛ щодо використання спеціальних слідчих методів та прийомів з конкретизацією злочинів за фактами підготовки до вчинення яких, можуть конкретні суб'єкти НС(Р)Д в межах кримінального провадження та ОРЗ в межах оперативно-розшукового провадження.

В той же час причинами означеного є неготовність працівників НПУ, СБУ, прокуратури до реалізації положень ст.ст. 255, 255-1, 255-2, 255-3 у повному обсязі та відсутність відповідних коментарів змісту означених статей і як наслідок відсутність методики їх реалізації на етапах виявлення ознак діяльності злочинної спільноти або злочинною організацією, визначення ознак за якими конкретних осіб можливо віднести до осіб, які здійснюють злочинний вплив або перебувають у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, у тому числі у статусі «злочинців в законі». Аналіз практикуючих адвокатів свідчить про те, що до обов'язкових питань підготовки адвокатського корпусу слід віднести правові питання здійснення оперативно-розшукової діяльності та особливості здійснення НС(Р)Д різних видів втручання у права і свободи людини. Виключивши при цьому суб'єктивістський підхід.

Враховуючи виокремлення нами втручання в права та свободи людини, як однієї з основних ознак ОТЗ – НС(Р)Д ми можемо констатувати, що шляхами удосконалення правового регулювання їх використання у межах оперативно-розшукового та кримінального провадження має декілька стадій: 1. Правова регламентація суспільних відносин – це та стадія, на якій проходить розробка юридичних норм як загальнообов'язкових правил поведінки; 2. Виникнення особистих прав та обов'язків - це положення переходу від загальних приписів правових норм до конкретної моделі поведінки конкретних осіб; 3. Реалізація (фактичне використання) особистих прав і юридичних обов'язків [10]. У зв'язку з чим конкретизація суб'єктів ОРЗ у межах оперативно-розшукового провадження та суб'єктів-виконавців НС(Р)Д у кожному правоохоронному органі під час кримінального провадження є умовою реалізації вимог ЄСПЛ та підґрунтям формування сучасної доктрини – політики та стратегії у сфері забезпечення прав і свобод.

Аналіз наукових здобутків останніх років дозволяє виокремити основні загальні напрямки Державної політики у сфері протидії злочинності щодо забезпечення прав свобод людини під час оперативно-розшукового та кримінального провадження щодо діяльності злочинних спільнот: 1) докорінна перебудова чинного законодавства, що полягає в приведенні його у відповідність до нових суспільних відносин та вимог ЄСПЛ; 2) формування стандартів існування правової держави, в тому числі й у частині, що стосується оперативно-розшукового та кримінального провадження у відповідно до змін кримінального законодавства України; 3) встановлення оптимального співвідношення правових та організаційних заходів протидії адекватних ступеню суспільної небезпеки діяльності злочинних спільнот.

Список використаних джерел:

1. Національна стратегія у сфері прав людини: Указ Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021 «Про Національну стратегію у сфері прав людини» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119/2021#n13>

2. Лазарева М.Д. Стан забезпечення прав людини в Україні на сучасному етапі. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 1/2020С. 50-53, С.53 DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-1/11> URL: http://lsej.org.ua/1_2020/13.pdf

3. Про схвалення Стратегії боротьби з організованою злочинністю: розпорядження Кабінета Міністрів України № 1126-р від 16 вересня 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1126-2020-%D1%80#Text>.

4. Правовое регулирование специальных (тайных) следственных действий в постсоветских странах: аналитический обзор / подготовлен А. Банчуком. Бишкек: ООН, 2014. 84 с..

5. Справочное руководство по уголовному судопроизводству. URL: http://polis.osce.org/library/f/3071/1897/OSCE-AUS-SPM-3071-RU-Справочное_руководство_по_уголовному_процессу.pdf

6. Шинкаренко І.Р. Науково-практичний коментар розділу IV «Повноваження поліції» та розділу V «Поліцейські заходи» Закону України «Про Національну поліцію» / за заг ред. Т.П. Мінка. – Х.: Право, 2016. 178 с;

7. Науково-практичний коментар Закону України «Про Національну поліцію» станом на 1 січня 2016 року. Київ; «Центр учбової літератури», 2016. 400 с.

8. Ілюк С. ОРЗ і НСРД: чому важливо врегулювати їх спільні та відмінні риси? <https://espl.com.ua/news/17401/> (7.12.2021- 10:45).

9. Чаюн В. НСРД у кримінальних провадженнях за фактом готування до злочину. Рада адвокатів Київської області. 2021. URL: <https://radako.com.ua/news/nsrd-u-kriminalnih-provadzhenнях-za-faktom-gotuvannya-do-zlochinu> (11.12.2021-10:50).

10. Шинкаренко И.Р. Пути совершенствования национального законодательства Украины, регулирующего оперативно-розыскную деятельность / И.Р. Шинкаренко / LEGEA SI VIATA: Publicatie stintifico – practica. – Noiembrie 2016. – P. 153-157.

СПЕЦІАЛЬНІ ЗАСАДИ ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ ЯК ОДИН ІЗ ЕЛЕМЕНТІВ МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В ПРОЦЕСІ ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ

Юрій Вікторович ШИНКАРЬОВ,

*канд. юрид. наук, доцент, професор кафедри публічного та приватного права факультету менеджменту, адміністрування та права Державного біотехнологічного університету
<https://orcid.org/0000-0003-1173-7975>*

Однією з найважливіших умов побудови у нашому суспільстві сучасної, правової, громадянської, соціальної держави є оновлення та вдосконалення кримінально-правових заходів протидії злочинності. Серед таких заходів чільне місце обіймає інститут кримінального покарання. В свою чергу, забезпечити його дієвість можливо лише за умови забезпечення принципу індивідуалізації, шляхом врахування індивідуальних рис і особливостей як кримінального правопорушення, так особи яка його вчинила, і покарання, в свою чергу, повинно неухильно їм відповідати [1, С.98]. Індивідуалізація покарання означає не тільки відповідність призначеного покарання вчиненому правопорушенню і особі правопорушника, з метою досягнення цілей, поставлених перед покаранням, - вона забезпечує неухильне дотримання прав і свобод особи в процесі його призначення.

Інститут кримінального покарання є достатньо дослідженим, але при цьому викликає постійну цікавість сучасних вчених-правознавців. Наразі, такий субінститут, як спеціальні засади призначення покарання, залишається малодослідженим. Аналіз окремих його аспектів можна знайти у роботах таких вчених, як: В.С. Ворона, А.В. Горностай, О.О. Дудоров, О.В. Євдокімова, Д.С. Попій, А.М. Яценко. Але, на жаль, багато питань досі залишається не вирішеними.

Одним із невирішених питань є роль вказаних засад у механізмі забезпечення прав і свобод людини і громадянина.

Більшість вчених, характеризуючи спеціальні засади або у межах визначення їх дефініції або при описі їх ознак зазначають, що вони тим чи іншим чином покликані формалізувати покарання, що призначається, або здійснити його індивідуалізацію [2, С. 171-172; 3, С. 162-165; 4, С. 335, 5, С. 244; 6, С.99-104]. При цьому, на жаль, у більшості досліджених наукових праць мова не йде про чітке визначення кінцевої мети існування і функціонування спеціальних засад призначення покарання.

Як вже неодноразово говорилося, спеціальні засади призначення покарання у якості субінституту встановлюють, у порівнянні із засадами загальними, додаткові, спеціальні правила призначення покарання. Ці правила встановлюють особливий порядок, процедуру призначення покарання з урахуванням або окремих особливостей правопорушення або особи правопорушника. При цьому досі є повністю невирішеним питання – диференціюючий чи індивідуалізуючий ефект вони здійснюють в процесі призначення покарання. Хоча окремі спроби з'ясувати це робилися у наукових дослідженнях [7, С.333-336]. В них визначається, що встановлення додаткових правил, що до-

зволяють на рівні формування нормативних приписів забезпечити максимальну відповідність покарання вчиненому діянню та особі правопорушника, здебільшого забезпечує диференціацію покарання. Індивідуалізація ж покарання здійснюється судом в межах норм чинного законодавства. Але при цьому – сам факт гарантування вказаної вище відповідності відверто сприяє дотриманню принципу справедливості, а отже значно впливає на задекларовані права і свободи людини та громадянина в бік максимальної їх реалізації на рівні правозастосування. Такий складний процес відбувається у двох формах. Перша пов'язана із тим, що винна особа отримує покарання максимально індивідуалізовано із використанням диференціалів (спеціальних засад) визначених у законі. Друга – пов'язана із максимальною реалізацією справедливості вже по відношенню до суспільства, потерпілих, оскільки винна особа, знов таки отримує вид та розмір покарання, що відповідає вчиненому.

Слід підсумувати, що спеціальні засади призначення покарання здатні виступати у якості елемента механізму забезпечення прав людини в сфері призначення кримінального покарання та мають значний потенціал для їх подальшого наукового дослідження.

Список використаних джерел:

1. Шинкарьов Ю.В. Основні засади індивідуалізації покарання за Кримінальним уложенням 1903 року/ Зб. наук. праць Харківськ. нац. пед. ун-ту імені Г.С. Сковороди. Сер. Право. Х.: Наук. видання. Вип. 18. 2012. С.98-105.
2. Мілашевич Я.С. Поняття та ознаки спеціальних засад призначення покарання // П'яті Харківські кримінально-правові читання : тези доп. та наук. повідомл. учасників міжнар. наук. конф. студентів та аспірантів (м. Харків, 12-13 трав. 2016 року) / ред. кол.: В.Я. Тацій (голов. ред.) та ін.; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Х. : Право, 2016. С. 170-172.
3. Ворона В. С. Поняття спеціальних засад призначення покарання. Jurnalul juridic national: teorie si practică. Национальный юридический журнал: теория и практика. 2016. № 3 (19). С. 162–165.
4. Горностай А.В. Спеціальні правила призначення покарання за замах на злочин // Актуальні проблеми кримінальної відповідальності : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 10-11 жовт. 2013 р. / Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Я. Мудрого», НДІ вивч. пробл. злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України, Всеукр. громад. орг. «Асоц. кримінал. права». Х. : Право, 2013. С. 335-338. - . 335;
5. Полтавець В.В. До питання про поняття та види спеціальних засад призначення покарання // Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. 7-8 квіт. 2006 р. / Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2006. Ч. 1. С. 243-245. – 244
6. Шинкарьов Ю.В. Щодо виокремлення ознак спеціальних засад призначення покарання / Зб. наук. праць Харківськ. нац. пед. ун-ту імені Г.С. Сковороди. Сер. Право. Х.: Наук. видання. Вип. 30. 2019. С.99-104
7. Шинкарьов Ю.В. Місце спеціальних засад призначення покарання у механізмі його диференціації// Концептуальні засади нової редакції Кримінального кодексу України : матеріали міжнар. наук. конф., м. Харків, 17–19 жовт. 2019 р. / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), А. П. Гетьман, Ю. В. Баулін та ін. Харків : Право, 2019. С. 333-336

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ДІЗНАННЯ У ДІЯЛЬНІСТЬ ПРАВООХОРОНИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ

Костянтин Володимирович ЩЕРБАК,

аспіранта відділу організації освітньо-наукової підготовки Харківського національного університету внутрішніх справ

22 листопада 2018 року Верховна Рада України прийняла Закон №2617-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень», який набрав чинності з 1 липня 2020 року. Крім цього, 3 липня 2020 року набрав чинності додатковий до нього Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень №720-1X від 17.06.2020 року. Цими Законами у правову систему України запровадженні кримінальні проступки, утворенні органи дізнання і уточнені особливості процесуального порядку досудового розслідування і судового розгляду кримінальних проступків [1, с. 9].

Термін «дізнання» походить від досить поширеного слова «дізнатися» - довідатися, з'ясувати що-небудь шляхом вивчення, розкрити таємницю, дошукатись до істини, тобто точно пересвідчитись в чому-небудь [2, с. 67]. У кримінальному процесуальному законодавстві України поняття «дізнання» це форма досудового розслідування, в якій здійснюється розслідування кримінальних проступків. Такому розумінню передувала тривала дискусія, корені якої сягають ще сивої давнини. Поняття «дізнання» традиційно асоціювалось із діяльністю різних поліцейських органів, які в своїй діяльності могли застосовувати не тільки гласні дії, а й здійснювати розвідувально-розшукові заходи – «таємно дізнатися» [3, с.9].

Згідно з позицією Юхна О.О. та інших вчених у кримінальному процесі до набуття чинності КПК України у новій редакції, під традиційним тлумаченням дізнання визначалось поєднання оперативно-розшукової та слідчої функцій і адміністративних повноважень. Фактично у правозастосовній діяльності, зокрема у кримінальному провадженні (на той час у кримінальних справах) використання поняття «дізнання» здійснювалось у двох аспектах: 1) при проведенні дізнання працівниками «штатних» підрозділів дізнання, які були в наявності в ОВС, що процесуально займались початковими слідчими діями по нерозкритих злочинах (якщо вони не розкривались, то зупинялись до їх розкриття, після чого вони передавались через прокурора за підслідністю до відповідних органів попереднього розслідування); 2) щодо оперативно-розшукової діяльності при розкритті злочинів, в ході чого оперативні підрозділи йменувались і представлялись як органи дізнання, що здійснювали свою діяльність при розкритті злочинів або самостійно, чи під керівництвом на той час органів попереднього розслідування [4, с.111-115].

Як свідчить теорія кримінального процесу та правозастосовна діяльність сьогодні при реалізації переходу до європейських правових стандартів щодо удосконалення досудового розслідування і дізнання пріоритетним завданням

повинно бути не виконання правоохоронними органами завдань з розкриття злочину (публічного інтересу), а насамперед забезпечення верховенства права (приватного інтересу), повного, швидкого і неупередженого розслідування, в даному випадку й кримінальних проступків [5].

Процесуальна форма дізнання в чинному КПК України законодавчо закріплена в Главі 25 «Особливості досудового розслідування кримінальних проступків». Зокрема ст. 298 КПК України передбачає, що досудове розслідування (дізнання) кримінальних проступків здійснюється відповідно до загальних правил досудового розслідування, передбаченими чинним КПК України, з урахуванням вказаної Глави. Зазначені положення визначають наступні особливості дізнання, а саме: а) під час досудового розслідування кримінальних проступків дозволяється проводити всі слідчі (розшукові) дії, передбачені КПК України, в тому числі й негласні слідчі (розшукові) дії (відповідно до ст. 300, ч. 2 ст. 264 і ст. 268 КПК України); б) під час досудового розслідування кримінальних проступків застосовуються лише запобіжні заходи у вигляді затримання особи (як тимчасовий захід), особисте зобов'язання, особиста порука (ст. 299 КПК України); в) прокурор зобов'язаний не пізніше трьох днів після отримання матеріалів дізнання разом з повідомленням про підозру, а в разі затримання особи в порядку, передбаченому ч. 4 ст. 298-2 КПК України, протягом 24 годин звернутись до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру або про звільнення від кримінальної відповідальності, тощо.

Відповідно до ст. 302 КПК України після закінчення досудового розслідування запроваджено можливість розгляду судом матеріалів дізнання (результатів розслідуванні кримінальних проступків), у разі прийняття прокурором рішення про звернення до суду з обвинувальним актом у спрощеному провадженні, що на нашу думку може призвести до реанімації принципу «визнання вини – цариця доказів». Більше того, передбачається не просто спрощений порядок судового розгляду без дослідження доказів, а спрощення посилюється положеннями ч. 1 даної статті про те, що закон надає можливість розгляду судом провадження за відсутності самого обвинуваченого, – встановивши під час досудового розслідування, що підозрюваний беззаперечно визнав свою винуватість, не оскаржує встановлені досудовим розслідуванням обставини і згоден з розглядом обвинувального акта за його відсутності, а потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження кримінального проступку, не заперечують проти такого розгляду. На думку Сачка О.В. при спрощені процедури судового розгляду і без того уже спрощених матеріалів дізнання, без дослідження і перевірки доказів у суді, без безпосереднього заслуховування показань обвинуваченого і з'ясування його думки щодо усіх обставин справи, гарантії забезпечення верховенства права стають ілюзорними. Така процедура дізнання не може задовольняти ні людину, ні суспільство, ні державу; не забезпечує ні приватних, ні публічних інтересів, а отже, на його думку, потребує скасування [5, с. 68]. Ми не можемо погодитись з такою позицією, адже доктринальні і концептуальні зміни у чинному КПК України направлені, насамперед, на економію процесуальних і бюджетних витрат та усунення тяганини в судових інстанціях. Визначена КПК України процесуальна форма дізнання щодо розслідування кримінальних проступків, свідчить про наявність багатьох процесуальних проблем, що вказує про недоліки самого закону в частині забезпечення верховенства права і в питаннях

формування, організації та усунення наявних недоліків щодо вимог до професійності таких працівників, які задіяні при здійсненні проведення дізнання кримінальних проступків.

Дослідження наукової дискусії з піднятих питань, свідчить про значну увагу науковців як до інституту кримінальних проступків, так і до процедур спрощеного провадження, в тому числі, й до процесуального порядку проведення дізнання. Однак, наявні наукові праці не піднімають усіх проблемних питань, а вимагають подальшого наукового вивчення, але вже з урахуванням результатів правозастосовної діяльності в цьому напрямі. Враховуючи міжнародний контроль і внутрішньодержавні проблеми також набувають теоретичного і прикладного значення проблемні питання із забезпечення верховенства права у кримінальному провадженні при розслідуванні кримінальних проступків. Так, у Перехідних положеннях Конституції України містяться поняття «злочину», а «кримінальний проступок» не зустрічається жодного разу. Злочин, адміністративне, дисциплінарне правопорушення - єдині підстави відповідної кримінальної, адміністративної та дисциплінарної відповідальності [6, с. 315]. Тому, дослідження ознак кримінального проступку в науці кримінального права України здійснювалося в рамках загальної дискусії про доцільність запровадження проступку в кримінальне законодавство України, проте системне розуміння ознак та природи категорії проступку в кримінально-правовій доктрині з'ясовано на даний час не повною мірою. У зв'язку із цим розробка та набуття чинності нової редакції Кримінального кодексу України є нагальною вимогою, як правоохоронних органів так і суспільства в цілому [7, с. 11]. Водночас, Інструкцією з організації діяльності дільничних офіцерів поліції затвердженої Наказом МВС України від 28.07.2017 № 650 закріплено право дільничного офіцера поліції здійснювати досудове розслідування кримінальних проступків. При цьому, в чинному КПК України такий учасник кримінального провадження не передбачений. Тому при практичному застосуванні в суді цієї норми відомчого нормативно-правового акту можуть виникати питання щодо законності здійснення такого розслідування неуповноваженою особою. Вказане питання підлягає законодавчому закріпленню в чинному кримінальному процесуальному законодавстві. Окрім цього, існують інші недоліки, неузгодженості та протиріччя відносно прав і обов'язків осіб, які уповноважені проводити дізнання. Втім, підняті питання потребують окремого дослідження або наукового вивчення. Пропоную учасникам науково-практичної конференції прийняти участь в обговоренні піднятих питань та наданих пропозицій.

Список використаних джерел:

1. Хавронюк М.І. Кримінальні проступки: науково-практичний коментар статей Кримінального кодексу України. Київ. ВД Дакор. 2020. 266 с.
2. Новий тлумачний словник української мови / уклад. В.В. Яременко, А.М. Сліпущко: У 4 т. Київ. 2000. Т1. с. 768
3. Макаренко Е.І., Лобойко А.М., Тертишник В.М., Ліпінський В.В., Шиян А.Г. Дізнання в міліції та митних органах : навчальний посібник. Дніпропетровськ : ПП «Ліра ЛТД». 2003. 452 с.
4. Юхно О.О. Проблемні питання запровадження дізнання у діяльність поліції України. Правова наука і державотворення в Україні в контексті правової інтеграції: матеріали XIII Міжнародної науково-практичної конференції (21-22 травня 2021 року, м. Суми) / Сумська філія Харківського національного університету внутрішніх справ. Суми: Видавничий дім «Ельдорадо», 2021. 204 с.

5. Сачко О.В. Верховенство права під час застосування інституту дізнання щодо кримінальних проступків. Приватне та публічне право. URL: http://pp-law.in.ua/archive/4_2018/16.pdf

6. Маковій В.П. Взаємне поглинання сутнісних теорій делікту у міжнародному приватному праві. Юридичний вісник Причорномор'я. 2011. № 1 (1). С. 318–323.

7. Дмитрук М. Кримінальний проступок: правова природа та ознаки : монографія. Одеса : Юрид. а-ра, 2014. 221 с.

ЗНАЧЕННЯ СУБ'ЄКТИВНИХ ФАКТОРІВ ДЛЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ В УКРАЇНІ

Анатолій Євгенович ЩУДРО,

*канд. техн. наук, судовий експерт
Дніпропетровського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України*

Вплив суб'єктивних чинників на діяльність судових експертів має величезне значення для практики судочинства. Наукові та методичні аспекти цієї проблеми активно розробляються професійними судовими експертами та науковими співробітниками.

З точки зору дотримання закріплених міжнародними конвенціями про захист прав людини та громадянина принципів (право на справедливий судовий розгляд та обов'язок держав проводити ефективне розслідування будь-яких порушень основних прав людини), кожна людина має право розраховувати, що при проведенні судової експертизи будуть застосовані одні й ті самі методики незалежно від того, яка судово-експертна установа або який залучений експерт, буде проводити дослідження.

Кожна людина має право можливість ознайомитися зі змістом застосованої судово-експертної методики та характеристиками використаних технічних засобів. Це накладає на законодавство та на судово-експертну практику обов'язок забезпечити високий рівень наукової обґрунтованості застосовуваних методик судово-експертного дослідження та доступ до опису методики всіх зацікавлених учасників кримінального, цивільного та адміністративного процесу [1, с. 45-85].

Великий вплив на суб'єктивне ставлення експерта до результатів свого дослідження та формулювання висновків здатне вплинути на презумпцію невинності особою, що призначила експертизу.

Так, у багатьох супровідних документах при вказівці на обставини справи неправомірно стверджується про скоєння особи, що перевіряється, інкримінованого йому злочину. Таке твердження здатне суттєво вплинути на сприйняття ознак та властивостей досліджуваних об'єктів і, як наслідок, висновку судового експерта. Експертні помилки, які допускаються у зв'язку з впливом інформації про обставини справи, трапляються у багатьох видах судових експертиз. У судового експерта може сформуватися психологічна домінанта, спрямовану максимально швидко встановлення винної особи. У таких випадках відбуваються неусвідомлене перебільшення значущості ідентифікаційних або діагностичних ознак, що збігаються, і ігнорування наявних відмінностей.

Слід зазначити, вплив суб'єктивних чинників, головним чином психологічного характеру, негативно позначається навіть на висновках традиційних видів судових експертиз. Зокрема, численні дослідження та експерименти, проведені зарубіжними вченими, показали високий рівень впливу так званого «людського фактору» на результати дактилоскопічної ідентифікації [6, с. 851-867].

Простих рішень, які б суттєво знизити негативний вплив суб'єктивних факторів на достовірність експертних висновків, на жаль, немає. Необхід-

ність подальших досліджень впливу «людського фактору» в галузі судової експертизи є очевидною і дуже актуальною.

Суб'єктивні чинники можуть істотно вплинути на достовірність висновків судового експерта. Для забезпечення високої якості судово-експертної діяльності необхідно здійснити низку заходів, спрямованих на виключення або суттєве зниження впливу суб'єктивних факторів на висновки судового експерта. До цих заходів можна віднести подальше вивчення психологічних аспектів діяльності судового експерта та здійснення постійного моніторингу експертних помилок.

Список використаних джерел:

1. Судебная экспертиза: типичные ошибки. Под ред. Россинской Е.Р. М.: Проспект. 2014.
2. Fritz P et all. Variability and subjectivity in the grading process for evaluating the performance of latent fingerprint detection techniques. Journal of forensic Identification. 2015;65(5):851-867.

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЗНАТЬ КРИМІНАЛІСТИКИ ПРОКУРОРОМ ЯК ПРОЦЕСУАЛЬНИМ КЕРІВНИКОМ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Олександр Олександрович ЮХНО,

*доктор юридичних наук, професор, професор
кафедри криміналістики, судової експертології та
домедичної підготовки факультету № 1
Харківського національного університету
внутрішніх справ,
<https://orcid.org/0000-0002-4771-0531>*

Реалізація новели чинного КПК України щодо здійснення прокурором процесуального керівництва досудовим розслідуванням здійснюється при продовженні реформування кримінальної юстиції і характеризується підвищенням пріоритету з дотримання прав людини, в ході чого ступінь ризику порушення прав учасників кримінального провадження залишається високим, а тому зберігається необхідність гарантування державою забезпечення належного рівня законності. Суб'єктом, якому держава делегує право нагляду за додержанням законів та прав і свободи особи під час розслідування є прокурор. За результатами анкетування прокурорів і слідчих, проведеного М.В. Чорноусько, 70% респондентів визнають ефективним наявний механізм процесуального керівництва прокурором, однак 92% цих же респондентів вказали, що чинне кримінально процесуальне законодавство не задовольняє усіх потреб досудового розслідування. Вказане висуває проблемні питання удосконалення правового регулювання цього напрямку шляхом уточнення окремих оціночних понять обсягу і повноважень учасників кримінального провадження та порядку проведення процесуальних дій [1, с. 6-7]. Використання прокурором криміналістичних знань продовжує бути актуальним при гармонізації КПК і реалізації засад змагальності сторін, незмінності прокурора у кримінальному провадженні, забезпеченні необхідного балансу публічних і приватних інтересів з дотриманням прав свобод і законних інтересів особи у цій сфері процесуальної діяльності [2, с. 14]. Процесуальне керівництво досудовим розслідуванням є специфічним видом криміналістичної та кримінально процесуальної спрямованості і полягає в упорядкуванні процесу розслідування з використанням кримінальних процесуальних повноважень владно-розпорядчого характеру, закріплених ст. 36 КПК України [3, с. 24]. Визначаючи поняття контрольної функції державних органів, А.Й. Присяжнюк зазначив, що вона надає можливість перевірити відповідність актів управління Конституції України та законодавству, а у разі потреби вжити заходів до відновлення цієї відповідності та прав особи [4, с. 20-21], що відноситься й до вказаної функції прокурора. Без криміналістичних знань виконання вказаних функцій прокурором є неможливим. Як доречно зазначав Р.С. Белкін, встановлюючи процесуальну процедуру слідчих і судових дій, КПК не може відповісти на питання яке цілком залежить від слідчої ситуації, що формується : як, у який спосіб, за допомогою яких засобів та методів має бути проведена слідча дія за даних умов. Відповідь на це дає криміналістика, пропонуючи слідчому, прокурору та суду арсенал засобів, прийомів, способів провадження слідчих дій, наповнюючи таким чином процесуальну форму реальним

дійовим змістом [5, с. 23-24]. Криміналістика при цьому виконує забезпечувальну функцію кримінального провадження і її прийнято вважати праксеологією кримінального процесу з огляду на те, що процесуальні норми виконуються за допомогою застосування криміналістичних засобів у різних слідчих ситуаціях при розслідуванні злочинів. Відносно цього Є.П. Іщенко зазначав, що кримінальний процес лише пропонує нормативні моделі, встановлює певні межі, але не розкриває того, як це треба робити. Кримінальний процес визначає найбільш загальну форму, певні абстракції, тоді як криміналістика наповнює їх необхідним змістом [6, с. 9]. Питання використання знань криміналістики при здійсненні прокурором процесуального керівництва досудовим розслідуванням розглядалися в межах наукової статті тільки І. Козьяковим у 2014 році. Однак, після цього, у 2016 році внесено зміни до Конституції України щодо функцій органів прокуратури, а на сьогодні й понад 600 змін і доповнень до КПК України, що потребує свого переосмислення та наукового вивчення. Актуальність піднятих питань спонукає до потреби їх подальшого дослідження в розрізі теорії і практики криміналістики, судової експертології та кримінального процесу. Правозастосовна практика вакаваної новели створює завдання для сторони обвинувачення з переорієнтування її на нове глобальне завдання здійснення досудового розслідування та наглядової діяльності у формі безпосереднього керівництва досудовим розслідуванням відповідно до нових і якісних наукових, теоретичних і прикладних рівнів. Така діяльність прокурора можлива лише за умови визначення основних пріоритетів та критеріїв ефективності діяльності при розслідуванні злочинів з активною його позицією під час чого він не повинен бути стороннім спостерігачем, а ініціативним його учасником і особисто приймати участь при проведенні окремих важливих та обов'язкових слідчих дій, здійснюючи нагляд за проведенням і результатами окремих негласних слідчих (розшукових) дій, спиратись при цьому на криміналістичні знання. Доктринально криміналістика представлена як наука про злочин і закономірності злочинної діяльності та її відображення у джерелах інформації які слугує основою для розроблення засобів прийомів і методів збирання, фіксування, перевірки, дослідження, оцінювання та використання доказів з метою розкриття, розслідування, судового розгляду і запобігання злочинам. Ефективність наглядової функції прокурора, як процесуального керівника оцінюється його безпосередньою участю у слідчих (розшукових) діях та прийнятті і реалізації ключових процесуальних рішень [8, с. 75-81]. Якісне проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій за визначенням І.Козьякова залежить від сформованості їх системи та структури, оскільки закріплення в КПК їх конкретного переліку спонукає до нового ставлення і підходу щодо розуміння засобів криміналістики, зокрема : системи криміналістичних прийомів, типових тактичних операцій, методики їх застосування та реалізації. При цьому технічні засоби, тактичні прийоми і методичні рекомендації, що мають розроблятися сучасною криміналістичною наукою повинні відповідати нормам КПК. Слід підтримати його наукову позицію, що така діяльність прокурора повинна організовуватись за допомогою створення окремої криміналістичної методики з процесуального керівництва досудовим розслідуванням і повинна відповідати принципу незмінності прокурора і виконання його повноважень у досудовому розслідуванні. Ця методика повинна враховувати можливості прокурора з використання усього обсягу процесуальної компетенції у слідстві відповідно

до законодавства. Вона повинна відображати криміналістичну класифікацію злочинів і розроблятися на підставі наукових рекомендацій та правозастосовної діяльності слідства, прокуратури і судових інстанцій. При цьому доцільно уточнити предметну сферу реалізації рекомендацій, криміналістичну методичку, зміст її окремих елементів. Її слід реалізовувати від етапу внесення інформації про злочин до ЄРДР і переходити на подальші етапи розслідування злочину, з урахуванням ухвалення рішення судом [2, с. 14-15]. Як приклад цьому, К.В. Шевцова наводить статистичні данні про результати діяльності процесуальних керівників щодо внесення до ЄРДР раніше не облікованих слідчими злочинів, зокрема: у 2015 році – 2708 і відповідно у 2016 році – 3250, у 2017 році – 6439, у 2018 році – 8732, у 2019 році – 7381, а за 6 місяців 2020 року – 3737 [9, с. 1-2], що свідчить про ефективність реалізації прокурорами функції процесуального керівництва досудовим розслідуванням, починаючи із самого його початку. Роль прокурора з цього етапу, дозволяє уникнути випадків незаконного притягнення осіб до кримінальної відповідальності та порушень прав, свобод і законних інтересів громадян. Як зазначила Л.А. Сої-Серко, криміналістика корелюється з наукою управління при формулюванні пропозицій з організації розслідування злочинів як в цілому, так і відповідно до наукової організації діяльності прокурора і слідчого [10, с. 105-109]. Управлінська діяльність процесуального керівника складається з комплексу заходів, що розпочинаються з постановки задач і закінчуються оцінкою отриманих результатів, при забезпеченні ефективного контролю. Така діяльність прокурора представляє собою також організацію процесу досудового розслідування, ефективних напрямів, координацію з проведення слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій та належної взаємодії із слідчим суддею. Прокурор згідно ст. 36 КПК України та ст. ст. 29-32 Закону України «Про прокуратуру» виконуючи таку функцію, є самостійним у своїй діяльності, а втручання осіб, які не мають на це повноважень, забороняється. Будь-які ланки органів державної влади і місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій, посадові та фізичні особи зобов'язані виконувати законні вимоги і процесуальні рішення прокурора [11, с. 11-15]. Криміналістика поєднується з наукою управління, доктрини якої виконуються за допомогою методик і рекомендацій щодо досудового розслідування окремих видів злочинів в цілому та науковій організації праці прокурора, слідчого, експерта [10, с. 105-109]. КПК України закріплено тільки процесуальну процедуру, формально закріплені певні процесуальні дії, часові і просторові межі кримінального провадження, але не вказується у який спосіб та із застосуванням яких криміналістичних та процесуальних засобів, чи за їхньої сукупності і використовуючи які знання, уміння та навички можна розслідувати злочини, здійснюючи прокурором процесуальне керівництво. Виконання завдань кримінального провадження повинно реалізовуватись процесуальним керівником за рахунок запровадження модернізованих криміналістичних засобів при різних слідчих ситуаціях, а також використання і удосконалення знань криміналістики, при особистій участі його в проведенні слідчих дій. У процесуальному керівництві поєднуються наглядові, організаційні та управлінські повноваження прокуратури, що відповідає вимогам міжнародних правових стандартів. У зв'язку з вказаним, процесуальна самостійність слідчого зазнає певних обмежень. Однак, прокурору не дозволяється здійснювати адміністративне управління слідчим, що є цілком прийнятною, демократич-

ною і процесуальною формулою його взаємовідносин. Без наявності і постійного удосконалення знань криміналістики, процесуальний керівник досудовим розслідуванням не зможе виконувати такі функції. В цьому напрямі було б доцільним здійснення прокурором процесуального керівництва у нагляді за своєчасним призначенням судових експертів із попередньою консультацією слідчих з експертами щодо можливостей їх проведення та правильною постановкою необхідних запитань. З метою більш повного та об'єктивного встановлення обставин вчинення злочинів, потребує наполегливість прокурора й у поширенні слідчими практики щодо здійснення додаткових оглядів місця події, що були проведені у нічний час чи при недостатньому освітленні та ін. Втім, підняті питання не є остаточними і підлягають окремому дослідженню або науковому вивченню.

Список використаних джерел:

1. Черноусько М.В. Здійснення прокурором процесуального керівництва досудовим розслідуванням : автореф. дис ... канд. юрид. наук 12.00.09. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ. 2017. 20 с.
2. Козьяков І. Криміналістичні основи процесуального керівництва прокурором досудовим розслідуванням. *Вісник прокуратури*. 2014. № 9(159) вересень. С. 14-25.
3. Говоруха М. Суть наглядової діяльності прокурора та процесуального керівництва. *Вісник прокуратури*. 2013. № 11(149). С. 24-28.
4. Присяжнюк А.Й. Організаційно-правові засади державного контролю у сфері виконавчої влади : монографія. Харків. Золота миля. 2011. 398 с.
5. Белкин Р.С. Уголовный процесс. Криминалистика. Судебная экспертиза. Ученые криминалисты и их роль в совершенствовании научных основ уголовного судопроизводства : материалы вузов. юбил. науч.- практ. конф. (к 85-летию со дня рождения Р.С. Белкина : в 2 ч. Часть 1. Москва. Академия управления МВД России. 2007. С. 23-24.
6. Іщенко Е.П. О месте и роли криминалистики в современной системе уголовно-правовых наук. *Криминалист первопечатный*. 2010. № 1. С. 9
7. Лапкін А.В. Прокурор у кримінальному провадженні : теоретичні, правові та організаційно-методичні проблеми: монографія. Харків. Право. 2020. 1304 с.
8. Домніков О. Організаційне забезпечення процесуального керівництва у кримінальних провадженнях. З досвіду роботи прокуратури Автономної Республіки Крим. *Вісник прокуратури*. 2013. № 11(149). С. 75-81.
9. Шевцова К.В. Процесуальні повноваження прокурора щодо реалізації загальних положень досудового розслідування : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.09. Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків. 2020. 20 с.
10. Соля-Серко Л.А. Научная организация труда следователя. *Советское государство и право*. 1970. № 9. С. 105-109.
11. Литвак О., Однополько С. Функції прокуратури на сучасному етапі реформування правоохоронних органів. *Вісник національної академії прокуратури України*. 2014. № 2 (35). С. 11-15.

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА, ЩО РЕГУЛЮЄ ЗОВНІШНЮ ДІЯЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВИ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Свген Васильович КОБКО,

*канд. юрид. наук, доцент, доцент кафедри
публічного управління та адміністрування
Національної академії внутрішніх справ
<https://orcid.org/0000-0002-3121-0823>*

Розмірковуючи про окремі напрями вдосконалення законодавства, що регулює зовнішню діяльність держави у сфері забезпечення національної безпеки, перш за все, слід вказати необхідність його адаптація до стандартів НАТО. Таку адаптацію можливо розглядати як важливий підготовчий етап до отримання ПДЧ. Тому важливим є врахування у чинному законодавстві численних вимог стандартів НАТО та відповідних процедур, оскільки це доволі великий обсяг технічних приписів та правил. Водночас, з точки зору права найбільш важливим є врахування принципів ПДЧ загального характеру для організації системи державної влади та управління, а також застосування норм права і дотримання прав людини. У загальному вигляді мова йде про належне організаційно-правове визначення засад державної політики щодо дотримання принципів верховенства права і прав людини, здійснення демократичного цивільного контролю над збройними силами, створення належної структури планування та виконання оборонного бюджету. У зазначеному контексті потребує належної правової регламентації питання організації державного управління у сфері національної безпеки і оборони, до числа яких у першу чергу належить здійснення належної систематизації у сфері національної безпеки із чітким розмежування функцій та компетенції державних органів у відповідності до конституційної вимоги розподілу влади на законодавчу, виконавчу та судову, усунення дуалізму та зайвої «виключності» статусу окремих державних органів у системі влади, налагодження дієвих механізмів демократичного цивільного, у т.ч. парламентського контролю над збройними силами, подолання зайвої політизації процесів управління, налагодження ефективного механізму державного управління виконання оборонних бюджетів [1, с.232–233; 2]

Необхідно зазначити про дискусійні і такі, що потребують узгодження з нормативами та стандартами НАТО положення Закону України «Про національну безпеку України» щодо утворення вищого колегіального стратегічного органу воєнного керівництва обороною держави в особливий період. Очевидно йдеться про Ставку Верховного Головнокомандувача, що передбачено Законом України «Про оборону України». Проте наскільки ефективним та таким, що відповідає не лише існуючим положенням про колективні органи управління у сфері оборони у державах Північноатлантичного договору, але й потребам оборони з огляду на сучасні виклики та повноваження Президента держави, Міністра оборони України, Головнокомандувача Збройних Сил, Генерального штабу Збройних Сил, Командування об'єднаних сил Збройних Сил України, координуючу роль Ради національної безпеки і оборони України щодо їх подолання, є утворення подібного колективного органу управління – пи-

тання залишається відкритим і вимагає законодавчого урегулювання з урахуванням, насамперед, забезпечення ефективності та оперативності прийняття рішень у кризових ситуаціях [3, с.24].

Для вирішення проблем у вказаному напрямку було прийнято «Стратегію зовнішньополітичної діяльності України», в якій визначались цілі зовнішньополітичної діяльності України. Україна прагне миру, який є запорукою розвитку та процвітання держави, реалізації потенціалу Українського народу. Протидія державі-агресору, відновлення територіальної цілісності України та забезпечення державного суверенітету України на всій її території в межах міжнародно визнаного державного кордону є найвищими пріоритетами. Для досягнення основної мети - безпека і процвітання України - визначаються такі цілі зовнішньополітичної діяльності України: відновлення миру і територіальної цілісності України в межах її міжнародно визнаного державного кордону; притягнення Російської Федерації до міжнародно-правової відповідальності; захист прав та інтересів громадян України за кордоном; протидія дезінформаційним атакам із зовнішніх джерел, що здійснюються на шкоду національним інтересам та іміджу України за кордоном; формування безпечного середовища дипломатичними засобами; набуття повноправного членства в НАТО; набуття повноправного членства в ЄС; сприяння зовнішній торгівлі та інвестиціям; технологічна та екологічна трансформація України; свобода пересування громадян України у світі; підтримка українців за кордоном, їх залучення до державотворчих, соціальних, економічних проєктів; формування і просування позитивного іміджу України у світі [4].

Тож, на наше переконання, напрямами вдосконалення законодавства, що регулює зовнішню діяльність держави у сфері забезпечення національної безпеки є:

- розробка єдиної Національної програми адаптації вітчизняного законодавства до вимог та стандартів ЄС та НАТО. Що передбачає здійснення активної нормотворчої діяльності, яка буде заснована на змістовних теоретичних розробках;
- створення міжнародної програми взаємодії суб'єктів забезпечення національної безпеки з іншими відомствами ЄС та НАТО, а також іншими світовими державами;
- вдосконалення державної політики у сфері національної безпеки;
- доцільно створити окрему посаду Уповноваженого Президента України, до повноважень якого буде входити контроль за реалізацією заходів передбачених Стратегії національної безпеки України, а також іншими стратегічними документами, що були прийняті у відповідності до вказаного нормативно-правового акту.

Список використаних джерел:

1. Доронін І. М. Організаційно-правові аспекти трансформації системи сектору національної безпеки та оборони. Порівняльно-аналітичне право. 2019. № 6. С. 230–233
2. Доронін І. Організаційно-правові аспекти трансформації сектору національної безпеки і оборони України у контексті євроатлантичної інтеграції. Розвиток законодавства України у сфері оборони: проблеми адаптації до стандартів НАТО та шляхи їх вирішення : матеріали Науковопрактичної конференції. м. Київ, 23 квітня 2021 року / упоряд.: П. П. Богуцький, В. Г. Пилипчук, С. О. Дорогих. Київ, 2021. С.15-19
3. Богуцький П. Сучасний стан і розвиток системи законодавства у сфері оборони України: на шляху до європейської та євроатлантичної інтеграції / Розвиток законодавства України у сфері оборони: проблеми адаптації до стандартів НАТО та шляхи їх вирішення :

матеріали Науковопрактичної конференції. м. Київ, 23 квітня 2021 року / упоряд.: П. П. Богуцький, В. Г. Пилипчук, С. О. Дорогих. Київ, 2021. С.20-26

4. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 липня 2021 року «Про Стратегію зовнішньополітичної діяльності України» / Указ Президента України; Стратегія від 26.08.2021 № 448/2021 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/448/2021/conv#Text>

ДОСВІД НІМЕЧЧИНИ У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ МИТНИМИ ОРГАНАМИ

Руслан Анатолійович ЧЕРКАССЬКИЙ,

канд. наук з держ. управл.

У Німеччині з 1 січня 2016 року запроваджено нову модель митного управління, на чолі якої як вищий федеральний орган, натепер – Генеральна митна дирекція (Generallzolldirektion). З метою забезпечення митної безпеки федеральне законодавство покладає на митні органи Німеччини досить широкі повноваження. Окрім стягування митних платежів і контролю за переміщенням товарів через кордон, до сфери повноважень митних органів зараховано як боротьбу з контрабандою наркотичних, тютюнових і лікеро-горілчаних виробів, зброї та боєприпасів, так і запобігання фінансуванню й припинення фінансування тероризму. Останнім часом особливого значення набуває боротьба з нелегальною трудовою діяльністю, робота мобільних митних груп із виявлення цієї діяльності, а також виявлення фальсифікованих товарів під час спроби ввезення на територію Європейського Союзу [1, с.123].

Варто відзначити, що боротьба з контрабандою наркотиків, зброї, сигарет, тютюну та фармацевтичних препаратів, відмивання грошей, злочинами в галузі зовнішньої торгівлі, порушеннями Закону про контроль за військовою зброєю, піратством брендів та продукції, шахрайством із субсидіями, ухиленням від сплати податків, а також фінансування тероризму, також є завданнями митниці, що не тільки може бути забезпечено у межах контролю. На додаток до митного контролю можуть проводитись великі кримінально-процесуальні розслідування, такі як арешти, допити, обшуки, вилучення та оцінка доказів, спостереження, моніторинг телекомунікацій, використання слідчих під прикриттям та багато іншого. Такі розслідування – часто також у рамках міжнародного співробітництва йдуть за успішними заходами контролю та патрульних співробітників митниці та поліції, але часто призводять до таких успішних перевірок та арештів лише наприкінці переважно великих розслідувань. Відкритий та таємний збір інформації у службі митних розслідувань відбувається не лише за допомогою оцінки перевірок та розслідувань [2].

Служба митних розслідувань Німеччини складається з Управління митної кримінальної поліції та восьми підлеглих митних слідчих органів. Вона займається злочинами від середньої тяжкості до організованої митної злочинності. Основна робота проводиться у органах митного огляду, наприклад, вони відстежують контрабанду цигарок та наркотиків. Як центральний апарат, Управління кримінальної митної поліції координує діяльність митних слідчих органів. Це також включає управління так званою «інформаційною системою митних розслідувань» (INZOLL). Електронна система, в якій митні органи зберігають дані про скоєні митні злочини. Управління митної кримінальної поліції починає власне розслідування лише тоді, коли йдеться про особливо тяжкі злочини, такі як поширення зброї масового знищення.

У разі проведення розслідувань служба митних розслідувань має у своєму розпорядженні всі повноваження, які закріплені у Кримінально-процесуальному кодексі. Тому під час збирання даних можна проводити ін-

тенсивні втручання. Наприклад: прослуховування телефонних розмов і квартир, спостереження, фото- та відеозйомка постраждалих, а також використання слідчих під прикриттям. Ці кошти можна використовувати за погодженням із прокуратурою за наявності первинної підозри у скоєнні особливо тяжкого злочину. Крім того, служба митних розслідувань також має широкі повноваження щодо обробки персональних даних у так званій сфері запобігання митній небезпеці. Це означає, що влада не тільки розслідує скоєні злочини, але й може вживати заходів завчасно до появи підозри у скоєнні злочину. Основою є закон про Митне управління кримінальної поліції та Митне слідче управління, коротше кажучи: Закон про митну слідчу службу (ZFdG).

У законодавстві Німеччини за вчинення простої контрабанди передбачається позбавлення волі строком до п'яти років. Згідно з Кримінальним кодексом Німеччини, контрабандою є ввезення і вивезення матеріалів, які використовуються для виготовлення службових посвідчень (папір, пластини, форми, кліше, бланки службових посвідчень тощо). Відповідно до ст. 275 Кримінального кодексу Німеччини, передбачено покарання у вигляді позбавлення волі строком на два роки або штраф [3; 4]. Так, §275 Кримінального кодексу Німеччини встановлено відповідальність за контрабандне ввезення і вивезення: 1) пластин, форм, поліграфічних наборів, кліше, негативів, матриць або подібних пристосувань, придатних за своїм родом для вчинення діяння; 2) паперу, подібного до паперу, призначеного для виготовлення службових посвідчень й особливим чином захищеного від підробки, або паперу, який можна переплутати зі справжнім; 3) бланків службових посвідчень. Санкція цієї кримінально-правової норми передбачає покарання у вигляді позбавлення волі на строк до 2 років або штраф [3; 4]. Окрім того, варто вказати, що у §276 Кримінального кодексу Німеччини закріплено відповідальність за контрабандне ввезення і вивезення підроблених або фальсифікованих службових посвідчень, що містять фальшиве засвідчення заяв, переговорів або правових відносин, а також неправдиве посвідчення посадовою особою фактів або неправдивих відомостей, внесених до публічних реєстрів, книг або офіційних даних. У §328 Кримінального кодексу Німеччини закріплена відповідальність за ввезення і вивезення радіоактивних речовин та інших небезпечних речовин і ресурсів. За вказаний вид правопорушення передбачена відповідальність у вигляді позбавлення волі на строк до 5 років і штраф [3; 4].

Таким чином, аналіз досвіду Німеччини у сфері запобігання та протидії злочинності митними органами дає можливість виокремити наступні позитивні моменти, які слід врахувати вітчизняному законодавцю: по-перше, високий рівень матеріально-технічного та фінансового забезпечення митних органів, що дає можливість більш оперативно реагувати на існуючі виклики; по-друге, важливо відмітити високий рівень взаємодії та обміну інформації між митницею Німеччини між країнами ЄС в рамках протидії митній злочинності; по-третє, доцільно посилити адміністративну та кримінальну відповідальність за порушення митного законодавства

Список використаних джерел:

1. Петрова І. Митна служба Німеччини в інтегрованій системі митних служб європейського союзу. Підприємництво, господарство і право. 2019. № 1. С. 121–126
2. Die Kriminalpolizei des Zolls / Gewerkschaft der Polizei. Bezirksgruppe Zoll - Bezirk Bundespolizei URL: https://www.gdp.de/gdp/gdpbupo.nsf/id/DG_13_BZGZoll_Zollfahndun

3. Кримінальний кодекс Федеративної Республіки Німеччини. URL : <http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1242733&subID=100102942,100102944,100103642,100104110>.

4. Бабіков Д.В. Зарубіжний досвід кримінально-правової протидії незаконному переміщенню предметів через митний кордон. Науковий журнал Право і суспільство. 2021. №1. С. 169-176.

УДК 343.985

ОЗНАКИ ОРГАНІЗАЦІЇ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Назарій Миколайович ТАТАРИН,

*кандидат юридичних наук, виконуючий обов'язки
завідувача відділення технічного захисту інформації
з обмеженим доступом відділу режимно-секретного
та документального забезпечення Львівського
державного університету внутрішніх справ
<http://orcid.org/0000-0002-3888-2104>*

Здійснений аналіз наукових поглядів до визначення поняття організації розслідування кримінальних правопорушень показує, що вони залежать від обраних за основу підходів до розуміння категорії «організація», а також способу та обсягу викладу ознак, що відображають змістовне наповнення та призначення досліджуваного поняття. Зокрема, як зазначає І.В. Кубарєв, підходи до визначення організації розслідування можуть бути «поділені на дві групи – змістовні та цільові. Змістовному притаманний опис дій, що забезпечують організацію розслідування при відсутності її чіткої дефініції. При цільовому підході – робиться акцент на цілях і завданнях організації розслідування злочинів, а зміст цієї діяльності розкривається неконкретно – як комплекс заходів» [1, с. 7].

У зв'язку з чим вважаємо за необхідне виокремити ознаки та з'ясувати значення організації розслідування кримінальних правопорушень. Адже, як слушно підкреслює О.В. Москаленко, «сутність організації як процесу або системи визначається не стільки формою її представлення, скільки внутрішнім змістом, що відображає можливості використання та розвитку її потенціалу. Основоположним виявом сутності організації є її властивості як сукупність проявів, що відображають загальні, характерні і специфічні риси організації» [2, с. 66].

При цьому одні вчені виокремлюють й характеризують ознаки організації розслідування кримінальних правопорушень і на їх основі формують визначення цього поняття, а інші – наголошують на відмінні риси організації розслідування в самій дефініції. Наприклад, О.В. Москаленко, О.В. Маслюк, О.В. Олішевський, В.Ю. Шепітько наголошують на тому, що організація розслідування є комплексом певних дій (заходів), при цьому В.Ю. Шепітько виокремлює ще таку рису як базування на положеннях наукової організації праці, О.В. Москаленко – наукову обґрунтованість заходів, О.В. Олішевський – допоміжний характер по відношенню до процесу досудового розслідування [3, с. 154; 4, с. 77; 5, с. 136]. Крім того, Г.А. Хань акцентує увагу на таких ознаках організації розслідування кримінальних правопорушень як динамічність, системність і спрямованість цієї діяльності [6, с. 98].

Більш детально ознаки організації розслідування кримінальних правопорушень розкриває І.В. Кубарєв під час дослідження проблем організації розслідування вбивств, що вчиняються групою осіб в умовах неочевидності. На його думку, основними ознаками організації розслідування злочинів є наступні:

«(а) ситуаційно обумовлена;

(б) пов'язана із плануванням розслідування;
(в) передбачає взаємодію слідчого з іншими суб'єктами;
(г) має на меті раціональне вирішення завдань досудового слідства» [1, с. 7].

Разом із тим слід усвідомлювати, що організації розслідуванню кримінальних правопорушень властиві ознаки, притаманні категорії «організація». Зокрема, Г.Л. Монастирський виокремлює загальні, соціальні та синергічні властивості організації. При цьому кожна з наведених груп є системою ознак, які характеризують організацію з різних аспектів, виокремлюючи її якості. Науковець наголошує, що група:

– загальних якостей безпосередньо визначає організаційних характер будь-якого об'єднання та представлена поряд із такими властивостями, як «цілісність, комплексність, конструктивність, стійкість та відособленість», ще обмеженістю (визначенням меж реалізації організації і прояву її властивостей), репродуктивністю, адаптивністю, інваріантністю (різноманітністю реалізації організації), інтегративністю (входженням кожної організації у відповідну макроорганізацію) [2, с. 75];

– соціальних властивостей формується з таких якостей, як концептуальності, ієрархічності, консервативності (прагнення більшості індивідуумів до стабільності та передбаченості), проблемності, мотивованості (внутрішньої, спонукальної природи), інноваційності, конкурентності, інтегративності, кореляційності (готовності до взаємодії) [2, с. 75–76];

– синергічних властивостей «не тільки акцентує увагу на цільових якостях організації, але і вибудовує їх причинно-наслідкову ієрархію, аналогічну її дереву цілей. І дійсно, якщо місія ідентифікується на рівні глобальної цілі організації, то архітектоніка, формалізованість та толерантність обумовлюють її стратегічну стабільність, а подальші властивості – відповідні тактичні, оперативні, локальні та часткові рівні цілей її функціонування і розвитку» [2, с. 76-77].

На нашу думку, варто виокремлювати дві групи ознак організації розслідування кримінальних правопорушень – загальні та конкретні. Перша група ознак характеризує діяльність з організації досудового розслідування у цілому, без прив'язки до конкретного різновиду кримінального правопорушення, а друга – враховуючи специфіку виду (групи) кримінального правопорушення, що розслідується, й інші обставини, що мають значення для кожного конкретного кримінального провадження. Тому конкретні ознаки організації розслідування кримінальних правопорушень можуть і повинні бути виокремленими під час формування відповідних окремих криміналістичних методик. У зв'язку з чим у представленому дослідженні наводяться тільки загальні ознаки організації розслідування кримінальних правопорушень.

Насамперед варто відзначити, що організація розслідування кримінальних правопорушень – це не абияка діяльність, а діяльність з чітко окресленими цілями, яка реалізується уповноваженими особами за допомогою визначеного комплексу (системи) заходів. При цьому потрібно підкреслити, що організація розслідування кримінальних правопорушень здійснюється з урахуванням низки факторів, у тому числі закономірностей як у механізмі вчинення окремого різновиду протиправних діянь, так і діяльності з їх виявлення та розслідування упродовж усього процесу досудового розслідування. Це вчергове вказує на ситуативність, динамічність, циклічність (повторюваність) і ціле-

спрямованість організації розслідування. Ще однією відмінною рисою організації розслідування кримінальних правопорушень є те, що вона здійснюється шляхом кооперації сил і засобів, забезпечення їх постійного взаємозв'язку, субординації та координації. Відповідно організація розслідування характеризується такими ознаками як корпоративність і комунікаційність.

Тож, виходячи з вищенаведеного, загальними ознаками організації розслідування кримінальних правопорушень є наступні:

- цілеспрямований і динамічний характер;
- циклічність і ситуативність;
- реалізація виключно уповноваженими суб'єктами;
- є системою дій (заходів) зі створення сприятливих умов розслідування;
- здійснюється впродовж усього процесу розслідування (на кожному з його етапів і під час проведення окремих слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових), інших процесуальних і непроцесуальних дій);
- здійснюється шляхом кооперації сил і засобів, забезпечення їх постійного взаємозв'язку, субординації та координації (корпоративність і комунікаційність).

Отже, організація розслідування кримінальних правопорушень характеризується специфічними ознаками, які й визначають її сутність. Варто виокремлювати дві групи ознак організації розслідування кримінальних правопорушень – загальні та конкретні. Перша група ознак характеризує діяльність з організації досудового розслідування у цілому, без прив'язки до конкретного різновиду кримінального правопорушення, а друга – враховуючи специфіку виду (групи) кримінального правопорушення, що розслідується, й інші обставини, що мають значення для кожного конкретного кримінального провадження. Тому конкретні ознаки організації розслідування кримінальних правопорушень можуть і повинні бути виокремленими під час формування відповідних окремих криміналістичних методик.

Список використаних джерел:

1. Кубарев І.В. Проблеми організації розслідування вбивств, що вчиняються групою осіб в умовах неочевидності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Харків, 2007. 18 с.
2. Монастирський Г.Л. Теорія організації: підручник. 2-е видання, доповнене й перероблене. Тернопіль: «Крок», 2019. 368 с.
3. Шепітько В.Ю. Криміналістика. Енциклопедичний словник (українсько-російський і російсько-український) / за ред. акад. НАН України В.Я. Тація. Харків: Право, 2001. 560 с.
4. Олішевський О.В. Поняття організації розслідування злочинів. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2009. № 4 (47). С. 75–79.
5. Москаленко О.В. Щодо організації розслідування злочинів та її складових елементів. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. «ПРАВО»*. 2017. Вип. 27. С. 131–136. <http://doi.org/10.5281/zenodo.1171447>.
6. Хань Г.А. Теоретичні засади планування та організації розслідування злочинів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Донецьк, 2007. 221 с.

**ПРЕДМЕТ І ЗАСОБИ ЗЛОЧИНУ,
ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 200 КК УКРАЇНИ:
КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ**

Леонід Євгенійович БАРАШ,

*аспірант Національного наукового центру
«Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М.С. Бокаряса»
<https://orcid.org/0009-0005-1762-3727>*

Сучасні злочини включають документи на переказ, платіжні картки, інші засоби доступу до рахунків та електронні гроші. Термін "платіжні засоби" точніше відображає предмет злочину, оскільки охоплює як паперові, так і електронні документи як засоби доступу до банківських рахунків, включаючи електронні гроші.

Обладнання для їх виготовлення не є предметом злочину за статтею 200 КК України, але воно часто використовується як засіб його вчинення. Воно може бути носієм слідів та матеріалом для криміналістичного аналізу.

Згідно з дослідженнями науковців, цей вид злочину може включати інші предмети посягання, що підтверджує значення обладнання в контексті злочинних технологій. Хоча платіжні засоби є предметом злочину за статтею 200 КК України, їх використання може розглядатися як частина злочинних технологій, що сприяють вчиненню або приховуванню інших серйозних злочинів. Розуміння документів важливе для криміналістики, яка розглядає їх як матеріальні носії інформації та досліджує їхню технічну специфіку.

Класифікація документів важлива для визначення об'єктів підробки в злочинних діях, особливо в контексті безготівкових розрахунків. Вона допомагає встановити, які саме види документів можуть бути піддані підробці та використані у злочинній діяльності.

Таке розуміння платіжних засобів та їх відмінності за формою та призначенням є важливим для ефективного розслідування відповідних кримінальних правопорушень.

Розуміння того, які документи, їх форми та призначення можуть бути піддані підробці в злочинах, передбачених статтею 200 Кримінального кодексу України, є критичним для розвитку класифікації документів у криміналістиці.

Платіжна картка. П. 56 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про платіжні послуги»: «платіжна картка – електронний платіжний засіб у вигляді пластикової чи іншого виду картки»[1]. Сучасні картки використовуються для безлічі фінансових операцій, включаючи отримання заробітної плати, пенсій та безготівкових розрахунків, спостерігається активний розвиток ринку платіжних карток в Україні, який обумовлений збільшенням їхньої кількості, обсягу безготівкових розрахунків та розвитком платіжної інфраструктури. Платіжні картки можуть бути пластиковими або віртуальними та призначені для проведення безготівкових платежів або отримання готівки. Підробка та незаконне використання платіжних карток є серйозною проблемою з кримінальної точки зору.

Вперше платіжні карки почали використовувати телеграфні компанії, мережі торгівлі паливом та авіакомпанії в США ще у 1920-х – 1940-х роках, а з 1950-х років і банки. При цьому з початку 1970-х років підробка банківської картки вважається одним із найбільших ризиків [2].

Проте з часом підробка стала серйозним ризиком, що стало поширеним в Україні з 1990-х років. Незважаючи на профілактичні заходи, шахраї постійно вдосконалюють методи обману з використанням банківських карток.

У наш час, разом із технологічними досягненнями, використання віртуальних платіжних карток набирає популярності. Це суттєво впливає на кримінальну сферу, оскільки зловмисники адаптуються до новітніх технологій.

Електронні гроші. Електронні гроші – це нове поняття у грошових розрахунках, які представляють собою одиниці вартості в електронному вигляді, що використовуються для безготівкових та готівкових операцій. Це робить їх привабливими для електронної комерції та злочинних дій.

Однак, визначення електронних грошей залишається малоінформативним для кримінального аналізу, тому важливо визначити їхні властивості для розслідування злочинів. Але загальноприйнятим зараз є законодавчо визначений підхід, закріплений у п. 14 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про платіжні послуги»: «електронні гроші – одиниці вартості, що зберігаються в електронному вигляді, випущені емітентом електронних грошей для виконання платіжних операцій (у тому числі з використанням наперед оплачених платіжних карток багатоцільового використання), які приймаються як засіб платежу іншими особами, ніж їх емітент, та є грошовим зобов'язанням такого емітента електронних грошей» [1].

Також існують характеристики, що розрізняють електронні гроші та визначають їх для криміналістичного аналізу.

З розвитком електронних технологій спостерігається зростання використання електронних документів у платіжних системах, хоча паперові документи залишаються популярними в фінансовій сфері. У процесі платіжних операцій часто створюються паперові копії електронних документів, що є важливими джерелами інформації для кримінальних справ.

Зокрема, за статтею 200 КК України, платіжні доручення, векселі, грошові чеки та акредитиви часто є об'єктами злочину. Поступово електронні документи заміщують паперові, використовуючи цифрові технології.

У криміналістичному сенсі корисними є напрацювання В. Д. Нікіфорчука, котрий узагальнив різні підходи щодо поняття електронних грошей та їх класифікації в контексті фінансово-банківських злочинів і підкреслив, їх наступні головні інформаційні ознаки: 1) вони мають грошову вартість, яка є вимогою до емітента; 2) зберігаються в електронному вигляді на технічному пристрої, зокрема магнітному; 3) для передання електронних кодових сигналів електронних платежів між банками використовують інформаційно-телекомунікаційні мережі, зокрема Інтернет; 4) їх використовують для отримання коштів з метою здійснення платіжних операцій; 5) емітуються після отримання коштів у розмірі не меншому, ніж електронна грошова вартість; 6) їх приймає фізична або юридична особа, що не є установою-емітентом електронних грошей [4].

У статті 200 КК України, електронні документи, зокрема пластикові картки та електронні платіжні доручення, визначаються як основні об'єкти зло-

чинів. Обладнання для їх виготовлення не є безпосереднім предметом злочину, але відіграє роль у його вчиненні та може бути носієм слідів.

У кіберпросторі шахраї використовують спеціальне обладнання, комп'ютери, планшети та інші цифрові пристрої для виготовлення фіктивних платіжних доручень у платіжних системах, створення електронних грошей та проведення інших злочинних операцій. Не тільки обладнання, але й використання відеокамер для спостереження за користувачами банкоматів та інші технічні засоби також використовуються зловмисниками для шахрайства та інших злочинів.

Нові технології залучають увагу злочинців, ускладнюючи виявлення та запобігання їхнім діям. Розуміння та класифікація платіжних інструментів стають ключовими для боротьби з фінансовими злочинами. Роль обладнання вчинення злочинів важлива для збору доказів і проведення кримінального аналізу. Свідомість цих аспектів сприятиме покращенню законодавства та технічних заходів безпеки для боротьби з фінансовими правопорушеннями в цифровому середовищі.

Список використаних джерел:

1. Закон України Про платіжні послуги від 30.06.2021 № 1591-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1591-20#Text>
2. Ковалевська, Є. С. (2011). Виготовлення та обіг платіжних карток у світі: етапи розвитку ринку та проблеми боротьби зі злочинністю. Юридична наука, 192-199.
3. Нікіфорчук В. (2018). Електронні гроші у сфері фінансово-банківських злочинів: проблематика та визначення. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ, 107(2), 158-171.

СУТНІСТЬ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ В ДЕРЖАВНОМУ БЮРО РОЗСЛІДУВАНЬ

Валентин Михайлович СТАРЧЕНКО,

*аспірант Харківського національного
університету внутрішніх справ
<https://orcid.org/0009-0008-0894-2664>*

Аналіз правового статусу Державного бюро розслідувань дає можливість говорити про те, що на даний правоохоронний орган покладено значне коло важливих завдань, від ефективності вирішення яких напряму залежить безпека та добробут населення, а також стан дотримання прав, свобод та інтересів людини і громадянина. При цьому робота даної інституції напряму залежить та є фактично неможливою без дотримання дисципліни. Дисципліна – це міжгалузева категорія, не монополізована правом. Дане слово і похідне від нього «дисциплінарний» походять від французького слова «discipline», що означає статут, порядок, правила поведінки, загальнообов'язкові для осіб, що утворюють будь-яке об'єднання, корпорацію, союз [1, с.12].

Часто науковці розкривають сутність дисципліни, крізь призму людської особистості та координат її розвитку. Відповідно до Юридичної енциклопедії за редакцією Ю.С. Шемшученка, дисципліна – це точне, своєчасне і неухильне додержання встановлених правовими та іншими соціальними нормами правил поведінки у державі, суспільстві та житті. Спрямована на впорядкованість і узгодженість суспільних відносин дисципліна є необхідною умовою ефективного функціонування суспільства і держави, досягнення поставленої мети у діяльності органів державної влади та їх посадових осіб, підприємств, установ і організацій, а також громадян [2, с.199]. Як вказує В.А. Козбаненко, дисципліна – це певний порядок поведінки людей, який відповідає установленим в суспільстві нормам права і моралі, а також вимогам тієї чи іншої організації. В суспільстві завжди існує загальнообов'язкова дисципліна та спеціальна дисципліна, дотримання яких забезпечується зовнішніми санкціями та примусовими заходами. Загальнообов'язкова дисципліна потрібна для нормального існування суспільства та держави, а також для функціонування соціальних організацій та інститутів. Спеціальна дисципліна обов'язкова лише для членів певних організацій. До спеціальних видів дисципліни вчений відносить: трудову, партійну, навчальну [3, с.478].

Д.О. Гавриленко відмічає: дисципліна – це, насамперед, суворе і точне дотримання порядку і правил поведінки, встановлених для визначеного кола осіб, що є для них обов'язковими. Даний автор у своїй статті, присвяченій поняттю дисципліни, поділяє її на види: галузева (транспортна дисципліна, військова, трудова, сюди ж можна віднести також і дисципліну в кримінально-виконавчих установах); функціональна (планова, договірна, фінансова). Далі автор підкреслює, що дисципліна має два аспекти: наявність визначених правил, норм поведінки, тобто санкціонований нормами права порядок взаємин учасників визначених суспільних відносин; практичне дотримання суб'єктами встановлених правил поведінки [4, с.24].

Таким чином, у загальному розумінні дисципліна представляє собою систему правил, норм, вимог та механізмів, які в своїй сукупності спрямовані на

забезпечення внутрішнього порядку, послідовності та додержання необхідної поведінки та виконання обов'язків особою та/або певною групою осіб в рамках конкретного правового, організаційного чи соціального середовища. Дисципліна характеризується такими ключовими властивостями: 1) обумовлена наявністю правил, норм та стандартів, спрямованих на забезпечення належної поведінки суб'єктів у певних взаємовідносинах; 2) передбачає психологічну готовність суб'єкта дотримуватись відповідних вимог та правил; 3) вимагає усвідомлення суб'єктом необхідності та важливості дотримання відповідних порядків та правил; 4) передбачає можливість та добровільне прийняття обов'язку нести встановлену міру відповідальності за вчинені правопорушення.

З огляду на зазначене вище, забезпечення дисципліни в Державному бюро розслідувань представляє собою систему правових та організаційних заходів, спрямованих на забезпечення внутрішнього порядку, послідовності виконання та додержання установлених вимог та правил поведінки посадовими особами даного відомства, що в свою чергу сприяє якісному та ефективному виконанню завдань та функцій, які стоять перед ними в процесі реалізації службової діяльності. А відтак, забезпечення дисципліни в розрізі представленої проблематики передбачає: по-перше, розробку та прийняття норм, вимог і стандартів, яких мають дотримуватись посадові особи ДБР в процесі здійснення службової діяльності; по-друге, створення необхідних організаційних заходів для забезпечення та підтримки дисципліни, що в свою чергу включає: а) постійне професійне навчання та розвиток службовців; б) підвищення правової свідомості відповідних фахівців, що є превентивним засобом попередження вчинення ними правопорушень; в) розробку механізмів юридичної відповідальності за вчинення неправомірних дій.

Список використаних джерел:

1. Коваленко К.В. Правове регулювання дисциплінарної відповідальності працівників органів внутрішніх справ: дис. ... канд. юрид. наук. Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ. 2009. 207 с.
2. Юридична енциклопедія : Т.2, Д – Й / Ю.С. Шемшученко Ю.С. // Київ : «Українська енциклопедія імені М.П. Бажана». 2004. С.199
3. Городянко С. В. Організаційно-правове забезпечення безпеки діяльності працівників ОВС України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2007. 189 с.
4. Романов М.В. Правове регулювання заходів стягнення, що застосовуються до осіб, позбавлених волі: дис. ... канд. юрид. наук. Харків: Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. 2002. 208 с.

СУТНІСТЬ ТА ПРИЗНАЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ КЕРІВНИКА ТЕРИТОРІАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНОГО БЮРО РОЗСЛІДУВАНЬ

Роман Юрійович КУРЕПІН,

*аспірант Харківського національного
університету внутрішніх справ
<https://orcid.org/0009-0007-7132-2786>*

Створення державного бюро розслідувань стало вагомим кроком у напрямку забезпечення дотримання принципів верховенства права та законності в Україні. Разом із тим, забезпечення роботи даної інституції напряду залежить від того, наскільки всі ланки керівників будуть виконувати свої завдання. Особливо дане питання стоїть в рамках функціонування територіальних управлінь ДБР. Варто зауважити, що керівником публічної адміністрації (або її структурного підрозділу) є професіонал, який виконує функції управління, реалізацію яких втілює в ухваленні конкретного управлінського рішення та несе відповідальність за результати діяльності підпорядкованого йому колективу, міра якої залежить від рівня публічної організації чи її структурного підрозділу. Члени колективу, підпорядкованого керівникові, тією чи іншою мірою приймають участь у процесі розробки та реалізації управлінського рішення, при цьому його ухвалення залишається тільки за керівником [1]. Серед вимог до керівника в теорії управління відносять й володіння ним високим рівнем організаційної культури, який включає перелік основних ролей керівника, що забезпечують: уміння управляти конфліктами; уміння діяти відповідно до своїх слів. Для того, щоб реалізувати всі ролі, керівнику необхідно: усвідомлювати те, що відбувається в колективі зараз; розуміти, яка роль потрібна на даний момент; ефективно спілкування; уміння делегувати функції; здатність раціонально використовувати час; уміння вести переговори; мати треновані вміння та навички виконання кожної з ролей [2].

З огляду на зазначене вище, цілком справедливим буде говорити про те, що сутність та призначення діяльності керівника територіального управління Державного бюро розслідувань найбільш доцільно розкривати крізь призму його завдань. Останні представляють собою певні обумовлені даною посадою законодавчо визначені результати діяльності, досягнення яких має призвести до ефективної роботи всіх працівників очолюваного ним територіального управління, як підсумкової мети діяльності останнього, а саме: запобігання, виявлення, припинення, розкриття і розслідування кола кримінальних правопорушень, віднесених до компетенції ДБР. Варто зауважити, що взагалі, головним завданням діяльності керівника вважається створення чітко спрямованої діяльності об'єкта управління (колективу) задля вирішення поставлених задач. Кінцевим результатом управлінської діяльності є управлінські рішення та практичні дії, необхідні для функціонування організації в необхідному режимі, оскільки сфера управлінського впливу поширюється на всі елементи її діяльності через канали (членів) організації. Якщо у загальному вигляді охарактеризувати сутність управлінської діяльності, то вона полягає у впливі на об'єкт (процес) через прийняття управлінських рішень та їх реалізацію [3, с.145].

В рамках представленої проблематики доцільно зазначити, що Закон України «Про Державне бюро розслідувань» прямо не визначає коло тих завдань, які безпосередньо стоять перед керівником територіального управління. Разом із цим до першочергової дії новопризначеного керівника названий закон відносить підготовку річної програми діяльності територіального управління ДБР, яка має бути створена не пізніше 30 днів з дня призначення на посаду [4]. Встановлені їй вимоги щодо її змісту – програма повинна містити серед іншого: «1) завдання, які необхідно виконати; 2) обсяг і послідовність реалізації завдань територіального управління Державного бюро розслідувань; 3) заходи співпраці з громадськістю; 4) пріоритети роботи; 5) критерії виконання/невиконання визначених завдань і пріоритетів». Наступна річна програма приймається не пізніше 30 днів до дня завершення дії попередньої річної програми. Одночасно із річною програмою діяльності територіального управління ДБР його директор готує звіт про діяльність територіального управління Державного бюро розслідувань [4].

Звіт повинен містити результати, строки і стан виконання програми діяльності Державного бюро розслідувань, іншу інформацію, передбачену ст. 23 Закону, зокрема: 1) статистичні дані про результати діяльності з обов'язковим зазначенням таких відомостей; 2) взаємодію з іншими державними органами, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями; 3) співпрацю з державними органами, неурядовими організаціями іноземних держав та міжнародними організаціями в межах своєї компетенції; 4) штат Державного бюро розслідувань, кваліфікацію та досвід його працівників, підвищення їхньої кваліфікації; 5) діяльність підрозділу внутрішнього контролю Державного бюро розслідувань, кількість повідомлень про вчинення правопорушень працівниками Державного бюро розслідувань, результати їх розгляду, притягнення працівників Державного бюро розслідувань до відповідальності; 6) кошторис Державного бюро розслідувань та його виконання; 7) інші відомості щодо результатів діяльності Державного бюро розслідувань та виконання покладених на нього обов'язків [4].

У підсумку варто зазначити, що безпосередній перелік завдань керівника територіального управління не виокремлюється законодавцем. Такі завдання можна виділити зі змісту програм і звітів, які він має щорічно готувати. Отже, до ключових завдань керівника територіального управління ДБР найбільш доцільно віднести:

- забезпечення належної фіксації заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, а також їх розкриття та розслідування (дотримання законодавства щодо провадження оперативно-розшукової та слідчої діяльності);
- подолання наслідків вчинення кримінальних правопорушень, підслідних територіальному управлінню, шляхом притягнення винних до відповідальності та повернення незаконно здобутих коштів при їх вчиненні;
- створення умов для належної та ефективної взаємодії з необхідними для виконання цілей діяльності управління суб'єктами;
- забезпечення міжнародного та громадського співробітництва;
- підтримка працівниками необхідного рівня професійної майстерності та додержання службової дисципліни;
- раціональне використання фінансово-матеріальних ресурсів територіального управління тощо.

Саме окреслені завдання, як вбачається, найбільш змістовно відображають сутність та призначення діяльності керівника територіального управління Державного бюро розслідувань. Втім, необхідно відзначити, що відповідні завдання не віднайшли свого законодавчого закріплення, а відтак, ця прогалина потребує усунення шляхом внесення змін та доповнень до норм чинного законодавства, що в свою чергу покращить правозастосовну практику, а також складе підґрунтя для проведення теоретичних досліджень у відповідному напрямку.

Список використаних джерел:

1. Міщук Є. В. Керівник і його роль в організації діяльності посадових осіб публічної адміністрації. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. № 10, 2016. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1010>
2. Сова А. В. Роль керівника в формуванні організаційної культури. *Ефективна економіка*. № 6. 2015. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4471>
3. Саміло А. В., Мулько О. Г., Купчак М. Я., Яковчук Р. С. Теоретичні основи менеджменту в органах і підрозділах цивільного захисту. *Modern economics*. 2018. № 11. С. 140-147.
4. Про Державне бюро розслідувань. Закон України від 12 листопада 2015 року № 794-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text>

СУБ'ЄКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАКОННОСТІ ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ БЕЗ УХВАЛИ СЛІДЧОГО СУДДІ

Олексій Володимирович МАНИК,

*здобувач Харківського національного
університету внутрішніх справ*
<https://orcid.org/0000-0002-4384-1219>

В якості окремої групи суб'єктів затримання особи без ухвали слідчого судді слід виокремити суб'єктів забезпечення законності. Зокрема, в межах цієї групи слід назвати суб'єктів контрольно-наглядової діяльності. Так, нагляд за забезпеченням законності під час затримання особи без ухвали слідчого судді здійснює прокурор. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 року прокуратура України становить єдину систему, яка в порядку, передбаченому цим Законом, здійснює встановлені Конституцією України функції з метою захисту прав і свобод людини, загальних інтересів суспільства та держави. При цьому серед повноважень прокурора як суб'єкта затримання особи без ухвали слідчого судді слід назвати наступні: у будь-який час за посвідченням, що підтверджує займану посаду, відвідувати місця тримання затриманих [1].

Також у межах цієї групи суб'єктів затримання особи без ухвали слідчого судді слід назвати суд, який здійснює судовий контроль. Так, відповідно до ст. 55 Основного Закону України кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб [2]. При цьому, як зазначено в ст. 572 КПК України особи, які вважають, що рішеннями, діями або бездіяльністю органів державної влади України, їх посадових чи службових осіб, вчинених у зв'язку з виконанням запиту про міжнародну правову допомогу, завдано шкоди їхнім правам, свободам чи інтересам, мають право оскаржити рішення, дії та бездіяльність до суду [3].

В якості суб'єкта забезпечення законності затримання особи без ухвали слідчого судді слід назвати Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, який здійснює парламентський контроль. При цьому, як зауважує О.В. Марцеляк, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини – це призначуваний Верховною Радою України незалежний, політично нейтральний, одноосібний контрольно-наглядовий, правозахисний орган державної влади в формі посадової особи, який покликаний за власною ініціативою чи зверненнями здійснювати на постійній основі парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини та громадянина в межах і порядку, передбачених Конституцією та законами України і міжнародно-правовими договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [4, с. 42–43].

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» від 23 грудня 1997 року Парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина та захист прав кожного на території України і в межах її юрисдикції на постійній основі здійснює Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, який у своїй діяльності керується Конституцією України, законами України, чинни-

ми міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Згідно з п. 8 ст. 13 Уповноважений Верховної Ради України з прав людини має право відвідувати без попереднього повідомлення про час і мету відвідування місця, в яких особи примусово тримаються за судовим рішенням або рішенням адміністративного органу відповідно до закону, в тому числі ізолятори тимчасового тримання, кімнати для затриманих та доставлених чергових частин органів Національної поліції, пункти тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні, кімнати для перебування тимчасово затриманих військовослужбовців, слідчі ізолятори, арештні дома, кримінально-виконавчі установи, приймальники-розподільники для дітей, загальноосвітні школи та професійні училища соціальної реабілітації, центри медико-соціальної реабілітації дітей, спеціальні виховні установи, військові частини, гауптвахти, дисциплінарні батальйони, спеціальні приймальники для тримання осіб, підданих адміністративному арешту, міські, районні управління та відділи, лінійні управління, відділи, відділення, пункти органів Національної поліції, спеціалізовані автомобілі (у тому числі спеціалізовані автомобілі з конвоєм), приміщення (кімнати) для тримання підсудних (засуджених) у судах, заклади примусового лікування [5].

Також у межах цієї групи суб'єктів затримання особи без ухвали слідчого судді слід назвати такого суб'єкта як особу, відповідальну за перебування затриманих. Відповідно до ч. 3 ст. 212 КПК України службова особа, відповідальна за перебування затриманих, зобов'язана: негайно зареєструвати затриманого; роз'яснити затриманому підстави його затримання, права і обов'язки; звільнити затриманого негайно після зникнення підстави для затримання або спливу строку для затримання, передбаченого законодавством; забезпечити належне поводження із затриманим та дотримання його прав, передбачених Конституцією України, цим Кодексом та іншими законами України; забезпечити запис усіх дій, що проводяться із залученням затриманого, у тому числі час їх початку та закінчення, а також осіб, які проводили такі дії або були присутні при проведенні таких дій; забезпечити невідкладне надання належної медичної допомоги та фіксацію медичним працівником будь-яких тілесних ушкоджень або погіршення стану здоров'я затриманого. До складу осіб, що надають затриманому медичну допомогу, за його бажанням може бути допущена конкретна особа, що має право на зайняття медичною діяльністю [3].

В якості суб'єкта забезпечення законності затримання особи без ухвали слідчого судді слід назвати адвоката, яким відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05 липня 2012 року є фізична особа, яка здійснює адвокатську діяльність на підставах та в порядку, що передбачені законодавством. При цьому серед видів адвокатської діяльності, які характеризують його як суб'єкта забезпечення законності затримання особи без ухвали слідчого судді законодавець називає наступні: захист прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішується питання про їх застосування у кримінальному провадженні, особи, стосовно якої розглядається питання про видачу іноземній державі (екстрадицію), а також особи, яка притягається до адміністративної відповідальності під час

розгляду справи про адміністративне правопорушення; надання правничої допомоги свідку у кримінальному провадженні [6].

Не можна оминати увагою й такого суб'єкта забезпечення законності затримання особи без ухвали слідчого судді як орган, уповноважений законом на надання безоплатної правової допомоги. Так, відповідно до ч. 4 ст. 213 КПК України уповноважена службова особа, що здійснила затримання, зобов'язана негайно повідомити про це орган (установу), уповноважений законом на надання безоплатної правової допомоги [3]. При цьому як слідє з аналізу приписів Закону України «Про безоплатну правову допомогу» від 02 червня 2011 року у даному випадку мова йде про безоплатну вторинну правничу допомогу, якою є вид державної гарантії, що полягає у створенні рівних можливостей для доступу осіб до правосуддя. Таку допомогу надають центри з надання безоплатної правничої допомоги й адвокати. Безоплатна вторинна правнича допомога включає такі види правничих послуг: захист; здійснення представництва інтересів осіб, що мають право на безоплатну вторинну правничу допомогу, в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; складення документів процесуального характеру [7].

Отже, як слідє з аналізу вищенаведеного матеріалу в межах суспільних відносин, які виникають, знаходять свій розвиток та видозмінюються з приводу затримання особи без ухвали слідчого судді можна назвати значну кількість суб'єктів. Такі суб'єкти в межах досліджуваної сфери суспільних відносин в залежності від їх статусу наділяються процесуальними правами й обов'язками, а також повноваженнями, що характеризує їх як реальних учасників таких правовідносин. Суб'єктами забезпечення законності затримання особи є прокуратура, суд, Уповноважений Верховної Ради з прав людини, службова особа, відповідальна за перебування затриманих, адвокатура, центри з надання безоплатної правничої допомоги.

Список використаних джерел:

1. Про прокуратуру: закон України від 14.10.2014 № 1697-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 2–3. Ст. 12.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / [уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел.] К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.
4. Марцеляк О.В. Конституційно-правовий статус інституту омбудсмана: світовий досвід та українська модель: дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.02. Харків, 2004. 473 с.
5. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: закон України від 23.12.1997 № 776/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 20. Ст. 99.
6. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: закон України від 05.07.2012 № 5076-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 27. Ст. 282.
7. Про безоплатну правову допомогу: закон України від 02.06.2011 № 3460-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 51. Ст. 577.

Наукове видання
ПРАВА ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ:
МИНУЛЕ, СЬОГОДЕННЯ, МАЙБУТНЄ

Тези доповідей учасників
II Всеукраїнської науково-практичної конференції
(м. Харків, 10 грудня 2021 року)

*Відповідальні за випуск: А. Є. Голубов, М. В. Завальний,
Г. О. Спіцина*

Комп'ютерне верстання: М. В. Завальний

Підписано до друку: 15.12.2021 р.

*Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 21,36. Обл.-вид. арк. 22,25.
Тираж 130 прим.*

Науково-дослідний інститут публічної політики і соціальних наук

– інноваційна науково-комунікативна платформа, яка забезпечує поєднання зусиль національної наукової спільноти та здатна сприяти вирішенню наукових, освітніх та організаційних завдань будь-якого рівня складності у галузях психології, соціології, економіки, політології, держави і права задля забезпечення розвитку науковців і освітян України та інших країн, розвитку територіальних громад, українського суспільства та держави.

Запрошуємо Вас долучитися до здійснення широкого спектру діяльності (послуг) інноваційно-наукового характеру :

- ✓ Науково-аналітична (експертна) діяльність та інформаційно-консультаційні послуги з питань науки та освіти
- ✓ Наукометричне та довідково-бібліографічне супроводження наукової діяльності, формування статистичної (соціологічної) та іншої наукової інформації
- ✓ Організаційно-комунікативне та редакційно-видавниче супроводження наукової діяльності, послуги бренд-дизайну (веб-дизайну)
- ✓ Організація (фасилітація) проведення наукових, грантових досліджень і заходів, консультативна, тренінгова діяльність

<https://pp-ss.pro>

